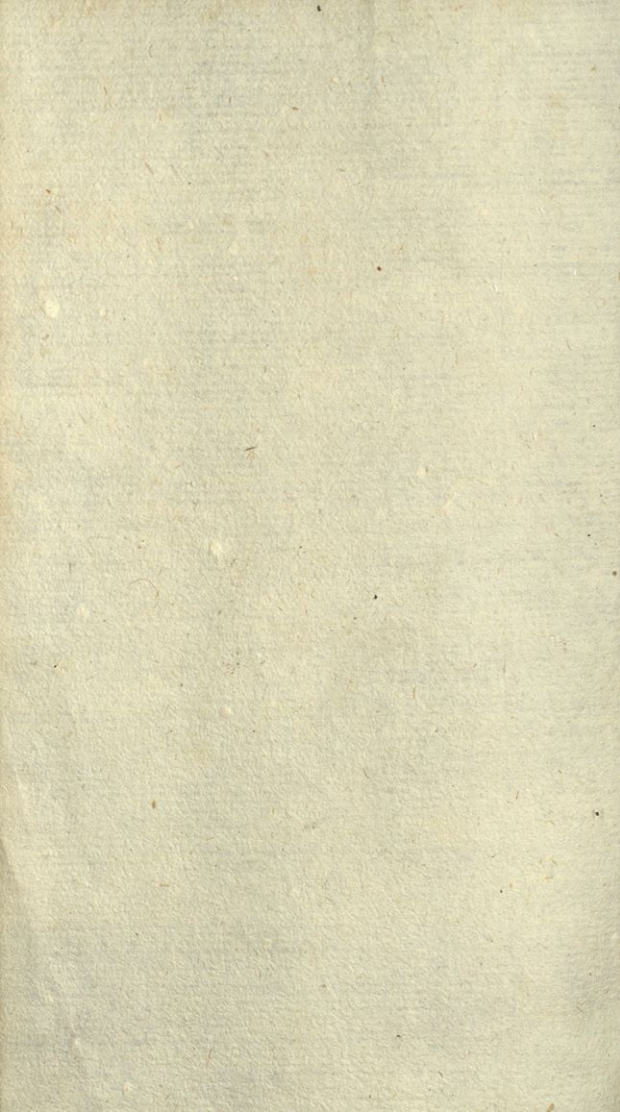
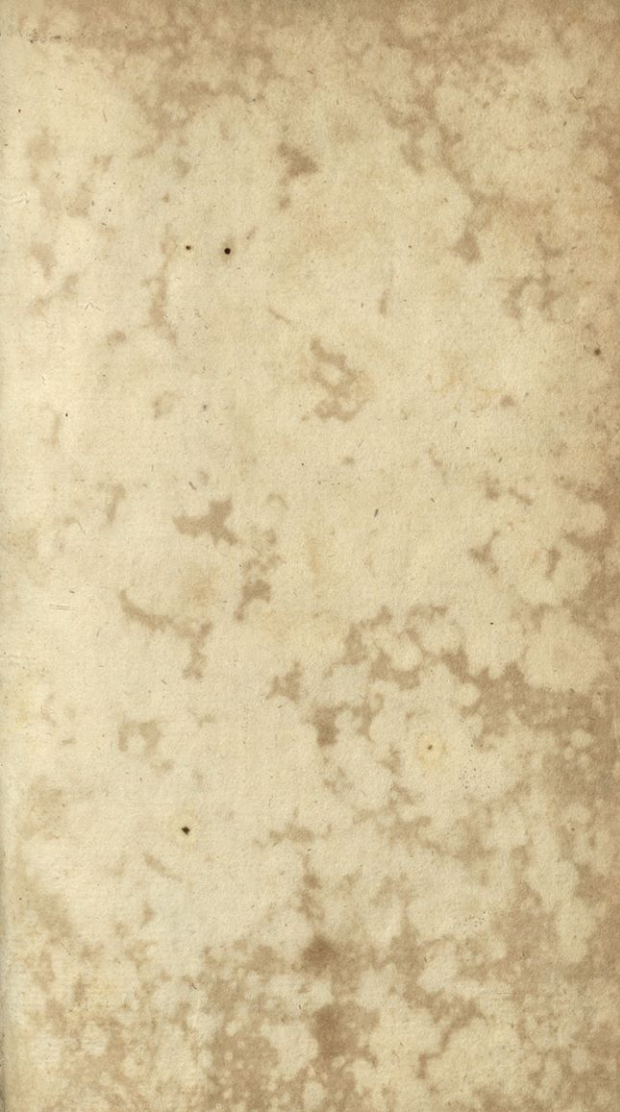

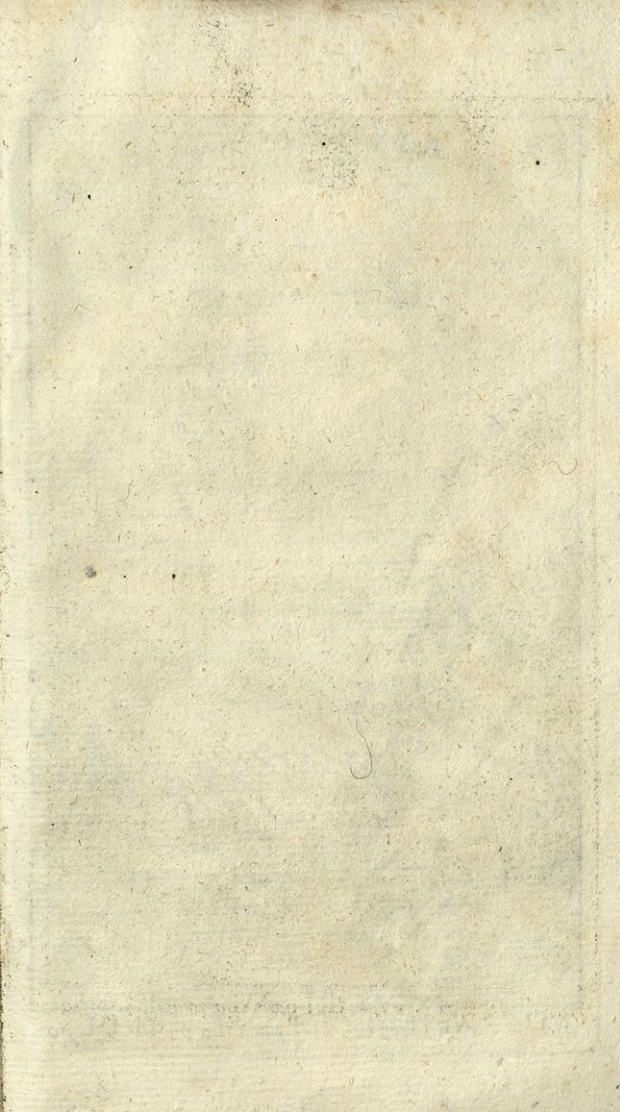
12089.V.V.g

aspice alta DeVS qVæVs, qVæ ApprIMIt orbls

Hæc perge viâ, quam Sydera monstrant

vapore suo se ubique proclit

requies interponenda labenti

Sudore paratur
panis

mens studens nequit esse quicta

bruto
hominique valet

qVæVe strVIt Liber, hæc tIBI parVLa proclit IMago

A. G. Schmuizer sc.

HYGIEINE
SIVE
TUTRIX
CORPORIS
HVMANI,

MODVM OSTENDENS,

QVO HOMINES ABSQVE ME-
DICAMENTIS ÆTATEM SVAM IN
STATV NATVRALI SANO AC VEGETO
IN SERAM VSQVE SENECTVTIEM PROTRA-
HERE VALEANT,

TAM
EX VETERVM AC NEOTERICORVM
AVTHORITATE QVAM EX PROPRIA
ANIMADVERSIONE DESVMTA
A

JO. FRANC. PAVLO GANSER,
Philosophiæ & Medicinæ Doctore, Inclytorum
Ducatus Styriæ Statuum Phyfico Rad-
kerspurgenfi ordinario,

In favorem & utilitatem vitæ hu-
manæ prolongandæ,
accedente

TRACTATV ANIMASTICO.

LIPSIÆ, 1731.

1 N: 03007379

AMPLISSIMIS
TOTIVS SVPERIORIS ET INFE-
RIORIS STYRIÆ DVCATVS
PROCERIBVS,
SERENISSIMIS ET REVEREN-
DISSIMIS PRINCIPIBVS

ac

EXCELLENTISSIMIS, ADMO-
DVM REVERENDIS, ILLVSTRISSIMIS,
PERILLVSTRIBVSETILLVSTRIBVS,
GENEROSISSIMIS, NOBI-
LISSIMIS

DOMINIS DOMINIS PATRIÆ
CONSERVATORIBVS

DOMINIS
MAECENATIBVS
AC PATRONIS SUIS

Benignissimis & observandissimis,

Salutem & obsequia.

Serenissimi & Reverendissimi
Principes,

Ac

Excellentissimi, admodum Reverendi, Illustrissimi, Perillustres & Illustres Domini Domini

Mæcenates gratiosissimi.

CUm memoria res ex omnibus animi partibus maxime delicata sit, & fragilis, teste Seneca; Tum VESTRA erga me *beneficia* cerebro meo tam indelebilia impresserunt vestigia, ut nullo modo benefactorum immemor vivere cupiam. Diu itaque hæsitavi, auderemne vadium tentare, hacque confectione hujus mei exigui opusculi *Amplissimum Vestrum conspectum* subire; quatenus tantæ digni-

dignitatis non est, ut *Vestrum No-*
men satis honorificem: Siquidem
libros parere non tanti momenti est,
præcipue tales, qui hoc seculo in o-
mnibus ferme institutionibus Medi-
cis comprehenduntur, particulares
quoq; de diætâ conscripti constant
Tractatus, & patet quasi superfluum
hoc meum esse opus. Sed cum pau-
ci tam amussim de universali quam
particulari conservanda vita & bona
sanitate constituenda laborem susce-
perint: hinc mihi minime vitio ver-
tendum est, si pariter temporum
modernorum scribendi pruritum
me titillare fatear, & quidem de re
tali, & inveniendi modo, quo para-
ri queat longævitas & sanitas vitæ,
qua nihil acceptabilius in rerum na-
tura existit, hancque consequen-
dam, ex hoc meo vili opusculo gra-
tum sit, quonam pacto animi cohi-
bendæ sint perturbationes, nocuo-

rum ac innocuorum vis ac natura
consideranda, & qualiter constan-
ter, jucunde ac tute vivendum sit:
uti nimirum apīs non ex uno floſcu-
lo, ſed ex diverſis exſugit mel ad ſu-
ſtentandum ſe; ita non minus me-
dia ad vitæ longævitatē conſequen-
dā quærenda ſunt, quæ etſi non ex
unico libro, ergo ex pluribus, imo ex
hoc meo comparato opuſculo. Sinen-
ſes olim ingenioſiſſimi autumabant,
remedium aliquod arripere, quo
immortalitatem corporis aſſequi
poſſint, omnibus vero ſumptibus ad
id impenſis non adepti ſunt, nec ul-
lum Pharmacum repererunt, ut mor-
tis falcem effugere poſſent: etſi ita-
que immortalitate corporis homo
non poſſit indui, attamen vitam ſu-
am eo protrahere tenetur, ut in an-
nos plurimos extendatur, ne vitam,
quam accipit longam, brevem ſibi-
met ipſe faciat. Nemo quidem Me-
dico-

dicorum, nec ipse Machaon Homerica laude tam celebris, cuivis malo & morbo medicinam fecit, interdum docta plus valet arte malum, licet præsentissima adhibuerat antidota & mille catapotia, emplastra, fomenta, trohiscos, aliaque talia, quæ pyxide sua minima, maxima condit, promitque pharmacopæus, tanta tamen vis quandoque morbi malique est, ut remedio, consilioque Medico dejectæ fractæque vires reparari nequeant, neque ultimus lethi ictus a capite decumbentis averti possit. Certe si vitæ instat terminus a Deo præfixus, neque aurum potabile, neque panacæa Paracelsi, aut nobilis ille Philosophorum lapis a multis cum damno quæsitus maximo, fugientem vitam retinebit: quemadmodum itaque in Medico, vel probatissimo, non est, semper, ut æger relevetur. Idcirco tutius & ma-

gis proficuum erit, demonstraturus
ea, quæ nos a tam incurabili morbo
& præmatura morte ad tempus lon-
gum præservare docent; & hoc est
inter obsequiorum meorum in hoc
opusculo consecratorum maximum
meum argumentum, quod *Serenis-
simis & Reverendissimis Principibus,
ac Excellentissimis, admodum Reve-
rendis, Illustrissimis, Perillustribus, &
Illustribus, Generosissimis ac Nobilis-
simis Dominis Dominis Mæcenatibus
Gratiosissimis dedico.* Meum vero
tam liberum accessum si nihil aliud,
tunc *Vester* in communem Patriam
amor ac studium, ac etiam singula-
ris erga me *beneficentia, qua* jam per
aliquot annos fruor, stimulavit, ut
nisi hoc publice confiterer, ingra-
tissimum ab orbe condito me puta-
rem. **DEUS TER MAXIMUS**
me ad tale officium constituit, ut
meo hoc labore proximo inserviam,
quod

quod autem ad opus & effectum redigere nequivissem, nisi huic meo labori suffragium a *Vobis* suppeditatum fuisset, & quorum *Nomini* praescriberem. Si proinde multa naturæ, omnia *Deo*, *Vobis* prætitulatis certe post hunc me & mea debere confitear, necesse est. *Cui beneficentia & Vestra* in me liberalitati dum par reddere nequeo, dare impar vereor, ne molestus sim, dum gratus esse percipio, & ominosus *Vobis* videar, dum maxime officiosus esse contendo, nec uni dat cuncta *Deus*, ut loquitur Maro, cui debemus nos nostraque, & ut inquit Pindarus, non omnia possumus omnes. Interim cum (dicente Socrate) nihil in rerum natura ex omni parte ita perfectum detur, nec vita nostra, nec mores &c. ut non error ingruat; hinc etsi hoc meum opusculum non ex omni parte perfectum: nihilo-

minus sub *Vestro Patrocinio* commendatum licet exiguum accipite munus, pro sexcentis meritis valebit. Boni ergo meos hosce labores consulite ac offerentis animum, non dedignamini. *Vos itaque Serenissimi & Reverendissimi Principes, ac Excellentissimi, admodum Reverendi, Illustrissimi, Perillustres & Illustres, Generosissimi ac Nobilissimi Domini Domini Mæcenates, Conservatoresque Benignissimi mei!* in quorum patrocinio nunc sum totus, valete: & de meis annis *Vobis* prætitulatis *DEUS* annos *Vestros* augeat. *Quorum* sum

Scripsi Radkersburgi

16. Kalendas Jun.

1731.

humillimus Cliens

JOANN. FRANC. PAULUS
GANSER,

Philos. & Medic. Doctor.

PRÆFATIO

Ad Lectorem Benevolum.

Communis natura & industria humane finis est, ut quod vel ab illa produci-
tur, vel ab ista conficitur ad bonum
& utilitatem tendat universi. Et
quemadmodum natura, ut finem hunc con-
sequatur, vires omnes intendit, & exerit, pa-
riter ne nos eodem frustremur, labor noster in
opere quolibet improbus sit, necesse est. Finis
primitivi hujus opusculi mei est integra & va-
lens corporis humani constitutio, quem ut asse-
querer, laborem & diligentiam in propositio-
ne libelli presentis, quam potui, adhibui,
utrumque eo contuli, ut homini, quem per
Analogiam quandam Microcosmum dicimus,
primævum creationis sue donum, & benefici-
um, quod bona valetudo est, integrum con-
servetur. Duo in finem hunc ordinantur me-
dia, unum ex parte hominis, & hoc est ordi-
nata

nata illa vivendi ratio, consistens in moderato alimentorum usu, attenta quantitatis, qualitatis, & temporis circumstantia &c. & hanc dietam dicimus. Alterum ex parte Medici, & est methodus illa experimentalis, quam docet ars, probat experientia. Hæc posterior in Medico supponitur, prior illa non supponitur in quolibet, & ideo per leges medicas eam doceri te Lector benevole oportebit. Ita enim passim vivitur, ut cum pauci de valetudine bona solliciti sint, in generis omnis excessus proruant, qua vivendi libertate illecti, dum proficiente quadam vitæ fiducia, quam verius audaciam dixerim, vitæ annos plurimos sibi pollicentur, ipsi vitæ filum præscindunt, sibi tempus præripiunt, quod naturæ liberalissimæ constitutio spondit. Quid igitur? doceri te oportet quandam vivendi normam, discenda tibi leges, quibus vivas, & ita vivas, ut numerum, & seriem annorum tuorum, quam Deus constituit, non in miseriis, non in infirmitatibus, aut squalore vitæ continuo, sed in integra constantique valetudine, quantum Deo volente & auxiliante fieri potest, attingas, & expleas. Legibus his animum tuum addicere si cogitas, non te re-

tardet, minus retrahat vana hominum insanorum persuasio, quorum parcemia est: tanto quemque vivere miseriorem, quanto secundum praeceptiones medicas accuratiorem. Vulgi hæc est opinio, & ideo rudissima, atque a Doctis & recte sentientibus merito rejicienda. Quibus sanctum firmissimumque sit illud: qui creavit te sine te, non servabit te sine te. S. August. Opera proinde tua necessaria est, quam ut diligentissimam adhibeas, presentem libellum accipe, cujus in tres Tractatus est digestio. In primo de vita in communi & viventibus differitur; In secundo de illis, quibus vita nostra servatur, pluribus discurretur, unde praeceptiones dieteticas haurire queas; In tertio de ente creato animato. His bene utere & vale.

Quæ nova sunt, non semper erunt nova, nulla placebunt.

*Ergo diu, sola quæ novitate placent
Non sola placuisse igitur novitate videntur,
Sed bonitate nova, quæ placuere diu.*

Owenus.

*Quæ nosti impertire libens, facilisq; roganti.
Esto; quæ nescis, discere non pudeat.*

Cato.

*Sì tibi deficiant medici, medici tibi fiant
Hæc tria, mens bilaris, requies, moderata
dieta.*

Schol. Saler.

Itaque:

Mente caret sana, qui sanus negligit esse.

TRACTATUS PRIMUS.

De Vita in communi.

MUltis & ferme omnibus in hoc universo Microcosmo contemplabilibus corporibus vitæ nomen tribuitur; adducente Ecclef. Cap. 43. *omnia hæc vivunt, & in necessitate obediunt Deo*: sed cum non idem sit vivere, ac idem animari, atque plurimis rebus metaphorico more vitæ nomen tribuatur: ut dum fontem vivum dicimus, ubi continenter fluit. Relictis his, vitam solummodo animatam mihi in sequentibus perlustrare liceat. De qua sit

CAPUT I.

De viventibus animatis.

Viventium genus duplex decernitur, unum plantæ, aliud animalis. Primum viventium genus plantæ est, quod quoad suam extrinsecam & intrinsecam

speciem, continuam & una serie expansam substantiam demonstrat, in qua a profunda illius parte ad Cacumen usque idem prorsus naturæ progressus deprehenditur : ita, ut singulæ ejus partes, eodem modo nutriantur, augescant, generentur : quippe eorum corpora ad modum tuborum seu Canaliū se habere videntur, per quos alimentum transmittitur, variasque ibi mutationes subit, & hæ plantæ vocantur, in quibus succus alimentitius, e terra proveniens, a poris radicum receptus, & consequenter ab adventitio noviter alimento in terræ sinu recondito per suos tubulos & canales, secundum fibrarum longitudinem exstructarum, in omnes partes plantæ impellitur & evehitur. De quo Mantuanus

Qui vires in foliis, venit a Radicibus humor;

§. I.

De Plantarum scrutinio.

Plantæ genus in duo membra distribuitur, nempe in arborem & in Herbam.

3 Arbor illa nuncupatur, quæ a Radicum coalescentia caulem ligneum una cum suis stipitibus emittit, & in sublime

eri-

4 erigit. Herba vero, quæ nullo ligneo trunco firmatur, nec ad altitudinem & crassitiem arborum crescit. Quidam inter arborem & Herbam fruticem constituunt, attamen omnia fruticum genera magis ad arborem reducenda sunt, cum firmioris tenturæ Herba sint.

5 Plantis quoque fungi adnumerantur, quorum diversæ eorum species sub certa delineatione deprehenduntur, semper suam speciem procreantes, quæ certa & constans eorum delineatio secundum quorundam opinionem nequaquam a terræ particulis ejus viscidis, ope materiæ subtilissimæ mundi, & globulorum æthereorum diversimoda pressione & figuratione

6 facta, elicitur: sed a seminio proprio progigni ipse sacer textus asseverat Gen. I. v. II. *germinet terra Herbam virentem & facientem semen* &c. quæ vis etiamnum manet incorrupta, nihilq; e terræ sinu erumpit, quod non ea virtute expellitur. Hoc ultro probatur Experimento. Si nempe aqua, in qua excocti aut bene loti sunt fungi vespertino tempore super terram leviter equino aut suillo fimo impinquatam effun-

A 2 datur,

datur, sequenti die fungi ejusdem speciei
provenient. Videntur etiam fungi tubis &
canaliculis secundum suas delineationes
instructi, per quos succus alimentitius,
aqueis & terrestribus particulis constans,
eo modo, ut in arboribus & Cæteris Her-
bis, evehitur, ad ipsorum augmentatio-
nem per intrinsecam appositionem. Si
etenim a materia quacunque terrea visci-
da, secundum quorundam Authorum o-
pinionem, impulsu æthereo talia planta-
rum genera educerentur, tunc æther ex
illa materia viscida terrea diversas fungo-
rum species semper de novo, nunquam a-
lias visas, hucusque tamen nunquam re-
pertas, procrearet, quæcunque vero ad-
huc excreverunt, omnes suam speciem &
delineationem servant. Potius ergo exi-
stimandum est, istas plantarum species,
quarum seminis cognitio, quamvis a sen-
sibus nostris in cognitionem & apprehen-
sionem visivam non introducatur, illud
tamen a Deo creatum esse semper in sua
specie aut formalitate, tam in- quam ex-
7 trinseca, iterato ad semen suum pro-
prium producturum, & speciem propa-
gatu-

gaturam: ita legitur Gen. I. v. 29. *Ecce, dedi vobis omnem Herbam, afferentem semen super terram, & universa ligna, quæ habent in semetipsis sementem generis sui, ut sint vobis in escam.* Deus omnia simul creavit, & die septimo requievit ab omni opere, quod patrarat. Ergo nulla datur nova productio aut creatio. Excrescunt quidem in quibusdam locis terræ quandoque plantæ alias nunquam repertæ, sed id aeri, avibus & aquis fluentibus adscribendum est, adferendo semen & spargendo illud.

Multivaria itaque seminia ut & alia corpora in mundo volitantia & existentia in nostros sensus raro aut nunquam incurrentia reperiuntur, quæ verificantur ratione & experientia; propterea illa revera dari non nullus dubitet: ita vix unquam filicis semen in conspectum venit, tamen revera datur. Et alia Corpora vel ob nimiam parvitatem, instar pulveris seu atomi subtilissimi, vel propter nondum cognitum semen. Quomodo autem plantæ specialiter & intrinsece nutriantur, & crescant, hoc a multis jam Autho-
A 3 ribus

ribus examinatum & demonstratum legitur : nihilominus cum non singulis mortalibus nota sit seminis intrinseca constitutio, qualis nobis in oculos incidit, revolvam illam. Nam apparet, semen
 10 unum subtilioribus, aliud crassioribus tunicis sive involucris, instar Chorion & Amnion ad sui defensionem constitui, hocque foraminulum in se habere ad emittendam Radiculam, quæ in Medulla seminis complectitur, ne a frigore, calore, humiditate &c. lædatur: hoc non ex unico corpusculo, sed quandoque pluribus conflatum est, unde truncus unus aut plures producuntur, dein folia, flores, & fructus. Hinc miranda Dei creatio, quod ex uno seminio & exinde producta arbore, etsi uno abscisso Ramo, iterum alter excrescat, quod ferme in omnibus arboribus contingit, quæ vis & extensio verbi Divini in semine non desinit, *Germi-
 net terra Herbam virentem* &c. Semina quoque quibusdam corpusculis mollioribus, quibusdam autem solidioribus formata sunt.

Radicula & germen, seu truncus vel stip-
 pes,

pes, quæ a Radice super terram assurgit, communes habent fibras, quæ primo maioribus & deinde minoribus Ramulis ad Peripheriam seminis excurrunt. Ex Radicula tres oriuntur fibrarum fasciculi, unus germini destinatus, reliqui in utramque partem seminis excurrunt. Fibrillæ porro germinis versus omnes Ramos & folia mittuntur, ut & illæ, quas Radicula obtinuit, singulis Radiculæ Ramulis tribuuntur, fibrillæ istæ per corpus seminis exspatiantes, Radiculæ sunt, quæ ex seminis substantia tamdiu Radiculæ & germini alimentum adferunt, donec Radicula jam firmior ex terra ipsa succum alimentitium habeat. Adeo enim plantis necessaria est Radix, ut nulla citra eam subsistere queat. Invenitur quidem Chamæleonis species, quæ caule destituitur, triticum Ramo, ficus flore, Gelseminum & tilia fructu : sed nulla est planta Radicem non habens, imò reperitur, quæ tota Radix est, ut tuber. Est enim Radix velut os, per quod alimentum intromittitur, unde porosa est, multisque meatibus pertusa. Nec Radix in omnibus plan-

tis ejusdem figuræ est, sed diversæ, in fi-
cu enim singularis est, quamvis plurimas
minores e lateribus emittat, in poris &
cepis & allio multiplex, innumeros pene
capillos continens. In Rapis in orbem in-
tumescit, enodis in beta, geniculata in
Iride, aliquando multis tuberibus distin-
cta est, ut in Aristolochia. Omnes tamen
Radices in Mucronem seu conum desi-
nunt, pars superior majorem in mollem
excrescit, propter plurium fibrarum con-
stitutionem, quæ omnes in conum coa-
lescunt.

12 Semen jam in terræ sinu recondi-
tum, corticum porî interventu particu-
larum aquosarum & nutrientium grada-
tim a subtili materia æthereâ & calore
subterraneo impulsarum, majores porî
cuduntur, hoc est, illi meatus & fibrillæ,
ex quibus semina constant, relaxantur &
majora interstitia accipiunt, & ob illarum
particularum nisum semen ipsum exten-
ditur, & incrascescit. Ista seminis expan-
sio tamdiu perseverat, donec tandem isti-
us umbilici germen cum sua Radice extra
vaginulam foras erumpat; & quod mi-
rum,

rum, cortex licet in quodam semine durissimus, hac turgescencia tamen a se invicem divellitur.

Radix a terra recepta, in poros terræ protruditur & ampliatur, cui jam crassiori & duriori factæ ipsa terra cedere debet: itaque nutritionem, augmentationemque prosequitur, Radix enim tota porosa est, alimentum in terra reconditum, ob similitudinem & proportionem suæ figuræ accommodatum, Radicum poris a pressione athmosphæræ propellitur, non attrahendo, ut vulgus putat, quid quid enim movetur de facto, impellitur ab alio. Cujus alimenti traductionem adjuvat germinis plantulæ aut surculi mollities, ut pori extendi, & ampliari queant. Hinc ab advenientibus pluribus particulis succi alimentitii per fibrarum & medullæ longitudinem in ipsum truncum & caulem alimentum ultro & ultro promovetur & impellitur, & sic plantæ crescunt & au-

14 gentur. Emoriuntur autem, dum fibrillarum partes poros constringunt, aut a corruptione resolvuntur, ut succum nutritium in Radices recipere nequeant, vel

etiam ob defectum alimenti non proportionati exsiccantur, aut a superfluo obstruuntur & suffocantur.

15 Inanimata seu non vegetabilia autem ea sunt, per quæ nullus succus spiritus ascens qualiscunque fluendi modo evehitur, & nullo modo per intrinsecam appositionem nutriuntur, & augmentantur, sed tantummodo per extrinsecam additionem augmentantur, ut ita dicam superficialiter, ut metalla, lapides & fossilia omnia.

16 De Corraliis quidam dubitant, utrum plantis aut lapidibus adnumeranda sint; cum miro naturæ artificio in Maris Imo producantur ceu arbuscula crescentia, & vegetabili veluti vita viventia. Nam omnium ferme opinio est, Corralia sub undis molles esse herbas, extra vero aquas lapideam induere formam, quam fidem præbent frutices Corraliorum, qui partim ex ligni, partim ex Corraliorum substantia se demonstrant. Beguinus lib. 2. Tyrocinii Chymici cap. 10. id negat, & fatetur, multos amicos ei revelasse, Corallia sub undis dura esse, sicuti extra illas, quatenus ad illa exploranda homines dimi-

mi-

miserunt sub undas, a quibus dura observare. Hujus rei veritatem certam decernere, res quidem ambigua apparet, cum variabilis experientia dubium inferat. Sed, etsi dura Corrallia et jam perfecta sub undis deprehendantur; nihilominus ex molli seminio primario in arboream, demum in lapideam excrescere duritiem credendum est, cum Corrallia nondum duritiem perfectam adepta, ligni instar, & mollia in conspectum prolata fuerint.

17 Aliud viventium genus Animal est, quod varias partes præ se fert, & peculiari motu gaudet, totumque inter se ita cooptatum, talisque proportionis est, ut motus regulares eliciat, ac proinde ex illis disparibus partibus quædam Machinæ exsurgant affabre exstructæ, & miro artificio elaboratæ, & hæ Machinæ animalia vocantur, quorum membra ita inter se disposita & proportionata sunt, ut omnia in totius utilitatem conspirent, & ad unum motum diversa ratione concurrant.

18 Hoc Genus autem animalium diversæ quoque speciei est; sunt enim aliqua volatilia, alia natatilia, alia gressilia, alia

alia reptilia, alia tractilia, quorum numerus ex diversitate generationis, partium, actionum, aliorumque id genus desumi potest.

19 Omnium vero animalium Nobilissimum homo est, ad quem cognoscendum nulla descriptione opus est. Cum illud sit, inquit Democritus, quod omnes scimus. Quanta autem sit hominis excellentia, quanta perfectio, ut qui vellet omnes enarrare aut describere, opus haberet maximum implere volumen. Nam hominis præstantia omne animal irrationale superat, vid. in Tractatu de Anima n. 24. quam nobile ædificium in corpore miris organis exstructum. Quid capite pulchrius, in quo animus residet? n. 87. ad quem contemplandum quid Divinitus relucet, tr. 3. n. 24. unde mente dicebat Tullius 3 Officiorum, nihil homini dedit Deus ipse divinius

Ignæus est ollis vigor, & cælestis origo.

Desuper enim accedit, immediate productus, & inspiratus a Deo ad hominem informandum spiritus. n. 44. in tract. 3.

Hic clausit membris animos,

Celsa sede petitos.

Cur

Cur vero singula viventia in generalibus quibusdam affectionibus conveniant? & quomodo a non viventibus discernantur? ac etiam in quo animalium a plantis reliquarumque existentium vita discrepet? discernendum restat, quæ proprie
20 viva dicuntur. Cum vitæ nomen æquivocum sit, & vox seu nomina ex hominum arbitrio sunt rebus imposita, & non a natura, secundum Epicurum, ideo diversæ significationes illius vocabulo attribuantur. Et fit

§. II.

Quid sub nomine vitæ proprie loquendo dici mereatur.

Vita desumitur a vi, hoc est, virtute effendi & operandi, non tamen omne, quod vim possidet, seu quod ad vitam concurrit, revera vivum est. Sic sydera, elementa, metalla, lapides, fossilia, concurrunt ad vitam, non tamen viva proprie dici queunt, nisi metaphorice ut Ezech. I. v. 20. *spiritus vitæ erat in Rotis*, & alibi *Deo omnia vivunt*, quatenus omnia sua vi omnipotenti implet.

21 Vita dupliciter sumitur, una Physica,

ca, altera intentionalis. Vita Physico modo accepta consistit in motu ab intrinseco, non operante motore extrinseco. Vita intentionalis consistit in formali representatione objecti sive sit ab intrinseco vel ab extrinseco. Unde iterum subdividitur vita, & dupliciter accipitur, ut sic
22 & ut vivens: Quia vitæ conceptus non tantum animæ, sed etiam puris & simplicibus spiritibus competit, ut Deo & Angelis.

Vita autem ut sic dupliciter sumitur, in actu primo, & in actu secundo. Vita in actu primo est ut vivens simpliciter, in actu secundo, sunt operationes illæ, quæ solis viventibus competunt, ut sunt intelligere, sentire, movere se, progredi, nutrirî, &c. in præsentî vero s. vitam tantum animatam amplectar, quæ animalibus & plantis adnumeratur, quorum corpus organis instructum, & spiritu vitali animatum est, per illa enim organa succus alimentitius intrinseco regulari motu ad omnes partes devehitur, & augmentat, & sibi simile procreat, successivaque individuorum propagatione speciem conser-

servat. Non viventia e contra talem alimenti distributionem & materiæ deperditionis restitutionem intrinsece non admittunt, sed per extrinsecam additionem superficialiter nimirum augmentantur, illorum etiam corruptio seu mutatio ab extrinseco inchoatur & perficitur, quare etiam nunquam emori dicuntur, bene tamen corrumpi vel immutari, ut in metallis & lapidibus videtur.

24 Vita denique sub diversa significatione suscipitur, alia enim vita consistit in homine, alia in spiritibus & Deo, alia in brutis & plantis. Aliquando etiam vitæ nomine, ad judicandam simplicem existentiam, utimur, quando vivere, pro existere sumitur: quemadmodum Boethius æternitatem definivit, interminabilem vitam totam simul & perfectam possessionem. Eadem ratione Aristoteles Æthnicus animalium vitam illorum esse dixit, eo quod vivere definant, cum moriantur & in nihilum denuo decidant. Interdum ad existentiam actuosam, dum ipsum vivere pro agere & operari accipitur, sic ignis dum flammam emittit, vivere dicitur; dum

dum exstinguitur vita privatur. Sic aqua dum scaturit, fluitque, viva nominatur, restagnans autem mortua. Similiter amor vivus nuncupatur, unde Virgilius *Aeneid.* primo : *vivo tentat praevertere amore.* Et aliquando ad coexistentiam aut durationem rei cum altera sive in duarum simul substantiarum unione consistit; aut unius substantiæ cum aliquo accidente; sic hominis vita in Animæ & corporis ne-
 25 xu. Vita ergo, quæ in homine consistit, est unio seu mutuus influxus spiritus in corpus, & corporis in spiritum, vita autem in anima seu spiritibus consistit in pura existentia immateriali & motu continuo incorruptibili.

26 Vita vero corporis, quæ est mutuus partium solidarum in fluidas, & fluidarum in solidas partes influxus; qui influxus a jugi sanguinis circuitu & fermentatione reliquorumque humorum motu conservatur, quemadmodum sunt respiratio, pulsus cordis, sanguificatio, secretiones humorum, Nutritio &c. quod si hæc omnia penitus supprimantur, corpus

pus etiam moritur, & spiritum abire necessitant, & sic a corpore cedit.

27 Omnes autem istius vitæ dispositiones & successus in corpore humano & cæteris viventibus, ac singulis existentibus rebus, non fortuito quodam molecularum vel atomorum concursu, ut Atheistæ sibi somniant, coaliti sunt, sed

28 omnia a supremo Numine creata sunt, tam fides quam ratio dictat.

Fide demonstratur Gen. i. v. 26. *Faciamus hominem ad similitudinem nostram*, & cap. 2. v. 7. *Dominus Deus formavit hominem e limbo terræ, & inspiravit spiraculum vitæ: & ita factus homo in animam viventem*. Leg. Job. 10. v. 9. & 10. *sicut lac mulsi me, & sicut caseum me coagulasti*. Ratione probatur in Tr. de Anima n. 44. & 45. quatenus creatio ex nulla materia aut essentia sit præsupposita.

29 Vita in brutis consistit in motu sanguinis & humorum, in corpore suis organis & sensibus tam internis quam externis instructo, & convenit cum corporis humani vita, quamvis non in tam perfecta. Vita in quibusdam brutis in quodam mi-

nori effectu caloris reperitur, & ad tactum nostrum frigida sentiuntur, ut pisces, 30 serpentes, limaces &c. tamen horum vita in motu humorum quamvis non tali ac tanto, præsertim quæ corde destituuntur, constituitur, & conservatur.

31 Vita denique in plantis est motus intrinsecus succorum per tubulos, ut sup. n. 1. ab ima ad superiorem usque partem, per quos alimentum per radices intro susceptum distribuitur, & conservatur vita: absque tamen omni sensu & motu locali extrinseco, atque semper ex simplici proprio semine sine commixtione sexus, ut in animalibus, progenita, hinc 32 differt ab animalium vita, qui circuitus seu motus succorum, si cessaverit, etiam mori dicuntur plantæ, ut in S. Scrip. leg. *granum frumenti mori, & occidit in grandine vineas eorum.*

33 Quæritur: utrum vita animalium vel plantarum longior sit. Resp. quorundam plantarum vita longior, quorundam vero brevior vita animalium, ast herbarum brevissima est; arborum autem aliquarum longissima; aliquarum vero ut & fru-

fruticum media. Herbae fere omnes intra annum pereunt, paucissima biennium aut triennium attingunt, ut de brassica, thymo, lavendula, salvia &c. fertur. Cedrus omnium longissima vitae, adeo, ut vulgo feratur, illas, quas Salamon in monte Libano plantarat, adhuc ut proinde jam multos ultra bis mille annos vivere. Plinius lib. 16. cap. 44. de loto refert, multos ultra 450. annos vitam producere. Quercus attingere solet trecentos annos, quae enim resinosis aut compactioris atque siccioris constitutionis sunt, diutius durant cæteris.

§. III.

An vita possit prolongari? Cur etiam nunc vita brevior sit prioribus temporibus?

Intelligendum est per prolongationem, quod vita non possit prolongari ultra terminum a Deo constitutum, affirmante Job. 14. v. 5. *Breves dies hominis sunt, numerus mensium ejus apud te est: Constituisti terminos ejus, qui præteriri non poterunt.* Annuente etiam Psalmista 38. v. 6. *Ecce, mensurabiles posuisti dies meos.*

Quamvis itaque vita nullatenus ultra ter-

minum prolongetur, bene tamen a
 35 multis mortalibus abbreviatur, & raro aut nunquam attingit terminum a Deo ordinatum. Hinc cursus vitæ talis instituendus erit, quo eorum vita (quæ alias indebito modo instituitur ac etiam destruitur) ultro producat, & ad terminum usque prolongetur. Cui prolon-

gationi multum quoque contribuit
 36 Medicina, solertia & prudentia, testante S. Script. Eccles. 38. v. 1. *Honora Medicum propter necessitatem: etenim illum creavit altissimus, a Deo enim est omnis Medella, & a Rege accipiet donationem, & v. 3. Altissimus creavit de terra Medicamenta, & vir prudens non abhorrebit illa, & v. 11. Da locum Medico, etenim illum Dominus creavit, & non discedet a te, quia opera ejus sunt necessaria. Est enim tempus quando in manu illorum incurras.*

Multoties itaque ut sup. n. 35. homo sibi abbreviat vitam, & ita impedit longævitatē vitæ, multoties autem protrahit ad terminum usque, uti scriptum est: *ante hominem vita & mors bonum & malum, quodcumque voluerit dabitur illi Eccl.*

15. v. 18. & Gen. 20. v. 7. *nunc ergo redde viro suam uxorem, quia Propheta est: & orabit pro te, & vives: si autem nolueris reddere, scito, quod morte morieris tu, & omnia quæ tua sunt.* Quod etiam infert, hominem esse liberum ab objectis & passionibus, & a Dei compulso. Actus peccaminosi, qui non possunt esse absque culpa contra Deum, non sunt decreti a Deo, nec facti immediate.

Terminus denique seu numerus annorum singulis hominibus statutus est in communi & in specie. In communi, ut dum ætatem universalem constituit, duraturam per annos 120. infra n. 38.

37 Cur autem universaliter in hunc numerum breviorē retraxerit annos? & moderno tempore non tamdiu ætas extendatur? ut priscis sæculis Moysaicis. Vitia humana in causa erant n. 40. a principio enim creationis hominis ad hæc sæcula terminus vitæ multum mutatus, & de facto multo brevior prioribus temporibus est. Prioribus enim sæculis, quemadmodum ex sacris litteris abunde patet, terminum vitæ humanæ ad millesimum

prope annum extensum fuisse. Ita vixit primus noster parens Adam annorum 930. Gen. 5. v. 6. Seth filius ejus loco Abelis 912. Enos filius Seth vixit 905. Cainan filius Enos 910. Malaleel 895. Jared 962. Henoch 365. & a Deo in cœlum sublatus. Gen. 5. v. 24. Mathusalach filius Henoch vixit 969. Lamech 777. Noe filius Lamech, ætatis suæ 500. genuit tres filios, Sem, Cham & Japhet. Tempore diluvii erat Noe annorum 600. & post diluvium vixit adhuc 350. Post diluvium longævitas vitæ humanæ ad 438. imminuta est. Arphaxad, Salach 433. Heber 464. imo terminus vitæ ad ducentesimum annum reductus est, ut Peleg vixit 239. Regu 239. Sarruch 230. Nachor 205. nec diu sic mansit, nam Gen. cap. 6. v. 3. *Dixit Deus, non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est, eruntque dies illius centum viginti annorum.* Vixit qui-
 38 dem Abraham 175 Isaac 180. Jacob 147. Joseph, Ægyptiorum Princeps 110. Levi, frater Josephi 137. Moyfes 120. Josua 110. David vix 70. evasit annum. Simeon Propheta 90. S. Joannes Apost.

93. Lucas Evang. 84. quas ætates adhuc hodie pluribus in locis & Regionibus homines attingunt. Attamen major pars hominum ante senectutis annos e vivis excedit, & magna intra temporum ætates differentia est, ut quos hoc ævo longævos vel senes conspiciamus, tales in primitiva hominum multiplicatione juvenes existebant. Causa vero præcipua longævitat^{is} vel brevitatis vitæ fuit homo: uti supra Gen. 6. v. 3. ideo Deus annos vitæ imminuit, & breviorum terminum constituit. Si vero Adam & Eva cum suis posteris in sua mentis rectitudine & innocentia perseverassent, in æternum vixissent, ob tantam in sui creatione vitæ, sanitatisque perfectionem, partiumque corporis robur acceptum. Ante peccatum Adami matrimonii conjugio juncti erant Adam & Eva, ob finem, nempe prolium propagationem, ut refert D. Augustinus ex Gen. 2. v. 23. *Hoc nunc os de os sibi-
bus meis, & caro de carne mea, quam obrem
relinquet homo Patrem & Matrem, & ad-
hærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una.* Quamprimum enim creavit Deus Ada-

mum & Evam, dixit ad illos, imo jussit: *Crescite & multiplicamini, & replete terram,* & ante lapsum in statu innocentiae erant, quoniam quamvis actus generationis ab omni impuro libidinis ardore, & concupiscentiae fomite fuisset alienus, in illo enim statu innocentiae in Paradiso, omnes etiam viri & feminae generationi dedissent operam, & nemini caelibem vitam egisse somniasset, quoniam in commixtione non modo nullum adfuisset crimen, sed meritum potius, & hoc non parvum ex propagatione divinarum imaginum; igitur virginitatem servare, fuisset opus inutile, potius & otiosum, imo qui illam conservare contendissent, inobedientes potius extitissent verbo Domini, dicentis: *Crescite & multiplicamini, & replete terram* Gen. cap. 1. v. 28. Quam primum autem de prohibito fructu comederunt, sicque Divinum praeceptum nefando scelere transgressi sunt, e Paradiso expulsi fuerunt, tunc statim mors introducta fuit, hominesque fragilitati subjecti, leg. Gen. cap. 3. v. 17. *Quia audisti vocem uxoris tuae, & comedisti de ligno, de quo praeceperam ti-*
bi

*bi, ne comederes, in sudore vultus tui vesce-
ris pane tuo, donec revertaris in terram, de
qua sumptus es: quia pulvis es & in pulve-
rem reverteris. & Eccles. cap. 25. v. 33. a
muliere initium factum est peccati: & per
illam omnes morimur.* Terminus ita-
40 que vitæ, qui modo multo brevior
prioribus temporibus, propter pecca-
tum introductus & abbreviatus est. Deus
enim propter peccata nostra transgressa,
aut transgressura prævidens, terminum
vitæ imminuit, ut leg. Psalm 88. v. 46.
Minorasti dies temporis ejus. Item Psalm.
108. v. 8. *Fiant dies ejus pauci, & Episco-
patum ejus accipiat alter, filii ejus fiant Or-
phani &c.* & licet sit terminus 120. anno-
rum, verum hic ipse terminus hodie ra-
rissime attingitur, qui si attingitur, a du-
plici causa fieri existimo. Prima causa
sola Dei bonitas & misericordia est, se-
cunda causa varia & multiplex oritur, ni-
mirum naturæ bonitas, seu firma constitu-
tio & soliditas in partibus corporis, dein
simplex vivendi ratio, Diætaque salubris
& exacta, quæ consistit in 6 rerum non
naturalium usu, tandem vita pia & reli-
gio-

giosa. Promisit enim Deus fidelibus & piis hominis, pœnitentiamque agentibus diuturnam vitam: & ita in specie cuidam breviorē, cuidam longiorē numerum dierum ponit, secundum beneplacitum suum Divinum, uti nimirum homines promerentur, & secundum normam vivendi vivunt, ut leg. apud Psalmist. *Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos.* & apud Moysē, *honora Patrem & Matrem, ut sis longævus super terram,* ita Eccles. cap. 3. v. 3. & Deut. cap. 4. v. 40. *Custodi præcepta ejus, atque mandata, quia ego præcipio tibi, ut bene sit tibi & filiis tuis post te, & permaneas multo tempore super terram, quam Dominus Deus tuus daturus est tibi,* & Psalm. 91. v. 13. & 15. *Adhuc multiplicabuntur in senectute uberi, & bene patientes erunt, ut annuntient.* Si ad salutem & Dei gloriam protrahenda
42 vita est. E contra, si Deus providerit, utiliorē esse maturam mortem piis & fidelibus, eripit illos citius, ut Isaia c. 57. v. 2. *Veniat pax, requiescat in cubili suo, qui ambulavit in directione sua.* Pariter lib. 1. Reg. cap. 22. v. 18. Item Sap. cap. 4. v. 7.

Iustus, si morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit, ita observavit S. Chrysostomus hom. 9. de occisione puerorum in Bethlehem: Forte hi pueri non erant futuriboni, ergo beneficium fuit illis mors accelerata. Facit enim pietas & legum Di-
 43 vinarum observatio; ut a Diætæ erroribus abstineamus, ac etiam ut sorte nostra contenti vivamus, felix ille, qui sua sorte contentus, inducit nos ad concordiam cum proximo, nos mites & humiles efficit, ac a morbo immunes constituit, ut sup. n. 36. ante hominem vita & mors, &c. & Numer. 21. v. 8. & 9. *Locutus est Dominus ad eum, fac serpentem aneum, & pone eum pro signo, qui percussus aspexerit eum vivet &c.* attamen utcunque mortem maturam nemo sanæ rationis exposcit; sed tantummodo vitam, de qua Owenus:

Vivere quisque diu, quamvis & egenus & ager.

Imo Divinus Plato agebat, natura mortalis semper immortalis esse pro viribus nititur, & David ipse precatus Deum Psalm. 101. v. 25. *Ne revoces me in dimidio dierum*

meorum &c. ideoque protrahitur vita ad terminum & demitur etiam ante terminum. Protrahitur si secundum præcepta Divina quam etiam Diætetica vivimus, demitur autem, & abbreviatur, propter peccata nostra, & inordinatum vivendi statum, de quo magnam reddemus rationem, & ait Job. Cap. 15. v. 33. & 34. *Impius, antequam dies ejus impleantur, peribit, & manus ejus arescent. Leditur quasi vinea in primo flore botrus ejus,* &c. Quandoque etiam demitur ex provisione Divina ut sup. n. 40. Cursus quoque annorum hominum brevis redditus est, quatenus homines præmatu-
 45 re nubere inceperint, eatenus sibi met & proli nascituræ nocent. Sibi met enim corpus enervant, spiritus dissipant & frigiditatem mortis alumnæ comparant, unde semen fit debile, paucum, aquosum, & cum affectus assimiletur causæ, ac secundum Hypoc. omne animal secundum parentes nascitur. De quibus Horatius in Odis :

Fortes creantur fortibus, & bonis :

Est in juvencis, est in equis patrum

Vir-

Virtus, nec imbellem feroces

Progenerant aquilla columbam.

Igitur præcipuum ætatis tempus assigna-

46 vit Solon, quo uxor ducenda, sic

*Quarto septenario quisque præstantis-
mus est.*

Robure, ipsique viri signa virtutis edunt:

*Quintus maturum jam virum nuptias
moliri suadet*

Et liberorum suscipere posteritatem.

Hinc Aristoteles 7 Polit. vir generat ante
ter septimum annum, sed debile, & im-
perfectum. Et alibi de Histor. animalium,
virorum etiam corpora magnum in cre-
scendo detrimentum capiunt, si tunc, cum
semen augetur, venereis rebus utantur.

47 Fæmina quoque non nimis juve-
nis & non minor nata 18 annorum, tunc
enim menstrua satis fluunt, uterus est ca-
pacitate ampla dotatus, vires sunt perfe-
ctiores, nam ex fæminis junioribus & de-
bilibus genituræ quoque debiles prod-
eunt, ex robustioribus e contra fortiores.
Juniore etiam in portu citius vita pericli-
tantur, & majoribus doloribus afficiun-
tur, ac etiam ad œconomiam raro habi-
les perficiuntur.

Cur-

48 Cursus annorum etiam brevis redditur, & terminus vitæ raro assequitur, quoniam multi homines ea non callent, quæ ad vitæ protractionem necessaria aut impedimenta esse possunt. Apud multos quidem protrahitur vita ad aliquot tempus, illo vero tempore vix non toto valetudinarii & miserabiles existunt, sibi bene appropriantes, text. Job. c. 14. v. 1. *Homo de muliere natus brevi vivens tempore, multis repletur miseriis*, vel David Ps. 99. v. 10. *Anni nostri sicut aranea meditantur, dies annorum nostrorum in ipsis 70 anni, si autem in potentatibus, 80 anni, & amplius eorum labor & dolor*. Ast inquirunt quidam, quid prodesse ea calere, aut se 6 rerum non naturalium Regulis Tr. 2. n. 2 adstringere; propterea non citius illos mori, quam qui secundum illorum Regulas vivunt, & etiam opponunt, qui medice vivit, misere vivit. Vel potius fidem attribuunt quibusdam astrologis, qui ex aspectione astrorum & fato, futura quædam, quæ soli Deo nota sunt, vanissime suspicantur, ac temere vaticinantur, qui si semel verum dixerint, ac centies aut millies falsum evenerit (non qui-

quidem, quod ex astris illud viderint, sed quod sapientissima Dei providentia ab æterno ita dispositum, ipsi casu fortuito tetigerint) jam hujusmodi creduli, fidem eorum prædictionibus habent, eo quod unicum istud, quod forte evenit, attendant, & mille alia falso prædicta prorsus non considerant. Talibus itaque præ-
49 dictionibus aut fati non tuto credendum, cum non tam certos de longa vita nos reddunt, quam quæ nos edocent sacræ paginæ, & regulæ diæteticæ, ut supra no. 43. & 44. nos inducunt in talem bonum modum vivendi, quæ ad vitæ longævitatē, & æternam felicitatem consequendam necessaria statuuntur. Inveniemus in sacris litteris, in quibus exhortamur per Eccles. cap. 30. v. 26. *Zelus & iracundia minuunt dies, & ante tempus senectam adducet cogitatus.* Item cap. 37. v. 33. *propter gulam multi obierunt: qui autem abstinens est, adjiciet vitam,* & Luc. 21. v. 34. *attendite autem vobis, ne forte graventur corda vestra in ebrietate & curis hujus vitæ; & superveniat in vos repentina dies illa.* Quod si tam sacras litte-
50 ras,

ras, quam cunctas monitiones per Regulas diæteticas ab universa venerabili Medicorum caterva præscriptas, rejiciamus, nec illas nec has sequamur, mirum non est, si vita nostra non attingat terminum a Deo positum, ac etiam plus misera quam sana & recreabilis existat, nam

Quæ caruit vitiis dulcis solet esse senectus.

Contra morosa est, quæ vitiosa fuit.

Vel raro tempus etiam breve nostræ vitæ pertingimus, & ad annos canos raro protrahimus, ut dum juvenes sumus, vel vix vivere inceperimus, jam morti tradimur, ut jam olim Divinus Plato, omnes vitæ humanæ annos, diesque morti obnoxios contemplatus, cum Euripide interrogat: quis novit, utrum vivere non sit mori? imo non tantum vivere, sed & nasci, mori est. Cui consentit Owenus

Cor nisi cura nihil, caro nil, nisi triste cadaver.

Nasci, egrotare est; vivere, sæpe mori.

Et Cato:

Tempora longa tibi noli promittere vitæ.

*Quocunque ingrederis, sequitur mors
corpus ut umbra.*

Vix

Vix itaque quidam nascuntur, paulo
 51 post moriuntur, vel secundum quid,
 vel in totum; secundum quid, si actio-
 nes aliquæ vitales a morbo aliquo in par-
 te aliqua supprimantur aut destruantur.
 Sic potest pars corporis esse mortua, non
 tamen totum corpus, ut in cancro, spa-
 celo, & in paralyfi perfecta ratione motus
 spirituum privati. In totum dicitur mori,
 si omnes actiones vitales intrinsecæ & ex-
 52 trinsecæ demantur, & cessant. Actio-
 nes autem vario modo lædi & destrui
 possunt, ac emori. Cujus meminit
 Owenus

Mille modis morimur mortales, nascimur

uno:

Sunt hominum morbi mille, sed una salus.

Ad vitæ ergo humanæ perfectionem o-
 mnis hominum scientia spectat, vitam
 autem rectam & planam exornat nati-
 53 vitas pro fundamento, educatio pro
 confirmatione, disciplina pro affecu-
 ratione.

54 Bene nascitur, qui a parentibus non
 vitiatis aut debilitatis vel valetudinariis
 corpore nec animo, non in perturbatio-

ne, nec pravis cogitationibus n. 72. tempore & loco apto feminantibus originem habet. A bono itaque conceptionis

55 principio longævitatis vitæ rudimenta exordienda sunt, de quo in §o sequenti.

56 Si conjecturare licet, constitutio corporis humani, hæc utcunque longioris vitæ esse describitur, ut pectus amplum & latum, caro solida, humeri incurvi, partes superiores majores, cervix crassa, vox suavis, lenis, magna. Aures amplæ, digiti crassi, color non plumbeus, sed medius inter album & nigrum cum quodam nitore, dentium copia &c. cui constitutioni plurimum attribuit salubritas aeris, perpauca curæ, delectus ciborum, incolatio montanorum, castitas
57 vitæ: Licet hæc bona constitutio naturæ longævitatē vitæ indicet, si veronon observentur ea, quæ n. 44. dicta sunt, facile abbreviatur vita.

§. IV. *De ortu & progressu vitæ humane.*

Ut tanto facilius vita nostra in annos sanos & seniles protrahatur, requiritur firmum fundamentum ad generandum homi-

58 hominem, illud autem tam a patre
quam a matre n. 68. allaborandum &
perficiendum est, ut dein prolem firmio-
rem, & longioris vitæ possessorem gene-
rent, generatam bene custodiant & edu-
cant ac erudiant, quibus mediis & modis
vitam longe prosequantur. Multi quidem
homines valente animatoque corpore ge-
nerantur, luce etiam quadam diuturna
fruiuntur, vix tamen verum terminum vi-
tæ assequuntur, quatenus non sciunt, aut
nolunt ea media observare, quibus lon-
gævitas vitæ lueratur, quia etsi bona cor-
poris constructio & humores laudabiles
generati sint, nihilominus a levi
59 quandoque errore diætæ destruitur;
uti namque metallum a rubigine, ca-
daver vel planta a putredine corrumpun-
tur, nisi præserventur ab hac & illa: ita &
viventia corpora, quæ ad sui conservatio-
nem per se quidem satis ordinata sunt, a
perniciæ funesta per multos & plurimos
annos ad terminum usque per media ser-
vata diætetica liberari & custodiri possunt.
Multi etiam reperiuntur homines, præ-
sertim ex Magnatibus, Regibus & Prin-
cipi-

cipibus, atque reliquis plurimis, qui multa ad longævitatē suæ vitæ comparant, raro vero aut nunquam 100 annorum ætatem attingunt, unde hoc, quia tales eximii viri plurimos diætæ errores quotidie committunt, non attententes aut potius contemnentes leges Divinas & diæteticas, per quos suorum corporum tenturam destruunt, & ita per excessus plerumque repetitos hanc enervant, ut eam ineptam reddant ad vitales motus alias diutissime servandos. Qui si denique ægrotare incipiunt, aut a quodam morbo aggredi sibi imaginantur, Medicos convocant, et si non statim ab illis sublevantur & opinio tollatur, eos contemnunt, & illico ponunt confidentiam in quoscunque Agyrtas (quibus Doctoris aut Medici nomen arridet) ut Chymicos, Chyrurgos, qui utinam in sua arte bene periti essent, aut alios circumvagatores, qui potius falsis artibus & nugis, quam vera eruditione imbuti sunt. Imo non tantum hos, sed etiam vetulas garrulas arcesunt, parumque curant, si ab eorum non fundata methodo naturæ vires debili-

bilitentur & totaliter destruantur aut plane occidantur. Perpendat quisque, quomodo talis Medicaſter ille vel illa ſalutabunt morbum, qui nec morbum nec cauſam agnoſcunt, quid dicam de cognitione vera Medicamentorum, utrum calida vel frigida, in ſe habentia ſal volatile vel fixum, falſum vel acidum, vel amarum? utrum emollientia vel adſtringentia ſint, in maiori vel minori doſi ſecundum vires naturæ & morbi ſumenda? & revera talis minime erudita imo ſtolida & ſimplex gens, multoties plus placet & honoratur a populo, qui ſtultus honores ſæpe dat indignis: imo ægrotis commendantur ut peritiſſimi, uti quondam vulpes in electione animantium novi Regis inter animalia aſinum pro Rege poni volebat, quem miris jactabat laudibus. Hinc exclamat Muſitanus contra hos, proferendo hæc:

O Vos viles & probroſi, qui nunc medicinam facitis, fortunas hominumque vitam negotiamini, & impune luditis de corio humano, veſtrum ſtudium totum verſatur tantum in cogenda magis pecu-

nia, quam in mortalium incolumitate, & vos estis periti Medici nomen indigne gerentes, qui hac impostura ditissimi evasistis, nec de vobis magis dolendum puto, quia tolerabiliter est secundum temporum conditionem, sed quod magis refert, impostura, rapina, tot clades, hominum caedes, & homicidia in Republica quotidie plangoribus, gemitibus, lachrimis, & terrificis ululatibus æthera complent. Extrema pauperie familias onerant, incolumitatem depravant, floridam juventam morti tradunt, viro uxores viduant, & parentes filiis orbant, & tamen Medicinam faciunt! Confodiunt, excarnificant, mutilant, & re quasi optime gesta, & quasi amplius nullus superfit Magistratus, qui tantam malitiam, fraudes, scelera, & homicidia se vere vindicare velit, aut possit! Principes hoc intelligunt, vident, sciunt, nec 63 ipsis etiam prospiciant. De quibus refert etiam Palingenius.

*Nec elementa artis Medicæ, & primordia
libant.*

*Hinc tumidi incedunt, hinc publica pramia
poscunt:*

*Id satis esse putant (nec decipiuntur) ad
hoc, ut*

Carnifices hominum sub honesto nomine fiant.

O misera leges, quæ talia crimina fertis!

O cæci Reges, qui rem non cernitis istam!

*Vos quibus Imperium est, qui mundi fræna
tenetis,*

*Ne tantum tolerare nefas. Hanc tollite pe-
stem,*

Consulte humano generi. Quot nocte dieque,

*Horum carnificum culpa mittuntur ad or-
cum?*

64 Sed isti Doctoris aut Medici nomen
sibi indigne assumentes sunt ministri, sci-
licet divinæ ultionis executores, sanitatis
& vitæ destructores, peccatisque vescun-
tur populorum. Quorum meminit Ec-
cles. 38. v. 15. *Qui delinquit in conspectu e-
jus, qui fecit eum, incidet in manus Medi-
ci, nimirum talis imperiti. Sunt quidem
morbi flagella Dei propter peccata nostra,
ideoque impune proprioque genio fortu-
nas, hominumque vitam negotiantur,*
65 *dum incerta & periculo plena audent*

tentare remedia. Galenus 3 Meth. cap. 16. eorum, quæ sunt nobis incognita, vera methodus haberi nequit, & tales curant morbum ignotum, & per sola experimenta, omnia enim remedia per solam experientiam inventa fuisse credunt, & in omnibus eadem esse applicanda. Longe autem aliud de Medicis eruditis, rigoroſe examinatis, ac vere approbatis, qui ſecundum bonam methodum procedunt, ſentiendum eſt, qui etſi quandoque ſuum finem non aſſequantur. Quia

*Non eſt in Medico ſemper relevetur ut eger,
Interdum doct̃a plus valet arte malum.*

66 Aut tota illarum bona methodus inſtructa illudatur a natura, hinc, ſi non prodeſſe poterunt ob culpam naturæ vel alterius impedimenti, ſaltem non nocent, quia non turpe eſt non profuiſſe, ſed nocuiſſe.

His ergo viris ſolum eruditis datur potestas Medicinam exercendi, & etiam
67 olim in tanto erat cultu, in quo vix amplius erit, ut ex ſueris litteris habetur:

*Nolite me conſtituere Regem, quia ego non ſum Medicus. Et nunc indiscriminatim,
& non*

& non sine summa artis sacræ ignominia, multorum ægrotantium damno & interitu, præmissa licentia, quæ vix paucis solidis comparatur, vilium hominum farra-
go non tam temere, quam insolenter in
sacram messem falcem immittit. Ea pro-
pter Medicorum genus cum Medicina lu-
gente exclamat: Domus mea, Domus
medicationis est, vos autem fecistis illam
speluncam latronum.

Sed ut in viam, unde paululum digres-
sus sum, redeam, adeoque ad illud, quo
longitudo dierum naturali cursu præten-
di possit, regimen, properabo. Idque
præcipue in 6 rebus non naturalibus in-
ferius dicturis consistit. Supra enim
68 mentio facta est, jam in primordio vi-
tæ humanæ, fundamentum bonum ac
firmum struendum esse, ut vita nostra
prolongari ac magis in constantem sanita-
tis statum dirigi possit. Nam uti tener ho-
muncio se nec dum gubernare scit, ideo-
que ipsis parentibus aut eorum locum ge-
rentibus plurimum obest, ut tum in pro-
creanda tum in educanda & ad juvenilem
ætatem extollenda prole vigiles sint.

Quamprimum equidem quibusdam genus humanum multiplicare arridebit, suamque generationem firmam robustamque elicere, suum corpus sanum & quietum ad generationis opus aptum collocent. Cum alias, qui infirmo ac debili corporis constitutione generationis opus aggrediuntur, facile infirmam sobolem, progeniemque nec grandævam nec robustam producent: ita sæpissime observatum est, ut ebrii parentes, ebriosos, venerei, libidinosos.

Non procul a proprio scipite poma cadunt.
Sic arthritici podagricos, molles & delicati ac etiam languidi debiles, melancholici tristes, furdi surdas proles progenuerint; de quibus Mantuanus

Et patrum in natos abeunt cum semine morbo
& prænominatus Palingenius

Vel quum corrupto de semine gignitur, ipsi
Sunt causa agrorum natorum sæpe parentes.

Quum male dispositi coeunt, nec sanguine
puro

Sunt aliæ plures cause, requiesque laborque,
Et calor & frigus, somnus, cibus, ac Venus:
Singula debilitant vires &c. (horum

Maritati ergo, quibus cura est procreatio sobolum, cupidinis delicias modificent & refrænent, quia quo sæpius semen effunditur, eo minus activum est n. 45. & 90. in cohabitatione enim matrimoniali parentum masculini feminis aura maxime spirituaſcens & volatilis eſſe oportet, efficaciffimoque motu plástico prædita. Fæminini quoque ſpiritus ſub lætitiæ plena mente ad fœcundandum ovulum adjungantur; ita attentis & per tantam generoſitatem amborum ſpiritus tuum, talia futuri fœtus fundamenta ac rudimenta ſtatuentur, quæ firmam nervoſamque ſingularum partium texturam erigent.

Antequam autem generationis opus inſtituatur, vir & fæmina ſani corporis & tranquillæ mentis ſint, non enim tam prævæ libidinis n. 88, quam gignendæ, vivacis, vegetæ atque ſalubris proliſ gratia matrimonium, ut magnum ſacramentum (annuente Paulo ad Ephes. 5. *ſacramentum hoc magnum eſt*) inire oportet, ſi ſuas generationes ad gaudium & ſolatium ſuum, florentemque perducere

eere cupiant. Viri præsertim litterati spirituum refocillationem prius ante actum venereum procurent, ut prolificum magis eorum semen ac spirituosum activumque fiat. Haud raro accidit a parentibus sapientissimis, proles stupido & ingenio imbecilles nasci: quia viri docti, dum coeunt, magnas fere semper curas in mente gerunt, neque animo sunt tranquillo, unde mulieres vel non concipiunt, vel conceptus hebetos & pravos in lucem edunt.

Dum e contra simplicioris ingenii debilisque apparentis iudicii genitores, quorum prolifici spiritus in majori copia congregati & robore existunt, multo-
74 ties proles progignunt, eximia capacitate gaudentes, qui data & habita occasione cælique gratia ad summam prudentiam & virtutem, atque ad insignem splendorem, Reipublicæ eximiam utilitatem adferrentes, evehuntur. Hinc fit, quod multi, de humili plebe, illustres nascantur; qui per magnas virtutes & circumspectam prudentiam nobilitantur, & cum Principibus collocantur.

Quo-

Quorum meminit Psalmista 112. *Suscitans de pulvere egenum & de stercore erigens pauperem, ut collocet eum cum Principibus.* Quis fuit Maro? quis Tullius? quis sapiens Cato? quis Horatius, quam de media plebe geniti? quis doctus Homerus, quis Pater Demosthenis ac Euripidis Mater? quis Socratis Pater alius? quam qui marmora fodit, & quot adhuc quotidie generantur Reipublicæ summe proficui viri ex rudi & simplici stirpe, qui ad officia publica aptiores natis nobilioribus struntur, quorum exempla in historicis reperiuntur, ita legi de Georgio Fiscellino, de quo Sigismundus Imperator. Hic namque Vir Juris summe peritus ab eodem Imperatore in R. J. Equitem creatus est, ut tamquam lux cæteris in scientia præluceret, quem vero quondam in Consilio se inequitum scamno appositum Imperator ita allocutus est, quam lepide agis, mi Fiscelline, qui statum equitum statui Doctorum anteponis, scito, me posse in una die mille Idiotas in R. J. Equites promovere, ex similibus indoctis autem in mille annis nullum Doctorem efficere.

Unde

Unde etiam ajebat Themistocles: quid prodest, claros habuisse avos, si nepos sit obscurus, nobilitas enim morum ac scientiæ magis exornat, quam genitura: & ut Juvenalis

(longo Stemata quid faciunt, quid prodest Pontice Sanguine censeris &c.

Ast tanto melius & pulchrius autem est, de sanguine Claro & Nobili nasci, virtute & industria conjunctos.

75 Ante congressum ergo venereum mens tranquilla omni gravi sollicitudine privata procuretur, eumque potius antecedant gaudia, joci, amores mutui, nam Coloss. 3. *Viri, diligite uxores vestras, & nolite amari esse ad illas, & Ephes. 5. sed diligite eas ut propria corpora.* Fæmina alliciat virum & vir uxorem variis humanarum consolationum generibus: ut exinde copiosi spiritus ad partes genitales & ad uterum determinantur & impellantur, quo impleto & turgido gremio uterus & tubæ Falopianæ aperiantur, ova ampliantur ad avidius suscipiendum & retinendum semen viri.

Vir & uxor eorum aut hymenæum cele-

celebrantes, nec supra modum repleti, neque famelici aut nimis lassati sint, nam sine Cerere & Baccho friget Venus. Nec tempore nimis frigido aut calido suscipiendum n. 80. quodsi itaque congregiantur. Cytherea ab ante amplectenda 76 convenit, nempe pectus ad pectus seu abdomen ad abdomen apponere, tam congruum quam conceptioni aptum constat. Eatenus enim tam vir quam femina maiorem voluptatem assequitur, & *σπέρματος* melior ingressus. Rationem addit Severinus Pinæus Doctissimus Vir in opusculo suo aureo Physico, Logico, & Anatomico, hæc describens: hic finis (de muliebri loquitur) membranofus, nervofus, & ubique rugofus est, magis autem in ingressu, quam in medio, aut fundo antice vesicæ versus, quam postice ad rectum intestinum: est enim inter utrumque situs, quod natura effecit ad maiorem amantium & intelligentium voluptatem, sed adversim non averfim concubentium: nam in antica, & superna balani parte dorsum penis versus non modo asperitatem, sed fere circularem prominen-

minentiam, seu projecturam ipsam posuit, qua blandus fit attritus, & inde titillatio major, quam si aversem pecudum more concumberent. Unde colligere est, unicum esse naturalem hominibus gratum & prolificum coeundi modum, in quo viri & feminae mutuus fit amplexus, & partium genitalium copula aptior, titillatio major, directior seminis virilis in cervicem injectio, ad uteri cavum usque, ejusque retentio atque conceptio tutior, propter mulieris situm, & uteri, ac ejusdem partium motum aptiores: hæc ille.

Ast interveniente causa legitima modus inversus conceptioni non obest, quamvis delectationi non omnino satisfaciat; est enim coitus concessus primario conceptionis, secundo vero libidinis extinctionis gratia: quod si itaque obstaculum intercedat, modus inversus 77 ti potest v.g. propter metum suffocationis vel suppressionis foetum, vel propter eximiam pinguedinem viri vel feminae, vel alia legitima ratio obsit; tunc enim mulier a tergo (ut Ovidius lib. 3. artis amatoriae cecinit

Specitentur tergo, cui sui terga placent.)

Sed aliquantulum incurvata cohabitanda, ut rivulus saliens in uterum melius tragicatur. Thomas Sanchez Tom. 3. lib. 9. disp. 16. aliquando situs inversionem omnino culpa vacare probat: videlicet ubi non tam captandæ suæ voluptatis gratia accedit, sed aliqua justa causa no. 77.

78 nec properanter coitus exerceatur sed festinalente juxta monitum Ovidii

Crede mihi Veneris non est properanda voluptas.

Ut tanto magis spiritus genitales ex utroque sexu concurrant, & fæminæ magis satisfiat, conceptumque spirituosiores efficiant.

79 Quo vero anni tempore, & quoties coeundum sit, variæ apud Authores constant opiniones, attamen quoad anni tempus, vernum tempus potissimum determinatur prolificum, de quo Poeta canit

Alma Venus colitur, venerem omne genus volantum

Sentit, amat blando tempore blanda soli.
& Lucretius:

*It Ver, & Venus, & Veneris prænunciis ante.
Pennatus graditur Zephirus vestigia pro-
pter.*

*De veris tempore Oppianus lib. i. sequen-
tes versus refert:*

*Vere magis venerea cura sunt opera
Ferisque, & canibus, & perniciosis dra-
conibus,*

Aerisque volucribus, & marinis piscibus.

Vere quidem bilioso serpens suffusus veneno

Propinquat cubile juxta litus marine uxoris.

Vere mare totum resonat venere,

*Et pisces nupturientes furiunt in tranquil-
litate maris.*

Vere etiam palumbes saluunt columbas;

Equi vero armentales in equas armantur:

Tauri autem agrestes in vaccas ruunt,

*Et arietes flexuosi carnibus vere scandunt
oves;*

Et apri dente ignei incumbunt suibus:

Et birci hirsutis inequant capris;

*Quin etiam ipsis hominibus vere magis fer-
vent amores;*

Vere namque publica ingruit venus.

*Hoc enim tempore Venus magis & vix
non omnia viventium genera titillat,*

quam

quam alio tempore, cum orgasmus sanguinis a maiore resolutione ortus & seminis plurimum adsit, attamen in hominibus & quibusdam aliis animalibus, etiam cæteris anni temporibus, non multum imminuitur, dummodo quis non excedat & venerem diætam celebret, sic omni anni tempore ei concubitum temperate exercere licebit, (quibus licet) consultius tamen, si in magnis caloribus & frigore summo omittatur vel rarissime perficiatur, quia calido valde tempore corpora sunt depauperata spiritibus, eorumque elasticitas n. 48. debilitata, ingente frigore vero corpora necesse habent spiritibus ad frigus facilius sufferendum superandumque.

Jam quæritur, quoties itaque maritalis coire liceat? Pythagoras quidem respondit, toties cum voles, inquit, te ipso fieri debilior. Successive etiam fit motus ad corruptionem. Hinc Claudianus cecinit

Luxuries per dulce malum, quæ dedita semper
Corporis arbitriis, hebetat caligine sensum,
 D 2 Mem-

*Membraque Circæis effeminat acrius herbis,
Blanda quidem vultu: sed qua non deterior
nulla*

*Interius fucata genas, & amicta dolosis
Illecebris &c.*

Et Clotho

*Si mundus saperet, veneris fomenta malignæ
Sperneret, & vanas corporis illecebras.*

Non mirum itaque, si quidam matrimo-
nium, ut malum maximum fugiant, sed
utinam ita fugerent fornicatores & adul-
teri illicitam Venerem, nec illi propterea
fugiunt, ut castitatem foveant, sed solum-
modo arbitrantur, quod si duxerint, maxi-
mum per hoc omitti bonum, nimirum li-
bertatem, ut Paul. ad Cor. 6. *Vir sui corporis
potestatem non habet, sed mulier; Ita mulier
sui corporis potestatem non habet, sed vir.*
Recordentur autem textus sacri, ubi De-
us hominem solum non esse bonum
81 dixit, sed adiutorium ipsi junxit. Nam
quamvis fœmina malum molestum sit,
82 necessarium tamen est, & naturali de-
siderio ei adhærere cogimur, ut gene-
rationis & propagationis opus adimplea-
mus, Gen. 1. *Crescite & multiplicamini, &*
pro-

propagate terram. Unde olim nefas existimaretur, qui uxorem & filios neglexit. Lege de hoc divum Platonem. Mercurius Trismegistus sic habet: Liberorum procreationem apud sapientes præstans studium in vita esse, in extrema vero omnium calamitate, & impietate eos versari, qui absque liberis e vita decedunt. Ita enim conjugium ab antiquis existimabatur & honorabatur, ut legitur apud Platonem 6 de legibus, ut, qui post 35 annum non nuberet, mulctaretur in pecunia & in honore, qui autem conjugium suscipiunt, ex vera vocatione sancti Spiritus & intentione potius procreandi sobolem, quam voluptatis gratia suscipiendum 83 est, n. 88. & quæ uxor ducenda, ab omnipotente exploranda est, Proverb.

19. v. 14. *Domus ac res paternæ hereditate obveniunt, a Domino autem uxor prudens, de qua Eccles. 36. qui possidet mulierem inchoat possessionem, adjutorium secundum illum est, & columna, ut requies, & 26. mulieris bonæ beatus vir; numerus enim illorum annorum duplicabitur.*

84 Cum autem in matrimonio veneris

usus ob duplicem finem institutus sit, primo propter prolium procreationem, secundo luxuriæ lenimen 1 Corinth. 7. *Propter fornicationem autem unusquisque suam* (non suas) *uxorem habeat, & una quoque suum virum.* Adeoque veneri non absolute valedicere intelligitur, quasi sanitati obesset; sed nimius & frequens coitus nocet, qui naturam debilitat, qui autem moderate & justis intervallis eam exercent, quibus nimirum per sanctum conjugium licet, & absque peccati crimine operam huic labori vacant, n. 72.

non tantum officit, quantum fertilis & salubris sit tam respectu viri, quam uxoris, dum corporis vires non lædit, sed corpori levitatem infert, ac alacritatem, & meliorem illum conciliat habitum, & potissimum ætate florentibus, iisque qui calida & humida constitutione sunt, atque succulento optimoque corporis habitu constantes, iis namque, teste Celso, rara venus corpus excitat, imo animum exhilarat, iram ingentem remittit, & plurimas pituitosas, melancholicasque ægritudines aufert, vertiginem tollit, seminis

ais fumositates ac vapores a cerebro divertit, ideoque salubrius cæteris temperaturis veneri indulgere poterunt, modo intervallo tam longo repetita sit venus, ut neque resolutio aliqua inde sequatur, neque languor, aut dolor, sed homo exinde quodam modo levior factus sit.

86 Veneris usus itaque moderatus sit, hoc est, non nimis sæpe coeundum, crebra enim seminis effusio infirma & sterilia reddit corpora, & vitam abbreviat; non etiam præmatura nec tarda nimis ætate incipienda, quoniam præmatura ætate veneri incumbentes, in eam toto ætatis tempore, quamvis non longo intemperantius, sine fructu agunt.

87 Venus aptissima est viris maturis ut n. 46., sed, quot juvenes? vix pubertatem ingressi, jam præ cæteris, venereis exercitiis plurimum incumbunt, & dum ad majorem ætatem virilem perveniunt, & matrimonium ineunt, in eo transactis paucis annis steriles & languidi vix ullo femine præditi deprehenduntur, persæpe eorum uxores, luxuriæ deditæ, in aliis plus delectantur, quam in

suis maritis. Memorare, quicumque enim es, & uxorem duxisti, debitor factus es uxori, solve debitum aut cede bonis, unde Ovidius de arte amandi

*Femina quid faciat, cum sit vir levior ipsa;
Forſitan & plures poſſit habere viros.*

Veneris itaque uſum juſto tempore inchoantem & temperantem eſſe oportet, ut legitimo modo, & ſanctis legibus conceſſus exerceatur; non enim illicita venere quiſquam uti debet, ſed tantum coire, ut liberis opera detur, & corporis ſanitati conſulatur, nec quod legibus divinis omnino adverſatur, tentare opus eſt: ita leg. Gen. 38. v. 6 & 7. *Dedit autem Judas uxorem primogenito ſuo Her, nomine Thamar, fuit quoque Her primogenitus Judæ, nequam in conſpectu Domini, & ab eo occiſus eſt.* At, quæ hæc nequitia, ob quam interfectus eſt, juſſu Dei, a dæmonio, non ſic uſus eſt conjugio, ut ait Cornel. a Lapide: quemadmodum hoc a Deo ordinatum eſt ad prolis generationem, ſed potius hanc impediendo, ut tanto liberius ac ſolutius vacare poſſet libidini. Qui-
cunque tantum libidinis gratia conjugium

um suscipiunt, *hi sunt*, sicut equus & mulus, quibus non est intellectus; habet potestatem demonium super eos, tales septem viros Sara, qui ex ordine eam duxerant, prima nuptiarum nocte occidit demonium, Tob. 6. v. 16 & 17. & alibi Tob. 4. v. 13. *Attende tibi fili mi*, ab omni fornicatione, & præter uxorem tuam nunquam patiaris crimen scire. Et Malach. 3. v. 5. & accedam ad vos in iudicio, et ero testis velox maleficis, & adulteris, & perjuris, & qui calumniantur mercedem mercenarii, viduas & pupillos, & opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum. Propter luxuriam diluvio perierunt olim omnes (solis octo servatis) mortales. Cumque vidisset (ait sacra litera) Deus, terram esse corruptam (omnis quippe caro corruerat viam suam super terram) dixit ad Noe: *Finis universæ carnis venit coram me: repleta est terra iniquitate a facie eorum*, & ego disperdam eos cum terra, Gen. 6. v. 12.

Jam adhuc notandum restat, si quidam tarde uxorem duxerint, scilicet post annum 30 & juventutem continenter transegerint, utcunque tales in annos canos

89 facundi manent & ultra annum 70.
in concubitu viriles manent. Unde le-
gitur de Naclero, qui nuptiis interfuit
cujusdam annorum 100. qui sponsam 30
annorum natam suscepit, ex qua nume-
rosam generavit prolem.

Exhortor itaque omnes sponfos juve-
nes, ut raro concumbant, quoniam rarius
coeuntes plus feminis ac spirituum ob-
tinent, & consequenter majorem expe-
riuntur tentiginem ac titillationem, per
quam voluptuosa recompensatur sen-
90 satio. Hinc non semper in eodem le-
cto quamvis uno cubiculo jaceant, 1
Corinth. 7. v. 5. *Nolite fraudare invicem,
nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis
orationi, & iterum revertimini in id ipsum,
ne tentet vos satanas propter incontinentiam
vestram.* Qui enim nimium uxorum tha-
lamos premunt, progenerant proles im-
becilles & deformes ac valetudinarios,
ex nimia & frequenti effusione feminis,
n. 45. illud fit modicum, aquosum, spi-
ritibusque orbatum, ex quo non nisi im-
perfectus exsurgit infans. Quale semen ta-
le germen. Non mirum etiam, exinde vi-
tam

tam brevem reddi, parentes enim, assidue
Clinopolim exercentes, frigidiores at-
91 que imbecilliores evadunt. Dein ex
nimis frequenti actu venereo nausea
oritur, & unius personæ contemptus,
nam rara venus voluptatem accendit,
contracta consuetudo seu frequens coi-
tus illam extinguit seu contemnit, unde
multiviri & uxores ruunt in scortilla foeda,
ac pellaces, friabolaesque muliercu-
las. Proch itaque hominum cæcitas, qui
brevis ac momentanea fruuntur voluptate
venerea, exinde vero vitale bonum, quo
non est sub cælo optabilius quicquam,
contendunt, pessundant, nempe in im-
moderata concupiscentia, atque cataphe-
ria, Avicennas lib. 3. sect. 2. tract. 1. cap. 2.
prudenter scripsit. Et coitus quidem fa-
cit velociter pervenire eum, qui pluri-
mum eo utitur, ad infrigidationem sui
corporis, & resolutionem caliditatis in-
nata, & mortificationem virtutis. Eo-
92 que intemperato usu breviter debile
redditur senium, idque infirmum,
membra flaccida fiunt, crura languent,
ut Cornelius senex factus de se fatetur,
nec

nec ad venerem nec ad alia amplius aptum esse.

*Mentula festorum cultrix operosa dierum,
Quondam divitiæ, deliciaeque meæ.*

Quo tibi fervor abit, per quem feritura placebas?

*Quo tibi cristatum, vulniferumque caput?
Nempe jaces, nullo ut quondam suffusa rubore:*

*Pallida, demisso vertice, nempe jaces.
Nil tibi blanditiæ, nil dulcia carmina profunt:
Non quicquid mentem sollicitare solet.*

De his enim & aliis utcunque in senio constitutis merito venus valedicenda est, de quibus etiam Cicero agebat: Luxuria omni ætati turpissima, senectuti foedissima est, senex sibi met & prolibus nocet, quatenus senectus jam ipse morbus est. Tanto peius adhuc est, si ambo genitores senio constituti & a venere consumpti proles procreant, qui utcunque languidi deprehenduntur n. 58. unde Sara respondens Angelis, *postquam confenui, & Dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo.* Ita abhorrebat Venerem apud senem Eccles. cap. 25. *Tres species*

cies audivit anima mea, & aggravor valde anima illorum, pauperem superbum, divitem mendacem, & senem fatuum & insensatum. Et quidam Poeta hæc canebat:

Militat in terris omnis amor hospes amœnus:

Est in canitie ridiculosa venus.

94 Quæritur jam, an diei vel noctis tempore coeundum sit? Resp. cum magno Principe Hypocrate: Auroræ tempus optimum & magis congruum esse, nempe finito primo somno post 4 aut 5 horas peracto, tunc enim digestio ciborum utcunque executata est, mens curis libera, spiritus abundantiores & promptiores ad generationem. Post quem celebratum hymenæum laudandi sunt illi viri & mulieres, qui statim a venere genitales partes siccant, vel urina aut alio liquore abluunt virile membrum; solent enim quædam sordes genitalibus adhærere, quæ ni tollantur, sæpe facili contactu pustulas inducunt benignas vel malignas.

95 Dein etiam ut finito coitu vir & femina per unam alteramve horam iterum dormiant, ut spiritus refocillentur, & femina semen inspersum diutius retineat,

con-

conceptio magis figatur per quietem.

Quod si autem contigerit, obstaculum aliquod intervenisse, ut una caro fiat, 96 vir a fœmina abstineat; tale autem est v.

g. si vel vir vel fœmina gonorrhœa vel albo fluxu maligno affecti sint, vel si fœmina fluxu menstruo laboraverit, tunc sibi caveat vir, ne accedat fœminam in menstruum fluxu, quia exitialis omnino est, tum iis, qui commiscuntur, tum fœtui; & si forte menstruens mulier conceperit, plerumque invalidum, impurum, vel defectuosum, aut morbosum, & minime vitalem fœtum generabit: hac de causa Levitic. c. 15. v. 24. interdictum fuit menstruationis tempore cum uxore virum coire: *Si coiverit vir tempore sanguinis menstrualis, immundus erit septem diebus.* Adeoque parcat vir uxori ante 3 vel 4 dies ante adventum menstruorum. Sunt enim jam impuritates collectæ, quod si mulier ante conceperit, retinentur, & malo usui fœtui sunt. Potius ergo tertio vel quarto die post menstruorum cessationem venus 97 celebretur, post hoc tempus plerumque fœminæ concipere solent.

§. V.

De conceptu seu genitura, ubi & qualiter exoriat ac refutatione vermiculorum; & qualiter impragnata se habere debeant, fatumque custodire.

Dum itaque vir uxorem constringit & leniter arvum genitale colit pro homine inferendo, fiuntque duo in carne una, & vir semen suum intra uteri capacita-
98 tem n. 76. ejaculatus est, non statim a mulieris complexu vir se extricet, ne aer in uterum subeat & semen corrumpat; sed lente & elapso modico temporis spatio; Mulier autem digresso viro, se quiescens contineat, cruribus decussatis & molli-ter in altum elevatis, ne motu & declivi-
fitu semen subito prolabatur, sed quieti vel plane somno n. 95. se committat. Jam quærere quis posset? quisnam rusticos instruat? quam provida natura. Resp. verum esse quidem, naturam hos docere: attamen multoties errores & impedimen-
ta conceptionis, ut Medicis & obstetrici-
bus patet, in coitu fiunt, ideo semper me-
lius scire, quam ignorare necessaria.

Semen in uterum inspersum, qualiter con-

conceptum producat, inquirendum, cum veteres & moderni in sententia multum differant. Prius autem explicare re-

stat, quale semen virile, quale fœmini-
99 num illud sit. Est igitur semen virile

humor albicans, crassiusculus, viscidusque spiritu dives, ad fœtus generationem in testibus sequestratus & elaboratus, & in vesiculis seminalibus ad usum conservatus n. 84. Materia seminis duplex

est, una crassior, altera subtilior seu
100 spirituosior, quæ ultima sola in congressu maris cum fœmina semen materiale aut ovulum muliebris fœcundat, & pars crassior post omnem coitum iterum excidit.

101 Semen vero materiale muliebris est ovulum, apparens sub forma vesicularum, magnitudinem pisi minoris æquantium, limpida lymphæ turgidarum, cui lymphæ corpusculum aliquod solidioris & fibrosæ magis compagis innatat, quod ipsum rudimentum est totius hominis, quod promiscue mares & fœmellas in cicatriculis jamjam delineatos tenet, vid. Tr. 3. n. 70. pro ut omnipotentis numinis

jussu

jussu plasticus maris impingit spiritus in ovulum unum, aut plura, quæ fœmellam aut masculum intus habent conclusa.

102 Collocantur autem hæc ovula in testiculis seu ovariis mulierum utero annexis. Quæ ut clarius intelligantur, quibus ocularis experientia deest, consulant Anatomicos modernos, ubi videbunt, quomodo utero hæc ovaria per ligamenta appensa sint. Hæc autem ova in testiculis diverso sub numero comprehenduntur, & singula suis involucris, ex quibus dein placenta, chorion & amnion excrescit, post conceptam genituram, suntque vasis sanguiferis instructa, quibus testibus intus annectuntur & nutriuntur, qua de re, nullo modo fœmina in coitu vel in alia sibimet facta titillatione semen emittit aut effundit, ut vir, inde quocunque modo, nunquam pollutionem patitur.

Si pollutio seu seminis effusio in fœminis negatur: Cur ergo mulieres in congressu viri per fricationem virgæ virilis aut alterius instrumenti facti, vel propriis digitis sibimet ipsis titillationem

& voluptatem causantes humorem sæpe copiosum instar seminis ejicient. Resp. iste humor, qui in quacunque fricatione vaginæ uterinæ & clitoridis magis vel minus excernitur, non semen, sed serum pituitosum molli & leni compressione excretum, quod serum semper tam juvenculas quam seniores vulvas in majori vel minori, in coitu autem & alia facta fricatione vulvæ, quam maxima quantitate irrorare solet, tam pro lubricatione vaginæ uteri, quam viris pro majori delectatione inserviando, quæ itaque non effundendo aut polluendo se, sed per solas venereas illicitas cogitationes per excretionem dicti humoris vias suas reddunt sordidas; non solum corpus, sed etiam animam coinquinando.

104 Probatur ulterius fæminas semine pollute carere. Hoc affirmant exempla fæminarum 40 & ultra 50 vicibus in una nocte stupratarum a variis viris, ut historia Mizaldi refert, de juvencula illa & de Imperatrice Messalina & pluribus aliis lascivis; fæminarum namque ut fragile & concupiscibile vasculum libidine insaturatum

ratum est, si fœmina secundum ductum & instinctum naturæ vivere vult, insatiabile animal esse Salomon proferebat his verbis: *Tria sunt insaturabilia, infernus, os vulvæ, & terra.* Unde legitur de Cyrene Messalina lasciviæ dedita, quæ ad veneris certamen elegit nobilissimam ex meretricibus, eamque una die & nocte superavit quinto ac vigesimo concubitu, cui quidem non multum cedebant Julia Romana, Cælia, Cleopatra maxima amatrix Julii Cæsaris, Canace & Biblis, Semiramis Assyriorum Regina, Pasiphæ, Asty-nassa & Phylenis, Dyonisia puella supra nominata juvencula, quæ octavo anno libidinis magistra facta est, de qua versus sequentes constant

*Hic jacet exutis Dyonisia flebilis annis,
Extremum tenui quæ pede rupit iter;
Cujus in octava lascivia surgere messe
Cœperat, & dulces fingere nequitias.
Quod si longa tuæ mansissent tempora vitæ,
Doctior in terris nulla puella foret.*

Has omnes prænominatas in lascivia immerfas secuta est Evortilla & plures aliæ fœminæ.

105 Econtra viri, quamvis maxima libidine capti & fortissimi natura sint, prædictis & cunctis fæminis actibus veneris cedere debent, cum raro viri 12 aut ultra 20. actus venereos exerceant, quamvis summe venerei, uti tales erant, Octavius Augustus Cæsar, Tiberius, Caligula, & Claudius, Nero Æthnicus, qui nec a propriæ matris concubitu abstinere poterat. Sergius, Galba & Otto Sylvius, Aulus Vitellius, Vespasianus, Darius ac Dionisius, Xerxes, Sardanapalus, Alcæon, Carcolla, Hercules, Gardianus, Demetrius, & plurimi alii, quorum non ita manifesta patet notitia, sed sub obscuro pariete eorum flagitiosa vita absconditur. Et quid tandem cum his & Salomone exclamandum est: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas*, qui inter 300 concubinas & 70 Reginas, & cum eo multa millia hominum ut nimiam veneream mellis copiam, attamen cuncti plenam vitæ & conscientiæ amaritiem hauserunt. De nullo ex his autem constat, tot actus venereos perpetrasse in una die ac nocte, ut de fæminis narratur. Referunt quidem historiæ, quod
qui-

quidam viri iusto plus naturam ultra vires
& sufficiens semen coegerint. Ita qui-
dem, ut in ultimis actibus venereis loco
seminis, ipsum sanguinem una cum vita
ejiciebant. Ex quali nimia voluptate & ef-
fusione seminis per frequentatos actus
106 nimios in veneris illecebris animam
exhalarunt Cornelius Gallus, & Ti-
tus Etherius Beltrandus ferrerius Barcel-
lonæ in Hispania. Alcibiades in coitu e-
misit animam, sic Tigillinus intra stupra
concubinarum vitam clausit. Rhodoal-
dus Longobardarum Rex, & Spenfippus
Platonicus in impuritate adulterii e vita
cessit, &c. plurium adhuc memorat
Senkius Joannes. Quis enumeraret o-
mnes, qui coitu intemperato in lethales
inciderunt morbos. Eupolis quidam Ni-
ciæ filius Atheniensis prima nuptiarum
nocte thalami ruina una cum uxore op-
pressus, paulo post periit, quorum Ovi-
dius recordatur

Sit tibi conjugii mox prima novissima vita,

Eupolis ut periit, & nova nupta modo.

Illi septem viri Saræ Raguelis filix omnes
nimia cupiditate accensi, dum desponsa-

tæ virgini adhærere voluerunt n. 88, neci traditi sunt : ecce quid evenit ex crebra aut prænimia voluptate venerea, dolor, ignominia, luctus, interitus, propter voluptatem nimiam & improbam omnis æquitas corrupta, omnis lex violata. De his Andrellinus hæc concinit :

Te duce non ulli quamvis obnoxia culpa

Jam rea, mentito teste, Susanna fuit.

Ceditur Urias veri sub imagine belli,

Ut David optata posset amante frui.

Sanctus monstri fera dum jura libidine fœdat

Corruit in rapidas Gomora versa faces.

Te Duce fraternis fossus cadit ictibus Ha-
mon,

Cumque suo Sichen patre necatus abit.

Perdidit invictus per se sua robora Sampson,

Obruit evulsa seque suosque domo.

Carpit Holophernes altum dum nocte sopo-
rem,

Heu malo famineo cæsus ab ense jacet :

Adde quod Herodes furiis agitato iniquis,

Non leve suspecti crimen amoris habet.

Ipse etiam Salamon populo sapientior omni

Obtulit externis sacra nefanda Diis.

Viris denique omni tempore perniciosâ,
illi-

cita & excessiva venus, ut Sapien. 15. habetur, *malorum amatores digni sunt morte*, & Rom. 6. *Stipendia enim peccati mors*, & Eccl. 44. *Vere enim mors peccatorum pessima.*

Ex his ergo supra enarratis patet, quod fœminæ nunquam aut rarissime propter actus venereos excessivos & inclinationi suæ satisfaciētes a morte suppressæ fuerint, nisi ex metu & pudicitia in coactis & defloratis observatum est: quæ si vero ex voluntaria cupiditate se viris plurimis prostituerint, exinde vix aliam, quam vulvæ intumescētiā contraxerint. De tali exemplo solus audivi quondam in judicio mavortis, quæ accusandæ venerant turbam militum & expectandæ mercedem a militibus promissam, quæ autem baculo solutæ erant. Ex his una a quadraginta militibus in una nocte stupērata erat, exinde vero nullum aliud gravamen, quam quod lassata & ob tumorem genitalium contractum vix incedere poterat, advertit, nam etsi fœminæ lassatæ raro vero satiatae viris sunt, ut Juvenal ait satyra 6.

Et lassata viris nondum satiata recessit.

A viro quocūque certe nunquam tot a-

ctus venerei sine vitæ periculo committi poterunt, quia etsi vir minore etiam voluptate venerea, quam fæmina mul-
108 ceatur: attamen cum a viro semen non a fæmina ejiciatur, & movendo se magis incalescat, agiteturque vir, quam fæmina, inde majus virium dispendium patitur quam fæmina. Imo fæmina a viri semine spirituoso roboratur, quod Hippocrat. lib. de genitura significavit. Mulierum uteros in coitu incalescere, totumque corpus melius habere asseverat. Jam ulterius de conceptu.

Dum ergo fæminæ ovaria rite sunt disposita, & congresso viro ejus semen in
uterum aut etiam in solam vaginam in-
109 jectum est, subtilior ejusdem pars tubam unam vel utramque Fallopianam motu suo veloci & spirituoso intrat, cujus superficiem internam blande titillat, titillando spiritus fæminei advolant, & tubæ fibras tendendo eam versus testiculum incurvant, expansisque in muliebri fimbriis, illamque ita testiculo applicant, ut foramen in ejus medio correspondeat alicui ovo, quandoque in utroque latere, &
non-

nonnunquam pluribus : hinc aura seminalis viri transit per foramen in parte anteriori membranae testiculum obvolvantis, & ulterius per propriam ovi membranam in substantiam interiorē seu albūgineum liquorem, quem sua activitate exagitat, atque expandit : in qua agitatione & intrusione atque expansione formalis consistit conceptio.

Quomodo autem ulterius partium delineamenta a summo rerum conditio re in prima mulieris creatione producta, & simul infinito nobis numero posita ova, una masculini, alia fæminini sexus contenta ante ovi fœcundationem jam existentia post conceptum spiritum genitalem augeantur & nutriantur, ovulumque ad uterum proveniat, ibidemque nutritionem & augmentationem prosequatur in lib. Instit. Medic. & Anatom. Neoter. satis fuscè explicatur.

Quot autem diebus ovum jam fœcundatum in uterum detrudatur. Dico illud post paucos dies nempe 4 aut 5to die contingere : ita Hippoc. noster lib. de natura pueri textu 4 annotavit in can-

tatrice, quæ genituram sex dierum perdidit. Ovum itaque fecundatum ab ovariiis in uteri cavitatem 4 aut 5to die detruditur, ibique per jugem motum ulterius ejusdem delineamenta aura feminali perficiuntur, spiritus enim masculi, qui eadem delineamenta perfluit, ipsa sensim expandit, quibus expansis pori dilatantur, atque humor præfata delineamenta interfluit pressus ab eorundem pororum lateribus, per dictos poros cedit partim in delineamentorum cavitates per eadem spiritu genitali circulariter moveri incipit, partim impenditur laterum substantiæ, quæ inde perficitur, atque firmatur.

Ex dictis elucet, quod in his prædictis ovulis, sæmineis delineamenta totius corporis humani præexistant; nequaquam autem in vermiculis in virili semine nantibus & ad uterum depositis. Imo in illis ovis non tantum totus foetus delineatus inest, sed insuper adest liquor alibilis, qui ad foetus nutritionem impenditur; constat enim ovum duplici intrinseca substantia, una alibili ad tempus; altera con-

sisten-

sistentia rudimentali ut n. 101. totius foetus. Idque involutum est membranis Amnion & Chorion dictis, n. 102. In principio conceptionis quidem uniusmodi pellucida ova & in confusa quadam massa, velut complicatae membranæ esse videntur, cum tamen revera per se singulae præexisterint, & evolutione tantum indigeant, ut conspicuæ fiant. Hujus autem liquoris uterini, varia in diversis animalibus consistentia est.

112 Unde autem hæc sententia oriatur, quod ex vermiculo homo nascatur. Author hujus fuit D. Antonius a Leewenhoeck, qui per microscopia se vidisse asseverat in semine brutorum ac hominum ingentem minutissimorum animalculorum seu vermiculorum numerum, ac in unius galli gallinacei seminis particula instar aranearum magnitudinis plus quam quinquaginta millia ejusmodi animalculorum reperiisse, in forma externa anguillas fluviatiles referentium, sese vehementissime moventium & natantium. Et sic etiam in aliis animalibus, in gliribus, ranis, piscibus, canibus, ita quidem:
ut

ut non verebatur asserere, numerum animalculorum in canis semine reperiisse tam magnum, ut centum millia millies eum attingere sive superare non posset. Dein addit, hæc animalcula, quæ sunt figuræ globosæ cum cauda longa, in semine canino tam exilia esse, ut decem centena millium eorundem non complerent magnitudinem unius araneæ crassæ. Hæc animalcula ulterius profert ex duabus generibus constare, nempe masculinis & fæmininis, quæ tum ejaculantur una cum liquore virili ad uterum. Vermiculum unum aut duos vel plures intrare tubas fallopianas & ovaria, ibique se in ova insinuare & perforare ac intrare, nutririque ex ovo ac augescere.

113 Sed nimium paradoxa & aures ferientia hæc fabulosa & ridiculosa sententia est, quam omnino falsam jam condemnarunt D.D. Verheyen & D.D. Lister. Admirantes nempe, quod ex tot millibus vermiculis in omni conceptione ad uterum infusis, semper tantummodo unus, raro duo, rarissime plures ad perfectionem deveniant, cæteris suffocatis & cum crassamen-

samento seminis ex utero ejectis, cum, ut ipse fatetur, animalcula illa per septem dies in semine canis vitro inclusa, observaverit, se adhuc ita velociter agitasse, ac si a cane mox prodiissent. Quam indecens itaque foret ex uno homine produci immensam brutorum copiam (quatenus vermiculos illos non esse homunciones affirmat ipse præfatus inventor hujus opinionis) adeoque omnes homines, excepto Adam & Eva, ex brutis fieri asserit.

Hinc concinne quæstionem movet D. Lister in suis dissertationibus de humoribus, undenam tot animalcula & quorsum generata sint. Responsum quoque dat, hæc animalcula, ut cætera insecta generari a suis parentibus sive ab aliis insectis, nam nihil sponte nasci cognovit, ita probatur n. 6. 7. & 9. insectorum autem plurimum generum in plerisque corporis partibus nascentium exempla tam in anatomicis, quam practicis scriptis patent. Quia non tantum in singulis fere alimentis & potulentis, imo & in ipso aere latent ova vermium, ex quibus vermiculi generantur, nec ulla nostri corporis pars reperitur, quæ

quæ non vermibus scatet, ut vere Job aje-
bat cap. 7. v. 5. *Caro mea undique ver-*
114 *minosa est.* Thomas Bartholin. act.
Hafn. observ. 21. profert. Vermiculo-
rum ferax est corpus nostrum, nec ulla
pars immunis, in capite dolores excitant,
quos exinde excretos, capsulæque impo-
sitas in templo Hagestedano in Nobilissi-
mi Friderici Frisii loculo servatos memi-
nit. Ita Hildanus cent. 1. observ. 16. & alii
observaverunt in capite. Amatus Lusita-
nus cap. 8. in oculis. Forestus lib. 21. ob-
serv. 26. Fulpius lib. 4. Horstius lib. 1. &
alii in naribus. Grülingius cent. 1. observ.
79. & alii in auribus. Quot non quotidie
in gingivis, & dentium cavitatibus in con-
spectum se sistunt, ut Dodonæus in com-
ment. ad Benivennium de abditis morbis
observ. 100. Senckius lib. 1. observ. 388.
in lingua. Aloisius Montella dialog. 6. in
pulmonibus, in act Hafn. volum. 3. ob-
serv. 56. in pleura & pericardio. Marcus
Aurelius Severinus lib. 4. de Recond. ab-
scess. 281. & Bonetus Med. Sept. c. 2. sect.
19. cap. 15. in corde. Mercurialis in lib. 4.
de morbis mulierum, & Ruysch observ.

48. Bartholin. lib. 1. Anatom. reform. & alii plures in fellis vesicula. Panorollus Pent. 4. observ. 1. Forestus lib. 21. & alii in utero. Plutarchus & Mercurialis in testibus & vasis spermaticis. Hercules de Saxonia lib. 10. & Reusnerus exercit. 1. de scorbuto in poris cutis, qui vermiculi alias crinones seu ab aliis chirones vocantur. Christ. Langius disput. de Morbillis §. 57. & Borellus cent. 3. & alii in sanguine. Nicolaus Pechlinus lib. 2. obs. 18. in urina. Ephem. germ. d. 2. A. 9 & 10. observ. 130. in saliva. Leewenhoeck tandem in semine. Quot non in intestinis progignuntur, qui non solum infantes, quam etiam adultos mordent, in quibus quandoque gravia imo læthalia symptomata producunt, vermiculi denique nos vivos torquent, & mortuos consumunt. Quod autem quoque in semine humano vermiculi reperiantur, ut observavit D. Ant. a Leewenhoeck eidem non negandum, uti refutavit DD. Verheyen anatomicus eximius, quatenus præfatum Authorem a sensibus deceptum fuisse arbitrabatur, & refert eidem Authori fors aliter apparuisse,

ac fuisse a parte rei, quia dicit, sensus externos multoties decipi & sibi imaginari, ac si revera ita esset: ita illa animalcula imaginaria in semine natantia conspiciuntur in motu veloci existentia, quæ autem tantum particulas esse inanimatas in semine motas, quæ non ex se ipsis, sed impulsu particularum tenuiorum, ac magis activarum agitantur, nimirum a spiritibus genitalibus.

Ut ut autem una cum humoribus ovula, quæ tam in cibo, quam potu ac etiam inspirato aere per salivam deglutita, & ex his calore corporis ad maturitatem resuscitata, vermiculi prodeunt, & ad remotas extremasque corporis partes deportantur: ita etiam ad testes per vasa adferentia deferuntur, & una cum semine
115 inibi transcribuntur, aliquo modo etiam pruritum venereum stimulant. Qui dein una cum semine ejaculantur, aut vero e vasis seminalibus in sanguinem redeunt, non autem hi vim eidem tribuunt & volatilifant, uti seminis portio subtilior & spirituosior, ex qua magnum robur crescit, imo ob nimiam volatilitatem & diu

diu congregatum semen in solidis oriuntur intentiones, crispaturæ, siccitates &c. hinc flatus sub hypocondriis, hinc alia id generis quam plurima, nisi superfluiditas excernetur n. 85. & in Tract. 2. n. 402. necesse itaque est, ut æger accedenti medico omnia sua gravamina bene explicet, non tam in hoc, quam in multis aliis causis morbum parituris, de quibus, si Medicus non erudiatur, latente causa, effectus erui nequit. Uti autem nullum vivens ex se ipso nascitur, ita multo minus vermiculi, qui si futuri homunculi forent, bis adolescerent, & duplicem generationem subirent, semel ovo in vermiculum, dein ex vermiculo in hominem, & homo taliter bis generari deberet, quod hucusque non ullus admisit, neque sponte aut ex natura in virili corpore generantur, alias daretur eorum generatio ab uno sexu facta, quod implicat, omne enim generatum a duplici sexu diverso oriri debet.

Cuncta etenim animalia perfecta veneris actum exercent ad propagationem ulteriorem, ut Aristoteles lib. de histor. ani-

malium usum veneris cunctis animalibus tribuit, etsi quædam animalia non sibi simile procreent, de quibus citatus Aristot. cap. 16. de generatione animalium sequentia scripsit, insectorum aliqua coeunt, atque ex animalibus ejusdem generis oriuntur modo eorum, quibus est sanguis, ut locustæ, cicadæ, phalangia, vespæ, formicæ. Aliqua coeunt quidem, & generant, sed non sui generis animal, sed vermiculos tantum, neque ex animalibus procreantur, sed ex putrescente humido, aut sicco, ut pulices, muscæ, scarabei. Jam quæro Aristotelis affeclas, quid illa materia putrida sit, ex qua tam certæ generum species prognerentur? & cur non ex illa putrescente materia illud educatur, quod erat idem ante corruptionem? Contrarium vero apparet. Si
117 quidem de putrido generante nec quidquam vivens, multo minus id, quod erat, progneratur, nisi ab animali quodam ova deponantur, ex quibus dein mediante calore & humiditate progignitur vivens, natura enim singulis animalibus dedit coeundi facultatem, & speciem

em suam, quamvis quandoque ex defectu sufficientis spiritus plastici & nutrimenti non immediate perfectam propagandi, ut in quibusdam insectis advertitur, quæ ab uno in aliud transmigrantur v. g. si ex vermiculo musca, bombyx aut papillio transformatur: attamen successu temporis natura in pristinam speciem redigit & transfigurat, ut iterato generationi incumbere queat, quæ generatio alias transmigratis vermiculis deest, quæ sunt tamquam imperfecta animalia & adhuc quasi sub involucrio & abscondito hæc animantia jacent. Quædam autem insecta & animalia diu in ovo inclusa reservantur, ne quidem in vel extra putridum, ne brevi spatio & temporis injuria, aut fati malignitate universo animantium genere mundus destituatur. Deus & natura nil frustra operantur; inde constat, quædam insecta Arcam Noe non intrasse, & quasi perivisse. At Deus optimus maximus vi peculiari singulis in qualibet specie productis animalculis indidit, ut eorum vis prolifica in ovis ab iis animalibus antea depositis remaneat: etenim viventium

semina seu ova non tam facile corruptibilia sunt, ut vis genitiva nunquam in mundo pereat. Quo facto in pristinam naturam rediverunt & superstites manserunt, quamvis Arcam non intraverint, quia talia futura animalcula in ovis contenta e terræ latibulis, ubi diu separata absque alimento contineri possunt, tandem vis solis calore, magnoque naturæ conatu, Deique peculiari arbitrio ad ulterius augmentum capeffendum resuscitantur, & roborantur.

Ex his itaque colligitur, neque hominem neque alia bruta perfecta ex vermiculo prodire, cum ut supra n. 16. dictum, vermiculos ipsos ex ovis imprægnatis prodire, ova autem a fæmellis deponi & prius imprægnari a virili semine. Quod si tam vir quam fæmina talia ova futuri fœtus in se haberent, in quibus delineatus homo aut aliud brutum delitesceret, certo bis aut duplex homo vel brutum fieret. Dein etiam difficultatem parit eorum imaginaria opinio, homines ex vermiculis transformari, quatenus ex recentioribus anatomicis erudimur, ovum quod-

quodcunque in se continere umbilici funiculum, per quem alimentum foetui (uti ab animali quodam ovum sui generis oritur) suppeditatur, quod non indigeret, si vermiculus, postquam in ovum muliebres se intruserat, totam substantiam ovi per os consumeret, & ita excresceret. Nunquam enim duo umbilici in uno foetu adhuc reperti, nec sine eo visi fuerunt, alias necessario duo aut nullus esse deberet, si tam vermiculus quam ova muliebria illa continerent, sine quo umbilicali funiculo alimentum & incrementum foetui porrigi nequit. De conceptu quædam adhuc dicenda restant.

120 Facto demum conceptu vita quoque immediate exoritur, quamvis non ab anima rationali. Philosophi quidem asserunt, ab anima vegetativa & sensitiva vitam resuscitari: de qua in Tract. 3. de Anima n. 31 & 44. Clarius autem vita explicanda mihi placet in conceptu statim exorta, in perfectione enim ulteriore partium seu rudimentorum foetus omnia simul aura seminalis seu spiritus genitalis viri suo motu indito vivificat, delineamenta per-

fluendo, & expandendo; humorque præfata delineamenta interfluit, substantiæque laterum impenditur, qui influxus genitalis spiritus inchoans delineamentis perfectioribus factis cæteri influxus & actiones naturales protrahuntur & manifestantur, ut cordis pulsus, nutritio, sanguificatio, accretio, secretiones humorum, & reciprocus influxus partium solidarum & fluidarum, hæ omnes actiones facto conceptu incipiunt & continuantur in quo vita consistit, cessantibus vero his vivere definit. Dictæ autem actiones
 121 & functiones ab anima rationali non perficiuntur nec ab ea prosequuntur.

Ad operationem tribus modis anima directe concurrit: primo illam vere producendo; uti cogitationes suas producit: secundo illam dirigendo; uti voluntarium dirigit motum membrorum: tertio illam terminando ac percipiendo, ut concurrit ad auditionem, visionem, olfactum &c. Quæ autem fiunt independenter a directo animæ concursu, naturales dicuntur actiones, tales sunt concoctio cibi in ventriculo, ejusdem e ventriculo

culo expulsio & per intestina promotio: puri ab impuro separatio; illiusque per vias chyliferas per ductum thoracicum ad venam subclaviam introitus, in eadem venâ purpura sanguinis induitur, & una cum eodem in dextram cordis auriculam & deinde in dextrum ventriculum cordis, dein per arteriam pulmonalem in ipsos pulmones, qui ibidem aere imbuitur, deinceps per venam pulmonalem in sinistram cordis auriculam, demum in ejusdem lateris ventriculum translatio: sanguificatio, nutritio & accretio: spirituum & humorum translatio; motus cordis & arteriarum, sanguinis motus tam intestinus, quam progressivus, sanguis etenim vi systole ex corde pressus per arteriam in universum vehitur & impellitur corpus tam per arterias ascendentes quam descendentes, &c.

Si anima rationalis faceret has omnes actiones, deberet horum esse conscia per se, non per aliquam singularem instructionem: cum vero non sit sibi conscia, debeat judicare, se actiones illas non facere; ergo dictæ actiones aut functiones fiunt a

corpore debite organizato, confluentibus spiritibus & humoribus. Quot autem diebus a conceptione embryon anima rationali a Deo omnipotente donetur, in tract. 3. de Anima n. 62. exponetur.

Dum itaque mulier ex fertili, læto, sanoque concubitu n. 68. concepit, omnimodo ipsi incumbit, fructum ventris sui ad ordinarium exclusionis tempus seu ad partum usque legitimum alere, & fovere. Id autem feliciter præstabit, abortumque præcavebit, si diæteticas diligenter servabit regulas, vid. tract. 2. ubi de diætâ 122 agitur. Scilicet si aerem semper purum inspirabit; si cibis bonæ digestionis, non acido falsis, aut multum aromatico acribus, neque horæis fructibus, & esculentis frigidis & congelatis, atque nimium sacharatis onerabit, si blandos corporis motus instituet, somnum non ultro necessitatem continuet, & vehementiores animi passiones, præsertim terrorem & iram cavebit. Econtra tranquillam, hilarem, patientiam imbutam mentem tuebitur; si gravida nimium sanguinolenta 3 aut 4. mense ex vena una vel altera

tera brachii sanguinem mittat, omnes enim venæ brachii ex trunco venæ subclaviæ oriuntur & continuantur, per quam venam subclaviam omnis sanguis e brachio ad cor revehitur, aut etiam alia ratio svadeat mittendi sanguinem. Si a morbi insultu tentetur, statim principiis obstet. Nam sero medicina paratur. A nimis refrigerationibus corporis mulier gravida se bene muniat; inclinando se non ventrem fortiter comprimat, aut brachia valde extendat, constipationibus alvi arte succurrat vel iusculo seu aqua cocta ex brassica non salita vel levi supposito-
torio aut clysmate, alias conatus magni abortum causare possunt. Ita etiam exercitatio vehemens, saltatio, cursus, equitatio, aut vectio durior, gravioris oneris gestatio, e terra elevatio, casus violenter concutiens, ictus ventris foetum contundens, item abdominis motus vehemens v. g. a tussi, vomitu, forti, ab alvi fluxu, sternutatione nimia & frequenti, convulsione, clamore, præcipue etiam
123 ab immoderata venere. Hinc raro coeundum est viris cum imprægnatis,

quia ut Hippocrates refert, de morbis mulierum. Quum autem relatis diebus consuetudinem habuerit cum viro, si probe parati fuerint uteri, & si genituram ad decem, aut quindecim dies detinuerit, ne adeat virum, quoniam venereo motu exire potest semen, aut abortiri. Mulieres itaque pręgnantes rarissimo coitu utantur, quoniam multo facilius etiam pariunt, ut videmus in brutis. Maritus suam gravidam bene habeat, semper lætam ac benignam mentem illi offerat, & de proba illius nutritione sollicitus sit, insanam vero avertere conetur, ita
124 quoque abortum causant cibi ardentiter expetiti et denegati, medicamenta cathartica fortiora, menses moventia, partum adjuvantia, item odores tetri, & præcipue fumus extinctæ lucernæ, omnia denique, quæ cibum fœtui subtrahunt, ut inedia & immoderata sanguinis evacuatio, præcipue dum fœtus est grandior, docente Hippocrate lib. 5. Aphor. 30. & 60. vel cum morbi fœtui communicantur, a quibus extinguitur, vel ita debilitatur, ut conveniens nutrimentum
aut

aut incrementum recipere nequeat, quales sunt febres continuæ, & intermittentes idem lib. 5. Aph. 55. Item lues venerea, alvi profluvia Aph. 34. Hæmorrhogiæ copiosæ, graves syncope, epilepsia, vomitus & tenesmus. - Quod si gravida ab omnibus his avertetur, infans sanus & firmus ad maturitatem partus conservabitur. Felix vero partus ut fiat: famosa 125 obstetrix procuranda. Quæ quidem in nostris partibus perpaucae reperiuntur: undique enim magistratus parum solliciti de expertis. Adeoque sæpe contingit, chyrurgos ad partus modicum difficiles repetere: qui quoque rari sunt obstetricalis & anatomix studii gnari, hi multoties non chyrurgorum aut obstetricum, sed plus lanionum vices supplent. Sed Eheu! quis majorem de his latrociniiis reddet rationem Domino Deo? quam superiores & magistratus. Nullus enim ordo, nulla inspectio, nulla severitas, nulla disciplina impenditur, hinc etiam fit, quod jam hoc ævo quævis vetula vult esse obstetrix, quivis barbæ tonsor chyrurgus, quivis Agyrta aut Chymicus eruditus Medicus.

dicus. Famosa itaque & experta obstetrix ad partum vocanda est, quæ non tantum externam vulvæ; sed etiam internam uteri constitutionem, & fœtus varios situs & egressus dirigere & promovere quam optime sciat.

§. VI.

De partu naturali, quot mensibus a conceptionis tempore legitimus statuendus sit,

Et de Puerperis.

Cum utcunque multi infantes citius aut tardius in lucem prodire soleant, eatenus præfixus nascendi terminus constitui non bene possit, præsertim quotidiana experientia edocta: hominem nasci mense sexto, septimo, octavo, nono, decimo, undecimo, aut duodecimo, nonnunquam serius, citiusve; rara tamen sunt exempla partuum longe ultra nonum mensem delatorum, & si quidam rari numerantur, tempus conceptionis factæ ad partum usque non bene computaverunt, aut præternaturaliter factum esse potuit.

126 Tempus homini nascendi a facta conceptione menses novem moraliter completi determinantur, vel primis diebus

bus decimi mensis adhuc legitimus statuitur, si non a causa aliqua præternaturali partus acceleretur, vel diutius retardetur, qualis in sæminis quandoque occurrit, aliquibus in principio gestationis, aliis in medio, aliis ultimis tribus mensibus, qui tamen nunquam in ea perfectione nascuntur, imo tales proles raro superviunt, quam quæ tempus ordinarium mensem nimirum nonum assequuntur. Apotiori fit denominatio, plurimæ enim sæminæ nono mense finito, & paucissimæ undecimo & duodecimo aut serius pariunt.

Terminum nonimestrem ipsa Ecclesia Catholica profiteretur, qui terminus nonimestris continet dies ducentos septuaginta sex: hac ratione mater ecclesia a conceptione Salvatoris nostri, a die scilicet vigesima quinta Martii, usque ad vigesimam quintam Decembris, qua ejus nativitatem colit, inclusive novem menses computat: ita etiam conceptionem B. V. Mariæ diem octavam Decembris, ejusque nativitatem octavam Septembris anni subsequents celebrat.

Ingerunt quidam verba Salamonis Sap. 7. *Decem mensium tempore coagulatum fuisse.* Resp. Antiqui habebant menses lunares, constantes diebus 28. & aliquot horis, quales apud Judæos tempore Salamonis recepti fuerunt; Romani vero annum solarem confecerunt, duodecim mensibus constantem, cujus mensis unus 30 aut 31. die constat, unde tempore Machabæorum cap. 7. *Fili, miserere mei, quia te in utero novem mensibus portavi,* quod tempus hucusque in plurimis observatur.

Quidam authores non solum mensem 10. 11. vel 12. sed etiam decimum tertium usque ad 19 legitimum esse asserunt, ita Estræ lib 4. cap. 4 Mense decimo prolem natam fuisse refert, ideo ad legitimam hæreditatem admissam fuisse L intest §. sine ff de suis & legitim. ita asserit ipse Hippocrat. lib. de partu octimestri: Decimestres & undecimestres partus ex septem quatragenariis eodem modo fiunt &c: undecimo mense finito prolem nasci & cum illo Sylvius lib. 7. cap. 5. ad decimi undecimique mensis initia hominem genitum profert. Adrianus Spigelius undeci-

decimum 12. 13. & 14to mensem legitimum statuit. Qui casus rari quidem sunt, & si aliqui fieri putantur, bene attendendum, ne principium conceptionis decipiat, possunt quidem a causa præternaturali partus accelerari vel retardari, sed rarius ultra unum aut duos menses prolongari. Plinius etiam lib. 7. cap. 5. Guili-um Ruffum undecimo mense natum fuisse affirmat. Pomponius 12 mensem legitimat, ita Facultas Medica Ingolsta-dienfis olim puerulum mense duodecimo post obitum mariti a nobili fœmina (quæ sub equi fræno se proripuisse, sicq; fœtum retardasse prætexebat) in lucem editum pro legitimo habuit, ut e Novell. medico legalibus cap. 3. apparet. Accersius conclusit 13. mensem valere pro legitimo.

Ad horum omnium allata respondeo, forsitan hi viri a mulierculis decepti fuerunt, vel quandoque etiam in his & similibus casibus aut opus misericordiæ fit, aut aliquid in favorem matrimonii dici posse statuunt: ast vereatur quisque, ne in foro Poli favorabilia hæc Iudicia tandem irrita reddantur omnia, eorum-
que

que Autores villicationis suæ rationem reddere teneantur. Deus enim ter maximus omnia numero, ordine, pondere & mensura creavit: uti enim singulos nostræ vitæ dies habet in numerato summus conditor; ita quoque hoc naturalis partus tempus numero dierum certo inclusum voluit; ut profert Sap. ii. *Sed omnia in mensura & numero & pondere disposuisti.* & Psalm. 103. *quam magnificata sunt opera tua Domine: omnia in sapientia fecisti.* Quod si tamen quantoque præternaturaliter partum prolongari contingat, in naturis enim mirabilia fieri quis negabit? quia multa nobis insolita apparent ob defectum perfectæ nostræ scientiæ, multa quoque in naturis fieri opera captum nostrum excedentia, Deoque ita placere arbitrari debemus.

127 Instant quidam & dicunt, necessum esse, ut diutius foetus debilis maleque constitutus gestationis tempus protrahat, quam ille, cui debitum corporis robur concessit natura. Resp. ad hoc & dico, si foetum ejus debilitas necessitaret tempus parturitionis protrahere, tunc tamdiu debe-

deberet occupare uterum, donec sanior & robustior factus illum irritare valeret, & a matre excludi posset; sed contrarium experimur, dum tempus partus appropinquat, siue sit debilis, siue sanus & fortis infans, in lucem prodire debet, sæpius enim morbose infantes nascuntur, & ex post multo tempore quandoque ultra annum aut ad dies vitæ infirmi conservantur, qui tamdiu in utero propter allatam quæstionis causam minime persistere potuissent. Si enim hoc primum verum esset, deberet robustus fœtus ante nonum mensem necessario excludi, quia multi sexto, septimo & octavo mense jam robustiores aliis nonum mensem adeptis existunt, naturaliter tamen prius non excluduntur. Plurimi tales casus numerantur, sed rari sunt, in multis abortibus & etiam legitimo partu infirmi aut debiles imo imperfecti corpore infantes gignuntur, & tamen non sine magno labore matrum in vivis servantur.

Sicuti autem prægnantem fæminam in omnibus modum non excedere: ita
128 quam maxime in puerperio diætam

servare oportet, habitatio & lectum ei in aere calido & temperato constituatur, a cibis dyspeptis abstineat, & eos tantum sumat, qui faciles sunt digestionis, imo primis diebus solis liquidis cibis nutriatur, ulterius vero solidiores præberi possunt, omnes tamen roborantes & nutrientes esse debent, ut vires illius deperditæ & infantis recuperentur. Cibos acidos & falsos vitet, potum quoque frigidum & acidum vel dulcificatum non sumat, vinum moderate vel plane nullum, præsertim primis diebus, aut si lochia nimium fluant, bibat. Neque cibus vel potus sit adstringens, a quo lochia præmature supprimuntur, vel lac sistitur, inchoante puerperio, quieta & pedibus paululum incurvatis jaceat, ut sanguinis expurgatio (qui in in grumos aliunde sæpius coagulatur) facilius promoveatur & excernatur, ad terrorem aut iram non excitetur, nec puerperium præmature finiat, ut quædam petulantes faciunt, sed utcumque ad 6 septimanas continuat.

§. VII.

De infantum in lucem editorum regimine.

Recenter ergo nati, postquam a funiculo umbilicali sunt soluti, non statim lumini objiciantur, exinde plures myopes fiunt, & male videntes: si etenim ex carcere obscuro statim radiis lucis exponuntur, pupillæ oculorum nimis subito contrahuntur: sed potius a cutaneis sordibus, balnei & ablutionis ope ex aqua tepida simplici diligenter purgentur, quippe sine qua insensibilis illa ad vitæ salubritatem adeo necessaria transpiratio succedere nequit, a frigore quam maxime muniantur, ne termina intestinorum causentur, qui dein abluti statim fasciis involvantur, prius tamen circumspectis omnibus partibus corporis, num forsitan oculorum palpebræ, os, nares, aures, anus &c. aperti sint: mox quoque ac nati ii sunt, ori eorum instillandum est oleum amygdalarum dulcium recens expressum addito pauculo pulvere corrallo-
rum rubrorum & manna, vel casia recenter extracta, vel si colostrum, a Deo studio creatum infantibus a natura para-

tum, sugendum præbeatur, ceu remedium ad expurgandum meconium omnium præstantissimum, quod si per biduum aut triduum duraverit, lac sequitur, illudque, si fœmina sana & non cacochymica fuerit, bonum ac dulce, demum post expurgatos sordes, tenello stomacho, apprime gratum, corporisque nutritioni maxime conveniens; quod proin infantes ad justam unius aut duorum annorum ætatem (uti plus vel minus debiles infantes erunt, vel alia ratio suaserit) sugere poterunt; ita quidem, ut primis hebdomadis aut mensibus nullum aliud alimentum, quam lac, si sufficiens adfuerit, præberi necesse sit. Lac autem maternum maxime convenit, & pessime matres faciunt suas exsiccare mammas, & relinquere infantes, quasi conditore hominum sapientiores esse velint, qui recenti puerperæ mammas dedit lacte turgidas. Excusantur tamen matres ab opere lactationis, quæ vel non habent lac in mammis & nimis graciles sunt, aut ulcera mammarum adfunt, vel illorum papillæ deficiunt & nimis parvæ sunt, aut puerperi-

um

um infirmum ingrediuntur, vel mater mores non laudabiles possidet, iræ, venenique nimium dedita, tunc potius nutrix alia & melior eligenda & substituenda est.

130 Nutrix vero eligenda talis, quæ in temperamento matris non multum disconvenit, sana & vivida sit, non mendax aut meretrix habituata, nec nimium vino dedita, neque iracundiæ, non nimium tristis & somnolenta, somnolentia enim pigritiæ genetrix, veneri, coituque prona. Optimam virtutem obedientiæ & patientiæ habeat, Præceptaque imposita nutrici servanda sunt in amorem prolis (rarus quidem amor sincerus in nutricibus talibus) nisi administratione bona & remuneratione digna capiantur.

Nutrici eadem alimenta saniora porrigenda, quibus mater alias consuevit, in principio tamen cibis plus dilutis quam solidis vel crassis alenda, in progressu autem ex solidorum ciborum genere, ut omnis caro recens, præsertim agnina, vitulina, gallinacea ex pullis, aviculis &c. omnia autem olera, perca, porculi, pastinaca, pisa, fabæ &c. fructus horarii pro-

pter acidi & flatuum abundantiam nocent, ut etiam sunt cerasa, ribebia, pruna, mala, pyra, &c. hæc omnia lac bonum in malum evertere & alterare valent. Ab omnibus quoque acidis, falsis, ut & crudis nutrix abstineat, infanti vomitum causantibus, sic quoque a vino, quia lac coagulat, saltem quam diu infantes solo lacte nutriuntur: si vinum tamen concedi debet v. g. vino adsueta, tantum de bono & non acido aut austero bibat, quantum ad correctionem & instaurationem virium stomachi sufficit, ut quatrundem unum mensuræ, dum autem infantes cibis assuefieri incipiunt, nutricibus de vino plus concedi potest. Infantibus toto lactationis tempore vinum inutile & noxium est: a vino enim lac coagulatur, & facile per hoc in morbos epilepticos, febres, dolores colicos præcipitantur.

Quæritur, cur non noceat improba diætata tam infantibus quam nutricibus rusticis, quæ non abstinere ab his, quæ ipsis nocua aut proficua sunt. Resp. Non potest dici, ipsis nunquam nocere; sed multoties tam nutrices ob pravam diætam, quam

quam etiam infantes in morbos lethales
 incidunt, & sæpissime jugulantur ob im-
 peritiam diætæ & defectum remediorum.
 Quod autem ipsis multa & vix non singu-
 la conducant, quæ non conducunt deli-
 catis, ratio est, quia non tam cito ita illis
 eibus aut potus nocet, qui simpliciore
 utuntur victu, quam illis, qui quotidie
 delicatioribus & superfluis se ingurgitant
 eibus, omnemque laborem excludunt.

131 Adeoque nutrix sedentaria eibus se
 non nimium gravet, quia chylus tum ita
 exaltari nequit, quam si modicum potius
 & sæpius sumat, in frigore non multum
 moreatur, nisi vestimentis vel tegumen-
 tis bene munita sit. Frigore enim multum
 visciditatis in sanguine & succis generatur
 & retinetur (quod ex coryza satis colligi-
 tur) exindeque lac viscidum redditur.
 Nutrix apud nobiliores vitam modestam
 & non dissolutam aut rusticam &c.

132 constituat, quia infantes ejusdem
 mores facile imitantur: tale enim
 quid accidisse, antiquorum testantur mo-
 numenta; Romulus enim a lupa, Cyrus
 a cane, Telephus Herculis filius a vulpe,

Pelias a Neptuno genitus hic ab equa, Ægisthus a capra nutriti, harum bestiarum mores exacte assumpserunt. Id etiam comprobant hinnuli, lacte ovillo nutriti, qui pelle ornantur mollissimis fetis composita, & vice versa lanam asperrimam acquirunt oves, lacte caprino educatæ: ideoque magis urbana, quam ruricola uxor aut vidua, quam meretrix eligenda & suscipienda, alias quam plurimi infantes libidinosi & vitiosi exoriuntur, quare, quia meretrix nimirum nutrix horum infantum fiat, quandoque etiam mala educatio id efficit.

133 Nutrix senex aut diu lactans, vel quæ multo tempore ante matris partum pepererit, suscipi non debet, quando nimirum aliquo jam tempore lactavit, viæ & pori dilatantur in papillis & uberibus, lac crassius exsugitur, quod infanti adhuc tenello nimis crassum alimentum est, talis etiam citius menstruo fluxu corripitur, & lac invitiatur, atque nocet, sed correspondeat tempori partus matris, ut lac habeat tenue & serosum infanti magis leve & conducibile nutrimentum, juvenes etiam

etiam facilius flectuntur, & non ita obstinatae sunt, ut seniores, in qualibet prius bene inquirendum, num lac habeat bonum colorem & consistentiam, dulcem & gratum saporem atque odorem, serum sufficiens, cum parum steterit, cremor supernatet debitus. Porro nutrix ne nimium vigilet, quia spiritus animales consumuntur, unde ventriculares succi corrumpuntur, quibus cibus in chylum debitum Tr. 2. n. 107. mutari nequit; hinc ex malo chylo pravum quoque lac. Infantis curam sincere suscipiat, & debitum exercitium stando & ambulando habeat, alte tamen ne dormiat, quatenus infantuli ejulatum non advertat & exaudiat, aut illum plane supprimat vel uberibus suffocet.

134 Postquam itaque infans de omnibus provisus & fasciis involutus fuerit, somno tradendus est, ut vires in partus opere notabiliter fractas eo ipso recuperet. Non statim cunis committatur, sed penes matrem aut nutricem ad lectum reflexus cum attentione collocetur, ut hoc situ commode superfluum ex ventriculo eji-

cere possit, & calore magis ita roboretur; deinde situs ejus non sit nimis declivis, sed magis erectus, quo libera ejus maneat respiratio.

Dum vero infans cunis committitur cunæ non valde agitentur, cerebrum enim ejus molle est, & exinde in adultiore ætate hebes ingenio fieri potest. Demum inducto somno, spatium aliquot horarum ita infans fatiatur ipso, ut vires ante has amissas non solum recuperet; verum etiam ejulatu ac vociferatione quærere defectum alituræ clare testetur. Quapropter adstans nutrix aut propria mater mammis eum applicet, ut ex illis, ore apprehensis papillis, suctu eliciat lactis copiam ad sustentandum & augmentandum corpus.

Præterea umbilico, splenio & fascia umbilicali imbuto prospiciendum, & fascia tandiu umbilico alternis aut ternis diebus admovenda & mutanda, donec umbilicus præ ariditate decidat.

Primis post partum mensibus singulis bichoriis, aut ad summum trichoriis, tribus aut quatuor elapsis lunæ circuitibus

sexties aut septies, posthac bis tantum aut ter intra unius diei spatium suum hoc exornent officium nutrices. Elapsis interea septimanis aliquot, & regimine hoc continuato solo lacte nutricis non amplius se satiari patitur, insuper & pulmenta ex farina triticea, aut potius mica panis similaginei, vel ex lacte vaccino solo & addita modica aqua (si lac sit nimis pingue & crassum) parata ipsi præbeantur, potus sit aqua recens fontana non tamen nimis frigida, aut aqua cocta ex radicibus liquiritiæ, Sem. anisi vel fœniculi, ac etiam hordei vel avenæ mundatæ, donec temporis tractu solidiora magis alimenta assumere & dirigere discat. Vinum ante septimum annum plane non aut parcissime dandum est, ne natura præmature affvescat, & corrumpatur, tract. 2. n. 132. & 133.

Ubi vero non sufficit lac matris aut nutricis, primis mensibus etiam puls comedi debet, fiat quippe primo mense ex una parte lactis, & altera parte aquæ fontanæ, & coquatur cum pane albo non nimis recente in pultriculam, deinde lac singu-

singulis hebdomadis augeatur, econtra aqua subtrahatur tamdiu, donec nihil amplius aquæ lacti addere necesse sit, & ita in pultem coquatur.

135 Infantibus quando dentes erumpere solent, cibus non nihil solidior est præbendus, ut illo sensim stomachus assuescat, & per immixtum etiam solidiorem cibum gingivarum membranæ tenuiores fiant, & facilius illis dentes erumpant, non tamen puls subito subtrahenda est, quia fermentum stomachale in illo non tantæ efficaciam adhuc est, sicut in adultioribus, ut jam solos cibos præcipue solidiores digerere possit.

Quando vero infans adultior factus est, eo magis & magis solidioribus & diversis cibis gradatim nutriendus est, & quidem tamdiu, donec ollæ pultariæ obliviscatur. Somnus frequentior vigiliis sit, ut elater fibrarum aliunde mollium acuetur & in somno plures spiritus augeantur & conserventur, organaque præsertim cerebri perfectiora reddantur. Si vero major fiat infans, somnus magis abbreviandus est, quia canaliculi cerebrales
tunc

tunc nimis angusti fiunt, spiritus crassiores & viscidiores redduntur, & hoc modo ingenio hebes fit; verum vigilet aliquando, dando ei objecta quædam jucunda, qua occasione spiritus per cerebri meatus pertransire assuescunt, & objectorum motus facilius intellectui traditur.

Infanti non minus quoque levis commotio facienda, ut corpus aliquantulum exerceat, cum illo etiam hilariter & jocose agendum, pro eiusdem captu tenero. Nunquam terrefaciendus, alias facile toto vitæ tempore a minima causa terrefit, neque tristis reddendus, metus & terror frequenter convulsivos motus & vigilias nimias aut stupiditatem causare possunt, quia spirituum animalium copia propter organorum repentinas actiones profunditur, quæ alias viscerum actionibus poterat impendi.

Ejulatus & fletus infanti valde noxius quam maxime avertendus est, quia exinde herniam facile acquirit, subtiliores etiam bilis particulæ ad sanguinem impelluntur, ubi multa mala inferre queunt.

unt. Cibi omnes dyspepti, ut caro salita & infumata, lardum, perna, anserina & anatina infanti non est danda, neque fructus præsertim acidi & flatulenti, sed illi, qui bene alunt; non tantum per corporis diaphoresim multum deperdere, sed insuper nutriri debet, ut crescat. Parum illi cibi detur, attamen sæpius: quoniam inedia difficulter tolerat, præsertim si jam major sit. Non tamen ita cibus infarciendus, ut quidam parentum solent, rustico & hebeti ingenio excrescit. Neque conducit, infantem præmature ad incessum sollicitare, nimis juvenis facile vagus aut varus fit neque diu stare in curru rotatili, pedes enim imbecilles gravius corpus sustentando incurvantur. Quando infans gestatur, attentendum, ne vertebræ dorsi laxentur & gibbus fiat, nam fibræ ligamentorum quibus vertebræ colliguntur, abruptæ, nunquam iterum coalescunt.

136 Tempus ablactationis rite determinare nequit, qui teneræ sunt conditionis, & tarde dentes erumpunt non tam cito ablactandi, & qui mammis impense dedi-

dediti, non repente ab iis detrahendi, & ablactandi. Quod si vero torosus & dentibus firmatus, quidam tempore opportuno, scilicet vernali aut autumnali, unum aut sesquiannum adeptus, ablactandus est. Dein loco suctionis, infanti cantharus dandus, lacte, juscule, aut interdum aqua impletus, hoc modo sitis & fames sedantur.

137. Dum majores facti non perparce liberi sunt educandi, cum enim vident, æquales suos hoc aut illud habere & illi non, si quid generositatis in illis inest, ut habeant, curant, & furtum instituendo corradunt, & quamvis hoc non fiat, & occasio illis abscindatur, omnino domi manent, aut solivagi fiunt, aut tali vitæ assuescunt, ut adultiores facti, ab hominum consortiis abhorreant. Quod si vero justa paupertas parentes excuset & impediat, liberi Divinæ providentiæ se committant. Neque nimis magnifice ac sumptuose educari debent; ne adultiores facti prodigi evadant, potius diversoria frequentantes, quam verbi divini lectionem. Eorum propria & obstinax voluntas in omnibus

temperetur ac refrenetur, non quidem statim verberibus, tunc non raro pervicaces fiunt; sed prius leni admonitione, comminatione, eorum cogitationes ad meliora & altiora ducendo, non ad otium, nam: *Multam malitiam docuit otiositas* leg. Eccles. c. 33. v. 29. Sed ad assidua sensu exercitia, non ad petulantiam, sed ad timorem Dei & christianam pietatem atque parentum vel instructorum aut superiorum venerationem & submissionem. Memoriz exercitio sive in ecclesiasticis sive politicis doctrinis imbuantur, ut exercitati & attenti ad omnia perficienda promptiores fiant. Præsentibus liberis nihil confabulandum, quæ inter maritum & uxorem sunt, juvenus ad ea audienda semper & omnino propensa est, suoq; tempore quandoque nimis præmaturo illa per se sibi familiaria faciens, habitu ita illicito vestitur. Qui dein usq; ad senectam servant, & absque speciali Dei gratia raro aut nunquam deponunt. Nec fabulas aut mendacia coram illis narrare oportet, sed potius veras historias, ut veritatem apprehendere discant, ut scriptum Coloss. 3. *Nolite mentiri*
invi-

invicem. & Eph. 4. Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra. &c.

138. Adultioribus paulo factis, cuivis suum oblectamen bonum & decorum ad opus promovendum, & cui functioni magis apti sint, providendum; ut id paulatim arripiant & prosequantur: Non enim cogi, sed pedetentim duci vult natura. Sic quidam in exercitio legendi, scribendi, studendi, mercandi, aut opificio quodam vel quibuscunque cæteris artibus, præsertim autem in Ethicis Christianis instruendi sunt, quæ omnium virtutum & vitæ recte instituendæ Dux est. De his Cato lib. 4. v. 20.

Disce aliquid: nam cum subito fortuna recedit,

Ars remanet, vitamque hominis non deserit unquam.

& lib. 3. v. 1.

Instrue præceptis animum, ne discere cesses: Nam sine doctrina vita est quasi mortis imago.

139 Nihil enim in universa republica
H uti-

utilius reperiri potest, quam infantum seu liberorum bona instructio & educatio, qua bene constituta tota corporis machina ita adaptatur, ut ei nihil difficile sit, & ea afficiat, quæ alias ei fuissent impossibilia : profecto malum educationis regimen plurimis in adulta ætate non bene cedit. In juventute tempus in bonum commodum dirigendum est, ut Ovidius meminit his versibus :

Ventura memores jam nunc estote senectæ :

Sic nullum vobis tempus abibit iners.

Dum licet, & veros etiam nunc editis annos ;

Discite : eunt anni more fluentis aquæ.

Utendum est ætate. Cito pede labitur ætas :

Nec bona tam sequitur, quam bona prima fuit.

Multoties auditur, dum homines in proVectam ætatem deveniunt, tempus suæ juventutis deplorare, & eos quam maxime pœnitere se non id addidicisse, quod in grandæva ætate illis summe prodesset, vel non ea intelligere, quæ pulchra & æstimaabilia sunt. Ita quondam Carolus V. Imperator, dum Genuæ eloquentis oratoris ornatum sermonem latinum æthera per-

personantem exaudiret, illum vero ex
 asse non intelligeret, mente tristi confes-
 sus est, ipsum quam maxime pœnitere
 monita sui instructoris Hadriani secutum
 non fuisse, a quo multoties admonitus,
 ut magis scientiis incumberet, hinc etiam
 fervore doctrinarum commotus, ab illo
 tempore iis diligenter inhærere cœpit,
 perpendendo lib. 4. Caton. vers. 49.

*Cum tibi contingat studio cognoscere multa,
 Fac discas plura, & vites non velle doceri.*

Ne etiam deploremus cum celebri Owe-
 no his suis versibus :

*Damna fleo rerum, sed plus fleo damna
 dierum*

Rex poterit rebus succurrere, nemo diebus.
 & alibi :

*Omnia dispereunt ; mundo quæ pulchra vi-
 dentur.*

*Divitias subito fors inimica rapit.
 Perpetuo durat virtus doctrinaque rerum
 Inque illam fors nil, quod dominetur,
 habet.*

Tempus itaque juventutis pretiosissi-
 mum & irrevocabile potius sibi in bonum
 commodum impendere, quam in inuti-
 libus,

libus, poculis ac patinis pedulanter transigere, & diligentiam in addiscendis artibus retardare & procrastinare; ideo nulla dies sine linea, nulla hora effugiat fallacem temporis, ut monet Eccles. cap. 14. v. 14. *Non defrauderis a die bono, & particula boni doni non te prætereat.* Quamvis in hisce rerum difficultatibus molestiis non careat; magna tamen ad eas levandas debet esse inexhausta eorundem utilitas & jucunditas.

Quamobrem si quædam juvenus, postquam viriles annos assequitur, a natura seu casu vel fortuna aut quacunque recommendatione ad cæterorum tutelam vel superiorum dignitatem destinatur & elevatur, quæ vero nec ullis virtutibus, multo minus rerum scientia est edocta; earum præsertim, quæ ad illius munus spectarent, quid tandem evenit, certo nihil aliud quam dictum Salomon. cap. 28. v. 16. *Dux indigens prudentia, multos opprimet per calumniam.* Hinc admonentur omnes in lib. Sapient. cap. 6. v. 23. *diligite lumen sapientiæ omnes, qui præestis*
popu-

*populis. Quoniam v. 26. Rex sapiens
stabilimentum populi est.*

Unusquisque ergo secundum statum
& conditionem suam iis studeat, quæ
Reipublicæ utilia & considerabilia sunt,
ne artes vilescant, sed in pretio habeantur:
non modo ingenuæ, a quibus conspicuus
imperio decor accedit, sed & aliæ,
quorum ad vitam recte vivendi necessa-
riam copiam suppeditant.

Transacto ergo tempore puerili ju-
ventæ, & maturitatem annorum adeptam,
nequaquam bona vivendi norma eventila-
nda est, qui enim senectutem atque il-
lam tardam assequi desiderant, non tan-
tum juvenes sed etiam annos viriles in
bonis vivendi regulis transigere debent;
ut non modo juvenilem vigorem recu-
perent: verum etiam vegetam diu sene-
ctutem protrahant, in quibus autem con-
sistat bona vivendi norma, in sequenti
Tractatu manifestabitur.

TRACTATUS II.

De recta vivendi norma.

UT vita nostra ulterius tueri & præservari queat, necessario ea exponenda restant, quæ per diversos errores seu excessus inordinatos utcunque nos lædere solent, partim ob naturæ pronitatem ad malum, partim etiam cum non quivis ea calleat, quæ ad vitæ prolongandæ utilitatem requiruntur. Adeoque in hoc præsentî Tract. secundo ea exponentur, quæ ad vitæ sustentationem utilia aut inutilia deprehenduntur; quod si quidam vitam suam diu conservare desideraverit, sufficienter ex sequentibus his illustrabitur.

CAPUT I.

De requisitis ad rectam vivendi normam instituendam.

Descripseram in priori Tract. I. quædam officiosa ad vitam continuandam & conservandam, cum autem non satis distincte de recte vivendi norma, seu de regulis diæteticis enarraverim: hinc
in

in præfenti Tract. per subfequentes §. de regulis specificè traditurus, quibus modus invenitur diu vivendi. Hic autem modus confiftit in 6. rebus non naturalibus, & qui fecundum illarum regulas vivet, terminum a Deo conftitutum facile aflequetur. Adeoque diætâ nominatur a certa vivendi regula, qua corpus vivens humanum per debitam 6. harum rerum non naturalium adminiftrationem in fanitate confervatur; hæ autem 6.

2. res non naturales dictæ, funt 1. aer.
2. cibus & potus. 3. fomnus & vigilia.
4. motus & quies. 5. excreta & retenta.
6. animi pathemata feu affectiones, de quibus fingulis fpecialiter in fequentibus §. notificetur.

Hæ autem res non naturales eatenus nominantur, quatenus inter res naturales & præternaturales neutræ funt, & uti quis illis utitur vel abutitur, fanitatem aut morbum generabunt: ita etiam refpectu unius vel alterius perfonæ bene aut male convenire poffunt, hoc quotidie experitur, quod enim uni prodeft, alteri nocet, prout natura & confuetudo variat: hinc diætâ eadem

omnibus & singulis accommodari nequit. Alia etiam convenit sanis, alia ægrotis. Homines itaque inter se differunt consuetudine, ætate, temperamento, sexu, regione, tempore &c. qui enim sub frigido clymate habitant, aliam vitæ regulam, quam, qui sub calido, instituentiam & servandam opus habent: uti laboriosi & itinerantes aliam quam otiosi; ita etiam hyemali tempore alia diæta quam æstivo ordinanda est. Ne ergo error aliquis in eorum usu committatur, adsequentia attentum esse oportet & recorderetur.

§. I.

De aere ad sanitatem & vitam necessario.

Ad conservandam corporis nostri sanitatem & protrahendam vitam primario
3 aer tam necessarius est, ut sine illo nec per medium quadrantem horæ vita nostra protrahi possit. Et quamvis homines diversi temperamenti, ætatis, sexus &c. præditi sint: attamen eodemque aere sub uno clymate existentes variis particulis & dissimilibus imprægnato frui debent; unde non mirum, si quibusdam salubris,
qui-

quibusdam insalubris, ut experimur in epidemiis & locis quibusdam, alias etiam mille modis in sua qualitate quotidie immutatur (aeri enim immiscentur diversæ particulæ, vel ex ipsa terra, ope solis calore, vel subterranei ignis) vel ex aliis halituosis corporibus super terram existentibus, quibus varius telluris situs, accessus & recessus respectu poli constituitur. Tandem etiam serius aut citius corruptionem rerum & viventibus mortem infert.

Duplex autem generaliter in aere substantia est, una nativa seu primitiva ab exordio mundi creata, quæque purissima atque tenuissima: Altera adventitia ex variis aliorum corporum effluviis, pro loci ac temporis diversitate constans.

4 Definitur a Philosophis Aer, quod sit corpus raram, fluidum ac pellucidum, spirabile particulis tenuibus, lanuginosis, flexilibus, plumosis, cum aliqua tamen rigiditate, & a se invicem perpetuo motu disjunctis, & vim elasticam habentibus consistens. Ut ut autem est conjunctum variis aliorum corporum terrestrium effluviis,

fluviis, tam tenuibus, quam crassioribus: attamen particulæ aeræ sibi invicem parum connexæ vi alterius elementi separari, ac proinde peculiari motu circa suum centrum independenter ferri queunt. Cujus definitionis proprietates ex eo probantur:

Primo aeris partes in perpetuo motu esse, ergo debet esse rarus, secundo ob perpetuum suarum partium motum fluidus, tertio etiam particulis lucidis propter suam fluiditatem, subtilitatem & continuam mobilitatem cedere, & pellucidus esse debet. Illa autem effluvia per

5 calorem rarefacta, quo partes ejus validius agitata majus spatium exigunt,

quam antea. Imminuto vero motu quoque minuitur agitatio partium & condensantur, quæ consequenter minus spatium occupant, vel cum multus aer in angustiore locum cogitur, ubi latius moveri, & ipsius partes discurrere nequeunt. Dicta autem effluvia seu exhalationes sunt particulæ in suis figuris irregulares, a se invicem & a majoribus corporibuseductæ, & in aerem vi motus

tus sublata; quæ exhalationes inter se per solam magnitudinem & figuram differunt ab aereis partibus; majores denique sunt exhalationum, quam aeris particulæ nativæ sive primitivæ. Exhalationes per rarefactionem subtiliores & subtiliores factæ super terram & aquam ad regionem aeris propulsæ, quamvis terræ & aquæ etiam aer insit, tamen non parum ad naturam aeris intelligendam conducet, si explicentur, quid exhalationes sint, & quomodo a vaporibus distinguantur.

Nomine exhalationum intelliguntur particulæ corporum terrestrium, vi solis in altum propulsæ, quorum motus magis irregulares sunt, motibus vaporum, qui ab aquis divelluntur; vapores autem sunt particulæ aquæ a se invicem separatæ & actione solis, vel alterius calore in sublimem elatæ; non quidem virtute solis attractiva, sed ideo, quia radii solares suo velocissimo & rapidissimo motu corporum terrestrium meatus permeant, & particulas illorum corporum dissolvunt & expellunt: Quæ cum nullum præter aeris locum

cum a Deo constitutum inveniant, in quo ita moveri possint, versus illum pergunt, & quo magis corpora rara & minus unita fiunt, & aeris particulis proportionata, tanto minorem atmosphæræ pressio- nem patiuntur.

6 Regio aerea in tripartitam distribuitur, quarum prima eousque se extendit, quousque radii solis a terra percussi, calorem sensibilibiter augent, hinc aeris regio terræ proximior calidior sentitur, illa, quæ a terra remouetur, quoniam ibi particulæ crassiores terrestres radios solares reflectunt, quæ reflexio seu repercussio motum particularum multiplicat & adauget, quo major motus, major calor sive effectus, multæ etiam ignis particulæ infimo aeri insunt, quæ scilicet vi æstus e globo terrestri educuntur. Altior autem aeris regio frigidior & media existimatur, ubi e ducti e tellure vapores rursus condensantur & concrescunt : in eaque nubes, grando, nix, pluvia generantur, quia radii e terra reflexi non tam copiose ascendunt, dein suprema collocatur, n. 7.

Quæritur utrum aliqui montes suprema

nam regionem aeris superent? Resp. negative, licet aliqui ad notabilem altitudinem affurgant, ut Atlas in Africa; Æthna in Sicilia; Tenoriffa in Canaria; Alpes in Italia &c. horum tamen montium vertices aut fulmine tanguntur, aut grandine verberantur, aut nive canescunt. Fertur quidem de Olympo solo altissimo Theſſaliæ monte in Græcia, quod ab his immunis sit, & mediam regionem aeris transcedat & ad supremam pertingat, non
 7 autem superat. Suprema vero aeris regio, quæ inde ad cælum extenditur, ibique aer purus & natus hospitatur, frigidior quoq; inferiore est. Hoc ex inde fit, si enim in montium apicibus summis mediam regionem ascendentium in ferventissima æstate nivem non liquefieri, multo minus si ascenderet hanc supremam regionem, quia radiorum solarium non adest tam copiosa reflexio in montium apicibus, & materia ignea non inest aeri tanta, vel nulla in altioribus & superioribus regionibus; certum enim est, quo plus igneis & crassioribus particulis aer impletus est, tanto magis corpora commovet
 &

& calorem efficit, quam si purus vel minutioribus particulis, etiam celerrime impulsis immixtus sit; quæ particulæ terrestres multivariæ aeri innatantes sulphuræ, nitrosæ & Mercuriales e terræ sinu eruuntur, & magis vel minus fermentationibus aptæ, caloremque diutius continuantes. Hinc profundiores terræ specus calidiores in hyeme, quam in æstate experiuntur, quamvis in superficie congelati, qui calor a sole & igne subterraneo productus, & in illis variis particulis terrestribus & fermentescentibus atq; non tam cito dissipabilibus continuatur, terra subterranea plena ignibus est, & materia ignea, bitumine, sulphure, aliisque mineralibus ac materia subtilissima æthereæ impleta & commota, unde spiritus ignei, hoc est corpuscula calida effluunt perpetuo per meatus & poros subtilissimos terræ, vel etiam aeris vicinioris, vel alterius corporis terræ contingui: effluunt ad ista superiora, nisi prohibeantur obstructione & restrictione pororum & meatuum: ut per hyemem sita particulis quiescentibus in terræ superficie

perficie positis : inde spiritus ignei non effluentes congregantur in majori quantitate intra aquam putealem, vel aeris innati permanentis in cryptis, & inde in suo motu continuato manent calida. Subinde etiam calor debilitat calorem per accidens, sic aqua calida & oleum atque vinum prævalida quantitate extinguunt ignem calidissimum, nimirum obstruendo poros, unde ignis nutritur, & etiam particulas in suo motu premendo & gravando, ut se quieti disponere debeant. Demum etiam montium altiorum apices frigidiores sunt, quatenus, ob oblique descendentes radios solares a ventis in altioribus partibus ferme semper deprehensis dissipatos, & in motu suo circulari & recto impeditos. Venti etiam sæpe adeo frigidi in certis terræ regionibus regnant, in aliis non item, aeremque in sua qualitate mutant, neque vis frigoris penes solam distantiam ab alterutro mundi cardine æstimari debet, prout sequitur ex opinione Campanellæ, quo enim longius abesset sol, eo fortius frigus suum congenitum terra exereret

exereret. Constat etiam in Moscovia boreali, hyemem esse acerrimam cum eadem pene sit ipsius latitudo, quæ in Scotia. Sic insula quædam est penes Anglos in America Charletonia dicta, quæ fere deserta est præ frigore, cum tamen ejus latitudo sit tantum 52 graduum. Sic Josephus Acosta docet, multas sub ipso Aequatore regiones esse valde temperatas, & montes in iis locis inveniri oper-
tos nivibus. Ex quibus efficitur, ventos plerumque frigidissimos halitus & spiritus secum vehere, & radios solares in motu suo circulari impedire.

8 Ex his dictis patet, cur sæpe frigus in quibusdam locis etiam remotioribus a polo longe acrius sit, quam in iis, quæ sunt viciniore? sic frigus in Ucraina, quæ est Poloniæ Provincia, est acerrimum: Cum tamen eadem fere sit ejus latitudo & altitudo Poli, quæ in Normania. Sic in civitate Regia Sinarum ad 42 gradum latitudinis sita, qualis est Romæ, ingens fluvius circa mensem Novembris intra unum pene diem concrevit in glaciem, quæ non solvitur, nisi post 5 menses ex-
actos;

ctos; & ita firma est, ut par sit ferrendis curribus: Cum interim tacto ipso iudice, non tam aere frigus videatur, ut flumen tam subito possit corripere, sed potius terrenis halitibus, qui aquæ particulis omnem motum repente adimunt, tribuitur.

Colligitur jam aerem propter distantiam loci & immixtionem variarum particularum terrestrium, ac etiam temporis, ventorumque diversitatem varia clymata destinare, & non ubique ejusdem esse qualitatis, utrum vero aer a natura sua calidus vel frigidus, humidus vel ficcus? inferius dicetur, prius vero de qualitatum natura quædam præmittenda sunt.

§. II.

De qualitatum natura & differentiis.

De qualitatibus magna inter Philosophos reperitur controversia, multasque differentias & divisiones qualitatum fabricant. Moderni vero qualitates omnes per certum quemdam modum fieri asserunt, qui modus a certo quodam motu rem ita afficit vel variat, & ita res modificata est, quod res qualificata sic

cera ut qualificetur, per motum aliquo
certo modo redditur calida & mollis,
10 alio frigida & dura, alio rotunda vel ob-
longa, aspera, vel levis &c. unde qua-
litates multiplici modo accipiebant, &
in primas vel secundas dividebant. Pri-
mas quatuor constituebant, calidum, fri-
gidum, humidum, siccum. Has primas
activo modo, secundas passivo modo, se
habere dicebant. Secundas qualitates 14
numerabant: nimirum raritatem & den-
sitatem, gravidatem & levitatem, duritiem &
mollitiem, subtilitatem & crassitiem, ari-
ditatem & lubricitatem, friabilitatem &
lentorem, asperitatem & lævitatem, qui-
bus duabus adhuc qualitates occultas ad-
jiciebant; quatenus rerum harum ignoti
modi erant; ideo etiam qualitates obscu-
ræ e. g. quare magnes ferrum attrahat, vel
qua qualitate hoc aut illud medicamen-
tum in hanc vel illam corporis partem
agat, unum vel alterum humorem cor-
rigat, & certum effectum producat.

II Qualitas itaque est quidam modus
essendi in certa quadam proportionem sub-
stantiæ realiter & physice indistincta. Mo-
dus

dus autem est actualis determinatio rei
 indifferentis per motum factus. Ut deni-
 que res aliqua ita constituatur, depen-
 det a sola dispositione partium in certa
 figura, motu vel quiete, magnitudine &c.
 se habentium. Corporis enim affectiones
 nihil aliud sunt, quam attributa quædam
 seu modi, qui corporibus competunt,
 pro ut in hoc vel illo statu se habere di-
 cuntur. Jam de qualitate seu modo calo-
 ris disquirendum.

Veteres philosophi caliditatem acti-
 vam esse dicebant, cujus effectum
 12 esse congregare homogenea, & disgre-
 gare heterogenea; ita etiam frigidi-
 tati qualitatem activam attribuebant, quæ
 homogenea & heterogenea simul con-
 gregat. De his vide inferius.

Aristoteles quondam Philosophorum
 Princeps calorem definivit, quod con-
 greget homogenea, sive ea, quæ sunt ejus-
 dem naturæ; quodque segreget hetero-
 genea, sive ea, quæ sunt diversæ naturæ;
 frigus autem id, quod tam homogenea
 quam heterogenea congreget. Verum hæ
 definitiones sunt vitiosæ, quia non natu-

ram caloris & frigoris explicant, sicut bona præstare debet definitio frigoris & caloris; sed quosdam tantum utrisque effectus ad summum assignant, quia neque caloris neque frigoris proprios effectus assignant prædicti Aristotelis definitiones, siquidem vel ipso sensu teste cognoscitur, ignis calore non modo segregari, sed sapius congregari heterogenea, ut patet ex chymia, si v. g. frustra diversorum metallorum Auri, Argenti, cupri &c. crucibulo imponantur, tunc in unam massam virtute caloris fundentis illa congregari videmus, ergo congregat etiam heterogenea. Notum namque est ab experientia, ignis virtute non modo non congregari, sed vere semper dissipari homogenea, ut videre est in aqua, et aliis liquoribus, qui virtute ignis evaporantur, & dissipantur, sed potius calorem cum modernis Philosophis definitio & dico:

13 Calor est varius, multiplex, tumultuariusque motus minimarum particularum corporis calidi, quo feruntur circa centrum suum, satisque valide agitantur ad movendum organum tactus. Explicatur

catur definitio, varius, multiplex, tumultuariusq; minimarum particularum motus; calor enim non consistit in motu totius corporis, sed tantum particularum ipsius. Siquidem experientia notum est, corpora, ut glaciem & ferrum v. g. sæpe integra moveri, nec tamen calefieri, nisi cum ipsorum partes incipiunt tumultuarie agitari. Dicitur motus, quo minimæ particulæ feruntur circa suum centrum; si enim rectus esset singularum partium motus, certe corpus non esset calidum, ut patet in vento vehemente, & frigido. Dicitur etiam satis validus, & fortis ad movendum tactus organum; cum enim qualitates percipi non possint, nisi mediante nervorum, & organorum motu, ideo, ut sit sensibilis calor, motus, in quo consistit, debet esse satis validus ad movendum tactus organum paulo vehementius, quam moveri solet a spiritibus animalibus, & hujus validitatis defectu aqua communis non est sensibiliter calida, quemadmodum nec aer.

14 Quapropter calida sunt, quæ majorem habent motum, frigida, quæ mi-

minorem : ita tantum sunt respectiva. Frigida etiam quidem aliquatenus calida sentiuntur , sed paululum frigidiora corpore nostro , quæ non sunt in tanto motu , ac nostri corporis humores. v. g. si aqua est tepida , quæ necessario aliquem calorem habet , tamen nobis quasi frigida erit , si nostri humores in majori sint motu , sic etiam videtur , corpus ab uno homine dici calidum , quod ab alio rursus dicitur frigidum , & hoc sensu , corpus potest esse respectu unius calidum , & respectu alterius frigidum. Exinde videtur , calorem & frigus meras esse relationes ; gradus quietis non dantur , sed illi inter se sunt æquales.

Objicitur , unum corpus solidum esse frigidius alio corpore solido , quamvis amborum corporum partes in quiete sint , & semper ex natura sua frigida v. g. lignum & metallum. Resp. quod in illis corporibus solidis diversi pori sint considerandi , & per unum vel per aliud corpus plus vel minus fluere materiam subtilissimam & igneam sibi obvia subito moventia ,
quamvis

quamvis partes totum constituentes in quite sint.

Pori autem seu interstitia in solidis relictâ, quo sunt plures & minores, tanto calidiora corpora sentiuntur, tunc enim soli materiæ æthereæ & etiam igneæ transfluxus conceditur.

Objicitur, si corpus, quod est porosius, eo majorem quantitatem materiæ æthereæ transmitteret, glacies deberet esse calidior ipso marmore; atqui falsum est posterius, ergo prius.

Resp. verum esse, glaciem esse porosior, quod ex levitate ejus patet, sed prætera eos poros esse tantos, ut transmittant materiam, sive globulos secundi elementi, & ut calor adsit corpori, opus est, ut multum materiæ primi elementi & igneæ transmittatur, & ut globuli secundi elementi ut impediētes excludantur.

15 Dicendum etiam, quod corpus calidum frigido applicatum caloris sui aliquid amittat; quia partes corporis calidi aliquid sui motus communicant partibus frigidi corporis, quod tangunt. Unde quo

plures sunt corporis frigidi partes in quæ positi, eo frigidius sentitur illud corpus; quia plus motus, seu caloris tunc ei communicatur a manu, vel alio corpore tangente, & hæc ratio est cur metalla & lapides frigidiora ligno sentiantur. Circa quod propterea advertendum, quod si partes corporis frigidi sint ad modum motus susceptivæ, tum licet corpus illud multum habeat aeris agitati, & in suis poris inclusi, debet tamen sentiri frigidissimum ideo, quia mobiliiores ipsius partes corporis calidi motum facillime acquirunt & sic eius calorem valide minuunt. Hæc etiam est ratio, cur nix aut glacies sentiatur marmore frigidior, quia ejus partes sunt levissimæ, & ad motum suscipiendum aptissimæ, ideo si diutius nix manu contrectetur, tunc prædictæ partes a calore manuum resolutæ & divisæ ad motum productæ per poros ad sanguinem impelluntur & eidem admiscuntur, illumque in suo motu progressivo & circulante, frigore suo inspissando, retardant; ideo celerius particula agitata calorem intestinum sensibiliorem acquirunt

16 runt & adaugent: & ita manus calidiores, quasi inflammatae esse sentiuntur.

17 Motus autem est actio, per quam corpus locum mutat; vis autem illa movendi est quid distincta a mobili, quia illud est, a quo ipsum movetur, & determinatur, quia si vis movendi non esset diversa a mobili, ac proinde non repugnaret, quin corpus diversis locis se applicet: si ita esset, sequeretur, quod vis, qua Deus motum in universo producit, notionem extensionis in suo conceptu includeret, & cum illa a Deo non distingueretur, sequi deberet, Deum esse corporeum.

Quanam vero causa motus substantiae materialis in universo sit, duo motus principia statuenda; unum generale alterum particulare: primum nimirum Deus T.M. qui supponitur in mundi creatione materiae certam motus & quietis portionem tribuisse, hancq; eandem omnipotentia sua modo servare & custodire, adeo ut si pars una materiae definat, tandem motus, qui in illa erat, in aliam transferatur. Et si unius motus decre-scat, in altera ipsi æquali augeatur, & ita eadem

eadem semper motus mensura in rerum universitate conservetur.

Unde non mirum videri debet eandem prorsus materiæ quantitatem Deum conservare, quam ab initio creationis produxit: ac per consequens, eandem quoque motus portionem, quam in mundo posuit, esse omnino immutatam. Motus etenim certam & determinatam extensionem continet, licet tantum corporis motus sit. Deus itaque constanter & immutabiliter operatur, ac illa, quæ primo creavit, eadem & conservat.

Cum autem motus tantum modus sit, quomodo ergo fit, ut ab uno subjecto migret in aliud? v.g. quomodo motus, qui est in uno globo, transferri possit in alterum. Si motus tantum modus sit? nam repugnaret, modum esse extra suum subjectum & in aliud transire. Quæstioni huic satisficit, si in corpore motus duo considerantur movens ipsum & ipse motus, qui est in mobili. Vis movens est ipse Deus, qui tantundem translationis in materia conservat, quantum primo produxit, vel ipsa substantia creata, cui Deus impertivit vim,
rem

rem materiale agitando ut mens humana, aut quodcunque aliud, cui inest facultas movendi corpora. Motu autem, qui est in uno mobili, non migrat in aliud; id enim omnibus modis repugnat. sed motus, pro ut talis modus est, continuo immutatur; alio enim modo globulus movetur; prout separatur ab uno puncto corporis, & alio quum separatur a secundo. Deus semper eadem vivit, sine ulla accretione aut decremento, applicando vim illam tum ad unas tum ad alias partes materiæ; & quando corpus durum aliud movet, non illi qualitatem realem impertit, sed tantum determinat universalem causam, ad applicandam potentiam suam ad alterum corpus determinatum.

19 Superius dictum, quod corpus calidum frigido applicatum caloris sui aliquid amittat, & partes corporis calidi aliquid sui motus communicant partibus frigidi corporis, quod tangunt: intelligendum corpus quod movetur, & alteri fit obvium, tantum sui motus amittit, quantum alteri impertit: alias citra alium terminum

terminum motus adaugeri vel minui posset; ex quo tandem eveniret: ut mundi ordo turbaretur atque etiam ejus ruinæ fieret periculum, nam motu sic invalescente; ut omnes mundi partes celerrime concitentur, quid nisi flamma una omnia forent? & e diverso, motu ita debili effecto, mera ubique glacies deprehenderetur?

20 Altera causa substantiæ materialis motus principium nempe particulare est, seu secundarium, cui motus singulares tribuuntur, sic quæcunque res, modo simplex & indivisa sit, in eodem semper statu manere affectat, in quo est, nisi ab externo impetu propellatur. Pari modo, ubi corpus aliquod moveri cœpit, nulla ratio est, cur non eadem celeritate perpetuo tendat, quamdiu nihil occurrat, quod ejus impetum remoretur aut sistat. Hinc fit, quod corpus, semper ulterius moveri, pergat, nisi adsit impedimentum, quod illius motum sistat. Sic corpus, quod semel motum est, v. g. pila reticulo emissa, non parieti, a quo reflectitur, inhæret, cum illa interrupti-

one

one data, nulla dari possit causa, quæ eam ad motum denuo excitet, ideoque ex supra allatis concludendum, omne illud, quod movetur, semper moveri, & illud, quod quiescit, semper quiescere.

21 Qualitas demum humiditatis & siccitatis declaranda est, has qualitates passivas esse explicabant. Humiditatem dicebant esse passivam qualitatem, facientem, ut res suo termino difficulter, alieno facilissime concludantur. Siccitatem esse qualitatem passivam, facientem, ut res suo termino facile, alieno difficulter includantur.

Sed nimis intricatæ & inconvenientes sunt hæ qualitatum explicationes, nimirum calorem qualitatem esse congregare homogenea & disgregare heterogenea, contrarium supra demonstra-
vi n. 12. frigori nequaquam qualitas activa convenit, quia nec heterogenea nec homogenea simul congregat, hoc docet frigoris modus seu quies, quæ sunt enim in quiete posita, tamdiu implicat eis actionem tribuere, & quamdiu

diu non sunt in absoluta quiete corpora posita, absolute frigida haud nuncupanda sunt. Instabis, si implicat frigori actionem tribuere, seu in aliud corpus agere, tunc corpora in quiete posita nunquam agerent in corpus proximum, sed corpora frigida & in quiete posita agunt in corpus proximum, ergo non implicat &c. Probatur etiam: nivis vel glaciei aut alicujus metalli partes sunt in quiete positæ, quatenus unitæ & nondum dissolutæ aut ad motum raptæ, agunt in corpus proximum frigefaciendo illud, ergo partes in quiete positæ seu frigidæ agunt in corpus proximum. Negatur antecedens, ratio hujus negationis data est n. 15.

Quæritur jam, quomodo metallum aut lapis, cujus particulæ sunt in quiete positæ & ad motum nondum deductæ calefieri poterunt, & ita calefactæ proximum corpus commovere & calefacere aut plane resolvere. Resp. particulæ metalli aut lapidis nondum dissolutæ non agunt in corpus proximum seu calorem aut motum non communicant obviis corporibus, sed particulæ igneæ & æther subtilissimus in
poris

poris metalli aut lapidis inclusus & ad motum concitatus non solum in metallum cui inhærent, ejusdem particulas successive disjungendo, verum etiam particula igneæ & æthereæ ex poris metalli aut alterius corporis duri recurrentes & expulsæ in obvia corpora agunt. Imo, si in motu suo prævalent, & nimium abundant, non tantum corpora, quibus inhærent; sed etiam proximiora plane dissolvunt & ad motum promovent. Solum itaque harum motus agit in corpora proxima, & ea ad motum concitat & calefacit, frigus vero nunquam agere potest in corpus aliud, quamdiu particula quiescunt & frigida sunt, non operantur, frigori itaque potius passiva qualitas attribuenda est.

Ita etiam dicunt humiditatem esse qualitatem passivam, facientem ut res suo termino difficulter, alieno facillime includantur, sic aqua, vinum, oleum, pinguedo &c. Corpora humida undique diffundere & non nisi intra vasorum terminos cohiberi posse, facientem, facere & non agere implicat, & esset potius qualitas activa: ut res suo termino difficulter, alieno

eno facillime includantur. Non propterea illa humida sunt, quæ non proprio termino includuntur, metallum, ut fufum proprio termino contineri nequit, ergo humidum dici deberet, nix & glacies contra sicca, sic etiam oleum destillatum, aut spiritus rectificati & volatiles nequeunt nisi intra vasorum terminos cohiberi, & sunt sicca naturæ, potest itaque humiditas pro diversitate status tam activa
 22 quam passiva qualitas esse. De qua plura infra in §. I. cap. 3. legenda erunt.

Non aliter de siccitate sentiendum illæ particulæ sicca, prout in motu vel quiete constitutæ sunt, activæ vel passivæ qualitatis erunt. Siccitas solummodo consistit in defectu humidarum partium, quia siccitas est mera humidi privatio. Qua de re

23 Dico præter humiditatem aquæ non reperiri aliam humiditatem, ita Kircherus in suo itineralio refert, aquam alterum esse generale universæ generationis principium, humidum scilicet radicale, gluten illud vel maxime necessari-
 um inter sulphur & salem. Nam ex ter-
 restri

restri substantia producta mundi corpora sine aqua mox siccitatis suæ causa in pulverem converterentur. De qua plura etiam in Tract. hoc. cap. 3. §. 1.

Quantitas a qualitate in hoc differt, quoniam qualitas seu modus essentialis rei declarat, quantitas materiæ extensionem intrinsecam. Quantitas vero est extensio materiæ, & impenetrabilitas partium ejus; sive positio partium ejus extra partes.

§. III.

De aeris qualitatibus & proprietatibus.

Investiganda jam venit aeris natura, utrum calidus vel frigidus, aut humidus vel siccus? an clarus vel densus? an gravis vel levis sit?

25 Aer ex natura sua ut simplex & purus, est calidus, siccus atque rarus. Probatur ex definitione ejus jam exposita, & ex illius proprietatibus, nam aer in perpetuo motu est, ergo est perpetuo calidus. Siccus autem, cum omni humido & madido privatus sit, quod vero aer quandoque frigidus sentiatur, non absolute frigidus est nisi respective. Dum enim

enim aer in minori motu intrinseco consistit, nobis frigidior sentietur illo, qui magis movetur. Humidus vero aer est, quando particulæ dissolutæ seu rarefactæ aqueæ magis vel minus aeri immixtæ sunt, sic nos magis vel minus humectat. Aer enim inter sua interstitia recipit vapores & exhalationes tam terrestres quam aqueas, ex quibus dein multum in sua operatione immutatur.

26 Proprium est aeri rarescere & condensari, rarescit, pro ut magis corpusculorum externorum mixturam ad poros recipit, condensatur pro ut minus. Nimirum dum materia subtilissima seu æther se in poros materiæ aeræ intrudit & dissolvit. Itaque æther ab aere differt, quod æther constet substantia multo subtiliore.

Ex quibus colligitur, corporum rarefactionem, v. g. aeris, fumi, vaporis, non aliud esse, quam particularum terrestrium secretionem & separationem a motu concitatori procreatam, & novæ materiæ subtilissimæ in spatia ab illis relicta ingressam. Condensationem e converso, esse

esse earundem particularum intimiorem coitum, a motus seu caloris decremento ortam, qua imminuta agitatione ejus partes, non tanto cum impetu, se mutuo verberant, uti antea solebant; verum intra alterius corporis partes, quæ illas plus solito comprimunt, includuntur. Quia alias duæ aut plures partes essent in eodem loco sub condensatione, vel unam in duobus locis sub rarefactione; vel dari vacuum, quod ex his ullum dici nequit.

Notandum penes est, quod corpus rarum respectu alterius corporis rarioris densum dici possit v. g. si particula aerea rarefiat & in duas, tres aut quator particulas minores dividatur, rarior est, altera particula aerea, quæ solum in unam aut duas divisa est partes. Sic dicitur aer, quod sit corpus rarum respectu corporum inferiorum condensatorum.

28 Inter cæteras aeris proprietates aliqualis gravitas ei competit, quia respectu materiæ cœlestis densior est, a qua infra repellitur: pari modo aer undiq; terram ambiens illam tanto vehementius premit,

quanto est telluri superficiei vicinior. Id ex utre aere inflato probari potest, quia gravior, quam antea. Hoc quoque ex Hydragyro e tubo superne occluso defluente probari potest.

29 Unde autem & quæ gravia, quæ levia corpora dicantur? sciendum prius, corpora ex se nullam habent inclinationem naturalem ad descensum aut ascensum, nisi a peregrino agente ad motum determinantur, & proinde illa corpora gravia dicuntur, quæ ab aliis deorsum trahuntur, illa autem magis deorsum trahuntur, quæ plus materiæ cœlestis & aeræ supra se habent, aut quia illius cursui magis resistunt. Ac proinde corporum gravitas in eo consistit, quod minorem habeant a sui motus centro (scilicet terra) recedendi propensionem, quia si naturalis gravitas inesset corporibus ad motum deorsum, nullo modo fieret, ut v. g. levi oris attractu e longo tubo accurate polito globulus plumbeus sursum ascenderet.

30 Levitas ecce contra nihil aliud est, quam actio, qua corpora, quæ dicuntur

tur levia, magis tendunt ad recedendum a centro, quam partes medii, in quo sunt: quasque consequenter infra depellunt. Quam levitatem hinc oriri constat, quod corpus leve vel plus habeat materiæ subtilis & aeræ, vel plus motus in suis partibus primi elementi motui obsequentibus; quam æqualis pars medii, in quo est: unde patet, unum corpus v. g. lignum, posse esse leve respectu unius medii v. g. aquæ; & grave respectu alterius v. g. aeris. Sub materia cœlesti intelliguntur particulæ primi & secundi elementi & partes aeræ tertii elementi; a quibus quo celerius corpora moventur, tanto leviora existunt, quia ea similiter resistunt virtuti aliorum corporum, a quibus infra deprimi de jicique possent.

31 Intelligendum vero est, quod nullum corpus circa terram sit, quod alteri corpori motum non impediat, alioquin terra versus cœlos dissiliret: in principio enim creationis mundi omnia in quiete, & unum chaos erant, mox autem, uti supra enarratum fuit, Deum materiæ certam motus & quietis portionem tribuisse

isse n. 18. & 20. & ita indito motu a se invicem disjuncta tam in motu, figura, numero & ordine atque situ erant, terræque centrum constitutum fuisse. Non tantum terra proprio motu cietur circa centrum suum, sed etiam deprimitur a materia cœlesti & subtilissima, ipsam ambiente, & omnes ejus poros pervadente.

32 Quæ autem causa diversitatis in corporibus gravibus, quod aliqua præ cæteris ponderosiora reperiantur, ratio est, quia non omnia corpora a materia cœlesti simili modo deprimuntur, cum interdum in illis non sufficiat, ut cum v. g. in meatibus alicujus corporis, æqualis quantitas materiæ cœlestis, ac in aere, qui illud ambit, reperiat, nullam enim singuli globuli vim habent, ad alios sui similes loco pellendos, quia æqualis est in omnibus propensio ad recedendum secundum lineas rectas. Ergo debent aliud corpus propellere, quod non habet tantam propensionem, propter majorem quantitatem materiæ propriæ. Pluralitas non gravat plus, nisi etiam plus unita sit: quæ enim divisa sunt in particulas

ticulas, facile extruduntur a gravioribus, & retinentur, ne deorsum eant a suppositis, quo enim in se plus aeris continent, minus gravatur corpus, & sic etiam aer respectu corporum magis unitorum levior esse animadvertitur.

Causa gravitatis & levitatis in corporibus, differt etiam ab unione materiali, & uniformitate formali. Hoc est, quo corpora densiora eo unitiora & indivisibilia; adeoque etiam ad centrum propensiora, eoque existendi potentiora sunt. Item ab expansione materiali & difformitate speciali, & a mistura illorum affectionum juvantium vel impedientium propensiones ad centrum, & ad situm. Hinc aurum omnium metallorum ponderosissimum, quia est unitissimum, hinc ratio, qua magis in aere ponderant & aqua, quæcunque sunt specie graviora, est unitas & uniformitas. Qua vero, quæ mole majora sunt, pluralitas unitatum unita. Nisi enim unita sit, aliquo pacto non ponderabit.

Sic est etiam diversitas gravitatis in corporibus solidis, quamvis magnitudine

prævaleant, ut ferrum, chalybs, stannum, argentum, plumbum, aurum, mercurius, quo minus enim sunt solida, minus sunt unita, & consequenter plus materiæ aeræ continent, & apertiores poros habent, quare rariora & leviora sunt, ut lignum, quam quæ corpora sunt magis solida & unita, ut ferrum. Mercurius autem, quamvis non videatur esse corpus solidum & unitum, quia facile disjungitur: attamen corpora seu particulæ ejus ad unitatem perfectam tendunt & coeunt.

33 Quæritur, quare aliquod corpus aquæ innatans ad suum centrum devenire nequeat sua gravitate? v. g. lignum, quando illius pori aqua nondum impleti sunt, quia aqua, ut corpus crassius & glutinosius sibi invicem cohærens pressioni aeris ut corpori subtiliori & mobiliori resistit, & locum non cedit, quando vero corpus aliquod v. g. lignum in aqua per tempus aliquod innatat, tandem illius pori ab aqua implentur & particulæ aeræ in poris antea contentæ successive

cessive expelluntur, & ita ingressis aqueis immergitur.

34 Quæritur etiam cur corpora in aere gravia? in aqua econtra leviora existant? v. g. Aurum, si, ponderabit in aere 67. in aqua 66. econtra aliqua corpora in aere leviora, in aqua graviora sunt v. g. ferrea pila in aere uncias decem aut novem ponderans, in aqua undecim ponderabit, & sic de cæteris. Responsio eadem ut supra n. 33. nimirum varietas consistit in unione particularum & extrusione aeris, quæ enim plus aeris habent, leviora sunt; & dum se particulæ aqueæ ut graviores alicujus corporis poris accommodari possunt, & aereas excludi, tunc corpus magis premitur & plus ponderat in aqua, quam in aere. Sic econtra aurum, quod nullas aqueas particulas in poros recipit, saltem non tantas propter suam unitatem, hinc ab aqua plus sublevatur, & minus ponderat quam in aere.

§. IV.

De aeris propulsione, de ventis, eorum origine & diversitate.

Certum est aerem non tantum a radiis

35 solaribus, verum etiam a spirantibus ventis quotidie variari: exindeq; aeris salubritas non parum a ventis & immixtis suis heterogeneitatibus, utpote sulphureis, mercurialibus, aluminosis & nitrosis &c. quales ex cryptis subterraneis a montibus variis mineralibus imprægnatis, provenientius immutatur.

36 Venti autem nihil aliud sunt, quam vapores agitati, qui expansi ex spatio angustiori, in quo erant, in aliud, ubi facilius dilatantur, transeunt, aerem, & occurrentes exhalationes non parum ad venti impetum vim contribuentes, propellunt. Vapores non tantum ab aquæ superficie, sed etiam ab humida tellure, nubibus, nive, originem suam trahunt, plures tamen sol, dum lucet e mari, quam a terra elevat, & contra radiis solis abscedentibus, plures e terra vapores in aerem irrumunt, quam e mari, quia motus particularum terrestrium diutius, quam aquarum continuatur, ideo venti de die a mari de nocte autem e terra potissimum oriuntur.

Cum igitur globus terraqueus ingentem exhalationum & vaporum copiam
caloris

caloris vi participet, aliter fieri nequit, quin inter nubes & montes, aliaque circumstantia corpora impellantur, ibique se necessario in majus spatium dilatari debeant, & cum inibi contentis spatium sufficiens denegetur, qua dilatationis vi, se invicem magno impetu expellunt: & ita egredientibus obvium aerem secum rapiunt atque pro quantitate materiæ vehementiores excitant ventos, aut si quandoque breviter exitum non inveni-
 37 ant, sed per terræ cavitates propellantur, terram exagitant terræque motum efficiunt, & non raro simul difficiuntur pro ratione quantitatis materiæ. Quod ut clarius intelligatur: Recipe globum ex æri omni ex parte clausum præter exiguum foramen e latere confectum, pars ejus inferior impleatur aqua, & igni apponatur globus, tunc multæ particulæ aqueæ in vapores dissolutæ intra globum residuum alias aere solo impletum, elevabuntur; sed cum plura corpora in eodem loco subsistere nequeant, & partes aereæ etiam adsint, sequitur, particulas tam aeris quam aquæ majus spatium

tium exigere, & ex globo magno impetu per foramen erumpere, vicinumque aerem validius agitare & propellere, & hoc tam diu continuare, quam diu aliquid aquæ inest, & globum suis resolutis particulis implere potest.

38 Jam de ventorum diversitate & quot communiter numerantur, satis experimur ventos variari, diversosque esse vel pro loci, in quo generantur, diversitate, ut nemorum, fluminum, montium, planitiesum; regionumque magis aut minus calidarum: vel propter nubium, montium, & adversorum ventorum occursum, quia non tantum in cavitatibus montium contenti vapores, & inde exire coacti ventos generant; sed etiam excitari possunt inter montes, & proximas nubes, aut ventos illuc impingentes;

vel etiam inter planitiem, & nubes
39 similiter, aut ventos: si nempe agitati vapores, a nubibus obviis, & a ventis nimis coarctati sibi ex aliqua parte viam aperiant, tunc ventos maximos excitant.

Nautæ recentiores pro variis Horizontis partibus ventos triginta duos nume-

40 merant & dividunt in cardinales
 quatuor & collaterales viginti octo,
 Cardinales sunt Eurus ab ortu, Auster a
 meridie, Favonius seu Zephyrus ab occa-
 su Boreas a parte septentrionali. Quos
 Ovidius Metamorph. i. v. 61. ita descri-
 pserat:

*Eurus ad auroram, Nabathæaque regna re-
 cessit,*

Persidaque, & radiis juga subdita matutinis.

Vesper & occiduo quæ litora sole tepefunt,

*Proxima sunt zephyro: Scythiam septemque
 trionem*

Horrifer invasit boreas; contraria tellus

*Nubibus assiduus, pluviisque madescit ab
 austro.*

& alibi i. trist.

*Inter utrumque fremunt immmani turbine
 venti*

Nescit, cui Domino pareat, unda Maris &c.

Reliqui viginti octo, qui interferun-
 tur binis Cardinalibus, distribuunt ni-
 mirum septem inter Eurum & Austrum,
 septem inter Boream & Eurum, septem
 inter Austrum & Zephyrum & septem
 inter Zephyrum & Boream, quos etiam
 nautæ suis titulis salutant. Uti

Uti vero venti a variis mundi plagis derivantur, ita proprietatibus discrepant, vid. Philosophos varios de Ventis. Quoad quatuor ventorum qualitates, evidenter patet, Boream maximam condensandi & per accidens siccandi vim habere, quatenus particulae aquae condensantur, aut e corporum poris, aut ab eorum superficiebus, dum aeri exponuntur, educuntur, quoniam ex particulis aquae dulcis crassioribus & cum aere mixtis constat. Frigidus autem est, quia secum meridiem versus materiam borealem rapit, quae propter radios solares obliquos frigidior est.

42 Australis calidus & humidus est, quia ex partibus aquae subtilioribus, utpote quae simul e terra surgunt, componitur. Calidus, quia subtilem materiam, quae in meridionali plaga erat, septentrionem versus secum deducit, ventus enim a locis, per quae transit, plurimum alterari solet, atque ideo pro regionis & plagae, per quam fertur, ratione, calidus, vel frigidus, humidus vel siccus est.

Eurus ficcus & calidus est, quia cursum naturalem vaporum adjuvat, & eos facile dissipat. Zephyrus humidus & frigidus, cujus vapores lentius moventur, & contra naturalem cursum vaporum nitantur, illos sistunt, facileque cogunt in nubes: cum ex opposito illi eosdem pellant ac dissipent.

43 Variantur denique etiam venti e loco & tempore, sic humidi oriuntur a locis humidis, sicci vero a ficcis locis perflant: sic in Europa venti meridionales amari mediterraneo perflantes vulgo sunt humidi; contra vero in Ægypto ficcissimi, qui a sicca Africæ terra ortum ducunt. Ita æstatis tempore ut plurimum ficciores, quam hyemis tempore.

Ita etiam diversitas ventorum calidorum aut frigidorum, humidorum aut siccorum a sole & aquis dependet, quando enim sol circa circum radios suos in linea recta magis dispergit, plus contenta aeris calefacit, quæ ultro propulsa ventos calidiores efficiunt, quam radii oblique vapores & partes aeris moventes, & respective frigidiores efficientes. Et quanto plus

plus aqueas particulas secum ferant, tanto humidiores sunt venti.

44 Norandum autem, non omnem commotionem vaporum & aeris ventum esse, sed quando partes aeris & ejus contenta a loco in locum longinquum propelluntur & deferuntur. Finis ventorum est, ut purificatur & alteretur aer, &
45 ut nubes in varias mundi regiones ad terram irrigandam distribuatur, demum, ut exerceatur navigatio, & ignis flamma excitetur. Qui plura de ventis desiderat, adeat physicam; solum superest adhuc de aeris natura seu vi elastica quædam explicare, quæ non omnibus nota est.

§. V.

De natura aeris elastica.

46 Sub elaterii nomine intelligitur vis aerea, qua concentratus & condensatus aer in priorem expansionem seu libertatem se vindicare nititur: illa autem expansio, qua aer obstacula amovet, quibus comprimebatur subita & prompta esse debet; quoniam ejus partes, quæ antea non nisi complicatæ moveri poterant, omnes viribus junctis, tunc resiliunt, & vi
glo-

globulorum cœlestium, circa eas assidue fluentium, simul impetum faciunt, ad spatium majus occupandum: quod in fontibus artificialibus, vasis pneumaticis, chalybis spiris, quæ intra tympanum, quo portatilis horologii rotæ agitantur, & circumvolvuntur, patet.

47. Probatur aeri inesse elasticitas ex vesica urinaria quodammodo inflata, vel ad imitationem Boylei vitrum assumatur capacitatis exiguæ, cujus collo arcte est alligata vesica exacte complicata, eaque suspendatur in pneumatica machina anti-læ factu evacuanda, tum ita expandere se illud tantillum aeris comparebit, ut rupturæ vesicarum præcoces imminere videantur, certo subsequituræ, nisi aerem ulterius evacuare desistatur. Non minus aeris elasticitas videtur in machinis, promotus nempe aquæ saltus. Hippoc. jam olim compagem solidam corporis animati maximam partem tubulosam esse cognovit.

Dein sunt particule aeræ non nisi certo elateris & rigiditatis gradu donatæ, ad vitam, ignemque sustinendum idoneæ, in quantum scilicet iisdem minus obrige-

ſcentibus, particulæ nitro aeræ copia
 debita non inſunt, neque iſtæ ſatis prom-
 pte excuti, aut exhauriri poſſunt. Ita
 quoque conſpiciatur Clariffimus D.
 48 Magow Medicus Londinenſis in ſuo
 tractatu de ſale, nitro & ſpiritu nitro
 aereo, qui docet, rerum rigiditatem, &
 vim reſiliendi a particulis nitro aereis
 quieſcentibus procedere v. g. ut vitrum
 aut ferrum, idque genus alia obrigeſcant,
 vimque reſiliendi obtineant, requiritur,
 ut eadem igni violentiori commiſſa ex-
 candeſcant, dein mox aquæ frigidæ im-
 merſa celeriter refrigerentur; ut ita par-
 ticulæ nitro aeræ rebus prædictis ab igne
 communicatæ, frigoris occuſu a motu
 ſuo impediantur, & eorum compagi ſtri-
 ctius inſigantur. Nimirum particulæ ni-
 tro aeræ, quæ circumgyratæ, ignitæque
 rerum earum excandefeſcentiam particu-
 las, ab invicem diduxere, eoque etiam
 earum compagem laxam effecere, ex-
 dem iam propter frigoris occuſum a mo-
 tu ſuo ceſſantes, inſtar cuneorum, ſive
 ſpiculorum maxime ſolidorum in earum
 meatibus deſiguntur, a quibus eo modo
 infixis

infixis, obrigescentia rebus inducitur; & hac etiam ratione frigus rerum meatus coarctat, hoc constat in chalybe, ex quo dein filicis allifione ignis excutitur, 49 quatenus particulæ nitro aeræ in chalybe continentur, quæ ob ictus violentiam erumpunt n. 15. & 21. si vero ferrum ignitum lente refrigeret, particulæ igneo nitrosæ per apertos ferri meatus (neque ut antea a frigore coarctati) paulatim se extricant, & abeunt; ita ut ferrum igneo nitrosis privatum, minus rigidum, ineptumque evadat, ex quo ignis excutiat.

50 Vim aeream elasticam a particulis nitro aereis oriri, ipsisque particulis aereis infixam esse, & ab iis per lucernæ deflagrationem aut animalium respirationem abripi, quæ ex particulis aereis excutuntur, & aer prorsus effœtus, & vi elastica destitutus evadit, hoc ultro probat exspiratio animalis aut lucernæ in vitris collocatæ & occlusæ, quamvis 51 vis aer sufficienti copia in iis contineatur, & non absumatur, qui si absumeretur, atmosphæræ pressuram

animalculum minime pateretur, & taliter sursum elevaretur; quia particulae aereae particulis nitro aereis orbatæ, minus rigidæ evadunt, ita eadem ab atmosphæaræ pressura magis inflectuntur. In ignis enim accensione particulae ignitæ cum impetu elastico exagitantur; sicut enim vis resiliendi, in rigidis inflexis a materiæ subtilis pulsatione procedit; ita etiam motus particularum ignitarum a materiæ ejusdem pulsu provenit.

Sicut autem in rigidis inflexis particulae rigidorum intra materiæ subtilis circulos intrusæ, ab eadem pulsantur; & demum eadem, si rigidum usque ad rupturam inflectatur, foras cum impetu executiuntur: ita in igne particulae sulphureæ nitro aereæ minutissimos aeris, aut ipsius nitri porulos subeuntes, ibidemque in materiæ subtilis sphaerulas impulsæ, idem in particulas aeris imprægnatæ efficiunt, ac si eadem instar rigidorum usque ad rupturam inflecterentur; ita ut particulae igneo nitrosæ ex aere, non aliter, quam particulae vitri e vitro fracto cum impetu elastico

elastico profilire videantur. Sicque fermentationes, generationes, dissolutiones, & quicunq; motus intestini naturales tam solidorum quam fluidorum corporum a materiæ subtilis pulsatione aliquatenus ortum suum habent.

§. VI.

De aeris utilitate & anni temporum diversitate.

Cum itaque vita nostra & cunctorum viventium sine aere protrahi nequeat: Necessario requiritur aer optimus, tenuis & purificatus, a stagnantium aquarum, aut paludum vaporibus seu variis fœtidis effluviis nocivis non inquinatus, nec ex cadaverum non sepulchrorum putridis halitibus invitatus, vel qui editis undique montibus aut muris septus, nullum perflatum recipit: sed blandis, ac suaviter spirantibus ventis præsertim orientalibus agitatus, & qui ab aquis puris & fluentibus vapores recipit, & e terræ sinu temperate immixtas exhalationes tam nitrosas, sulphureas, ac aluminosas &c. habeat. Aeris enim nullo modo perflati particulæ immixtæ fa-

cile corrumpuntur, elasticitas debilitatur, hominisque texturam invertere & in morbos impellere solent.

53 Uti aer in omnibus locis non æqualis: ita naturæ seu texturæ & constitutiones viventium non æquales sunt, ita uni naturæ calidior, alteri frigidior, uni humidior, alteri ficcior aer convenit. Non minus in una regione magis crassus est, homines magis segnes, in alia regione magis subtilis & tenuis, homines magis agiles efficiens, ideo aer calidus & siccus seu sulphureis particulis plus immixtus naturis chole-ricis seu biliosis nocivior; e contra phlegmat. seu humidioribus naturis aptior est.

Aer itaque nos afficere & alterare potest pro ratione suæ qualitatis & quantitatis, quando vel nimis crassus vel nimis subtilis, aut quibusdam particulis terrestribus aut aqueis imprægnatus, & corporis nostri constitutivis minus proportionatus existit, sic circa mare & loca paludosa aer ut-
cunque crassior esse solet. Ita etiam a frigoris constrictione hyemis tempore hoc accidit, quod aer crassescat, ideo quamvis in hyeme serenum cœlum con-
spicia-

spiciatur, longe tamen crassior aer est quam æstivo tempore, quod in effectum vario & prospectu ad longinquum locum apparet.

54 Aer tripliciter quidem corpus nostrum afficit; primo quatenus illud extrinsece ambit & humorum texturam reprimat, porosque magis vel minus constringit. Secundo quatenus per asperam arteriam in pulmones ore & naribus attrahitur, sanguinique communicatur. Tertio quatenus in sumptione cibi & potus corpus ingreditur ad ulteriores secundum suam qualitatem producendos effectus.

55 Aer non tantum homini sed cunctis rebus tam animatis quam inanimatis inservit, ut de eius elasticitate constet. Nunc mihi adhuc restat, de eius utilitate differere, in corpus humanum ingressi. Quando nimirum aer in pulmones attrahitur, maximam pulmonum cavitatem occubat, in cujus cellulis incipit se expandere, vesiculasque pulmonum extendere, quatenus ab exeunte aere particulae elasticæ activæ maxima ex parte relinquuntur & massa sanguineæ

communicantur, vid infra n. 57. Confirmatur etiam hoc ex aeris explosi ineptitudine ad ulteriorem respirationem, quo vita non diu sustineri potest. n. 51. nisi accedente novo aere instauretur.

56 Dein etiam pro diversitate aeris pressuræ, diversa quoque contingit pulmonum contractio, quam excipit similis aeris ejectio, indeque etiam variatio vocis, durantis adeoque ac brevis vehementioris ac lenioris, magis minusve sonoræ deducitur.

Reperitur quoque aeris utilitas & necessitas in ignis propagatione, sine aere enim ignis materialis minime subsistere potest: ita neque fermentationes & effervescentiæ.

57 Aer necessario inspirari debet. Fœtus quam primum in lucem editus, dum semel respiravit ad exitum usque vitæ respirare debet: Aer enim temperatus per pulmonem ingressus, ejus particulæ reservatæ sanguinem resolvunt & volatilifant, spiritus excitant, corporis excrementa quædam sensibilibus quædam insensibilibus expellunt. Hinc sanguinis fluor tuetur,
&

& obstat, ne dissimiles adeo partes inter se cohæreant. Hinc vario & jugi motu ciantur, ut partes quædam ex crudis & fixis fiant volatiles. Accedit etiam in aere esse partes quasdam nitrosas, solidas & penetrantes, omnisque generis salvas, acidas, adstringentes, oleosas, aquosas, sulphureas, amaras & dulces &c. una cum subtili materia, quæ vasa capillaria subeunt, & sanguinis motum concitatiorem efficiunt.

Aer tandem immixtus sanguini, fermentationem sanguinis promovet, & plurimas particulas superius enarratas sanguini amittit; econtra vapores fermentando excitatæ, reliquæ inhabiles & superflue aeris particule partim exspirando partim per alias vias foras expelluntur. Exinde sanguinis contenta, quæ prius nigriora, crassiora, & pauperiora spiritibus, purpureum inducunt calorem, rariora, magisque expansa & pleniora spiritibus fiunt, quia ut res sit fluida prius atteri & dividi seu attenuari debet, quod experimentaliter in machina pneumatica de varia animalium respiratione juxta diversos

aeris status edocent Doctor Boyle & D. Papin. in Phil. Reg. Burg. .

Si aer afficit ratione suæ temperiei exquisite temperatus nec in calore nec in frigore, nec humiditate nec siccitate excedens, aut deficiens, corporibus quoque temperatis salubris erit, si intemperatus seu in qualitate quadam excedens aut deficiens, naturis contraria qualitate prædictis conducet.

58 Ut ut autem unusquisque suæ temperaturæ convenientem aerem eligere & possidere nequeat, arte supplendum & per industriam aer suæ temperaturæ accommodandus est v. g. si corpus biliosum & calidum indigeat aere frigido (a calido plus calefieret) aer frigefaciendus est per ædium irrigationem, habitatio altior & frigidior versus septentrionem instituen-
da, victus & potus ratio mutanda, aliaque in §§. sequentibus annotata. Si autem corpus frigidum indigeat calido, habitatio calefacienda, aut corpus bene vestiendum & a frigore muniendum est, hoc videtur in animalibus hirsutis & pennigeris, quod hyemali tempore ex natura
necef-

neccessario hirsutiores & plumosiores accrescant.

59 Aer ad motum appetitus etiam non parum confert, hinc in quodam loco homines voraciores quam in alio: ita etiam diversitas situs & regionum facit quosdam biliosos, alios phlegmaticos, alios
60 melancholicos: imo quod magis esse videtur, quædam regio falaces & fures, una astutos, alia pios & simplices, quædam libidinosos, altera ventri & pigritiæ facit addictos, quamvis quidem quandoque educatio naturæ indolem multum variat & immutat.

61 Quod si vero locus aeris mutari nequit, corrigendus est v. g. si impurus & foetidus, igne accenso & fumatione alterandus, vel cibo & potu corpus calefieri, frigefieri, humectari vel siccari debet; Sicut aliter cibus & potus præparandus est in hyeme, aliter æstivo tempore, aut etiam in frigore commotio major facienda &c. de quo in capite & §. sqq. plura sequentur.

62 Aerem summopere mutant anni tempora, quæ anni tempora astrologi in quatuor dividunt æqualia; nimirum

rum ab ingressu solis in arietem, & usque ad ingressum in cancerum, hocque constituunt tempus vernale. Et ab ingressu solis in cancerum usque ad ingressum in libram tempus æstivum, tandem ab ingressu solis in libram usque ad ingressum capricorni tempus autumnale, & ab illius ingressu usque ad ingressum solis in pisces vel potius in arietem tempus hyemale, quæ in calendariis demonstrantur. Medici & populi diversi juxta constitutionem regionum anni tempora mensurant, sic in locis calidioribus orientalibus & meridionalibus æstatem diutius, in locis vero frigidioribus ut septentrionalibus occidentalibusve hyemen.

64 Hæc ipsa autem anni tempora distincta in numerum quaternarium non quovis anno æqualia sunt, præsertim in locis & regionibus temperatis; ita etiam in una regione ratione loci & situs variatur aer. Unde montes altiores tenuiori & sicciori aere circumdati sunt, quam valles, crassities enim aeris ascensum minuit, graviores enim & crassiores particule aeri immix-

immixtæ majorem globulorum æthereorum pressionem patiuntur vid. n. 6. quam minores, hinc etiam frigidiores vid. n. 7. De potiori autem ver inter alias anni tempestates temperatissimum est in sua qualitate non tam facile excedens, & veris principium plerumque ad hyemis, finem ad æstatis naturam remissius accedit.

65 Quapropter ver temperatissimum anni tempus & saluberrimum jam olim confirmavit Hippoc. Aphoris. 9. sect. 3. Autumno morbi accidunt acutissimi & funestissimi fere. Ver contra saluberrimum est, minimeque funestum, quia tunc radii solares recti magis in terram nostram incidunt, quam antea, qui majorem calorem producant, ut antea, aer fermentationi aptior evadit, & sanguis quasi nova vitæ aura inspiratur, unde ab hoc tempore agiliores evadimus. Quod autem sæpius ingrediente vere multi morbi excitentur, fit, quatenus ver humores corporis nostri rarefcere & plus commovere incipit, sanguinem auget, spiritus in motum concitatiores impellit, & uti
corpus

corpus pravorum humorum per hyemen collectorum & condensatorum reperit, etiam plus vel minus morbi causa esse potest. Vel si ver non temperatus sit, sed in calore vel frigore, humiditate vel siccitate excedat, tunc plerumq; morbos gignere solet. Vernali etiam tempore germinantia vegetabilia uberius effluvia spirant, & non omnibus hominibus proportionata, ita etiam evaporationes & exhalationes terrestres abunde aeri immixtæ humores alterant & febres aliove morbos causant.

66 Reliqua anni tempora his qualitatibus prædita sunt. Nimirum æstas calida & sicca est, autumnus frigidus & humidus, hyems frigida & sicca, un-

67 de æstas calida & sicca, corpora calidiora & sicciora efficit, humores attenuat & dissolvit, spiritus dissipat, coctionem ciborum restringit, salia exsiccat & inspissat, bilem volatilifat & ideo febres biliosæ plerumque hoc tempore oriuntur, quippe fermentationes seu motus sanguinis intestini solito majores sunt, & humores nostri particulis tenuibus, & partes solidæ elatere quoque nimium depau-

pauperantur, unde debilitas, praesertim si subito in aerem frigidum mutatio fit, subito enim sanguis condensatur, & fibrae rigidae evadunt; vel potius frigidus aut acidus nimia copia ingurgitatur. Sic autumnali tempore plurimae febres, diarrhoeae, dysenteriae ceterique morbi, quorum Hipp. memorat sect. 3. Aph. 22. Autumno vero multi aestivi morbi in hominum vitam invadunt, tum etiam febres quartanae, & erraticae, & lienum tumores & hydropes, & tabes, & stranguriae & lienteriae &c. quando nimirum aestatis tempore sanguis particulas spirituosas & oleosas amisit, facile adveniente frigido septembre octobrique condensatur; & acidiores reliqui humores redduntur, irritationem intestinorum causantes & continuantes.

Autumnus frigidus & humidus, humores densat, poros constringit sua atmosphaera crassiore & frigidiore, morbis maxime ferax propter inaequalitates, quae in eo contingunt, circa meridiem enim aestus, & circa vespere frigus, corpora humidiora reddit, cutem emollit, fibras laxat, corruptioni ansam praebet, liqui-

dem humidiora corpora citius putrescunt quam sicca, torporem ingenii ac tarditatem inducit. Aer utique nubilus ac nebulosus in humidioribus naturis pituitæ copiam acervat, & incrassat, hinc in locis paludosis & nebulosis morbi frequentiores.

Hyems frigida & sicca est, pituitæ procreatrix, poros adstringit, catarrhos aliosque capitis morbos parit, obstructiones viscerum causat, secretiones & fermentationes retardat, urinæ copiam auget quatenus Diaphoresis impeditur & minuitur, itaque plus hyemis quam æstatis tempore mingimus, quamvis minus bibamus. Nec hyemali tempore tantus inest humoribus nostris particularum motus, quia sol oblique magis radios dimittit, & aer incumbens admodum depressus, igneisque particulis orbatus, corporis poros non ita apertos facit, & calor plus intus includitur, spiritusve humorum fluiditatem conservant, quare etiam stomachus hyeme & vere calidior reliquis anni temporibus est. Affirmante nostro Hippocrate sect. i. Aphor. 15. infi-

insignes capacitates internæ hyeme & vere sunt natura calidissimæ &c.

68 Unde Hippocrat. quondam nil magis in curandis morbis observabat, quam constitutionem aeris cujuscunque temporis, unde etiam hic senex magnus lib. de diebus judic. num. I. plerumque enim hominis natura universi potestatem non superat. Sanitas a potiori variatur a vario siderum, præsertim novi & plenilunii influxu, aut ab intempestivis caloris, frigorisque vicibus, insensibilem transpirationem varie turbantibus, ac etiam a natura flantium ventorum n. 41. & halituum terræ, ut post terræ motus frequentes, ac pariter æquinoctiali & solstitiali tempore.

69 Demum non tantum ab aeris inclementia vita & sanitas corrumpitur, sed sunt adhuc multa alia ad vitæ conservationem necessaria, in quibus modus & temperantia servanda est, quæ etiam secundum ordinem §§. declarantur; alias sanitas & vita nostra pariter destruitur & abbreviatur. De quibus sit

CAPUT II.

De reliquis requisitis ad sanitatem
& vitam necessariis.

NUllum in rerum natura datur vivens,
quod solo aere sustentari possit:
quamobrem rerum creatori placuit
70 ita efficere, ut corpora crassa a crassi-
ore materia sustententur. Quatenus
fit, ut similia similibus conserventur, di-
cente Hippoc. & contraria contrariis cu-
rentur; ad hoc, ut motuum circulus in
corpore vivente (sumo jam tantum in
corpore humano) continuetur & per
motum evaporatis, aliæ succedant in nu-
tritionem, necesse ita est, ut alimentum
ingeratur. Quod autem est omne id, quod
in corporis nostri substantiam converti
potest, & illud nutrire aptum sit.

Duplicia autem alimentorum genera
reperiuntur, aliqua etenim ex plantarum,
alia ex animalium generibus continen-
71 tur. Ex mineralium genere hucusque
nondum reperta & apta fuerunt: quia
partes habent a nostris nimium diffformes,
iisque

is que ob rigiditatem suam partibus adhærere incapaces & non satis dissolubiles.

72 Cibus variæ est constitutionis, vel est boni succi & nutritivus, vel mali & plus nocivus. Item aliquis est facilis resolutionis, alius difficilis: qui quidem difficilis resolutionis seu concoctionis, & non superflue sumitur, resolvi tamen, & in chylum laudabilem & minime corruptibilem converti potest, hoc videre est in hominibus pauperis conditionis, qui durissimum cibum comedunt, tamen ipsis bonæ sanitati & nutritioni conducit. E contra divites, qui se optimo cibo facilis resolutionis onerant, sed abundanter sumpto facile corrumpitur & malæ nutritioni cedit, sanitatemque lædit. Cibus denique in quantitate non excedens & optimi succi, excrementisque non multum refertus, is facile resolvitur, & digeritur, optimeque nutrit, sanitatique convenit & cito restaurat, de quo plura dabit

§. I.

De generali ciborum sumptione.

Si inter cæteras res non naturales ad vitæ, sanitatisque conservationem quem-

libet attentum esse oportet, tunc certe temperantia tam in cibo quam potu cuiusvis studiose observanda est: nempe

Pone gula metas, & erit tibi longior ætas.

Hippocrates noster centesimum & quartum ætatis annum attigit, qui cuiusdam interroganti causam manifestavit. Dicens, ideo senui, quia satur de mensa nunquam surrexi. Item ille lib. 6. de morb: popul. §. 4. inquit: sanitatis studium est, non satiari cibis, & impigrum esse ad labores. Sub labore quævis corporis exercitia esse possunt. Idem ulterius ait, quiete seu abstinencia magni morbi curantur, hinc sobrietas ab Helmontio diætæ cardo nominabatur. Abstinencia vero in tantum accipitur, in quantum quivis suæ complexionis & ventriculi robur noscit satis esse, & a superfluo ita abstinere, ut exinde nullam gravitatem chylicationis & læsionem stomachi percipiat. Nam quid prodest multivaria ciborum ingestio n. 83, quæ neque facile dissolvi, neque in chylum & nutrimentum laudabile cedere potest. Quia
74 robustior ventriculus etiam duriori &

& solidiorem cibum ac etiam in majori quantitate, quam delicatior & debilior requirit, qui cibum levem potius & facile digeribilem inque minori quantitate exposcit. Quapropter quantitas & qualitas cibi & potus bene observanda
 75 est, cibique quantitas semper magis nocua quam qualitas, præsertim in non asvetis, de asvetis non ita, ut Hippoc. loquitur Aphor. 50. Sect. 2. consveta longo tempore etsi deteriora sint, minus molesta esse solent, a qua non recedendum aut subito mutandum esse. Repentina enim mutatio naturæ vim infert, & summopere alterat, sed potius sensim in contrarium illa consuetudo dirigenda, si opus fuerit, quod difficulter fit, nisi in mediocritatis statu servata fuerit, quod enim jam nimium naturæ infixum est, non tam facile & repente mutari pot-
 76 est, adeoque consuetudo altera quidem natura, stricta tamen, eodemque ciborum genere uti, non adeo proficua, sed secundum Celsum quandoque varianda, & melior eligenda, non ad semel sed successive.

77 Alimenta assumptura moderata sint, quamvis in substantia quamoptima, in quantitate autem excedentia, non sine deperditione virium stomachi: imo vix exacte resolvuntur, sed loco chyli laudabilis, cruditatum generant copiam nutritioni ineptam, corpus infirmum reddunt & vitam abbreviant. Econtra moderate assumpta, diversorum morborum causam auferunt, vitamque prolongant.

78 Præcipua itaque ratio ciborum & potus moderata quantitas eligenda est, etsi deterior cibus, in quantitate autem minor facilius concoquitur, & melius nutrit, quam in quantitate excedens, etsi optimus & levissimus cibus sit, quia etiam levissima, in quantitate vero excedentia, pondus augent. Unde Hippoc. Aphor. 17 Sect. I. ait: ubi plus cibi, quam pro natura ingestum est, hic morbum facit. Et Medicis opem fert, uti quidam canit poeta:

Vivere natura si convenienter amarent

Mortales, Medica nil opus esset ope.

79 Galenus declarat, majores nostros paucioribus morbis laborasse, quia frugalius

lius vixerunt. Diogenes Cynicus admirabatur a diis id expetere, quod in nostram potestatem aliunde a Jove promissum & datum est. Audiamus Eccles. cap. 37. v. 34. proferentem : *Qui autem abstinens est, adjiciet vitam.* Quid prodest pro obtinenda bona valetudine cœlos pulsare ; deinde vero cibo & potu se nimium ingurgitare & sanitatem lædere. Non frustra nos monet Eccles. cap. 37. *noli avidus esse in omni epulatione & non te effundas super escam, in multis enim cibis erit infirmitas.*

Abstinencia & moderata quantitas vitæ necessaria, corpori & animæ salutifera, imo remedium salutis est, & vitæ pro-
80 longatio, mors culpæ, excidium delictorum & fundamentum castitatis. Econtra quid mali ex gulæ inordinatione & ventris repletionem non oritur, *Quorum Deus venter est?* est enim fomes libidinis, flagitiorum omnium mater, turbatio capitis, stomachi lassitudo, subversio sensus, tempestas linguæ, naufragium castitatis: confundit naturam, amit-

tit gratiam, & incurrit in damnationem æternam. O quam pestiferi fructus gulæ! quam salutare abſtinentiæ? gula paradifum clauſit, ſuſpēdit piſtorem, decollauit Joannem Baptiſtam. Balthaſar inter epulas manum ſcribentis vidit: & eadem nocte a Chaldæis peremptus eſt. Denique *propter gulam multi obierunt* refert Eccleſ. cap. 37. Caveat igitur ſibi quivis & eligat abſtinentiam, quæ vitæ longævitate, & animæ ſempiternam gloriam pollicetur. Ezechiel. cap. 4. v. 10. *Cibus tuus, quo veſceris ſit in pondere & menſura.* Beatus Iſidorus de ſummo bono lib. 2. cap. 12. *Sicut omnes, ait, carnales cupiditates per abſtinentiam reſecantur, ita omnes animæ virtutes, edacitatis vitio deſtruuntur, ea enim vitæ ac ſanitatis peſtis eſt:* Quid mortalibus hac in vita dulcius ipſa vita? quid ſanitate amabilius? & tamen quid certius, quam edacitate, ciboque immoderato hanc peſſundari, & illam occidi? contra vero moderata abſtinentia ac diſta illam conſervari & produci? Oremus itaque cum S. P. Auguſtino: *Averte a me Domine, oris ſcurrilitatem & ventris inglu-*

gluviem, & exoptemus : utinam ad alimenta, tamquam ad medicamenta accederemus mortales.

Sanctus Paulus 1 Eremita annos 115. vixit, ex quibus centum egit in Eremito, quadraginta quidem primis annis cum paucis dactilis & haustu aquæ, reliquos vero annos, postquam dactili defecissent, pane dimidio, quem corvus ei quotidie adferrebat. Sanctus Antonius Eremita ætatem produxit ad annos 105, ex quibus 90. egit in Eremito solo pane & aqua corpus sustentans, quibus in senectute quandoque aliquid oleris addebat. Non solum hi & alii sancti viri & fæminæ, sed etiam reliqui homines reperiuntur, qui solo pane & aqua, aut alio parciori & simplici-
 81 ciori victu aluntur, quorum corpora nec minimam alterationem sentiunt, & longiore vita fruuntur, quam homines laute viventes, non minus videmus in monasteriis pauperioribus & in abstinentia viventibus, cibisque simplicioribus utentibus, ut in plebeis, qui procul ab urbe solitarie vivunt, atque consortiis & commestationibus exulant, eos ætatem

habere senilem, & decrepitos fieri, robustosque manere, morbisque torqueri perpaucis aut nullis. E contra in civitatibus, oppidisve, in quibus lingua molli & sapido cibo, ut olim in divite illo, *qui quotidie splendide epulabatur; ad cujus januam jacebat Lazarus, cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa ejus, & nemo illi dabat* Luc. 16. v. 19. saturatur, regnat morborum numerus, & rarissimi in senectutem trahuntur.

Experientia quotidiana elucet, multos morbos diæta præcaveri, & sanari per
82 solam diætam, & quamvis quandoque accidit, quod diæte viventes a morbo etiam tendentur, ut tempore epidemico fieri solet, citius tamen plerumque ab illo liberantur, quam qui corpus multis humoribus crudis & ad sanitatem continuandam ineptis immersum habent; id etiam in mutationibus aliis temporum advertitur v. g. dum Austrina constitutio repente cessat, & in aquiloniam mutatur, tum calida & humida, subito in frigidam & siccam fit mutatio, quæ reddit homines plurimos catarrhis, pleuritide aut
peri-

peripneumonia obnoxios, præsertim qui inconcoctis & crudis humoribus abundant, qui si præmature nimium moveri incipiunt, morbos facile progignere possunt, repentina enim mutatio morbum parit. Quare Hippoc. Aph. 51. Sect. 2. refert: Plurimum atque repente evacuare, vel replere, vel calefacere, vel refrigerare, siue quovis alio modo corpus movere periculosum, omne enim violentum naturæ inimicum, sed quod paulatim futurum est, cum alias, tum, cum ab altero ad alterum transitus fit.

83 Inconcoctis & crudis humoribus autem abundant ii homines, qui necdum digestis prioribus cibis, se iterum novis & multis implent, quomodo enim posterior repletio ciborum digeretur, si prior cibus nondum resolutus fuerit: ita primus cum secundo crudus manet, & varias obstructions & cacochymias producit, morbisque viam pandit, non itaque consultum, ut prius cibus alter ingeratur, antequam prior non resolutus fuerit, & nos fames incitaverit.

84 Fames autem est appetitus cibi, dum succi acres & vellicantes ventriculo instillant, unde ob motum membranis & nervis inductum, phantasia seu imaginatio cibum in remedium appetendi oritur, quo assumpto particulæ illæ ac res obtunduntur, involvuntur & diluuntur, tandem vellicatio famis cessat. Fames vero solummodo sedanda non satianda est secundum monitum Ecclesiast. cap. 31. *Ullere, quasi homo frugi, bis, quæ tibi opponuntur, & Proverb. II. Iustus comedit & replet animam suam, venter autem impiorum insatiabilis.*

Cum vero moderno tempore in morem introductum sit non uno & simplici cibo uti, sed pluribus & varie præparatis, ii vero sint complexionis, ætatis, temporis atque in quanto congrui, & bene masticati, quia solidiores & ficciores, quatenus saliva imprægnati & in partibus dentibus divisi facilius in stomacho dig-
85 minuuntur. Neque tutum est uno eodemque cibo asuesci, si non continuari potest consuetudo, ab altero enim non a vetero cibo facile alteramur & infir-
ma-

mamur, ideo stricte una re uti, eamque non posse continuare, consultum non est, quod si vero pluribus congruis asveti simus, non tam cito alterabimur vel infirmabimur, dummodo quantitas observe-
tur, consuetudo vero si bona sensim fiat vel incipiatur.

Non minus quisque cibos & potus complexioni & ætati, temporique anni, appetituique valde adversos, vel in
86 quadam qualitate peccantes fugiat, ut v.g. multos acidos, serosos vel pituitos-
fos, vel biliosos aut salsores cibis &c. quibus interitus naturæ brevi causaretur, sed contrarium & diversorum ratio habenda atque temperaturæ suæ cibum & potum convenientem & notum eligere oportet.
De quibus singulariter infra.

87 Appetitui tamen quandoquæ aliquid concedendum, ita multoties & ferme semper sanis sunt omnia sana (quod sapit nutrit) dummodo sobrie & probe masticata assumantur in quanto debito. Cibi enim, quibus aliquis delectatur, præferendi sunt cæteris, quibus aliquis aver-
satur, cibi nempe dictante appetitu in-
gesti,

gesti, fermentum digestivum n.106. subigunt, & prompte transmutant: nam exre intensius appetita spiritus nostri animales tum maxime ad concoctionem concurrunt, & ita corpori nostro remedium & nutritio optima paratur. Attamen appetitui

non semper fidendum, nec eis quæ gustui grata esse videntur. Quia potest ci-

bis præparari, ut appetitui sapiat, in quanto autem non conducit, vel si fraude præparetur cibus, v. g. si cum melle, vel saccharo varia venena aut autimonium exhiberetur, saperet quidem sed summa calamitate vitæ. Debet ergo appetitus

esse restrictus & ad cibos naturales cognitus, in quanto quoque moderatus, et si in qualitate non adeo bonus, minus nocebit, afferente Aphoris. 38. Hippoc. sect.

2. Paulo deterior cibus & potus, qui tamen sit suavior, melioribus quidem, sed minus suavis antefendus, quia si quis cum aliquo fastidio vel horrore insolita & apparenter nociva ingerat, plus venenosa & nocua sunt.

89 Reperiuntur etiam mortalium cibus se se quotidie quidam ingurgitantes, cra-

crapulisque quotidie gravati, nihil minus senescere. Sed ad quid sunt habiles tales homines, multis pravis humoribus impleti, nec possunt sine detrimento valetudinis, arduis mentis functionibus diu intendere: nam tota vis spiritum animalium concoctioni cibi aut potus impenditur, & etiam obruitur, ad animique actiones parum aut nihil habiles sunt, & si corpore diu vivant, tamen animo, ingenio & Deo parum vivunt, qui si sobrius vixissent, vitam adhuc longiorem adepti & ad actiones melius dispositi fuissent.

90 Generalis quantitas ciborum determinari nequit, neq; omnibus hominibus salubres aut insalubres sunt; sed pro diversa eorum natura, vitæ genere & exercitiis quosdam cibos aliquibus magis convenire, quosdam vero aliis commodiores esse. Sic cui stomachi constitutio robustior & efficacior & corporis exercitia graviora sunt, robustioribus & grassioribus atque pluribus cibis opus habent. Propter quam causam agricolæ, bajuli, fossiores, nautæ, aliiq; artifices ac laboriosi crassiore cibo indigent, quales sunt panis furfuraceus non

recens, carnes bubulæ, suillæ, infumatae, caprinæ, hircinæ, legumina, caseus antiquus, olera cruda &c.

91 Qui vero debiliores stomachi constitutionis participes sunt, aut qui studiis & mentis aliis occupationibus dediti, horum spiritus animales concoctioni alias succurrentes n. 107. & eam promoventes, per studia & speculationes profundas consumuntur, impetuque faciente destituuntur tales delicatiores & leviores cibos assumere oportet in quantitate haud excedentes, quales sunt panis ex purissima tritici farina confectus, recens bene coctus & fermentatus, oculatus. Caro vervecina, hædina, vitulina, caponum, gallinarum, pullorum, pipionum, perdicum, aliarumque avicularum montanarum. Merito ergo viri literati stipendiis magni-

ficis honorandi sunt, ut cibus delicatioribus frui, & reipublicæ scientia præesse possint, ita in Tract. 3. n. 18. quapropter eadem & exacta victus ratio omnibus hominibus æqualis esse nequit.

93 Diæta ab Hippocrate & Galeno in triplicem dividebatur, scilicet in tenuem, quæ

quæ vires imminuit, aut debili stomacho
conducit, mediocrem, quæ vires conser-
vat, & plenam, quæ auget. Tenuis nun-
quam sanis & firmo stomacho, sed ægris
& parum famelicis tantum competit;
tum etiam iis, qui multis humiditatibus
corpus habent repletum, alias ut Hippo-
crates ait lib. i. Aph. 5. tenuem victum,
cumque admodum exquisitum paulo ple-
niori esse periculosiorem; quia facilius
est causis replentibus subvenire, quam
exhaustas partes solidas & exhaustum hu-
midum primogenium reficere.

94 Modernis vero temporibus mini-
me diæta observatur, sed indifferenter
nimia ciborum quantitas ingeritur, præ-
sertim a ditioribus, qui non paucis & sim-
plicibus alimentis contenti, sed diversis
& multis cibis noviter excogitatis, natu-
ræ vero multum perniciosus se onerant,
quibus tandem nihil aliud sperandum est,
nisi sanitatis interitus vel ipsius vitæ finis.
Ex multitudine enim ciborum prava se-
quitur concoctio. Ut venerandus Seneca
refert, diversa sive multa cibaria corpora
N plus

plus inquinare & gravare, quam alere & sublevare.

95 Tandem qualitas non minus observanda est, sunt enim quidam temperati quidam intemperati. Temperati sunt, qui in nulla qualitate excedunt, præcipue si quantitas jungatur; intemperati, qui in aliqua qualitate superant. Sic vinum forte, piper, zingiber, cepæ, allium, in qualitate caloris manifeste nos immutant; refrigerant vero aqua dulcis & simplex, panis ex hordeo, avena, acetum, lactuca, acetosa, cucumeres, melones, &c. ita tamen ut supra n. 15. 19. 20. omnia acida & incrassantia, quatenus motui minus apta, motui resistunt, & calorem debilitant.

96 Quæstio intervenit: utrum cibi solidiores vel liquidiores prius in mensa sumendi sint? Praxi & consuetudine quotidiana edocti sumus, potius tenuioribus & liquidioribus cibis iisque calidis incipere, hi enim fermento stomachico, & spiritibus animalibus citius succurrunt & robur augent, frigidi e contra cibi plus diminuunt & incrassant. Attamen assuetis uno vel alio modo non multum interest, dum

dummodo cibi solidiores bene mastigentur n. 102. & saliva imbibantur. Hoc tamen in multis jam sum expertus, qui vel jejuni, vel vix frustum panis deglutiverunt, jam potu & quidem frigido se impleverunt, qui exinde in morbos periculosissimos & lethales inciderunt, quia jejunus, bibens præcipue vinum, fermentum digestivum stomachi invertit, deinceps solidioribus ingestis ac etiam liquidis perfecta concoctio impeditur, & cruditates gignuntur obstructionum generatrices.

97 Tandem etiam concoctio in stomacho non solum a calore, ut vulgus putat, perficitur: sed aliæ adhuc concurrunt causæ ad dissolutionem ciborum perficiendam. Si enim calor solus sufficeret, tum æstivo tempore, dum corpora maxime fervent, aut in morbis calidis, ut febre ardente, vel in excessivo motu, plurimo egerent alimento, sed contrarium apparet: imo non modo non bene concoquit, sed nec appetitus ad cibos excitatur, quod si eduntur, stomachus plus gravatur, & corpora infirmantur. Sunt itaque alia et-

iam validiora requisita ad concoctionem necessaria, quia, uti ossa, lapilli, ferrum, nunquam a solo calore corrodentur aut ita dissolventur, ut dissoluta maneant, nisi addatur aut succurrat aliud menstruum resolvens. Nonne in struthio cameli ventriculo ferrum consumitur, in gallinarum & avium lapides, in canibus ossa & cartilagine? Ista omnia ignis in tam minimas particulas dissolvere nequit. Antequam ergo de concoctione dicam, restat prius constitutionem stomachi non omnibus notam explicare.

98 Ventriculus est pars membranacea cava, instar urticulae lusoriae, in abdomine sub diaphragmate inter hepar & lienem sita, quatuor constans tunicis, quarum prima communis nuncupatur, & a peritonæo deduci creditur, secunda carnosâ, tertia nervea & rugosa, quarta ac intima crusta villosa, glandulas versus nerveam obtinens, duo habens orificia, superius sinistrum stomachus, inferius dextrum pylorus dicta.

99 Copiosissima possidet vasa ventriculus arterias a coeliacæ ramis tam dextro quam

quam sinistro gastricas dictas, venas a venæ parte, quarum aliæ ex ipso trunco, aliæ ex ramo splenico maxime emergunt, & nonnullæ, quæ ventriculo & omento quasi communes sunt gastroepiploicæ. Ex hisce oritur aliqua vena major, quæ ventriculum secundum longitudinem feretotum cingit, & ideo coronaria appellatur, non autem plane ventriculum tangit, nisi valde distentum, ramosque per ejus membranas spargit; vena splenica etiam aliquos surculos ad ventriculum transmittit, qui surculi vasa brevia vocantur, nervos habet a pari vago, plurimis etiam imbutus est vasis lymphaticis. Ut itaque bona & exacta ciborum digestio seu concoctio in ventriculo peragatur, & chylus laudabilis perficiatur ad nos alendum, decem exiguntur requisita ad eam perficiendam. Primum est, ipse ventriculus naturaliter constitutus n. 98 & 99.

102 Secundum requisitum sunt alimenta bene masticata & saliva permixta. Necessè certo est, antequam cibus exacte dissolvatur, ut molitura quædam præcedat,

dat, quæ cibum subsecuturæ fermentationi in ventriculo præparet. Illa præparatio vero fit, dum cibus in os sumptus, mediantibus maxillæ inferioris, linguæ & labiorum motibus, & quidem duris dentibus caninis, molis incisoriis, hinc molaribus facta agitatione imminuitur, cui se immiscet peculiare quoddam menstruum e glandulis faucium exstillans, quod sale suo, de quo participat, cibum ulterius discindit in minutiora corpuscula, quæ salivæ seu menstruo innatantia pro diversitate motus, quo circumnatando fibras linguæ nervosas afficiunt, seseque poris linguæ insinuant, varios constituent sapes. Omne exinde sapidorum corporum discrimen ex varia particulæ, quibus constat crassitie, figura & motu pendet. Sic prædictas linguæ fibras alio modo agitari a sale, alio ab aqua acida, alio ab aqua communi & dulci, & alio ab aqua vitæ; ita ut anima in cerebro Tract. 3. n. 73. præsidens varios sapes omnino distinctos apprehendat, quia sal constat particulis oblongis, duris & diversimode angulatis, quæ linguæ fibrillas

punctim feriunt, & illud neutiquam inflexæ ingrediuntur. Aqua acida sensorio opposita, ipsum scissim movet, & comprimendo nonnihil constringit, quia ejus particulæ in nervos ex obliquo influendo, tenuissimas partículas incidunt, in crassiores autem impingentes, inflectuntur, & transversim meatum subeunt. Aqua communis & dulcis dicta organi poros non ingreditur, ac proinde illud nullatenus fodiat, aut pungit, quia ejus particulæ, molliter super linguam fluitantes, & semper in latera jacentes, ob facilitatem, qua flectuntur, vix gustu sentiri possunt; ac proinde insipiditas illi adscribitur. Aqua vitæ linguam mordet, & vellicat, quoniam ejus particulæ, omnium altissime pervadunt, & motu celerissimo concitentur, & sic de cæteris sapidis corporibus, quæ pro varia partium dispositione diversimode in gustus sensorium agunt. Potest etiam gustus diversitas ab ipsiusmet organi contextu & dispositione dependere, hinc qui organo sunt delicatiori saporibus delicatioribus delectantur, & qui crassiori & firmiori, crassioribus.

103 Sapoꛑes reperiuntur novem, ut acer, amarus, falsus, acidus, adstringens, acerbus, dulcis, oleosus & insipidus, qui ad superiores sapoꛑes facile rediguntur, nimirum ad falsum, acidum, aquosum, & spirituosum. Jam ulterius de concoctione ciborum,

Dum in ore sic pꛑeparatus cibus, nempe mediantibus linguę & faucium musculorum motibus, ad pharyngem & abhinc super rimulam laryngis ab epiglotide occlusam, spinctere se angustante fibrisque musculosis œsophagi motu peristaltico se successive contrahentibus, tandem in ventriculum detruditur, cui sequentia concurrunt ad dissolutionem seu concoctionem.

Tertium requisitum est focus partium circumjacentium ventriculi, focus autem sunt vapores varii ex visceribus variis exhalati & per poros ventriculi ruunt foras introspectantes, quę solo motu perfici debent, ita Hippocrates omnia in corpore perspirabilia esse dicit. Contrarium si fiat in aliqua parte nostri corporis, statim pars dolet, anxietates circa pꛑæ

præcordia sentiuntur, quatenus non datur vaporibus & halitibus liber transitus, ita, ut circulum suum continuare possint. Hinc impetum faciunt in poros obstructos, fibras nimirum distendendo pariunt doloris sensum seu magnas anxietates, quatenus rumpuntur, aut ruptionis periculum incurrunt, dein hepatis & partium circumjacentium calor, unde etiam pinguius & carnosius abdomen, magis quam macilentum ventriculum calore fovet.

105 Quartum requisitum consistit in varietate alimentorum in ventriculo contentorum. Duplex autem varietas, prima crassior, secunda subtilior, prima in hominibus delicatioribus, qui ciborum varietatem amplectuntur, secunda in simplicibus alimentis, singula enim alimenta habent suum sal, acidum, terram, aquam, oleum.

106 Quintum requisitum est fermentum ventriculi, multum enim facit varietas fermenti, nam non omnia fermentantur ab omnibus v. g. Aurum fermentatur ab aqua regia, & non argentum: e-

contra argentum fermentatur ab aqua forti & non aurum: quia fermentum debet esse appropriatum alimentis coquendis. Hujus autem fermenti videatur origo, natura, operandi vis. Quoad naturam, magnam ejus partem constituit saliva alimentis masticatis permixta, origo & ejus maxima pars transfundat ex arteriis gastricis in cavum ventriculi, vasa gastrica a coeliacis oriuntur, vis hujus liquoris consistit in particulis salinis & acidis, quales erant in saliva permixti, & ut nullum prædominetur, alias morbum facit plus vel minus: uti v. g. ructus acidus, cholera, colicam. &c.

107 Sextum requisitum est influxus spirituum animalium, seu succus nervosus & triplex est usus, primus, ope illius constringitur ventriculus, secundo, fermentum ventriculi ab illorum impetu in actum deducitur, & altius in alimenti poros adigitur, resolutionemque ciborum perficit, ideo ubi consumptio spirituum vel per studia & speculationes nimias, vel per venerem excessivam, aut per reliquas fatigationes superfluas corporis
appe-

appetitus modicus, languidus, aut plane nullus deprehenditur. Tertius usus est spirituum animalium, ut fermentum ventriculi ab iisdem temperetur.

108 Septimum requisitum sunt reliquiae chymi a priori coctione relictæ in rugis ventriculi, ut plerumque in rugis ventriculi reperiuntur chymi reliquiae, nisi a cibis vel flatibus nimium distentus sit, alias non ita arcte contrahi potest, ut omnem chymum excernat (chymus distinguitur in hoc a chylo) quod chymo adhuc insint humores crudiores, cui recrementa etiam admixta sunt: chylus vero jam a fæcibus separatus & purior existens, qualis in vasis lacteis conspicitur, & illæ reliquiae successive accescunt, & coctionem promovent.

109 Octavum requisitum est potus debitus, aut aliud sufficiens liquidum humectans, quod si nullus admisceretur aut aquæ, aut vini, aut cerevisiæ, Coffe aut Thee, alterque potus aut aliud liquidum, ut juscula tenuia, vix aliquid chili, nisi crassi, produceretur & elaboraretur, ex solido tantum cibo parum aut nihil extrahi

trahi potest nisi mediante humido: idem videre est in compositione emulsionis amygdalatæ, quæ amygdala si sola exprimerentur, solum oleum emitterent, si autem contundantur ac superfundantur aqua, humor lacteus instar chyli fiet. Est quidem in alimentis commixta aqua, oleum, pinguedo; sed cum non omnibus alimentis, præcipue solidis sufficiens liquidum infit, necesse est additio materiæ liquidæ superius dictæ, ut chylus seu lacteus humor facilius efficiatur, & dein per pylorum in duodenum intestinum effluere & a vasis lacteis absorberi, a reliquisque excrementis sæcerni possit. Cibus vero solidus absque potu difficile ex ventriculo truditur, ac etiam longiore coctione & humectatione indiget, & multoties prius acorem contrahit.

IIo Nonum requisitum est æther seu mundi materia subtilissima, hæc causa seu matrix est omnium Phænomenorum totius universi, & ab ea omnium rerum vicissitudo & mutabilitas, sine hac totus mundus coalesceret in adamantinam duritiem, nec ulla daretur in mundo mutatio,

tatio, hæc, ignis est dispersus per totum universum omne calefaciens & commovens, nullibi includitur nec excluditur, nullo in fixo stat loco, sed fulminis instar quosvis corporum poros transmeat. De hac materia plura in *Physica* de Cartes reperiuntur. Iste denique æther partes aereas elasticitati inservientes impellit, fermentationem & resolutionem contentorum ventriculi promoveret.

III Decimum requisitum est diaphragmatis motus, qui mediante inspiratione & expiratione sursum & deorsum movetur, cujus motu ciborum ac potus particulae perenne sursum ac deorsum hinc & inde moventur, ac tandem digeruntur; eorundem digestorum ciborum exitum adjuvat.

Ex harum causarum concursu sequitur potens ventriculi concoctio, qualis ignis ope perfici nequit, quatenus durissima alimenta in nostro ventriculo digeruntur & resolvuntur, ut ossa, vitra, testacea, oculi cancri, margarithæ, corallia &c.

Concurrentibus his requisitis & trans-

mis-

missis in ventriculum cibus, omnino
 112 spongiosi & porosi fiunt, quatenus
 spiritus æthereus, qui in eorum lati-
 bulis una cum aereo continetur, non so-
 lum propria energia, sed calore foveatis
 & amplexantis ventriculi excitatus se
 movere incipit, producitque in tota mas-
 sa motum, quo motu ciborum poros an-
 tea angustos, dilatat: particulas ab ami-
 ca unione disjungit, & in minutissima
 frustula discerpit, symbolum confert sa-
 liva deglutita &c. ut supra n. 102. donec
 tandem unus cibus mollior, tenuior, pu-
 rior & melius masticatus cæteris citius ad
 cremoris consistentiam redigitur, & tunc
 chylicatio illa in ventriculo peracta est,
 tandemque ex ventriculo motu peristal-
 tico adjutatoque elatere successive elimi-
 natur.

Omni vero tempore cibaria sumpturi,
 non nimium ventriculum onerent,
 113 quibus resolvendis nec hæc decem re-
 quisita sufficient, nam frequentiores
 epulæ cruditatum generant copiam; sed
 in tantum ingerantur, ut sopiatur famas;
 & corpus nostrum non exhauriatur aut de-

debilitetur, aut humores se invicem ag-
grediantur & consumant, unde multi af-
fectus exoriri solent corporis, ut fatetur
David Psalm. 108. *Genua quidem mea infir-
mata sunt a jejunio: & caro mea immutata
est propter oleum.* Hinc in gradu distingui-
tur jejunium ab abstinence; quoniam ab-
stinencia non inhibet in tanto famem pati,
uti jejunium vid. n. 84.

114 Jejunium autem stricte sumptum
& nimium corpori noceri potest, referen-
te Hippocrate Aph. supra citato 5. n. 92.
quapropter jejunium moderatum sumi
debet, quod non præcipit ita famem pati
ad interitum vel detrimentum naturæ;
sed in tantum abstinere, in quantum cor-
pori nostro refocillatio ad breve tempus
denegatur, & propterea non destruitur
natura: imo potius innoxii humores

115 per jejunia moderata consumuntur n.
81. qui alias morbum causare potuif-
sent n. 82. & hinc elasticitas roboratur,
vita atque sanitas conservatur, per absti-
nenciam enim multi morbi præser-
116 vantur & curantur n. 82. animæque
salus n. 80. consequitur.

Eapropter jejunium nihil aliud est, quam insignis abstinentiæ actus, vel cum

S. Ambrosio Serm. de Elia & Jejunio, 117 quid est inquit jejunium, nisi substantia & imago vitæ cœlestis. Jejunium est refectio animæ, cibus mentis, vita Angelorum, mors culpæ, excidium delictorum, remedium salutis, gratiæ radix, fundamentum castitatis, nam sine baccho & cerere friget venus.

In sacris litteris legimus, multos mortales per jejunia seu abstinentiam naturaliter sublatam temporalem vitam 118 conservasse, tandem etiam æternam affecutam fuisse, *quia non in solo pane vivit homo* Deut. cap. 8. v. 3. & Matth. cap. 4. v. 4. Ita jejunio Ninivitarum interitus præservatus est Jon. cap. 3. v. 5 & 7. Tob. cap. 12. v. 8. & Luc. 6.

A priori n. 96. quærebatur, utrum cibi crassiores vel tenuiores in mensa 119 prius assumi debeant? & utrum liceat jejuno stomacho a potu pastum inchoare? Inter Medicos quidem altercatio est, cum haustus jejuno stomacho fermentum invertat, & diluat, adeoque an

an cœnam a potu incipere etiam compe-
tar? ut Poeta svadet:

Ut vites pœnam, de potibus incipe cœnam.

Notandum est, si a prandio ad cœnam us-
que aliquis nihil adhuc biberit, nec li-
quidi comederit, vel in antecedenti pran-
dio non satis biberit, vel se quis post pran-
dium valde defatigaverit, tunc hic versu-
culus moderate sequendus, quoniam a
potu & liquidis citius restauratio fit, anno-
tante Hippocrate lib. 2. Aph. II. *Facilius
est refici potu quam cibo.* De hoc vide plu-
ra inferius n. 281.

Quæritur etiam, utrum cœna & pome-
ridiana sive ferquentior cibatio præ-
120 ter prandium conducat, uti laboriosis
& peregrinantibus, qui per diem tribus
vel quatuor vicibus comedere solent. Per
generalem quantitatem ituri facile re-
spondetur huic quæstioni. Nimirum ne-
minem prius cibum secundarium sumere
oportere sive in labore, itinere, alioque
exercitio constitutum, nisi prior cibus
concoctus sit, adeoque sequens pastus
eousque protrahendus, ut nos sequentes
versus monent:

*Sit victus tibi cura tui, ne noxia sumas,
Neve nimis comedas, solet hoc mortalibus
esse*

*Maxima perniciēs, hinc plurimus ingemit
eger.*

*Præsertim hoc caveas, tanquam lethale ve-
nenum,*

*Non novus in stomachum cibus intret, si bene
nondum*

*Consumptus fuerit prior, & digestus ad un-
quam.*

121 Certa & absoluta regula non tam facile statuitur circa cibandi tempus, quoniam consuetudo & fames ipsa assumendi cibos eo tempore nos monere solet, in quo sumus assveti, & quamprimum prior cibus bene concoctus est, & alia ratio non impediāt, novus viget appetitus. Alioquin non adventante appetitu satius est cœnam aut pastum differe vel omittere, quam in saturum stomachum cibum multum ingerere. Quod si itaque consuetudo, ut in laboriosis n. 90. exigat, & appetitus vigeat, iis sapius cibum assumere licet, quia melius est talibus repetitis vicibus comedere quam ut unica vice

122 vice se nimium impleant: ita etiam pueris frequentior cibus in quantitate autem non excedens magis conducit. Stomachus eorum debilis & paucum fermento refertus est, cum vero, referente Hippocrate sect. 1. Aph. 14. qui cresunt, plurimum habent calidi innati, plurimo igitur egent alimento, alioquin corpus absumitur. Hinc sapius ipsis cibus dandus est, eccontra senes non egent tanto alimento, nec ita voraces, quia natura eorum paucis contenta, quatenus calor & alia requisita ad concoctionem robore deficiunt, adeoque magnam alimentorum copiam digerere haud valent, dictante Hippoc. sect. 1. Aph. 14. Senibus parum calidi innati inest, paucis propterea fomitibus opus habent, quia a multis extinguitur, neque in senibus nutrimentum ita assimilatur partibus, vel tam cito consumitur.

124 In communi autem satius est in singulis pastibus quantitatem ciborum imminuere, quam unica vice se nimium implere, & pastum a prandio ad coenam & a coena ad prandium diei subsequen-

tis differre, eatenus melius vires instaurantur, nutrimentum deperditum refarcitur, & superflua ejiciuntur, quam ad semel in unico pastu, vel prandio, vel cœna. Hanc supradictam binam modera-

125 tam cibationem Elias Propheta servus Dei servabat, quamvis alias abstinentiæ valde deditus erat, attamen Dei jussu penes rivum Carith corvi quotidie bis, nimirum ante meridiem pro prandio, & ad vesperum pro cœna panem & carnem ei adferre debebant, Reg. lib. 3. cap. 17. v. 6. Hæc bina cibatio a multis quidem adhuc observatur, cœna tamen minor prandio fit, ut docet schola salernitana.

*Ex magna cœna stomacho fit maxima pœna,
Ut sis mane levis, sit tibi cœna brevis.*

126 Cœna etenim largior & potus abundans valde nocet, & quam maxime catarrhosis & pituitosis seu phlegmaticis aut stomacho debili præditis, quia in talibus humores cum larga cœna per noctem vix ac ne vix quidem concoqui & consumi possunt, imo plus vapores & humores superflui generantur, & augmentur, quam minuuntur,

nuuntur, quod si vero prandium non adeo larga manu sumptum fuerit, cœnatio modium plus esse poterit.

127 Prandium vero tempestivum & salubre instituitur, quando una hora ante meridiem fit, si ulterius differtur, tempus brevius ad cœnam fit, si autem cœna tarde sumitur, tanto etiam peior concoctio mox ingresso somno perficitur, & melius si omittitur aut tenuis & parca sumitur, & melius si se tempori accommodare possunt : *Quoniam omnia tempus habent, & suis spatiis transeunt universa sub cœlo* dicit Eccles. cap. 3. & cap. 8. *Omni negotio tempus est, & opportunitas.* Et cap. 4. *Ideo fili conserva tempus.* Cum ergo omnia tempus habeant, fit itaque tempus negotiandi, fit tempus comedendi & dormiendi.

128 Opportuno & maturo sat tempore prandii fermentum stomachicum optime viget, alias prætergressa hora cibandi, appetentia & fames præcipue hoc tempore assuetis dejicitur, spiritus etiam per varias mentis excursions multum consumuntur, qui ciborum concoctio-

nem promovissent. Dein etiam corpus non tam cito instauratur ad perficiendos ultiores labores pomeridianos. Experientia etiam docet, homines tempore opportuno & consveto meridiano
 129 prandium sumptuos longioris vitæ participes fieri, quam qui tardiore prandio utuntur.

Ciborum demum quantitas pro varia corporis constitutione, robore & æ-
 130 tate determinari debet; sic alia convenit quantitas ætati floridæ, alia senili, alia homini debili, alia forti: ita alia debet esse qualitas, eaque pro diversitate temperiei, ætatis, temporis & regionis seu loci, quia calidioribus & siccioribus naturis cibi frigidiores & humidiores expediunt, ut etiam pueris molliores quam juvenibus & viris, sic æstate frigido-
 131 gidores quam hyeme. Alimenta calidiora & copiosiora autem magis hyemali tempore. *Ventres enim hyeme & vere natura calidissimi sunt, & somni longissimi*, annotante Hippocrate sect. I. Aph. 15. Hinc hoc tempore copiosioribus alimentis utendum est. Vere cibi de-

debent esse qualitate & quantitate mediocres, calidiores tamen & copiosiores, quam in æstate, minus vero quam in hyeme. Autumno paulo pleniore calidior, ac siccior victu utendum quam in æstate: sed in principio ab eo, qui æstati conveniens est, parum declinet: in fine vero ad hyemalem magis accedat. Omnes autem mutationes sensim fiant, ne natura alteretur a subito mutantibus. Victus puerorum ad frigidum & humidum inclinare debet, & ideo omnes calidi potus & cibi perniciosi sunt, præcipue vinum. Hippoc. Sect. I. Aph. 16. refert, victus humidus febricitantibus convenit, maxime vero pueris, quia exsiccantibus & calidis alimentis incrementum inhibetur, cum enim crescunt, maxime humido indigent. Galenus de sa-

nitæ tuenda cap. 9. mentionem facit, ut quoque Plato secundo de legibus præcipit, ne pueris usque ad duodevicesimum annum vinum comedatur, quia ignis igni additur, & habitum eorum reddit furiosum, ad venerem præmaturam stimulantur, nec eam aggredi verentur.

Et venus in vino, ignis in igne furit.

133 Vinum & adolescentia duplex incendium voluptatis, Libido gravis ignis est; & ideo non dentur illi alimenta luxuriæ. Pasciur libido conviviiis, nutritur deliciis, vino accenditur, ebrietate inflammatur. Magnus D. Gregorius lib. 5. cap. 14. inquit: abstinentia ciborum contra hoc vitium fortissima est. Senibus vero victus calidus & humidus convenit, quia corpora eorum refrigerata & exsiccata sunt.

134 Alimenta vario modo præparari solent, elixatione, affatione, torrefactione, cibi elixi facilioris concoctionis sunt, quam assi, sed substantia eorum nutritiva plurimum in jusculeto latet, qui

135 autem assi sunt, plus nutriunt, quia succus nutritivus per affationem intus conservatur, quæ in elixatione excoquitur, qua ratione etiam assa magis laboriosis, elixa minori exercitio deditis conveniunt, nisi, quæ affationi parantur, & ex natura dura sint, pistillo ligneo aut ferreo contendantur, ut coqui facere solent, vel bene dentibus comminuantur, tunc enim facilioris digestionis sunt, quam

quam qui simpliciter affantur, & dentibus non bene masticantur, prout denique etiam cibus est vel tenior, vel crassior, tanto facilius est concoctus.

Non minus observandi sunt cibi tam elixi quam assi, ne nimium saliti aut acidi valde sint; modicum autem subacida appetitum augent, & ideo non plane vitanda, præsertim æstate calida, tantummodo abunde quis acidis & salsis non utatur, 136 quia humores totius corporis graviores fiunt, quatenus ab illis inspissantur, tardiusque periodum seu circulationem sanguinis absolvunt, unde plurimi morbi oriuntur, ut scorbutus, melancholia, nephritis, capitis dolores, &c.

137 Circa aromata, quæ inter cibos, tam gustus, quam utilitatis gratia immiscentur, non unicuique complexioni, tempori, ætati, sexui, regioni conveniunt, præsertim si nimium excedant. Qui enim calidæ & siccæ naturæ sunt, valde modicus eorum conceditur usus, qui usus si moderatus, & secundum distinctionem complexionum & ætatum ut superius

perius dictum n. 130. & 131. adhibetur, nostros succos in motu conservat, & vitales spiritus recreat, aliqui quidem exinde se male habere conqueruntur: sed hoc evenit, quod tales non sint in statu sanitatis optimo, vel nimium utuntur, aut etiam non assueti & complexioni contrarius eorum usus est v. g. si biliosi aut sanguinei, vel atrabilarii nimis de pipere, zingibere, charyophil: aromat. cinnamomo &c. abutuntur. Quandoque etiam exinde morbi in pejus ruere videntur, quia in obstructions viscerum repente agunt, calida enim nimium aut subito movent, succos quoque magis premunt.

Excessus itaque & abusus aromatum vitandus est, moderatus autem Medicina est, quia innoxii humores, crassi, crudi que resolvuntur & attenuantur. Hucusque de alimentis in genere dictum est, jam de specialibus dilucidandum, quæ quidem ex duplici regno, nempe vegetabili & animali se sua bonitate commendant: ita ex regno vegetabili primo panis optime coctus, non recens quidem, & a clibano adhuc calens, qui stomacho valde

de gravis, multa incommoda pariens, sed potius refrigeratus, & modicum siccatus est, de quo plura sequens dabit §.

§. II.

De Pane.

Panis ex variis farinis ad corporis nutritionem confici solet, ut ex farina tritici, filiginis, hordei, avenæ, milii, phagopyri seu frumenti sarracenici, de quibus speciebus inferius separatim dicetur: de ejus molitura, de pendi modo & coctura, vix non unicuique jam nota erit, harum autem omnium panis optimus est, ex purissima tritici farina confectus, fermentatus, optime pistus, levis & oculatus, sufficiente sale conditus, recens ante 12 vel 20 horas coctus.

139 Quid autem fermentatio sit in lib. i. institutionum Medicarum audimus, esse motum intestinum particularum minimarum cum tendentia ad mutationem in aliud, vel ad materiam perfectiorem reddendam, vel ad destruendam: id autem utrumque mutatione figurarum suarum particularum peragitur. Cui motui e contra maxime inservit æther, quoniam
pari

pari materiæ fermentantis conveniente sale acido & alcali ita occluduntur, ut per eos globuli ætherei antea in poris contenti a materia subtilissima & intrusione cuspidum salinarum expellantur: qua expulsione & intrusione materiæ æthereæ subtilissimæ corpora expandunt & bullas formant: hoc clare videmus in affusione

ne aceti supra oculos cancrorum
140 contusos. Quandoque autem nul-

lum intermedium corpus aliud v. g. viscidum, aqueum, quod in aceto reperitur: intervenit, & duo ista simpliciter & sola in liquore congregiantur, tunc effervescentia exoritur: hoc videtur in affusione spiritus nitri acidi vel vitrioli & oleo tartari per deliquium, qui quamprimum immiscentur effervescent. Jam de panis fermentatione

141 Fermentatio panis peragitur secundum normam pistorum, nempe massa acescendæ acetum, aut facem seu florem cerevisiæ, aut crudæ farinæ massam, quæ fermentum admixtum habet, adjuncto moderato sale & aqua: ut a coreo citius inducatur: nam adiecto tali acido, cum par-

particulis alcalinis in motum fermenta-
 tivum mediante debito calore rapiuntur.
 Particulæ autem viscosæ & aqueæ con-
 scinduntur, & diffecantur, & per plurimæ
 vesiculæ exoriuntur & elevantur: quia hu-
 midæ particulæ & ramosæ propter suam te-
 nacitatem sibi invicem adhærent, & ab im-
 pulsu æthereo hinc inde commoventur,
 particulis aereis vesiculæ imprægnantur, &
 ab extra premuntur, ne tam cito rumpan-
 tur. Vesiculæ iam plurimæ ad coctionem
 absolutam panis usque perseverant, & pa-
 nem oculatum levem efficiunt, quem vero
 calor moderatus excoquere debet, ne plus
 aut minus coctus evadat. Quo enim plu-
 res bullæ seu vesiculæ excitantur, latior &
 altior fit panis, inque majus spatium ex-
 pandi debet, non autem in majus pondus;
 sed levior existit, quia plurimæ particu-
 læ humidæ coquendo exhalant, & aere im-
 plentur, quia si prius panis rite non fer-
 mentescat, nec rite & bene coqui pote-
 rit, hinc gravior & minus sanitati con-
 ducit, cui fermentationi & excoctioni pri-
 mo panis triticeus repurgata fursuracea
 materia subjicitur.

142 Panis bene coctus dupliciter consideratur: primo quoad ejus medullam & secundo quoad ejus crustam. Medulla nutritioni aptior est, quam crusta, hæc sola lympham seu humidum exsiccat, hinc humores adustos & melancholicos procreat, de qua schola salernitana canit:

*Ne comedas crustam, choleram quia gignit
adustam.*

143 Modica vero & sola ejus sumptio præsertim in fine mensæ (modo non nimis exusta sit) conducit, quatenus humores superfluos imbibit, & ventriculi fibras constringit, & firmiora reddit: ideo medulla panis una cum aliunde pauca involuta crusta comesta nullum adfert nocumentum.

144 Panis triticeus fermentatus, qui sanior azymo seu non fermentato, hic moderate sumptus propter suam substantiam glutinosam optime nutrit, e contra nimium comestus in stomacho tarde aut non perfecte resolvitur & digeritur, verificante Hippocrate, *omnis repletio mala, panis autem pessima.* Quæ enim alimenta
in

in prima nequeunt, neque in secunda, nec in tertia concoquuntur corporis regione, atque ita obstructionibus in glandulosis partibus corporis ansam dant. Superfunt adhuc de tritico quædam enarranda.

145 Triticum in se continet sal volatile oleosum, suave, spiritumque sulphureum, hinc corpori nutrimentum & vires maximas contribuit. Pomponius Sextus, Princeps in Hispania Podagram sibi sanavit, insedendo sæpius supra genua in tritico, & ita liberatus fuit. Plinius narrat lib. 22. histor. natural. cap. 25. teste etiam experientia, quod farina ex tritico cum oleo olivarum parata in tumore mammarum cum fructu optimo adhibeatur. Item oleum tritici expressum in tineâ & asperitatibus cutis. Paratur etiam unguentum ex farina purissima tritici contra ambustionem, a re urente ignita productam, ut

Rpe. Farinæ purissimæ tritici

Lythargyrii argent.

Ceruse albiss. vel

Sacchari saturni, ana, seu de uno quam
alte-

*altero unciam semis.**ol. Rosarum**Hypericonis, ana Ziß idem ac unciam
unam & semis.*

Cera flava depurata unciam semis,
fiat secundum artem unguentum. Cera
in oleis lento igne solvatur, dein remo-
veatur ab igne & misceantur pulveres &
farina, & ita fiat unguentum, & de hoc
imponatur super ambustam partem.

146 Panis ex hordeo raro solus confi-
citur, sed ut plurimum pro conficienda
ptisana & coquenda cerevisia adhibetur,
aliisque coquendis potibus inservit. Fa-
rina hordei in se continet sal volatile plus
acidum & minus oleosum tritico, minus-
que nutrit, viscositas tamen ejus tempe-
rata, qua etiam abundat, tam pro me-
dicamento quam alimento convenit, tan-
quam anodynum & mulcens acria quæ-
vis & ex his natos affectus. Juvenibus
& senioribus conducit in coctione para-
ta, mucilago ejus etiam valet in incale-
scentia sanguinis nimia ut in febribus ar-
dentibus, item in pulmonum affectibus
tabidis, in alvi fluxu nimio, & hæmor-
rhogiis

rhogiis &c. acres enim humores temperat, motui resistit, externe farina exinde laborata prodest in tumore & inflammatione mammarum, quoniam emollit, maturat, & anodynum est.

147 Panis ex farina secalinea paratus, vis hujus consistit in minore sale volatili & spirituaſcentia, majore tamen quam in hordeo, non minus in quadam viscoſitate & terreſtreitate majore quam in tritico, inde etiam magis flatus procreat: bonum nihilominus alimentum præbet, operariis magis conveniens, quam ſtudioſis aut delicatis, extrinſecè a farina ſecalis formata cataplaſmata adhibentur pro emolliendis & ſupurandis tumoribus.

148 Oriza temperata eſt, ad calidum & ſiccum inclinat, in jure carnum vellaſte decocta bene nutrit, alimentum craſſum & forte præbet, unde multi hoc ſolo ſe ſuſtentant. Frequens illius uſus obſtructiones cauſat propter craſſitiem terreſtrem modicum adſtringentem, in profluviis præſertim ſanguineis, ut dyſentericis, diarrhœis & reliquis affectibus, ubi in-

P

crassa-

crassatione opus est valde convenit, si stomachus adhuc digerere valeat.

149 Avena calidior ipso hordeo esse censetur, plus enim olei volatilis in se habet, quam hordeum, eoque etiam levius, & facilius concoquitur, sale suo volatili oleoso urinam movet. Plebea gens pro pane conficiendo ejus farina valde utitur vel sola vel cum cæteris frumentis mixta. Ptisana ex ea parata prodest in capitis doloribus, tussi, phtysi, diarrhœis, in febribus tertianis & quartanis, arenam quoque pellit. Jatrophilus Sincerus Pra-

cticus eximius de avena edidit tractatum de cura avenacea, in quo refert, multos morbos per curam avenæ extirpasse. De hac etiam, in quibusdam morbis fidem tribuo, in qua bonum effectum expertus sum, præcipue ubi diluentibus prosequitur negotium.

151 Frumentum Indicum seu Turcicum calidæ naturæ est, & plus salis volatilis & spiritus sulphurei in se habet quam triticum. Ex hoc frumento in farinam redacto quidam placentas conficiunt, & etiam cæteris farinis immiscent pro pane

ne coquendo. Ab Indis non solum pro coctura: sed etiam pro diversis decoctis potulentis paratur, qui potus exinde parati eximii sunt in purgandis renibus & urina pellenda, arenam viscositate obrutam dissolvit & evehit.

152 Milium constat sale volatili oleoso temperato, & hinc bonum suppeditat nutrimentum, promovet insensibilem transpirationem, sal sanguinis acre temperat, præsertim si cum lacte præparetur. Nutricibus, quibus lac nimis tenue & paucum est, pulmentaria ex eadem farina parata, sive decorticatum milium, quod supponitur, *Hirschbrein genand*, cum lacte vel aqua confectum, summe prodest, pro substantiosiore lacte conficiendo, si sæpius de eo alantur. Aqua destillata milii valet contra nephritidem, purificat quoque renes & vesicam a visciditate.

153 Frumentum Sarracenicum seu Phagopyrum, dictum *Haden*, sal volatile modicum in se continet, crassam substantiam ad nutritionem suppeditat, panis exinde confectus duræ digestionis est, &

plus pro rusticis & laboriosis usurpatur, quibus nutrimentum forte est. Paratur etiam in lacte & jusculis decorticatum uti milium, & facilioris digestionis est quam in panem confectum.

154 Panicum seu meline melfrugum *Fench roter und gelber*. Non multum differt a milio, nisi quod minus calidum eo fit, quia parumper salis volatilis sulphurei oleosi participat, & terrestrem substantiam non parum continet, nutrimentum etiam crassius quam milium est, constipat, generat flatus, panis raro exinde efficitur, bene autem pulmenta vario modo præparata, quæ crassum generant sanguinem.

§. III.

De leguminibus, fabis, pis, ciceribus, & lentibus.

155 Inter esculenta postremam facultatem possident fabæ, sub cujus specie recensentur phaseoli majores & minores. Prioribus plebei & vilioris conditionis homines majore ex parte vescuntur. Ultimi autem, nimirum phaseoli majores & minores in mensis etiam delicatioribus usurpan-

pantur, tam elixi, quam frixi, qualitercunque deniq; præparati, malæ coctionis sunt, flatus ac crassos succos generant, ventrem inflant, alvum adstringunt, frigida & sicca naturæ sunt. Non minus pro usu externo valent. Farina enim fabarum cum lacte in cataplasma redacta utiliter adhibetur in tumoribus mammarum & partium genitalium.

Fabæ rubræ speciei, si in pulvem coquantur, mane & vesperi adhibita puls in dysenteriis proficua est, cataplasma ex farina fabarum cum lacte vaccino paratum in suppressione urinæ a calculo multum valet, superpositum regioni pubis, ac testibus tumidis & inflammatis. Non minoris energię est aqua ex corticibus fabarum destillata, quæ præstanter calculosis opitulatur, abstergit, mundificat vias urinales. Eundem effectum præstant cineres seu sal ex corticibus fabarum confectum & ad formam lixivii decoctum; cujus decocti ℥iv aut V. mane & vesperi per aliquot dies exhiberi debent.

156 Phaseoli multiplicis speciei & coloris reperiuntur, qui aliquantulum diffe-

runt a fabis. Naturæ calidæ & humidæ sunt, continent in se sal volatile sulphureum, nutriunt ut fabæ. Phaseoli tosti a quibusdam instar thee usurpantur, qui vero modicum effectum præter diluentem utilem exhibent. Est etiam aliqua species fabarum, quæ lupinus nominatur, unus sativus, alter vulgaris, prior semine & flore

157 albo. Altera duplicis speciei, flore cæruleo una, altera luteo, semine compresso vario constat. Sativus naturæ calidæ & siccæ particeps est: attamen propter

majorem terrestreitatem difficile digeritur, atque sanguinem crassum generat. Prægnantes mulieres facile ab horum usu in præmaturos partus incurrunt. Eorum

usus magis pharmacus est, quam alimentosus, atque etiam potius externe adhibentur, quam interne: datur quidem decoctum eorum in expellendis vermibus.

Tutius externe paratur unguentum ex eorum farina cum oleo amygdalarum

158 amararum mixtum, dein regioni umbilicali infantum superpositum. Vel

etiam totus venter & umbilicus eo inungi potest, quibus vermes enecat. Decoctum

coctum lupinorum cum radicibus chamaeleonis factum tinea pellit tam hominum quam brutorum. Unde hilft trefflich den raudigen Schaafen, si multoties eo laventur. Non minus aqua destillata lupinorum & horum florum nitorem formositatemque faciei abluendo mire conservat & extollit.

Ad faciei conciliandum lævorem, & sordium tam manus quam faciei abstersionem fabæ in usum commendantur extrinsecum. Ut recipiantur fabæ ordinariæ, diu nocteque macerentur in aceto, donec pelles abjiciant; exsiccatæ dein ad solem in pulverem contendantur, huic affunditur aqua frigida, eaque, antequam cubitum itur, facies, manusque abluantur.

159 Galenus lib. I. de alimentorum facultate cap. 21. ascribit, pisa omnibus leguminibus præferenda, & inter euchy-
ma & cacochema, eupepta & dispepta media esse, atque ad medium temperamentum accidentia: in his frigiditas & siccitas aliquantulum prædominatur, præparantur viridia & exsiccata, utraque ta-

men crassum generant succum, & ideo melancholicis non salubres. Viridia siccis flatulentiora sunt, si a corticibus suis spoliantur & inde pulmentaria conficiantur, facile digeruntur, cortices etenim adstringunt & difficilius resolvuntur. Extrinsece vapor pisorum decoctorum in faciem variolosam jam crustaceam percipit, fovearum genituram impedit.

160 Cicera majorem terrestitatem involvunt, quam pisa. Difficilioris quoque concoctionis sunt tam in culina quam in ventriculo, longo sat tempore prius macerari debent, antequam ad cocturam disponantur. Decoctum seu jusculum eorum aut etiam pulres exinde paratæ eximie nutriunt, lac augent & sperma. Cicerum nigrorum & rubrorum decoctum pellit arenam & calculum parvum. Promoveant instantia menstrua & lochia, vias urinales obstructos summopere aperiunt, aliasque vias obstructas reserant, ut in hydrope & ictero &c.

161 Lentibus omnium maxima terrestitas & oleositas crassa inest, frigido & sicco temperamento donatæ sunt, difficul-

culter concoquuntur, flatus plurimos congregant, succum melancholicum crassum generant, obstruunt; capiti, nervis & pulmonibus gravia sunt & nociva, alvum adstringunt, menstrua & urinam sistunt. Sed hoc annotandum est: Si lentium decoctum seu jusculum primæ cocturæ sumatur, illud emollit & aperit, si vero primum decoctum colletur & in alia aqua aut jusculo coquatur, tunc decoctum secundarium seu jusculum illuderit magis adstringens, ideo bene attendendum, quale in variolis adhibendum sit. Pulveres ex lentibus factæ facilius digeruntur, taliter etiam olim pro cibo optimo usurpabantur, & in magno valore erat pulmentum lentium; ita quidem ut primam genituram pro pulvere lentium vendiderit Esau fratri suo Jacob.

Prædicta omnia legumina quo magis cocta & in pulmenta redacta, eo meliora & ad concoctionem in stomacho aptiora sunt, calida non minus meliora, quam si condiantur aceto & frigida sumantur.

§. IV.

De oleribus usitatoribus.

162 Quemadmodum ab antiquis lactuca

ctuca cæteris oleribus pro generando sanguine anteferebatur: ita etiam testabatur Galenus lib. 2. de alimentorum facultatibus cap. 40. nullam speciem olerum corpori melius conducere, quam lactucam, sua enim frigidity & humiditate cholericos & sanguineos, juvenesque refrigerat, humectatque, præsertim æstate & fervente tempore, sal in se complectitur volatile nitrosum, succumque aqueum modica terrestreitate immixtum. Lac generat, alvum emollit, ardorem ventriculi extinguit, & humorum acrimoniam obtundit, somnum blandum promovet. Qui autem stomachum frigidum possident, ne nimiam comedant, præsertim frigidam, crudam, aceto & oleo solum præparatam; sed potius coctam in jusculo, aut siccam seu solummodo calido condimento superfusam, in jusculo carniū & una cum carnibus in ptisanam redacta & comesta conducit. Hoc etiam in lactuca advertendum, quod aliqui homines reperiuntur, qui frigidum ventriculum habent; attamen sanguine calido & bilioso ac acri abundant, quibus lactuca ea-
 tenuis

tenus calida & cocta valde prodest, iisque alvum egregie subducit. Lactuca quotidie aut per sæpe comesta, etiam si aceto & oleo corrigatur, tamen oculorum claritatem afficit, testante Dioscoride, respirationem etiam difficilem reddit, protervas cupidinis delicias amovet, hinc maritatis, præsertim frigidis & senibus atque impotentibus ad venerem usus lactucæ plane fugiendus est. Ethnici fabulabantur, quod Cypria virgo, Adonem, lactuca comesta, & a rapido apre necatum, sub lactuca sepelire jusserit; cujus cruorem in Anemonem transformaverit, & annua lugendi festa instituerit: quatenus illum jam ineptum ad venereos amplexus indicaverit. Imperator Augustus, de quo narrat Plinius lib. naturalium histor. cap. 8. ab illustri suo Medico Antonio Musa per solam medicinam lactucæ ab immatura nece redemptus fuit. Aqua destillata lactucæ eandem virtutem exhibet, oleum ex semine lactucæ expressum, continuum seminis liberum profluvium cohibet, quod per aliquot dies in juscule submitur, hoc etiam facit inunctio genitalium

um cum hoc succo addita quantitate camphoræ.

163 Endivia seu intubus præcipue aurei coloris temperate refrigerat, aperit, & abstergit, in magna quantitate in Italia, & Germania plantatur, inque culinis tam cruda quam cocta paratur, sua modica amaritie grata est ventriculo & salubris. Confert quoque eximie ad sanguinem refrigerandum, bilem ac acrimoniam corrigendam, non minus sitim, venerisque stimulum extinguit, in febribus ardentibus, capitis doloribus calidis, in soda seu ardore stomachi laudabilem effectum præstat.

164 Portulaca frigida & humida est, continens succum viscidum, quapropter non adeo salubris phlegmaticis & frigidis morbis, ubi vero opus est refrigeratione sanguinis conducit, sic etiam in ardore urinæ, sua tenacitate suppressit spiritus furibundos, sanguinis effluvia superflua, dysenteriam & gonorrhœam.

165 Sicuti cætera refrigerantia, ita etiam acetosa caloris viribus resistit, gaudet modico sale acido volatili potenter inci-

incidente & aperiente, bilem volatilem temperante, id non sine magno fructu experimur in excandescentiis apud iratos homines, si loco vini vel alterius haustus decoctum radicum vel succum herbæ acetosæ & fragorum bibitur. Modice etiam adstringit, exsiccat, parum nutrit, appetentiam a bile depressam excitat, cor in calore anxium exhilarat, venenis resolutionem sanguinis causantibus resistit, sitim impedit vel sedat, acida enim incrassant serum, ne e corpore tam cito exhalare queant, aperiuntque poros salivales. Quapropter qui æstatis tempore peregrinantur cum siti magna afflictī, provisi sint syrupo, extracto, aut conserva acetosæ, quia non ubique laudabilis & proficua aqua reperitur, de quo uno vel altero ad gratam aciditatem aquæ immisceri aut incoqui potest, quæ aqua exinde gratum saporem & sanitati utiliorem recipit, atque vulcanum potenter extinguit.

166 Cichorium sativum vix non in virtute endiviæ æquiparatur: multo tamen efficacius propter insitam amaritudinem
ape-

aperit & abstergit, magis etiam ut endivia stomacho arridet.

167 Lactuca inter olera frigida secundi gradus statuitur, apium vero sativum calidis secundi gradus adnumeratur, germanice dicitur **Sellerie**. Hoc propter sal volatile balsamico-oleosum admixtum sæpius in mensis apponendum est, præcipue mulierculis menstruuis & viris semine deficientibus, modice coctum facilioris digestionis est, & jusculis carneis vel pisculentis immixtum, vel modico aceto & oleo præparatum. Apium coctum ventriculum frigidum & laxatum confortat, crudum non ita. Apium generat sanguinem balsamicum, estque aperiens in obstructionibus jecoris, lienis & renum. Conducit pulmonibus visciditate obrutis, Melancholicos exhilarat. Multum decantatur spiritus seu essentia apii sativi & montani secundum descriptionem Paracelsi, virtutes præcipuas habens & verum esse cordiale ad confortandum cor & ventriculum.

168 Petroselinum, cui qualitas calida & sicca inest, virtutem habet aperiendi, visci-

vifeidum incidendi, pellendi flatus, urinam, arenam & menftrua, quia continet in fe particulas odoriferas fragrantēs, ſubares & aromaticas. Difficilis eſt quidem digeſtionis, nihilominus in juſculis coctum & extractum præſervat a calculo & colicis paſſionibus. Succus vero expreſſus ad uncias duas in juſculo ſumptus confert mixtioni cruentæ a ſalinis & acribus humoribus vel ab arenulis productæ. Econtra nutricibus & puerperis nocet, quia lac minuit & lochia promovet nimia: ita etiam gravidis mulierculis Tabernæmontanus ejus uſum prohibet, ne infantes epilepſiam vel motus convulſivos contrahant, unde multi epileptici ejusdem odorem non ferunt.

169 Si cæteris acetariis, ut lactucæ, endiviæ &c. pimpinella, eruca, nepeta, cherefolium, dracunculus hortenſis, borrago, immiſceantur, multam utilitatem procurant, ſal enim volatile oleoſum modicum participant, & corriguntur acetaria reliqua ab his.

170 Malvæ & altheæ folia pro uſu medico in juſculo aut aqua cocta vel infuſa cali-

calida emolliunt, & alvum parum laxant, acrimoniam humorum demulcent.

171 Nasturtium hortense abundat sale volatili alcalico, modico oleo & terre-
streitate, aperit, attenuat, & incidit,
hoc idem nasturtium aquaticum cum a-
cetariis usurpatur. Succus hujus herbæ
pro summo remedio antiscorbutico ha-
betur, ut etiam beccabungæ & cochlea-
riæ, renibus & vesicæ etiam confert, in-
cidit viscositates ibi collectas, arenam ex-
pellit.

172 Beta varii coloris reperitur, ut al-
bi & palleſcentis, viridis, rubri atque lu-
tei, in virtute parum aut nihil differens,
succus ejus nitrosus & absterſorius acri
qualitate imbutus, aperit, emollit, alvum
laxat; ulcera ac vulnera abstergit. Suc-
cus betæ cum aqua majoranæ & melle
rosarum mixtus, ad nares attractus, phle-
gmata copiosa e capite allicit, & per na-
res evacuat. Beta alba cum allio & rad.
jallappæ in aqua vel lacte decocta poten-
ter enecat & expellit vermes intestino-
rum.

173 Brassica ejusque species, quous-
que

que foliis teneris circumdatur, postremis herbis salubres sunt sociandæ. Quæ integre considerata ad virtutem ferme betæ accedit, sal acre nitrosum & abstergens in suo succo continet ad emolliendam & laxandam alvum. Decoctum ejus primum obstructam alvum statim solvit. Brassica rubra magis vulneraria est, cæteroquin non adeo facilis concoctionis est in ventriculo, atq; melancholicos humores generat, quatenus crassis & halituosus ad caput delatis vaporibus spiritus incrassat & turbat, somnia producit turbulenta et mentem melancholicam facit. Brassica cauliflora non tam insalubris, sed bonum corpori alimentum præbet.

174 Olus priori bonitati non multum cedit, in Germania aliisque nationibus arte acidum redditur, non ingrati saporis, plurimis hominibus ferculum gratum, alimentum quidem corpori crassum tribuit, modice sumptum appetitum resuscitat & acuit.

175 Spinachia substantiam habet aquosam & nitrosam, nec difficilis digestionis est, parum alit, pectori conducit, a-

speram arteriam lenit, tusſi calidæ ac acrimedetur, emollit, alvum ſubducit, adeoque cholericis & alvum ſuppreſſam habentibus effectum bonum pollicetur; corrigi tamen ſolet in coctione ſale & aromatibus, alias nauleam & flatuſ multoſ procreat.

176 Cinora hortenſis ſive articocaluſ in ſua ſubſtantia ſal volatile baſſamicum ſecum fert. Quæ bene cocta & præparata bonam corpori nutritionem communicat, ſemen auget, venerem excitat, obſtructiſ renibuſ & hepati ſalutaris, ictericis & hydropicis ſuccurrit, in gonorrhœa virulenta & venerea eſuſ illiuſ conducit.

177 Aſparaguſ hortenſis ſive domeſticuſ mediocriſ temperiei eſt, tam pro cibo quam medico uſu inſerviens. Perſtat partim ſale nitroſo, partim ſulphureo, quæ ſalia in noſtro corpore cum ſalibuſ urinoſiſ commixti urinam fœtidam efficiunt. Aſparagi per ſe vel cum aliis ferculiſ cocti & comeſti inſerviunt capiti, oculiſ, pectori, jecori, ſpleni, pellunt urinam & ſabulum, hydropem exturbant. Propter multam ſaliſ quantitatem ſtomacho conducunt

cunt, menstrua & venerem provocant. Scorbüticis valde salubris eorum frequens esus.

178 Fœniculum suo volatili sale oleoso non tantum fragrans est, sed & salubre admodum, præsertim fœminis lactis penuria affectis. Fœniculum aliunde, cum plerumque in fine mense jam saturato ventriculo primo apponi soleat, tutius est eo tempore solum illius succum per masticationem expressum deglutire, quam una cum caule devorare; succo enim solo non tantum gravatur ventriculus plenus, sed magis concoctioni ciborum concurrit & flatus pellit.

§. V.

De radicibus edulibus.

Sub radicum genere complectuntur rapæ, napi, pastinaca sativa, lutea, tenuifolia & rubra. Radices betæ rubræ & albæ. Armoracia seu raphanus rusticanus, raphanus niger & albus. Cæpa, allium, porrum majus & minus seu sectile. Bulbocastanum.

179 Rapæ rotundæ seu orbicularis & oblongæ figuræ e terra protruduntur, quæ
 Q 2 majores

maiores napis sunt. Napi nihilominus gustui magis arrident quam rapæ præcipue amaricantes. Rapæ vero dulces ejusdem virium fere sunt uti napi, moderate ambo calefaciunt & humectant, sal alcalicum sive in suo copioso succo balsamico & nutritivo fovent ad humorum aciditatem arcedendam: sunt etiam ad augendum lac & semen, excitandamque venerem, fauces & pulmones leniendos utiles. Propter suam immixtam aquositatem urinam cumulant & pellunt, ejusque ardorem inhibent. Flatus quidem procreant, quia copiosum aerem in se receptum tenent; quibus enim ferculis plus crassioris aeris inest, flatuum majorem generant copiam, inflationemque causant. Quapropter aliquomodo corriguntur in coctione pipere, aut zingibere, aut aromate alio grato vel semine carvi, ut flatus facilius discutiantur. Crudæ & coctæ etiam magis quam assæ inflant, quia per assationem partes aquosæ flatuosæ magis resolvuntur & dissipantur in tussi viscida & salina. Doctor Crato summo opere recommendat succum expressum coctarum aut potius assatarum

raparum cum saccharo Candi præparatarum.

180 *Pastinaca tenuifolia* seu *sylvestris*, & *domestica*, *lutea*, *rubra*, *hortensis* habetur, prior pro medicina, ultima in culinis pro cibo potius paratur, activitatis mediocris tam caloris quam humiditatis particeps est. Crassum & terrestre alimentum tribuit, difficile concoquitur, potius pro operariis coquenda quam pro delicatis. Non tamen omni virtute spoliata est, sale quoque volatili donata, sine dubio chylo permixto modicum robur veneri languenti suppeditat, urinam & menstrua provocat.

Pastinaca rubra seu *carota* plerumque cum aceto præparatur, & loco acetariis utitur, ad augendum appetitum, sanguinemque biliosum refrigerandum.

181 *Betæ radices albæ & rubræ* cum carotis in viribus & sapore vix differunt, & ita præparatæ alimentum benignum præbent, præsertim si cum carne affata afferantur.

182 *Armoracia* seu *raphanus rusticanus* gustu acerrimo præditus, sinapi haud

milis, ratione sui salis penetrantis & spirituosi calidæ & siccæ temperiei est, juncto paucò acido volatili, salia silvestria quævis, acido viscido putritove mucò immersa tam per diuresim, quam per diaphoresim educit: proinde in scorbutò ab acido raucido oriundo. Item in paralyfi & morbis saporosis, & etiam in appetitu prostrato ac auctò singularis virtutis est, inde minutim rarus, non tantum est condimentum sapidum, adest etiam salutare, præsertim cum carnibus & piscibus modice coctus.

183 Raphanus niger vel albus ob infinitum sal volatile alcalicum acre & modicam partem sulphuream. Calidus est gradu tertio & siccus secundo; quando denique acrior, tanto calidior est. Raphani dulciores temperantiores sunt & minorem copiam salis possident, nutrimentum crassum & modicum tribuunt: coctionis difficilis sunt, nisi tamen prius scissis resolvuntur, flatu procreant, & penes expellunt, ructus acidos pariunt: Menses & urinas expediunt, arenulas renum & vesicæ a visciditate liberant & extrudunt, pectoris

pectoris viscositates consumunt, respirationem & tussim faciunt, hepatis & splenis obstructions referant, proclivibus oculorum afflictionibus propter sal acre nocent; Dulciores tamen minus afficiunt. Succus raphani acris expressus ad uncias duas haustus per superiora ventriculum expurgat: si autem succus saccharo temperetur, de quo succo calido dulci mane & vesperi vel etiam interdum unum alterumve cochlear plenum sumatur, non solum respirationem a viscositate cohibitam solvit & tussi medetur: verum etiam renum sabulum viscositate obvolutum dividit & expellit.

184 Allium verum aroma rusticorum est & non inutile, qualitate dotata calida & sicca in summo: in se includit multum salis volatilis alcalici summe acris, quod potius pro aromate ciborum, quam medicina inservit, ab aliquibus tamen in defectu theriacæ, non sine fructu pro quibusdam morborum generibus adhibetur. Coctum crudo parum debilius est, phlegmaticis naturis plus prodest, quam cholericis, has enim valde calefacit & exsic-

cat, capitis dolores excitat, frigido ventriculo conducit, sudorem & urinas promovet, arenam evehit, viscidum digerit, menstrua & secundinas evocat, flatus attamen generat, & oculis nocet, vermibus econtra & veneno resistit: ut confirmat Galenus lib. 12. Method. Med. cap. 8. in moribus serpentum & canum rabidorum summe laudatur. Allium in lacte coctum vermes eximie decipit & enecat, infantibus unguentum exinde preparatur sequens:

Recip. Allii contus. unc. semis

Aloes Epatic.

Fel bovin. ana ʒij.

Misc. exacte: exprimatur succus instar unguenti, cum quo umbilicus infantis bis de die inungatur, vermes modico tempore expetituros.

185 Cepas ejusdem ferme virtutis est ut allium, paucum quoque & pravam alimentum præbet, in coctione & assatione multo magis ejus sal acre invertitur, quam allii. Præstans emolliens & narcoticum per coctionem fit: hinc in pectoris affectibus, asthma non sine exoptatu fructu

fructu usurpatur. Cepæ cum chamomil-
lis in cataplasma redactæ & super pubem
appositæ, urinam suppressam a viscido aut
a flatibus causatam cient. Ceparum fre-
quens usus venerem excitat, ut Martialis
testatur his versibus:

*Cum sit anus conjux, & sint tibi mortua
membra,*

Nil aliud bulbis quam satur esse potes.

*Qui præstare virum Cypriæ certamina nescit,
Manducet bulbos, & bene fortis erit.*

*Languet anus, pariter bulbos ne mandere
cesses,*

Et tua videbit prælia blanda venus.

186 Porrum simile ferme robur habet,
ut cepæ, modicum tamen debilius, ob
sal suum acre urinam & menstrua quoque
expedit, venerem stimulat. Hinc Impera-
tor Nero, ut Plinius lib. 19. Histor. nat.
c.6. narrat, certis temporibus porro se sa-
turavit. Nimius porri usus non minus ac
cepæ oculos lædit, capiti nocet, ulcera-
tisque renibus & vesicæ; pulmones & u-
terum vero sua vi absterforia a viscidis hu-
moribus expurgat, & fæminas ad conci-
piendum disponit.

187 Bulbocastanum calidæ & siccæ temperiei est, bonum largitur alimentum, semen auget & excitat, calide sumptum alvum movet, frigide constipat.

§. VI.

De fructibus esculentis.

Fructus dupliciter e terra erumpunt, aliqui enim fructus sunt humi nascentes, alii e fruticibus & arboribus proveniunt, humi repentes sunt melones, cucumeres, cucurbitæ, fraga, myrtilli &c.

188 Melones variæ magnitudinis & figuræ ab hortulanis in hortis construuntur, quibus etiam anguriæ adnumerantur, omnes vero frigida & humida proprietate gaudent, parce nutriunt, saporis dulcis & grati moderate editi cholericis & sitibundis conveniunt, vel qui æstuosum sanguinem habent, alias saccharo vel pipere aut sale corrigi debent, ne tantum refrigerent, non minus urinam movent, qui itaque nimium iis delectantur, morbos pariunt, ut febres, choleram, diarrhœam, dysenteriam &c. præcipue notentur, ne brevi post superatum aliquem morbum comedantur, quoniam
in

in priorem & graviolem morbum facile præcipitant, quia stomachus adhuc debilis existens, illos bene digerere nequit, potissimum quamdiu vinum adhuc interdictum, qui alias illo assueti sunt, alioquin etiam non incongruus aliquis potus generosus post eorum esum est v. g. vinum, spiritus aut aqua cinamomi &c. coctionem enim eorum adjuvat & a corruptione nocua præservat. Semina melonum in emulsionibus annexa temperant, & obtundunt, salia quævis acria, eaque ad renes deturbant & per urinam propellunt. Constant hæc semina viscositate, terrestreitate & aquositate cum blando & paucò oleo, valent in febribus ardentibus, in linguæ ariditate, & ad temperandum calorem, & mulcendos dolores intestinorum a bile aut alio acri humore productos, si una cum cortice contendantur melioris fructus & effectus sunt, quam excorticata.

189. Cucurbitæ una cum semine ejusdem temperiei & virtutis sunt, ut melones, paucum suppeditant nutrimentum, crassius tamen quam melones, salubrius vero

vero quam cucumeres, in pulvem cum dulci lacte vel aqua cocti & correcti mediocriter nutriunt. Corticum cucurbitarum exsiccatarum & accensarum fumus omnia muscarum genera ex cubiculo pellit.

190 Cucumeres frigidae & humidae quoque constitutionis sunt, plurimo muco & facile corruptibili constant. Prius eorum taleoli scissi sale aspergantur, ejusque visceri humoris copia extrahatur & effundatur, antequam corrigantur pipere, macere, aceto, & dein primo comedantur, hominibus acido & viscositate nimium laborantibus perparcus aut nullus eorum usus concedendus est, quia nutrimentum pravum corpori relinquunt, & casu quo in ventriculo non bene digeruntur, alvum superflue movent aut vomitus causant & choleram, febremque excitant &c. Qui itaque stomachum debilem habent, ab eorum esu abstineant; semina cum melonum seminibus in virtute conveniunt. Cucumeres in aceto maceratae & asservatae cum carnibus parce editae vix nocere possunt.

191 Fraga inter fructus frigidos & humidos recensentur, grata sunt gustui nec admodum insalubria moderate sumpta, prius lota condiantur saccharo, cinamomo & vino, taliter minus nocere possunt, sal eorum acidum incidit, aperit. Fraga sitim sedant, stomachum valde refrigerant, ideo male faciunt, qui statim peracta cibatione fragis aut aliis fructibus frigidis abunde fruuntur, coctionem nimirum ciborum priorum in ventriculo impediunt, & corrumpunt.

192 Baccæ myrtillosum parum in usu sunt alimentoso, rustici & pastores alique communiores homines iis pro alimento utuntur, suppeditant succum crassum & acidum, sunt etiam virtute adstringente & sitim temperante præditæ, hinc etiam in febribus, vomitu & diarrhœis atque dysenteriis utiliter adhibentur, ex iis etiam vinum rubrum & non ingratum efficitur. Jam arborum & fruticum fructus examinentur, de quibus primordium sit de cerasis.

193 Cerasa varii coloris, magnitudinis & saporis reperiuntur, ut rubri, flavi, nigri,

gri, figuræ majoris & minoris rotundæ & ovalis, acidi ac dulcis saporis. Cerasa matura, dulcia non superflue comesta non nocua, parum quidem nutriunt, & non ita refrigerant ut cerasa acidiora, humectantque magis, fibras emolliunt, & alvum laxant, in se spiritum oleosum sulphureum continent, qui nostris spiritibus vitalibus associatus, corporis actiones suscitât & roborat, qua de re inter cordiaca recensetur. In apoplexia, para-

lysi, epilepsia salubris. Cerasa econ-
 194 tra acida minorem activitatem caloris habent, sed potius adstringunt fibras, & inspissant succos nostros; ideo utiles sunt in temperando calore, motum & avolitionem spirituum & partium subtiliorum inhibent, bilem arcent; torrefacta præferuntur recentibus, cocta matura incoctis. Omnes tamen fructus acidi in parca quantitate sumantur, quia incredibilem in nostro corpore aciditatem relinquunt, & multis morbis viam pandunt.

195 Poma seu mala varios præ se ferunt species; quædam dulcis & acidi, quædam

mixtæ

mixti saporis singula frigida humida temperiei sunt, acidiora tamen frigidiora & alvum adstringunt: dulcia econtra magis nutriunt & temperata temperiei sunt, alvum subducunt, subacida vero appetitum & ciborum resolutionem in ventriculo adjuvant. Omnia poma matura recens collecta non adeo salubria. Diutius autem servata valebunt: quia in ulteriorem perfectionem & maturitatemducuntur; cocta etiam crudis excellentiora, nam omnes fructus crudi flatus in corpore gignunt, non ita affi aut cocti.

196 Mala punica seu granata acido & dulci sapore constant, pro alimento dulcia acidis præponantur: acida solum ad temperandum nimium calorem, sitim & bilem corrigendam, vomitum biliosum sistendum, & ad acuendum appetitum profunt: non minus ex horum succu in Pharmacopoliis syropi conficiuntur ad id præstandum.

197 Quemadmodum pomorum variorum species: ita quoque pyrorum in temperie solum secundum magis & minus differentes, acida sunt austera & acerba, quæ

quæ minorem gradum caloris & humiditatis habent quam dulcia, adstringendique vi prædita sunt. Dulcia & emolita potius humectant & ad excretionem excrementa disponunt. Magis etiam nutriunt, quam poma. Larga tamen manu non toto assumantur; præsertim si inter prandendum vel cœnandum edantur. His enim temporibus, & in regionibus frigidis homines non ita fructibus assveti sunt, sicut olim, qui solis fructibus se alebant, per quos etiam illis dulcior & simplicior sanguinis temperies inducta fuit, atque diutius a morbis immunes erant.

198 Ita Dominus Deus in creatione universi primis hominibus pro alimento solos fructus præter unam speciem arboris edendos indicavit, ut Gen. cap. 1. v. 29. & cap. 2. v. 16. hoc vero tempore cum extra consuetudinem devenerimus in esu fructuum, & non tam pro solo alimento quam sæpius gustus gratia eos comedimus; hinc inter cibos præcipue copiosi immixti fructus & crudi impediunt

199 concoctionem ciborum aliorum in ventriculo & una cum illis facile cor-

corrumpuntur. Plerique etiam homines ventriculum habent frigidum & viscositate obrutum, ordinario etiam plus cibis actu calidis & copiosis utuntur, quomodo tales fructus, qui in minimo gradu caloris constituuntur, & salia in se habent debilia & non elaborata ad resolvendum, ciborum fermentationi seu concoctioni & resolutioni succurrere poterunt. Imo potius impediunt & cruditates in quanto generant, atq; ventriculum gravant, ideo sentimus quandoq; in ventriculo ac si glacies vel lapis immotus in eo jaceret. Cruda itaque pyra quam etiam poma parce edantur, cocta vero vel asfata saniora & leviora concoctu sunt, singula tamen in quanto nocent n. 78. etsi non in qualitate. Pyra exsiccata & cocta valent in alvi fluxibus suppressendis.

200 Cydonica terrena & adstringenti virtute dotata sunt, siccioris & frigidioris temperiei pyris. Cruda insalubria, nec introsumuntur propter suam nimiam austeritatem & cruditatem: meliorantur autem & usu veniunt per se vel cum carne cocta. Usus eorum modicus sit pro gustu,

flu, nimium enim adstringunt & duræ digestionis existunt. In vomitu & alvi fluxu a relaxatione nimia fibrarum profunt, non autem ubi acidum & acrimonia peccat. Causæ etenim semper inquirendæ & re-

spiciendæ sunt, qui si ablata fuerint, morbus facile tollitur vel sanitas con-

servatur, ideo empirici causas rerum minime callentes raro aut nunquam nisi fortuito remedium conveniens inveniunt, quo morbum tollant vel profligant, imo quandoq; & sæpissime magis morbos exacerbant. Semina Cydoniorum austeras & terreas particulas in se continent, hinc in fluxu alvi & sistendo vomitu ac tempe-

rando æstu adhibentur, eorum mucilago extracta quam optime valet in ardore linguæ & faucium, ac etiam ambustis partibus & inflammatis oculis medentur.

203 Citri & limones multos in usus hinc inde plantantur tam odoris quam gustus gratia. Cortices flavæ extimæ citri multum salis volatilis oleosi succulenti potiuntur, quod sal summopere attenuat, aperit, calefacit, flatus discutit, tormina

fistit

204 sistit &c. Cortices masticatæ foetidum oris halitum emendant, & nimiam spumositatem exsiccant, ideo spectatoribus perutiles, magni etiam in culinis pro condiendis cibis habentur. Pulpa seu succus expressus, qui in citris non in tanta quantitate adest, ut in limonibus, ac etiam in acido limonibus cedit. Ambo hinc propter aciditatem & acrimoniam noxia sunt, & ideo raro per se in alimentum solum offeruntur, quandoque tamen in taleola limones & citri secantur & saccharo insperguntur pro gustu solummodo satiando. Medentur quidem calori & siti nimiae per se vel aquæ aut juscule incoctæ vel expressæ, ac etiam sanguinem tenacem, & nimis falsamentis inquinatum seu scorbuticum sæpe restitunt, quia valde incidunt tenacitatem gelatinosam humorum, & salinam invertunt. Semen eorum vermes perimit.

205 Aurantia tam acidi, quam dulcis saporis nanciscuntur, eorum usus acidorum pro incrassandis humoribus, tam in hæmorrhogiis, quam nimio mensium fluxu & siti fallenda inservit, nimius tamen

eorum usus diarrhœam & dysenteriam, febres atque cholicos dolores excitare potest. Dulcium pulpa magis alit & gustui arridet, sitimque restringit. Cortices acidorum aurantiorum sale volatili oleoso

amaricante imbutæ sunt, quod cale-
206 facit & convenit in obstructionibus

viscerum & flatibus pellendis, viscositatem incidendam & attenuandam. Ictericis & hystericis, stranguria & dysuria affectis præsidet, v. g. Recipiatur pulveris corticum aurantiorum drachm. semis in aqua petroselini aut fragorum aliquoties, vel aliquæ guttulæ olei dest. aurant. vel citri, ubi affectus ab incrassatione viscositatis exoritur.

207 Mala persica paucum suppeditant nutrimentum, frigidæ & humidæ temperiei existunt, cum pane & vino exhibita vel cocta non ita noxia. Utrum autem jejuno aut repleto ventriculo magis proficua sint? Bene perpendendus ventriculus est, an denique robustus & bene digerere adhuc valeat? quia omnis repletio, quamvis bonis cibis, tamen mala,

mala, si in quanto excedit; a potiori autem tales fructus post finitum prandium vel pomeridiano tempore assumi solent, quia jejuno ventriculo acidum in his fructibus infixum facile fibras ventriculi & intestinorum lædere, & ad præternaturalem irritationem seu motum incitare potest, ex quo dein diarrhœa, vel vomitus sequitur, vel etiam ad sanguinem deveniens hoc superfluum acidum illum inspissare, aut in peregrinam fermentationem & motum inducere valet, econtra si cum cibis vel post hi fructus moderate sumuntur acidum illud corrigitur & læsio inhibetur.

208 Mala Armeniaca seu Armenia, eorum pulpa tenerior est, & facilius in ventriculo resolvitur quam persicorum, aciditatem vero vix non majorem in se habent: Cæteroquin temperiei & virtuti persicorum æquiparantur, & non multum differunt. Oleum ex persicorum nucleis a potiori exprimitur, quod eximie prodest in inflammatione intestini recti & etiam hæmorrhoidum.

209 Prunarecentia matura & exsicca-

ta atro cærulea potius quam flava in usum trahuntur, mediocris nutritionis sunt, eorum involucra acidum corrosivum continent, ideo hæc potius abjicienda: quo maturiora eo dulciora & saniora sunt, præsertim calidis & ficcis naturis, quod si vero quidam ventriculum debilem habeant, illis recentia pruna, præsertim non satis matura, facile febres, diarrhoeas, dysenterias, choleram adferunt. Pruna Damascena recentia alvum laxant moderate sumpta, vel si ficcata cum passulis etiam coquantur, alvum quoque emolliunt & subducunt, & tanto fortius si adhuc fol.senn.orient. addantur.

210 Mespilla matura, mollia, majoris valoris quam exsiccata habentur, illa parum alunt, refrigerant, exsiccant; hæc vero ob austerum terreum potenter adstringunt; ideo utuntur frequenter exsiccata & cocta pro supprimendo alvi fluxu, vomitu, diarrhoea & dysenteria, utraque ægre digeruntur & facile fermentescunt, ventriculoque nocent, decoctum exsiccatorum utilius adhibetur, quam crude comesta.

211 Ficus, cujus fructus tam recentes quam ficci seu carici dicti perfecte maturi, sat laudabile alimentum tribuunt, calefaciunt & ficcant, acria quævis mulcent; quapropter in tussi, asthma, raucedine, nephritide, ardore urinæ, mictu cruento, & ischuria valde commendantur, includunt in suo succo oleoso viscido sal volatile. Hic succus sua viscositate & oleositate, dentibus & gingivis adhærens, & non aqua dilutus, successive acorem & cariem inducit; ideo male faciunt, qui

dulcibus nimium delectantur, præsertim in juventute, & penes non abluunt fauces, hac ratione dein dentes et gingivæ eroduntur et corrumpuntur, quoniam seniores facti edentuli fiunt. Externe appositæ ficus in cataplasma redactæ, maturant, emolliunt, leniunt, uvulæ et faucium tumores, inflammationes-

213 que tollunt. Nimius ficuum usus tam vetus quam moderna experientia pediculos augere docet, hinc infantibus perparce concedantur.

214 Palmæ aut dactyli in Persia, Syria, Ægypto, Æthiopia plurimum exoriun-

tur, exinde ad nos ficcati deferuntur, temperiei sunt temperatae & adstringentis, cum amygdalis dulcibus editi bonum dant nutrimentum, foetui etiam in utero conferunt, & laudabile alimentum ministrant. Propter suam adstringentiam in alvi & sanguinis fluxu bonum pollicentur effectum, atque ob vim mulcentem & temperantem acria quævis in corpore obliuunt, hinc in tussi, asperitate faucium, raucedine vocis & catarrhis acrioreve lymphæ oriundis, in dysuria & ardore urinæ eximie commendantur.

215 Siliqua dulcis seu ceratonia habet fructus oblongos, digito longiores, crassos, pulpam carnosam, rufam, dulcem, viscosam, cingentes, temperantes acrimoniam salinam, acidam, et in specie sodam seu ardorem ventriculi ac urinæ. Sunt calidæ siccæque naturæ et modice adstringentis, suppeditant bonum nutrimentum. De S. Joanne Evangelista referunt scriptores, quod se ut plurimum siliquis nutrit, et suam vitam sustentaverit ad annos 89. ita affirmat Cardinalis Baronius Histor. ad Ann. 101. Siliquarum

rum decoctum etiam conducit tussiculosos et phtyficis, vel syrupus exinde confectus, ejusque pulvis ad 60. grana sumptus.

216 Mora tam alba quam nigra, etsi in maturitate perfecta, tamen largiter non sunt sumenda, quoniam parum nutriunt et nimio abundant acido, refrigerant valde. Unde magis in caloribus minus valent, vel decoctum exinde conficitur, aut gargarisma contra inflammationes gutturis et uvulæ vel contra prunellam, vel ardorem palati. Aqua exinde destillata non minoris virtutis est. Mori folia augmentum et nutrimentum bombycum sunt, ne vero madida sint, quia mador bombycibus perniciosus est.

217 Cornus prima inter arbores et quidem ante proventum foliorum floret, qui flores vero nocui et mortiferi apibus sunt. Corni seu fructus ejus tarde maturescunt, refrigerant et ficcant, modice etiam adstringunt, parum nutriunt, acidum quoque in se continent, quare gustui non ingrati sunt. Electuarium exinde confectum, ut et syrupus et rob vel

condita contra alvi et sanguinis fluxus biliosos et acres eximium valent.

218 Rubus duplicis speciei est, una adfert fructus majores nigri et subrubri, altera minores cærulei coloris, ambo raro in usum alimentosum trahuntur, nisi a plebeis et gustus gratia. Calidis et biliosis naturis non adeo insalubres moderate sumpti. Succus expressus et cum saccharo et vino mixtus, potum eccellente et sapidum efficit ad confortandum stomachum et cordis imbecillitates tollendas.

219 Rubi Idæi fructus duplicis quoque signantur coloris, nimirum rubri & albi. Hujus fructus succus subacidus refrigerat & modice adstringit: quapropter in febribus ardentibus & aliis caloribus ad dissolutionem sanguinis nimiam compescendam usitatus est. Aqua destillata non multum in virtute cedit. Levior etiam est stomacho quam succus aut fructus.

220 Berberum fructus ejusdem virtutis sunt, refrigerant & adstringunt. Hi & superiores fructus magis pro gustu & refrigerio, sitique temperanda sumuntur, quam pro alimento, acidum in se habent

bent acerbum. In excandescentiis moderate sumpti pro bilis & sanguinis refrenando æstu multum juvant.

221 Olivæ conditæ, si in parca quantitate assumantur non adeo insalubres, urinam quidem reddunt foetidam uti asparagus. Oleum olivarum recens, & non raucidum seu vetitum in Italia, Gallia, Germania & vix non in omnibus partibus terræ tam pro usu alimentorum, quam pro medi-

222 cina plurimum usurpatur. Virtutem possidet emolliendi, laxandi, acrimoniæ involvendi, nimium ventriculo nauseam & vomitum parit. Unde in assumptis venenis prodest iis evomendis.

223 Cappares minores aceto conditi, non nihil reliquis cibis carnalibus & pisculentis addi solent pro acuendo appetitu & comminuendo cibo, ac etiam reserandis obstructionibus viscerum, v.g. lienis, hepatis, &c.

224 Inter omnes hos fructus hucusque nominatos principatum obtinent uvæ recentes, maturæ, dulcedinem sufficientem adeptæ. Hæ temperiei calidæ & humidæ sunt. Magna etiam differen-

tia in uvis deprehenditur, & in eadem bonitate in omnibus regionibus non crescunt, nec in eadem vicinia, nam in una vicinia seu etiam monte acidæ, austæræ, dulces reperiuntur: quare terra, situatio vineæ versus solem. Regio, anni tempus diversimode uvas maturescunt. Maturiores & dulciores relictis pellibus saniores sunt, parum quidem inflant, mox vero peracta fermentatione inflatio utcunque cessat & una cum reliquiis excrementorum per intestina cum flatibus eliminantur; dulces etiam magis nutriunt, & corpus humectant ac reficiunt, præsertim hectica & marasmo consumptum, quam immaturæ, acidæ, austæræ, tales enim facile febres, scabiem, choleram, vomitum, alvi fluxus enormes, convulsiones causare valent. De succo uvarum expresso, dum de potu acturus sum, plura referam.

225 De uvis passis, quæ majora & minora reperiuntur, nonnihil dicendum restat. Uvæ passæ majores exsiccatae, depressæ, rugosæ, calidiores sunt, in se enim includunt particulas salino volatiles & spi-

spirituosas, in corpore bilem & spiritus augentes & excitantes, ob suam immixtam substantiam viscosam, subdulcem emolliunt, leniunt, alvum laxant, temperant. Propterea in tussi, raucedine, asperitate conveniunt, & partibus nutriendis alimentum apponunt, ob salia volatilia aperiunt, & deobstruunt adeoq; scorbuticis, cachecticis & hypocondriacis exemptis acinis approbantur, in acinis enim consistit vis adstrictoria. Hi in pulverem redacti vel si ex iis cum spiritu vini tinctura extrahatur, cum marte vel terra Japonica analogiam mirificam habet ad alvi fluxus suppressandos.

226 Passulæ minores vitibus quoq; innascuntur & præferuntur majoribus, foliis duntaxat non nihil majoribus constant, alvum laxant, acrimoniam hebetant, tussim mitigant, gravidis etiam conveniunt, quoniam alvum absq; periculo lubricam reddunt, alias satis molestam. In officinis præparatur mel passulatum, looch de passulis.

227 Ribes vulgaris seu ribesia alba, rubra, nigra, excrescunt. Nigra ob suum sapo-

saporem ingratum ac juniperinum parum in usu sunt, rubra & alba autem magis tam condita quam incocta saccharo. Ribesia utraque constant sale acido volatili, refrigerant, sitim demunt, appetitum excitant, modice adstringunt. Ratione suæ aciditatis facile febres, diarrhœas, vomitus, choleram inducunt, præcipue si ultra quantitatem & jejuno ventriculo comeduntur.

228 Uva spina incocta cibus non solum appetitui satisfaciunt, sed eum quoque instaurant.

229 Ex fructibus cynosbatus tam condita quam rob efficiuntur, modice adstringendi virtute pollent, ventriculo non ingrata cibus immixta, quin etiam pulpa eorum sitim sedat, & ventris profluvia sistit, urinam pellit una cum sabulo arenoso, grana in pulpa inclusa & pulverisata arenam potenter expellunt in convenienti vehiculo sumpta.

§. VII.

De Acrodryis.

230 Acrodrya ex arboribus quoque fructiferis nascuntur, ita quidem, ut ex-

tra suam pelliculam proximam adhuc duris putaminibus involuta jaceant, & talia sunt: nuces juglandes, nuces avellanæ, glandes, castanæ, amygdalæ, nuclei pinei, pistaciæ, &c.

231 Nuces juglandes a putamine excerptæ & ab interiore cortice glubitæ recentes, nutrimentum lacteum calidum & humectans idque bonum suppeditant, quo inter alia cætera sperma virile potenter augent. Nuces ficcatae multum succi oleosi & volatilis continent; hinc ejus oleum veneno resistit & illud involvit, & a corrosiva læsione impedit, doloribus nimis medetur, acrimoniæ vim destruit, qui justo plus illas edunt, persæpe vesiculas in lingua causant, partim a cortice interiore alba, partim a salibus volatilibus per masticationem ab oleosis particulis liberatis.

232 Nuces avellanæ non multum a nucibus juglandibus sua qualitate differunt, terrestri magis & crudiore substantia constitutæ sunt, quam nuces juglandes, hoc videtur in expressis & exsiccatis, inde etiam crassum porrigunt alimentum & diffi-

difficulter resolubile, aliquatenus propter
 suam copiosam terrestreitatem, ali-
 233 quatenus etiam propter oleum. Ole-
 osa omnia ad pondus nimium sum-
 pta ventriculi fermentum inhibent, & a
 sua activitate orbant, hinc contenta in
 ventriculo destituto fermento difficulter
 resolvuntur, & quidem vix prius, ante-
 quam oleum dissolvitur & ex ventriculo
 diffluit. Exinde etiam ob tam longam mo-
 ram & gravitatem caput gravant, quoni-
 am sextum par nervorum ad stomachum
 tendentium & consensum trahentium
 opprimitur. Nephriticis econtra salu-
 bres deprædicantur, quantum a ventri-
 culo resolvi poterunt. Hæc etiam je-
 juno ventriculo sumi debent, alias cum
 cibis sumptæ vel post pastum statim. O-
 leum horum nucum in ventriculo cibo-
 rum resolutionem impedit, ut supra pri-
 mo dictum, hac de re flatus, vomitus
 capitivæ dolores creantur. Noces vetustæ
 a particulis volatilibus oleosis in auras
 missis & depauperatis raucidæ fiunt, quæ
 pulmonibus & gutturi noxiæ sunt. De
 virgula hujus arbusculæ P. Athanasius
 Kir-

Kircherus. S. J. L. 3. mund. magnet. part. 5. cap. 3. describit, naturali cursu sua flexura demonstrare existentiam metallorum in terris absconditam.

234 Glandes quercinæ perraro in usum alimentitium trahuntur, nisi tempore urgentis famis & quibusdam morbis, porcis vero & quibusdam avibus in hyeme optimus pastus est, suo sale vitriolaceo & terreo potenter adstringunt, hinc in alvi, feminis, sanguinisque voluntariis fluxibus eorum usus commendatur.

235 Castaneæ, quamvis sua substantia terrestri & oleosa paucum sal volatile includant, attamen calidæ moderate comestæ copiosum præbent nutrimentum. Ventriculo vero debili non adeo conveniunt; frigidæ præsertim difficulter digeruntur, quamvis coctæ aut assatæ sint. Hæ etiam flatus producunt plures & alvum constipant.

236 Amygdalæ dulces recentes suis particulis terrestribus impletam habent copiosam substantiam oleosam moderate calidam, qua non exiguum præbent alimentum & utilitatem ad salinas particulas

culas involvendas: hinc pulmones ab infarctu liberant, bronchiorumve asperitates leniunt, urinam acrem corrigunt, somnum adferunt, alvum lubricant, ventristormina sedant, difficulter digeruntur, si non decorticatæ eduntur Amygdalæ, cortices alvum adstringunt.

237 Pistaciæ, nuces pinei amygdalarum naturis adjunguntur, modicum tamen subtilius exhibent alimentum, pauciore etiam terrestitate constant, plus autem oleositate & succulentia, lac semenve augent, detergunt, humectant, impinguant. Quapropter phtyficis & tabidis, aut senibus marasmo consumptis conducunt suo oleo abundante ciborum resolutioni in ventriculo odiosæ sunt. Electuarium exinde confectum senectæ naturæ summopere nutrimentum & robur tribuit. v g.

Rp. Ol. Pistac. express. ℥j.

Vitel. ovor. rec. no. 4

Ambra gryssæ gr. vjjj.

Sacchar. cand. alb. ℥℞.

M. super cineres ignitos ad Electuarii con-

consistentiam, de quo sæpius cusp. cultri
de die capi potest.

§. VIII.

De Condimentis.

Sub condimentis intelliguntur etiam
aromata varia, ut & butyrum, oleum, sac-
charum, mel, sal, acetum, laurus, ros-
marinus, salvia, thymus, semen corian-
dri, anisi, carvi, quæ uni alterive cibo
ad saporem amœniorem reddendum, & ad
quosdam cibos corrigendos, eorumq; di-
gestionem promovendam immiscentur.

238. Inter fortiora aromata recense-
tur piper, quod triplex ex India orienta-
li adfertur, ut piper album, longum &
nigrum, sed nigrum cæteris magis vul-
gare, quod grosso modo contusum feli-
cius admixtum ciborum resolutionem in
ventriculo adiuvat, sanguinisque circu-
lum auget, nempe transmittendo aroma-
ticam suam virtutem in sanguinem, quam
minutius tritum, hoc enim, si in subtilem
pulverem redigitur, membranas ventri-
culi & intestinorum aliquando inflamat.
Sua qualitate calidum & siccum est gradu
tertio, & ob salis sui penetrantiam viscida

&acida, potenter penetrat & resolvit, flatus discutit, hinc stomachicum & anticolicum est, in febribus intermittentibus, præcipue si fomes eorum in ventriculo sit, hoc mox ante paroxysmum sæpe cum fructu datum fuit.

Piper album & longum non differunt ratione plantæ, sed ratione fructus. Album, quod naturale & factitium non est, gratius & laudabilius nigro, utrumque tamen, tam album quam longum sale aromatico acerrimo pungente gaudet, fixo potius quam volatili cum pauco oleo subtili. Longum piper rotundo, nigro & albo ingratius est; & ideo plus in officinis pharmaceuticis quam culinis usuale, virtute quidem fortius est, & etiam ad ventriculi cruditates resolvendas, atque in saporosis affectibus ad excitandos spiritus præstantius ac ad venerem stimulantiam potentius, quam piper rotundum.

239 Zingiberis variaz reperiuntur species, quæ tantum differunt ratione fibrarum: quo pluribus constat fibris, eo ignobilius, quo minoribus, eo præstantius. Zingiber calidum, acre &
ex-

exsiccativum est, melancholicis & colericis largior usus nocet, quia humores nimis exsiccat & ad motum ineptiores reddit. Ob suum sorem aromaticum & acerrimum fervidum ventriculum roborat, flatus discutit, inappetentiam a viscositate ortam curat, & mire præsertim in morborum declinatione appetitum restaurat, ubi nullus calor metuendus est.

240 Caryophylli suo sale volatili admodum penetrante, subtili & oleoso nostris spiritibus analogo, ut hos torpentes, vel crassis, viscidisve humoribus involutos exsuscitent & ita regenerant. Unde in morbis saporosis, apoplexia, paralyfi palmarum merentur: eandem ob causam in primarum viarum mucositate incidendo, a quo vomitus aliaque mala oriuntur, nulli facile cedunt.

241 Cinamomum est saporis acris suaviter pungentis, subdulcis & aromatici odoris fragrantissimi, suo sale volatili spirituosissimo nostris spiritibus valde homogeneo, junctum habet subdulcem blandumque lentorem, hinc præter cardiacam & analepticam virtutem, in tussi

frigida & pulmonum muco laudatur, ac etiam in menſium & lochiorum, urinæque viſcoſa ſuppreſſione. Concoctionem ciborum ſublevat, attenuat, incidit, flatuſ diſcutit, partesque leviter adſtringit, & corroborat.

242 Nux moſchcata ſub triplici involvitur cuticula, quarum prima viridis & craſſa, media aureo flavescens, quæ macis nomen habet, tertia tandem dura, ſub qua immediate interiacet medulla nucis Moſchcatæ. In Inſula Banda ſuperflue creſcit, & in uno anno tribus vicibus fructuſ adfert. Macis ſal volatile aromaticum oleoſum incluſum tenet, & ſuas operationes blanda vi anodyna & adſtringente abſolvit, in colica, vomitu, alvi fluxu ſedando, frigidiſ cerebri, nervorum, & uteri affectibus, menſibus & flatibus pellendis ſpecificè recommendatur. Nux Moſchcata Maci reſpondet, ſolummodo temperatior eſt, & ob terreas adſtringentes partes, & craſſum oleum vim potentiorē habet anodynā, ad indolem denique opii quodammodo accedentem, hinc anodyna eſt & hypnotica, ſiſtens nimium ſpiri-

spirituum motum, & in vomitu, colica, dyspnæa, stranguria elegans est. In cardialgia, paralyfi singularem adfert opem. Nux Moschcata per torrefactionem salibus aromaticis orbatur, & tota terrea, adstrictoria, anodyna & hypnotica fit, quemvis ferme fluxum cohibet, adusta vero vix alterius valoris est, quam dentifricio pulveri admixta in purgandis dentibus.

243 Nux Indica multo sale volatili aromatico gaudet, quo non solum vim calefaciendi, verum etiam confortandi, viscidum incidendi possidet. Recentes succum bonum dulcem ac nutritivum habent. Conditæ autem, solum ad nos delatæ, egregie caput & ventriculum roborant, spiritus & semen augent, atque urinam & arenam pellunt.

244 Sinapi in frigida & humida ventriculi intemperie corrigenda, visciditatemque illius rugis tenaciter adhærentem detergendam, & exinde coctionem læsam adjuvandam & appetentiam excitandam valde utilis deprehenditur, suo tamen sale acri oculis nocet.

245 Crocus tam suo sale fixo quam volatili fragrantissimo & penetrante juncto blando oleo, aromaticus & anodynus est, discutit mirifice, & in tussi, dyspnæa, astmate convulsivo, in phtysi (unde anima pulmonum nominatur) ac etiam roborandis spiritibus, in mensium lochiorum & foetus remora, ut & in ictero magni habetur, item in syncope & palpitatione cordis. Immoderatio tamen croci usus vitandus est, quia stuporem, somnolentiam, & aliquando etiam amentiam adferre solet.

246 Laurus, rosmarinus, salvia, thymus, semen anisi, foeniculi, carvi, coriandri, cibos reddunt gratos, bene olentes, & quam maxime salubres, pelluntque flatus, & viscidos humores corrigunt.

§. IX.

De sale communi & aceto.

Corpora, quæ e terræ visceribus fodiendo eruuntur, generali nomine
247 fossilia nuncupantur: inter hæc corpora fossilia sal adnumeratur, ex tribus conflatum, nimirum sulphure, quod ratione caliditatis, & igneæ substantiæ est;
Mer-

Mercurio, quem ratione humiditatis continet; sale, de quo in summo participat ratione siccitatis terrestres. Triplex in natura cognoscitur sal, quatenus ex triplici regno elicitur, vegetabili, minerali, & animali. Sal commune, seu minerale triplicem in hoc orbe habet ortum, unum dicitur fontanum, aliud marinum, aliud vero montanum minerale; fontanum & marinum arte, minerale vero a sola natura mediis in montibus coquitur & instar lapidis evellitur.

Sal inter se diversi coloris invenitur, scilicet rubrum in Dania, nigrum in Norwegia, croceum in Cappadocia, purpureum in Hispania, cineritium & album in nostra Germania. Salis nomine succus acer intelligitur, ex solis teretibus & rigidis particulis conflatus, quæ in terræ interioris meatibus interceptæ, caloris vi ad modum gladiolorum contunduntur. Nam sicut rotunda ferri candentis virga, crebris malleorum ictibus, in oblongam laminam complanatur; sic particule illæ, in duo crassissimæ terræ pororum latera allisæ atque affricte, eorum figuram indu-

unt. Ipsa observatio varias salis communis refert proprietates; quoniam talis est salis necessitas, sine quo homo naturaliter diu vivere nequit: proinde hoc usurpato conducit. Sal etenim naturæ balsamum est, & non sine causa quid divinum vocavit Homerus. Quod corruptionem arcet, calidi sulphuris cum humido Mercurio, ex quibus homo est compactus. Ejus conservationis virtus in eo maxime conspicitur, dum carnes demortuas a putredine diutissime conservat, quanto magis ergo vivas præservabit. Sal est ciborum correctio, quod si non intervenit, in his nulla est etiam correctio, quos quidem esto ventriculus receperit, rite decoquere minime poterit. Præterea latet in sale facultas resolutive, oppilationes in poris accidentaliter contingentes aperiendi, ac per resolutionem per urinam expellendi; nam urina cum sit sal cruoris tantum, id est, sal duntaxat ex sale naturali, quod naturale cum sale microcosmico associatum per conjunctionem, simul ambo maxime faciunt ad excrementorum expulsionem: hinc sudor, lachryma,

ma, saliva, & quidquid ex humano corpore expulsionem recipit, salinam indolem redolet.

249 Sal ubique locorum secundum majus & minus reperitur, a quo etiam ejus fertilitas & fecunditas dependet, quia compertum habemus, terram omni sale orbatam, ita sterilefcere, ut semina & plantæ minime in ejus gremio germinant & crescant, omnis namque fecunditas a sale oritur. Hac de re sal quoque genitales partes generationi destinatas stimulat & roborat, ad fecunditatemque disponit; hinc qui salsamentis, carnibusque sale maceratis vescuntur, alacriores ad venerem redduntur, unde plerumque salaces veneri sunt dediti, propterea venerem Aphroditim, e sale seu spuma maris natam finxerunt Poetæ. Ob id Ægypti canes inertes ad coitum salsamentis, carnibusque sale maceratis ad venerem stimulant & alacriores reddebant.

Quamquam vero sal summæ & ferme necessariæ utilitatis sit, larga tamen quantitate sumptum, multos morbos parere solet, quoniam plurimi ob salitorum car-

nium

nium & piscium nimium usum in vix sanabilem illapsi sunt scorbutum, adeo ut pedibus neque stare neque incedere poterint. Calculi quoque rudimenta struit nimius salitorum esus, pruritum parit, scabiem inducit, impetiginem accersit, aciem oculorum obtundit, genituram nimium stimulando tandem enervat & minuit. Biliosis & melancholicis ac potissimum iis, qui sedentariam amant vitam, nocet, & demum totum sanguinem coinquinat & acrem facit.

Cibi sale conditi duriores & concocti difficiliore sunt, quia nativa eorum humiditas absumitur, unde substantia eorum compactior & durior efficitur, per hos etiam sal nimium tamquam per vehiculum in nostros humores irruit & dictos effectus parit; ideo caute & parce cibis his utendum est.

258 Qualem autem acetum nobis utilitatem vel incommodum pariat, varius hujus usus discernendus est, vel enim est culinaris pro immiscendis & corrigendis cibis, vel est medicus pro refrigerando & refrenando nimio calore, & com-

compescenda nimia hæmorrhagia &c. vel pharmaceuticus hujus usus est; nimirum pro extrahendis, solvendis, invertendis-que mixtis partibus: ut dum efficitur saccharum saturni vel cerussa, minium &c. opium extrahitur, ammoniacum dissolvitur &c. medici hic & pharmaceutici usus de facto non ordinis nec temporis est, idcirco de solo usu ejus culinari ad diætam spectante, seu quale acetum cibus immixtum adhiberi solet, dilucidandum venit. Quid sit acetum ferme omnibus patet, qui illo utuntur.

251 Acetum est liquor quidam ex aliquo vegetabili succo post fermentationem absolutam effectus: ut ex vino, cerevisia, tritico, ex succo pomorum, pyrorum &c. elaboratus. Quare post fermentationem peractam; tunc enim primo sulphureæ seu oleosæ & spirituosæ concretorum partes, a motu illo intestino diu per fermentationem continuato & aucto, magis dissolvuntur ac expanduntur, unde in auras abeunt, quædam subdiliores, quædam autem crassiores supprimuntur, quamdiu viscidum & spiritus oleosi

leosī in succo tamquam per gluten simul cohærent, tamdiu subdulcis & gratus erit succus, dum vero oleosæ per fermentationem & acutum calorem a phlegmatico solutæ a tartaro in fluorem redactæ avolant, acidæ fiunt, & ita salinæ partes attenuantur atque exaltantur, acetumq; componunt.

Quæ vero utilitas culinaria ex usu ejus tam in- quam extrinseco emergat, varia constant experimenta, per acetum multa extrinsece, partim a putredine conservantur, partim digeruntur & corriguntur, partim etiam facilioris concoctionis constituuntur, ut carnes tenaces & duræ, pisces &c. olera, cucumeres

a corruptione in diuturnos usus con-
252 servantur. Acidum & acetum, quod

notandum, non sunt idem, quia non quivis acidus liquor acetum est, ut succus citri, aurantiorum, ribium, berberum; aut agresta, vel succus pomorum immaturorum & acidorum, sed ille liquor acetum est, ut supra dictum n. 251. scilicet liquor ex succo fermentato factus, ut ex vino, cerevisia &c. amboque tamen liquores constant particulis longis, rigi-
dis

dis ac inflexibilibus gladii instar secantibus, iisque acutis. Differt acetum a se virtute, unum est nempe debile, aliud forte, quo enim fortius eo potentius & utilius ad usus extrinsecos, ut nonnulla dicta a corruptione præservet, fortissimum autem debet esse acetum illud, quo condiuntur res ad longum tempus conservandæ, alias nimis aquosum & debile acetum condita plane inepra facit ad conservationem, imo prius putrefacit & foetida reddit. Quoad usum intrinsecum autem acetum refrigerat, partes refranat sulphureas, spiritus figit, sanguinem una cum lymphâ condensat & incrassat, hinc a nimio aceti usu succi nostri inspissati, & incrassati per vias suas circulantes impediuntur, obstructionibusque apti fiunt; unde tanta dein morborum scaturigo.

Si quis ergo suam vitam salubriter transigere vult, moderate aceto & sale fruatur. Laplandi quidem non multo aceto nec sale utuntur, in regionibus vero calidioribus & naturis minus frigidis acida tuto ingeruntur, notum enim est, in quibusdam mor-

morbis conducere, ita non minus in sanitate constitutis temperaturis fervidis conducet, præcipue ubi consumptione opus est, ut in pinguibus & robustis naturis.

§. X.

De butyro, caseo, oleo, saccharo & melle.

Cum hucusq; de his nihil adhuc dictum fuerit, & quasi e condimentorum genere exclusa appareant; quapropter per præsentem §. de his quædam adjicientur; & primo quidem butyro. Unde & quomodo autem fiat, non opus est hic declarare, quod ancillis & plebeis jam notum est; cujus autem efficacix ac utilitatis sit, brevibus declarabo.

253 Butyrum suis partibus sulphureis calefacit & immixtis quibusdam particulis serosis humectat gradu primo, & testante Avicenna ad naturam olei olivarum accedit, magis tamen humectat quam calefacit. Butyrum plurimis cibis admisceri solet, quo recentius eo salubrius, cujus butyrosæ partes ramosæ acidum & falsum rigidis constans particulis compre-

hen-

hendunt & involvunt, hinc acidum & salia his involuta in corpore nostro parum aut nihil mali producunt, & ita butyrum per se impediendo partes consumptivas in nostro corpore nutritioni succurrit, impinguat, tussi obnoxias sublevat, nimius tamen illius esus tonum ventriculi dissolvit, nauseam parit, appetitum auferit: proinde vitare illud debent, qui laxiore gaudent ventriculo, biliosis complexionibus quoque noxium, quia bilem adauget. Qui eo solo delectari volunt, vacuo ventriculo potius assumant, quam post cibos ingestos, his enim fermentationem & resolutionem retardat aut plane impedit, alvum quidem laxat, multum vero sumptum, ut omnia pingua & oleosa, vomitum ciet.

254 Ex olivis maturis exprimitur oleum, quod recens & dulce calidæ & humidæ naturæ est, ut n. 253. æqualia in virtute sunt, hoc ut butyrum emollit, laxat, lenit, acrimoniam contemperat, lumbricis infidiatur, & veneni vim illudit, vetustum & rancidum exulat, quod plus damni quam commodi adfert, imo tale me-

lius lampadi quam corpori intervīt.

255 Condimentis etiam caseus adnumeratur, qui in multiplici bonitate elaboratur, hinc etiam eandem naturam & temperiem haud habet. Animalium alimentorum ratio multum quoque casei variat bonitatem; ac etiam ipsiusmet casei ætas, odor, sapor, cæteræque circumstantiæ illum multum immutant. Caseus antiquus propter acrimoniam calidior est, & quo antiquior, eo acrior, calidior ac siccior, concoctuque difficilior, calculoque gignendo aptissimus fit, præcipue si sal eminet in illo, tunc urgentem producit sitim. Recens vero caseus & mollis, non minus difficilis concoctionis est, & flatuosior vetusto, multam humiditatem & oleositatem in se adhuc quidem continet, hinc minus ventrem sistit: attamen calculum, obstructions viscerum aliosque effectus gignit, putridus & foetidus omnium noxiosissimus. Caseus a butyro privatus, oculatus, macer omnium longe infanior, quia difficulter concoquitur, & nutrimentum crassum præbet, obstructionsque plurimas in

in partibus parit. Plura de casei qualitatibus sequentia carmina patefaciunt, qualis bonus & magis sanus sit, nimirum talis.

*Non Argus, cygnus, non Magdalena, Matbusel,
Non Habaccuc, Lazar, caseus ille bonus.*

256 Saccharum & quæ condita sunt saccharo larga copia assumpta non admodum utilia animadvertuntur, corrosiones etenim fibrarum causant. Saccharum naturæ calidæ & siccæ est, putredinem arcet, saliva abstergit, hinc stomachi phlegma detergendo eluit, renibus & vesicæ subsidet, arenam salinam abstergit, urinam promovet, pectori prodest, quia tenues humores incrassat & salinos ad ejectionem promovet. Dentibus saccharum valde cariosum est, ideo illi laudandi, qui post saccharata & mellita edulia & caseum os aqua bene colluunt. Quo magis saccharum album & compactius, eo sanius est, quia saccharum commune seu nigrum multum visciditatis parit, viscidum vero obstructions. In concoctione saccharatorum apparet, nigrum magis spumofum & viscosum esse, quam album. De-

fertur ad nostras partes tam ex India orientali quam occidentali: ubi agri probe aratro perfossi conferuntur articulis cannae sacchariferae, **exsurgunt** hinc arundines digitis quatuor circiter crassae, quae dum ad altitudinem hominis ascendunt, revelluntur a radice, dein in constitutas vehuntur molendinas, ibidemque succus omnis ex iis exprimitur, qui si intra 24. horas non excoquitur, acescit, nec ulla arte amplius in pristinum statum reduci potest, cito vero coctus infunditur in vas faconifera & exponitur soli, ut indure-scat, & in longinquas regiones deferri possit. Indi coquunt in aqua saccharum cum pauxillo farinae, & ita se nutriunt.

257 De melle multa in scriptis antiquorum inveniuntur controversiae, nimirum: Utrum mel ab aere puro & simpliciter proveniat? & herbis floribusque adhaereat? dein ab apibus primo colligatur? vel utrum ex plantis & floribus ipsis, & solis mel proveniat? & apes exsugant? cui ultimae quaestioni assentiri svidet ratio & experientia, quia per saepe mel qualitates plantarum refert, quas in aere induere nequit, quas in thymo

mo mel demonstrat, & thymum redolet. In Sardinia mel amarum provenit, ubi magna quantitas absynthii crescit: in Ponto mel venenatum reperitur propter redodendron. Mel itaque omne ex floribus & herbis specialibus primario generatur & ab apibus colligitur, quod si ab aere solo prodiret, hinc inde ab eo sub diverso sapore deponeretur, & ab apibus inveniretur contraria qualitate imbutum mel v. g. in rosis amarum, in absynthio dulce & gratum. Hoc autem experientia contrarium fieri docet, quia videmus, apes in specialibus floribus & herbis mellis majorem copiam colligere, & alios flores melle privatos nec attingere, quibus ferme singulis noctibus cum rore ab aere mel deponi deberet sub diversa qualitate si in aere tantum mel generaretur. Contrarium etiam docent agri, in quibus floret phagopyrum n. 153. vel rosæ in hortis, hæc, quamvis ab omni rore decidente & aere muniantur, in vitro inclusæ atamen mellis saporem & odorem spirabunt, quæ evidenter ex se natum mel declarant. Implicat denique soli aeri

naturalis geneologia mellis. Non quidem nego, in aere volare etiam posse mellis particulas, quod prætereundo agros & hortos sufficienter spiramus, sed hæ odoriferæ particulæ in aere volitantes e floribus & herbis primario genitæ, & per motum solis rarefactæ in auras tandem elevatæ fuerunt, quæ condensatæ rursus una cum rore decidunt, & per noctem corrumpuntur, ideo ab apibus nunquam amplius colligi queunt, quia noctis tempore hinc inde non volare solent, ut illud cito colligerent. Mel autem est substantia liquida, crassiuscula, ex albo flavescens, quod cum saccharo convenit, at temperatius, spirituosius & magis anodynum est, quo magis color ejus albus, eo melior, calido & sicco temperamento adscribitur. Flavum calidius & siccus est, præsertim dum apes ex calidioribus herbis & floribus extrahunt, ut ex thymo, lavendula, roremarino &c. plurimum autem mixtum deprehenditur, quo enim acrius & odoratius, tanto etiam potentius est, quod magis utile senibus & frigidioribus

natu

naturis, nocet biliosis & juvenibus, æstatisve fervido tempore.

Mel demum alimentum & medicamentum est, quatenus multæ bonæ & laudabiles præparationes ex melle fiunt, magnum robur perficientes, a quibus functiones corporis omnes acuuntur & restaurantur. Hinc Plinius mel divinum nectar nominavit. Mellis usu supposito 258 no moderato suam vitam contraxerunt ad annum 90. centesimum & ultra, Pythagoras, Antiochus Medicus & Thelephus Grammatices, quidam Pollio Romanus, Democritus & multi adhuc alii, præsertim assveti, ut Atheneus refert, Cynrios, qui Corsicam Insulam inhabitant, ideo esse longævos, quia mellis cibo assidue fruuntur, cujus ingens copia ibi colligitur. Semper tamen respiciendum temperamentum hominis, ætas, & quantitas mellis, ne fel in corde fiat, adhibetur etiam ad extrinsecos usus varios ut in gargarisimatibus & suppurandis tumoribus.

§. XI.
*Decibus, qui ex animalibus petuntur, &
 præcipue de carnibus quadrupedum
 & ferina.*

259 Caro, quæ ex quadrupedum genere desumitur, diversæ speciei, bonitatis atque usus est. Animalia etiam ætate differunt, hinc animal juveniculum carnes multo salubriores & sub actu faciliores, quam vetus habet, cujus carnis fibrillæ tenaces sunt; sic etiam recens præstat infumata aut salita; infumata etiam salita præfertur, quæ digestu facilior est, quia ex fumo plurimas recipit particulas volatiles. Animalia ferina, quæ incedendo, currendo aut laborando sese commovent, meliorem longe præbent carnem, quam quæ continuo in stabulis saginantur, nec in pascuis se ita commovent. Facilioris etiam digestionis caro pinguiorum animalium quam macilentorum, ad hoc respicienda venit regio & prata, ubi aluntur animalia, quo caro pinguior, eo melior ac salubrior; ita tamen, ut caro subpinguis tantum sit, nimirum pingui succo repleta & maxime, quæ ossibus proxima

ma adjacet. Nimis pinguis caro aut pinguedo ventriculum gravat & nauseam parit. Supra enarratum fuit de concoctione ciborum, quod non unicuique promiscue cibi optimi, saluberrimique sint, sed quilibet cibus ad quemque seorsum considerandus sit, an conducat nec ne: ita etiam non omnis caro cuilibet convenit, nam qui ventriculo debili gaudet, aut vitam defidem agit, melioribus & delicatioribus carnibus vescatur vid. n. 90. ut vitulina, vervecina, hœdina & agnina, recenter nata seu juniore &c. bajulis vero, fossoribus, & nautis, aliisque laboriosis & majori exercitio deditis caro crassior & durior, fumo indurata & salita convenientior est, ut caro bubula, suilla &c.

260 An vero caro assa elixæ præferenda sit? supra dictum §. I. n. 134. quod succus cujuscunque carnis in tostione magis remaneat, quam in elixa, ex qua magis excoquitur, & virtus nutritionis ad jusculum deponitur, quo plus cocta facilioris digestionis in ventriculo est, assa autem difficilioris. Carnium jus potentius nutrit, quam excocta caro, hoc

manifeste videtur quod jus persæpe instar gelatinæ concreascit, illudque decumbentibus magis conducit, quam ipsa caro.

261. In specie veniunt enarranda caro bubula tam bovina quam vaccina, usitatior quidem inter cæteras carnes, qualitate tamen differens, quo enim caro est pinguior eo etiam humidior, & quo senior eo calidior & siccior, quia fortius sal volatile suppeditat caro senior quam junior, hinc etiam magis caro seniorum animalium calefacit corpus nostrum, aliter vero mediocriter, concoctu in ventriculo non facilis, alvum suppressit, ideo, qui alvi suppressione sæpius laborant, non multum vescantur carne bubula, quin etiam, qui debiliore ventriculo gau-

262 dent. Caro vitulina econtra concoctu facilior, & magis nutritiva delicatioribus naturis, & exercitio minus editis convenientior, quam bubula caro.

263 Caro porcina tam aprina quam vulgaris in plurimis ferme locis usitatissima & humanæ carni secundum opinionem Galeni analoga est. Variæ quidem spe-

species porcorum referentibus authoribus in quibusdam terræ partibus reperiuntur, sic in Æthiopia porcos inveniri quatuor cornua gestantes. Ælianus meminit porcorum alatorum. In Provincia Daracin prope Mare in media Americæ parte, ubi Mexico ab Insula Peru dividit, in conspectum provenire fues absque cauda. In Macedonia mutos absque clamore. Progredior jam ad usum carnis porcinae, quæ recens cocta aut assa non ingrata sapore est, & potenter nos nutrire ac humectare facit, corruptioni vero valde prona est ob suum nimium humidum. Lardum, adeps & pinguedo ejus in culinis ad condiendos cibos familiaris ferme & non exiguae utilitatis est, emollit & salia oblinit, alvumque laxat, nec non in sanandis ulceribus utilis reperitur.

264 Juniorum autem porcellorum caro præhumida & nimis mucosa restat, plurimam gignit pituitam, non tantum nutrit ut suilla. Assata etiam non tantum malum efficit, si modus servatur in quantitate, & gustui libertas non nimia comeditur,

ditur, in iusculis & gelatinis non ita sane præparatur.

265 Caro vervecina, ovilla, caprina, hædina, omnes ferme æqualium virium & bonitatis sunt, nisi horum seniorum caro magis dura & concoctu difficilior est. De recens natis & agnina carne facilior & non insalubris nutritio sumitur.

266 Carnium esus olim hominibus non erat ita in usu, ut nunc, imo quibusdam plane ignotus. Ut Pythagorei carnium esum horrebant, putantes, illorum animalium mores & ideas per esum hunc contrahi. Fuit quidem primum institutum divinum, ut solis herbis & fructibus vitam alerent homines & non carnibus Genes. cap. i. v. 29. & cap. 2. v. 18. & 19. sic videmus, infantes naturæ ductu impensius in fructus, quam in carnes ferri. Homines etiam, si fructibus & herbis vescuntur, multo firmiores fieri, quam a carnibus nutriti. Nonne bruta, qui herbis & fructibus tantum sustentantur, vitam suam ultra centum annos protrahunt, ut cervi, camelii, elephantes, hi plane ad trecentos annos vivunt, natura enim in negotio digestio-

gestionis durarum rerum, uti caro est, multum debilitatur, & ventriculi tonus seu elater destruitur, quoniam longiore digestionem carnes opus habent. Sacrae quoque historiae carniū usum non nisi longo post tempore toleratum fuisse ferunt Gen. cap. 9. v. 3. qui vero carniū esus non natura duce, sed per depravatos effectus hominum introductus fuit, qui postmodum humanitatis obli- ti, non modo carnivori sed antropophagi effecti sunt. Demum carnis esus ita in consuetudinem devenit, ut etiam modo absque cibis carneis multi homines vivere non fidant, hinc omni die in horum usu continuant, & ventrem suum iis superflue replent, *ducuntque in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt,*

non perpendendo, si gulæ causa et-
 267 iam violent jejunium ecclesiæ. Ex-
 poscunt quidam ab autoritate ec-
 clesiæ privilegia, diebus abstinentiæ car-
 nes vorare; dummodo autem non levis
 ratio sit v.g. flatus vel morbus levis sine
 periculo. De jejunio vid. n. 116. & 117.
 Primum præceptum erat abstinentia ad-

huc

huc in paradiso datum, ne comederet de arbore boni & mali. Quod si observatum fuisset, in æternum vixissemus. Hoc ne nobis ex inobedientia jejunii vel abstinentiæ contingat, jejunemus & abstinemus, & servemus præcepta. Jejunium enim non est superstitio & novum inventum, atque primo nostris sæculis inchoatum, sed jam fuit quam strictissime primis quatuor sæculis post passionem Domini observatum, præcipue jejunium quadragesimale. De quo a Valente & Gratiano dein Honorio & Theodosio illis sæculis florentibus memoratum fuit in eorum lege lata.

Cum itaque de facto carnes in omnimodam consuetudinem introductæ sint, & aliam jam naturam effecerint, temperanter diebus licitis eis utendum est, ne ventriculus & tota natura exinde lædatur. Carnium etiam diversitas ex naturæ observetur, quales magis salutare sint & quo tempore. Hinc pergo ultro ad carnem cervinam.

268 Caro cervina vetustior non multum melior carne bubula est, junior vero

ro alimentum suppeditat præstantius, faciliorisque digestionis. Bonitas ejus in tantum prævalet bubulæ quatenus cervi ex variis melioribus herbis nutriuntur, & per commotionem etiam majorem incedendo aut frequentiore cursu meliorem carnem acquirunt. Rupicapri in sanitate superant carnem cervinam, ita tamen, ut bene caro præparetur, alias difficilius digestionis caro est.

269 Leporina caro a potiori adscribitur temperamento sicco & melancholico, sed non solum ista, verum de potiori caro quævis quadrupedum & seniorum animalium; siccior & fumo indurata melancholicos producit humores. Junior vero delicatior, et facilius digerens et magis nutriens caro sanitati et delicatis conducit n. 90. & 91. Hoc idem de cuniculis tam adultis quam junioribus dici potest; carnem habent delicatam, in chylum laudabilem convertibilem.

271 Interanea & extremitates animalium, sunt quædam fortioris, quædam levioris digestionis. Fortioris sunt ventriculus

lus, cor, pedes, tardioris adhuc digestionis partes tendinosæ, levioris vero sunt pulmones, hepar, renes, lien ac lingua. Pinguedo & adeps pauci sunt nutrimenti & potius ciborum condimenta quam pro cibis adhibentur. Medulla & cerebrum melius nutriunt, sanguis concoctu difficilis est, alvi & sanguinis fluxum potenter cohibet, parum nutrit. Quædam animalia solo sanguine aluntur.

272 Cibi ex volatilibus desumuntur gallinæ, capones, anseres, anates, perdices &c. facile principem habent locum præsertim juniorum caro, ob partium enim mollitiem & teneritudinem in succum chylosum liberaliter commutantur, & bene nutriunt. Anserum & anatum caro, præcipue vetustiorum difficulter digeritur, & crassum præbet alimentum.

Perdices, columbæ, turtures, phasiani, fulicæ, coturnices, alaudæ, & omnis generis aviculæ montanæ, turdi, merulæ, ficedulæ, fringillæ, ac etiam pavones &c. maximi sunt valoris, nec non salubres ad nutriendum. Jam de aqua-

§. XII.

De cibis pisculentis.

273 Pisces in genere frigida & humida naturæ sunt, hoc ex sanguine illorum patet, alii plus, alii minus, quare pisces etiam plus conducunt sanguineis, biliosis seu cholericis temperaturis, quoad humiditatem quam maxime melancholicis. Quoad substantiam aliqui duriores, pinguiore et viscidiores sunt. Duæ priores species præ reliquis laudabilem generant succum. Pisces econtra in limosis, sordidis, ac aquis stagnantibus delitescentes insaluberrimi sunt. Qui vero in saxosis aquis, fluminibus limpidissimis vagantur, optimum præbent alimentum: ita etiam pisces ex altiori mari alati meliores & saniores reperiuntur, quam littorales, quia mare in litore impurius, atque in minori motu est, quam in alto mari, ubi motu continuo fluctuat. In specie autem recensentur meliores ex mari recenter alati & præparati, saliti & exsiccati jam non tam bonam ac salubrem nutritionem parant, sed potius morbos produciunt, tales sunt haleces, qui recentes

nostras has partes deferri nequeunt,
 quamprimum enim ex mari proveniunt
 & extrahuntur, moriuntur statim. Qui
 tamen recenter parati se in laudabilem
 & gratiosum ferculum offerunt. Ad lon-
 giores itaque partes potius deferuntur
 pisces saliti aut exsiccati, ut sunt aselli,
 passerres marini, loligines seu calamaria,
 qui non admodum salubres, & parum
 nutriunt, præsertim delicatiores, quo-
 rum ventriculus digerere haud valet; ni-
 hilominus robustis & exercitio deditis
 conveniunt salmo seu esox, alaula & a-
 losa, carpio, sturio seu accipenser. Hi
 recenter parati gratum & bonum dant ali-
 mentum, & marinis præferuntur, quia in
 fluviis degunt dulcibus. Inter præcipuos
 etiam recensentur perca, lucius, huso,
 tinca sive tencha, rubicula, barbo. Cibi
 multiplices exinde parantur tam frixi
 quam oleo conditi vel butyro cocti. Inter
 laudabiles etiam recensentur cibos pa-
 rata lampretula, squilla fluviatiles & ma-
 rinæ, anguilla, mustella, funduli, cras-
 suli, lampretæ &c.

tur testudines, ranæ, cancri seu gammari, conchæ, cochleæ. Testudines variæ magnitudinis reperiuntur, sunt etiam quædam in mari reperibiles, quædam in sylvis & aquis paludosis, quædam in fluviis. Ex mari capiuntur omnium majores: de quibus Gesnerus narrat, testudinem ex mari tantæ magnitudinis captam fuisse, super cujus scutum testaceum tres viri circumire poterant, & in India tantas reperiri testudines, super quarum testacea nautæ in aqua circumvehi possint.

Testudines a coquis variis modis parantur, substantiam habent carnis instar, odoris & saporis grati, refrigerant & humectant, tabidis & hecticis pro salutifero ferculo inserviunt, & pro antidoto versus venenum & epilepsiam illarum sanguis habetur.

275 Ranæ sunt quædam aquaticæ, quædam terrestres, quædam amphibix. Aquaticæ omnibus præferuntur, præcipue quæ in fluviis aut fontibus puris tuentur, & hæ sunt virides. Rubetæ, quæ in lacubus persistunt, ut perniciose rejiciuntur. Dioscorides ranarum esum, paratum o-

leo, sale vel butyro contra omnium serpentium venena pro antidoto haberi voluit: ita etiam cocta in juscule vel aqua adversus tendinum inveteratos rigores. Refrigerant & humectant magis quam testudines, alimentum præbent paucum & tenue. Verno tempore a plurimis tam in Germania, quam Italia & Gallia pro cibo tam frixæ quam elixæ assumuntur.

276. Cancris seu potius gammari tam fluviatiles, quam marini habentur, inter cibos refrigerantes & humectantes recensentur, figunt spiritus volatiles & feroces, hinc in æstate fervente, febribus & morbis calidis cum magno fructu adhibentur. Duræ sunt quidem substantiæ, mediocriter nutritivæ, stomachum requirunt robustum & adhuc validum, ut eos digerere valeat, ideo debilitatis potius succus eorum expressus vel excoctus præbeatur. Phthysicis & tabidis egregie conducunt sanitati. Cancris si comburantur in dysenteria valent, Galenus etiam laudat horum combustorum cineres proficuos esse adversus canis mor-
sum.

sum rabidi, si cum radice gentianæ assumentur.

277 Ostreæ, musculi conchis inclusi, quo minus crudi sumuntur eo meliores, ideo mediocriter tosti & oleo vel butyro parati præstantiores sunt. Conchæ seu testacea pro vario usu in officinis pharmaceuticis traduntur. Ostreæ multum salis acris in se continent, hinc pro hujus temperatura in esu succus limonii aut aurantium acidorum admiscetur, & plus gustus quam nutritionis gratia in usum veniunt.

278 Demum de cochleis adhuc dicendum restat, cochleæ tam testaceæ, quam nudæ in conspectum se sistunt, quædam in mari, quædam super terram serpentes. Cochleæ nudæ pro esu intrinseco non sunt, & marinæ terrestribus præferuntur, dein quæ in locis apricis & vinetis reperiuntur & tempore autumnali testibus occlusæ ad usum conservantur. Quod si hæ in juscule coquantur vel cum aceto & oleo edantur, alimentum sapidum & bonum ministrant, acidum quoque in corpore nostro suo mucos salivoso & glu-

tinante potenter domant, refrigerant pe-
nes & incrassant humores, consolidant,
leniunt, pulmonibus & nervis conveniunt,
hinc in tussi, phtysi & homoptoe utiles.
Bene masticatae facilius in ventriculo di-
geruntur, quia duræ sunt digestionis, præ-
cipue in jussulo paratæ. Marinæ coch-
leæ magis ventriculo conveniunt, magis
etiam alvum commovent, quam nostrates
super terram tantum se trahentes.

CAPUT III.

De potu in genere.

279 **A**D vitam nostram restaurandam
& sustentandam soli cibi soli-
di sufficere nec prodesse queunt, nisi
liquor aliquis conveniens jungatur ad ci-
bum solidum diluendum & deferendum
partibus corporis, sine hoc enim siccitas
mera & ingens sitis ad interitum vitæ
oriretur. Cum autem liquor sumptus no-
men sit nimis universale, nec etiam qui-
vis liquor congruus sit ad deferendum ci-
bum omni liquido orbatum ad susten-
tandam vitam, necessarius & solus suffi-
ciat liquor humidus, qui nulli præter
aque-

aqueum tribuitur, quia aqua est generale universæ generationis principium, humidum scilicet radicale, gluten maxime necessarium inter sulphur & salem n. 23. ubicunque illa perfluit, suo madore inficit & lubricat.

280 Aquæ usus autem dupliciter considerandus venit, unus intrinsecus, alter extrinsecus. Omnia vegetabilia mediate vel immediate intrinsece & extrinsece pervadit, irrorat & advehendo particulas nutritivas sustentat; e contra omnibus mineralibus extrinseca tantum appositione & augmentatione succurrit. Ad corpus vero nostrum pervenit vel per potum vel etiam per cibum liquidum & humidum, hinc omnis substantia liquida & humida ad sitim sedandam, cibum deferendum & diluendum, & ad restaurandam humiditatem, quæ a calore nostro nativo indefinenter absumitur atque dissipatur, necessaria & conveniens illa sola est.

281 Potus itaque in hunc finem institutus, optimus ille & sanissimus eligendus est, qui bonas & utiles condiciones habet, non sit glaciatus vel per se valde

frigidus, non falsus, amarus, pinguis aut foetidus, non turbidus, foeculentus, crassus, ventrem inflans, atque chyli-
ficationem turbans, non acidus, austerus, aut non probe fermentatus vel defæca-
tus, in moderata tandem etiam quan-
titate assumptus sit. &c.

282 Quæritur jam an potus vel cibi
excessus magis noceat? dico uterque si
in quantitate excedat. Ambo morbum
inferre possunt, quantitas etiam sola quali-
tatem vitiosam infert. Fertur quidem diu-
tius bibones, quam comedones vivere, at-
tamen prout subjecta capacia id tentant.
Sic videmus fratres in unum apud potum
præsertim generosum citius unum præ-

283 reliquis suam naturam destruere &
ad interitum disponere. Qui itaque
multum potant, haud famelici esse
possunt, quia eorum fermentum stoma-
chicum nimium diluitur, fibræ relaxantur
& flaccescunt, per quod difficulter pristi-
num tonum seu elaterem acquirunt. Unde
ventriculus & digestionum status & natura
per nimium diluentia & ingurgitantia flui-
dorum liquidorum debilitatur & prostru-
itur

itur, hoc autem præcipue in commestationibus seu tractamentis splendidis contingit; vel etiam dum corpus nimium calefactum a quacunque causa, tunc subito & nimium potu resarcire volumus liquidum. Ex qua causa fluidorum cursus in nobis tardus redditur, hinc sæpissime apoplexiæ aliæque concretiones lethales, coagulationesque liquidorum & plane obitus repentini aboriuntur. Et si hæc quandoque subito non contingant, sufficit, si stomachus nimium relaxatus a potu a cibis solidis statim dolorem, aut plane aversionem eorum sentiat, et præter potum vix ferculum unum amplius assumere possunt, ut ipse tales patientes novi ante hoc potui ita deditos, qui præter potum nil nisi parum de pane sumperunt, tandem quidam hydropici, quidam phtyfici, quidam apoplexia tacti obierunt. Natura semel huic malo affe-
facta, nullo modo aut difficillime amplius in meliorem flecti se finit. Verum esse quidem, potum citius suas vias quamvis longinquiores percurrere & exonerari quam cibum: nihilominus nimius

potus sua relinquit damna. Optimus adeoque & sanissimus potus, si solummodo tantum de eo hauritur, quantum ad cibos comestos diluendos, resolvendos & naturam humectandam sufficit. Præstat quoque potius sæpius & parum bibere, quam uno aut duobus haustibus potu superfluo se ingurgitare. Eatenus potus sæpius sumptus & modicus alimentis rite commiscetur & digestionem magis promovet. Nec etiam perparcus potus sit, uti namque in præparatione emulsionis, si non sufficiens liquor additur, emulsio confici nequit: ita etiam cibi defectu liquoris sufficientis non bene resolvi & ad sanguinem vehi queunt.

285 Cum itaque sæpius & parum bibendum sit. Quæritur jam an potatio post prandium, (intelligo) peracta circiter semidigestione ciborum, conveniat? cum potus aliunde citius suas percurrat vias, consequenter citius e ventriculo propellatur, antequam tota digestio ciborum peracta sit, consequenter etiam novo & diluente vehiculo indigeat. Resp. si len-

si lente & in iusta quantitate potus inge-
 stus sit, eatenus non statim solus e ventri-
 culo exit, sed una cum cibis mixtus exi-
 tum quærit, vias percurrento & hume-
 ctando partes: sed si cibi in prandio non
 sat liquidi facti sint per potum sufficien-
 tem, ut dum plures solidi & sicci vel plus
 iusto saliti cibi assumpti fuerint, tunc li-
 cet & necessarius est etiam potus post
 prandium una alterave hora sumptus, quo
 fermentatio & dissolutio ciborum non
 impeditur, sed plus promovetur, imo sine
 sufficiente liquido ad perfectam dissolu-
 tionem & distributionem devenire ne-
 quit, humoresque spissi redduntur, alias
 potio pomeridiana, quatenus liquidum
 superfluum ingeritur, & fermentatio rita
 impeditur, qua deficiente, cruditates &
 flatus oriuntur, majus damnum parit.
 Qualis autem potus sanitati optime con-
 ducat, dico ex omni potus genere, a-
 286 quæ potus sanissimus censetur de quo
 plura in sequenti §. quia omnia potu-
 lentorum genera, quæ quocunque modo
 in ventriculum ingeruntur, facile ace-
 scunt, quæ suo acido tum occulto tum
 mani-

manifesto noxam inferunt. Inter singula autem minime & rarissime acescit aqua, quæ se sola aut immixta vino multum proficit nostro corpori, præcipue qui ea consuecunt. De hac in specie fit sequens

§. I.

De potu aquæ & ejus qualitate.

287 Inter generales potus aqua primum sibi vindicat locum, nam cæteri potus mediante aqua & ex post exorti sunt, quod vero prior tempore etiam aqua fuerit, probat Genes. cap. I. v. 2. 6 & 7. *terra autem erat inanis & vacua & tenebræ erant super eam : & spiritus Dei ferebatur super aquas. Dixit quoque Deus : fiat firmamentum in medio aquarum, & dividat &c.* an vero sanitati optime conducat ut supra dictum, & quoad qualitatem unicuique naturæ conveniat. Dico quod sic & merito: nisi extra consuetudinem venerit, cæteroquin omnibus naturis est conveniens, & vix non ubivis reperitur. Potus quoque aquæ multo tempore post creationem mundi solummodo in usu erat, quapropter si adhuc juvenes a teneris in potu aquæ perseverarent saltem ad viri-

lita-

litis usque statum n. 132 & 133. tunc multo saniores & diutius viverent, eorum enim constitutio tam mollis est, ut facile a vino lædatur, hinc præmaturi etiam varii eorum morbi. Reliqui potus, qui etiam deinde primo exorti & introducti sunt ut cerevisiæ, mulsæ, sydræ &c. & in quibusdam tandem regionibus usuales sunt, per sequentes §§. dilucidabuntur. Quæritur adhuc prius quid sit aqua?

288 Aqua est elementum humidum, fluidum, constans particulis oblongis, fluidis, flexibilibus, laxo nexu invicem unitis, jugiter inter se agitatis, glabris, teretibus, & anguillarum instar lubricè volubilibus, cum terra unum globum constituens, quæ dum organo tactus immediate applicatur, sensationem humiditatis efficit.

Quod sint oblongæ, fluidæ, teretes, tenues, leves, flexiles, lubricæ, sic enim facile fluunt, & a subtili aere & æthere continenter agitantur, idque eo facilius, quo sunt tenuiores. Ideo aqua fontana pura non tam facile in glaciem concrescit, quia ejus particulæ tenuiores sunt, quam
 aquæ

aquæ stagnantis, quæ citius a globulis æthereis premuntur.

289 Quæritur, si aqua stagnans, quatenus propensior ad condensationem & coagulationem, frigidior esset, cur ergo æstatis tempore aqua fontana & fluida frigidior deprehenditur, cum quo major motus, major calor exoriatur? Resp. dando disparitatem, quia aquæ stagnantis particulæ ut crassiores fluentibus a rectilinio motu solis vehementius & sensibilibus in æstate invicem agitantur, quam in hyeme, idcirco citius in hyeme a globulis æthereis comprimuntur & coagulantur, quam fontanæ. Ratio est, quod aquæ fontanæ particulæ per motum regularem solis ad motum citaturæ a motu progressivo seu fluente suo impediuntur & refragentur. Alioquin motus solaris motum intestinum adauget, & calorem sensibiliorem efficit: e contra in hyeme, ut subtiliores particulæ & progredientes aut fluentes motum diutius servant, ne coagulentur quam stagnantes aquæ particulæ, quæ crassiores & ad quietem potius inclinant. Quo enim ab æthere subtili
magis

magis vel minus intestine moventur, eo etiam sunt calidiores, & quo recentius & fortius fluit aqua, eo etiam frigidior, quia motus intestinalis restringitur. Invenitur etiam quidem aqua fontana una frigidior altera, quo enim affluxum impetuosiores habet per poros & meatus majores vel minores terræ, tanto erit calidior vel frigidior, unde plerumque ex majoribus & altioribus montibus aquæ profilientes frigidiores & tenuiores levioresque prorumpunt, quam ex plana & declivi terra.

290 Præcipua fluiditatis causa tam aquæ quam aliorum liquorum est partium exiguitas, figura, textura, & motus ipse ab æthere vel mediante aere vel humore intercurrente profectus. Sic ipsa metallorum fusio nil aliud esse videtur, quam partium commixtio, resolutio & commotio, quæ igne resolvuntur & liquecunt vel in aquis stygiis dissolvuntur v. g. aurum in aqua regia vel mercurio, argentum in aqua forti, ita quidem, ut penitus evanescere videantur. Eorum enim partes in exiguos atomos aut particulas pene com-

minuta in fluorem rediguntur: ita etiam sal, faccharum in aqua aut aere humido resolvuntur & liquefcunt, quasi evolare videantur, hoc autem fit, dum aquæ particulæ tenuiores in poros falis aut facchari ingreffæ ipsius particulas feperant & difpergunt, unde aqua falſa aut dulcis fit, ſingula vero iſta citra motum fieri nequeunt. Clariffimus Doctor Boyle in ſuis tentaminibus fluida a duris corporibus diſcernit, quod eorum partes duræ omnino quieſcant & ſe ipſas immediate tangant, nec ulla intercurrente materia dirimantur: unde corpora ſuis contenta terminis non effluunt, cumque una pars pellatur, reliquæ omnes huic motui reſiſtunt. Econtra in fluidis partes tenui ſubſtantia dirimuntur, nec forſitan ſe ipſas immediate tangunt, ſed in continuo motu verſantur. Hinc corpus fluidum magna facilitate dividitur, partes etenim vario & indeterminato motu diviſioni non obſtant, & loco facile cedunt. Aqua liquida proprie dicitur ex eo, quod in plano, & declivi fluat, unde medium nacta inter ea, quæ dura dicuntur, & inter ſpirabilia.

291 Aqua facile aliis corporibus adhæret, minus tamen politis, ratio est, quo enim corporis superficies scabrior & asperior est, quas præcavitates facile humor subit, tanto plus adhæret, quo vero levior superficies cujusdam corporis est v. g. vitri, metalli politi, minus adhæret, non enim tam apte & proportionate vitri poros aqua subire potest, & sic aer se insinuat inter vitrum & aquam, quam deprimit. Ita etiam pennis multarum avium, ut anatis, anseris &c. immediate adhærere nequit. Cur vero non adeo pertinaciter adhæreat aqua panno aut aliis corporibus, ut pennis & vitris, lapidibusve politis, sicut oleosi & pingues liquores, cum oleosæ & pingues particule ramorum instar arboris, quæ tenaciores sunt; ideo oleosæ & pingues partes suis ramulis tam firmiter, minimis etiam poris & cavernulis corporum adhærent, ut vix avelli queant: ubi econtra aquæ particule simpliciores & tenuiores, flexiles, oblongæ ac læves sunt ramisve carentes, facilius extricantes ac ab aere deprimentes, quam ramosæ oleosæ, quæ aquosæ citius

etiam dividi & decidere possunt.

292 Cum oleo aqua difficulter aut vix misceri se permittit, & hoc propter lavorem superficiei, nisi alicui sali immixta sint, ut in sapone liquet, qui ex sale fixo & oleo seu pingui materia nempe sevo constat: sic etiam quando cardiaca a medicis præscribuntur, quibus oleum aliquod v. g. cinamomi, chariophylorum &c. nonnunquam ingreditur, tunc oleo tantillum sacchari addunt, & ambo in mortario uniunt, deinde sensim aquam admiscent, & sic dissolvitur oleum per sal acidum saccharo inditum, & cum aqua mixtionem init.

293 Aquæ merito qualitas frigida & humida attribuitur, quamvis indifferens sit ad suscipiendam utramque qualitatem tam calidam quam frigidam, potius tamen ad frigus seu ad quietem natura sua inclinat, quam ad proprium motum: ab experientia etiam habemus, calorem diminui ab aqua (ut supra Tract. 2. cap. 1. §. 2. dictum fuit) qualiter motus augeri & diminui possit, ex quo calor refranatur. Quatenus particula aquæ ingressa

cor-

corporis calidi poros motum materiæ subtilis, aut etiam aliis partibus subtilioribus in corpore dissolutionem & avolutionem ulteriorem & motum validum inhibent. Aqua est enim, quæ omnibus mundi corporibus juncta, veluti mundi quædam gluten & vinculum indissolubile omnia nectit, sine qua omnia in pulverem converterentur: non tamen frigida aqua in summo est, alias foret omnis caloris expers, consequenter sine motu, unde necessario congelasceret: notum est, frigus aquæ intendi, dum con-

294 crescit in glaciem. Emolliendi vero vim habet, quatenus poris se miscet, & sua figura flexibilitatem infert.

295 Quæritur, utrum solum aquæ proprie humiditas conveniat? cum ob definitionem Aristotelis non esset humida, quia tenuis est, juxta quod ignis foret humidissimus, quia tenuior aqua; multo minus, quod sit qualitas tactilis facile terminis alienis, difficile suis terminetur & adhæreat: quod si ita, tum omne fluidum, ut aer, ignis, metallum fustum seu liquefactum, etiam argentum vi-

vum cum auro & argento, plumbo & stanno comparatum, humidum dici deberet, cum eorum meatus subeat, aqua vero si cum foliis brassicæ aut corpore polito, ut vitro & anato, plumis conferatur, ut supran. 291. Cum eas non madefaciat, humida non esset.

296 Resp. solummodo aquæ propriæ qualitas humida convenit, & omnia, quæ ejus immixtionem patiuntur, scimus qualitates organo tactus agnosci, tandem ubi corpora dura aut mollia, solida aut fluida, humida vel sicca, aspera ac lævia, calida vel frigida, papillulis pyramidalibus nerveis, undique in cute copiosissime emergentibus applicantur, pro varia eorum figura & motu sensum imprimunt, intus hærentibus spiritibus, qui tactus uno verbo dicitur. Quæ afficiunt vero has eminentias objecta, non uno sub nomine, ut in reliquis sensibus exprimuntur, potius cum ab illarum discrepante vel figura vel motu, alia aliave agitatio semper imprimatur nostris organis. Quando enim corpus partibus firmiter sibi compactis immobilibus & ad contactum

ctum renitentibus constat, dicitur durum; sicut, quæ laxius adhærent, mobiliiores & mollia sunt. Solida denique dicuntur, quæ facile dividi nequeunt a tactus organo, uti fluida, quæ textura illorum ita sibi connectitur, ut vel sponte concidat, aut contactui non resistat. Humidum vero vocatur, si cedat non solum tangibile; verum etiam tactus organo exiguis suis particulis adhæreat, ipsumque madidum reddat. Siccum, quod saltem nonnihil humiditatis in tactus organo relinquit, verum quandoque præsentem removet ac detergit.

Ad superiorem illatam difficultatem dilucidandam, etsi aqua non adhæreat foliis brassicæ, plumis, aut resinis vel vitro, nec madefaciat. Mercurius vero adhæreat auro, stanno vel plumbo, nunquam vero madefaciat manus, satis est, si manibus, aliisque corporis partibus adhæreat aqua aut ejus humiditas ad pronunciamdam & determinandam humiditatem. Spiritus & oleosi liquores alcalisati seu omni phlegmate privati, dum tactui accedunt non madefaciunt, sed se statim cum

particulis humidis in poris hærentibus jungunt, & quasi madefacere videntur. Jam ulterius de aqua.

297 Multivariæ vero reperiuntur aquæ, specie & bonitate differentes, quædam enim sunt salinæ, ut marinæ, quædam dulces, ut fontanæ, quædam etiam supercœlestes, de quibus mentio fit Genes. I. *Fiat firmamentum in medio aquarum, & dividat aquas ab aquis.* Item Ps. 148. *Aquæ omnes, quæ super cœlos sunt laudent nomen Domini.*

298 Quæritur jam unde mare salsum, & quidam fontes quoque falsi deprehendantur. Resp. ad primum, cum sol & luna continuis influxibus per ventorum vaporumque copiam mare indefinenter agitent, & quia fundus maris innumeris meatibus & voraginibus cribratus nascitur: hinc fit, ut ignis subterraneus salis-
ginosæ terræ spiritus calore excitatos, oceano omnibus in locis passim communice-
t & falsedine imbuat. Ad secundum, dum fontes per terræ cavernas sat latas falsedinem marinam non deponunt, vel et si per angustiores deposuerint, per tran-
situm

fitum iterato lacum salinum secum arripiunt particulas salinas, ex quibus magis vel minus salsa fit aqua. Econtra dum in terræ cavernis subterraneis ignibus retertis aqua marina in vapores deposita ex majori parte materia salina veluti in laboratorio chymico sublimatur, qui dein a minori motu accedentibus pluribus globulis æthereis ad condensationem rursus preffi in unum locum collecti, fontes generantur dulces. Inde ergo colligendum, fontes ac fluvios, undecunque veniant, originem suam ducere a mari per terræ meatus. Hoc comprobatur S. Scriptura Eccles. cap. I. *Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat ad locum suum revertuntur, ut iterum fluant.* Videmus etiam a tot fluminum lapsu continuo oceanum non redundare, nisi supponatur, per venas subterraneas aquam fluviorum scaturiginibus reddere. Confirmatur etiam, dum æstatis tempore, quandoque etiam siccissimo nulla cadente pluvia quosdam fontes nullatenus exsiccari: fit tamen etiam ut ab imbribus & fluviis fontes exoriantur & augeantur. Sicut

autem quidam fontes salini fiunt: ita etiam, si aqua per sulphuris, vitrioli, cupri, ferri, nitri, aut aluminis venas transit, eorum particulas secum aufert & induit, hinc acidulas aut thermas constituit. Quorum mineralium ope, prout contraria magis conveniunt, effervescentia quosdam fontes calidos efficiunt.

299 Quomodo vero mixturæ aquarum cognosci possint, qualia secum advehant mineralia, hæc per destillationem ignis tortura manifestantur, quoniam in his reperitur terra fatua, vitriolum martis, nitrum & alumen, sulphur cum sale aereo avolare videtur, si præcipitando analysis instituatur, salia sub eodem schematismo apparebunt.

300 Quæritur tandem, quænam aquarum pro potu quam coquendis cibis salubres, quænam insalubres sint? Dico, fontanas, fluviatiles puras ac pluviales præ marinis aut subsalsis præferendas esse, & quæ sensibili odore ac sapore carent, calorisque clari ac limpidi instar chrySTALLINI pellucidæ ac etiam leviores cæteris sunt, citiusque ebulliunt ac frigescent, quæ demum frigidio-

diores æstatis quam hyemis tempore fi-
unt, hæ multo meliores quam si adhuc lu-
tosæ vel argillofæ existant. Dein quæ ad
septentrionem aut occidentem oriuntur,
& solem aversum habent, utpote crudæ,
graves, & tarde permeantes deteriores esse
experiuntur.

301 Quæritur adhuc, quæ aqua salu-
brior fontana continuo defluens, aut sta-
gnans seu cumulata, & putealis ex im-
bribus & nive collecta ut in cystemis, vel
non quæ varios vapores & exhalationes
302 terrestres permixtas habet. Ut aqua
303 mineralis seu acidulæ, quæ per se vel
cum vino mixtæ in prandio aut cœna non
bibendæ sunt, quia chylicationem tur-
bant, & nutritionem sufflaminant, &
persæpe morbis ansam dant. Nec pro
medicina multum valent mane potæ, quas
vituperat D. D. Dolæus in sua Epistola ad
Clar. D. Waldschmid. datam, ita ajens: Mi-
sturam acidularum ita in venis tempera-
ri non posse, ut singulis respondeat corpo-
ribus, & quam sæpe mixtæ ex inconveni-
enti mistura, resolutione sublimatione aut
præcipitatione venenosum quid indue-

re valeant, quod quavis forte hora possibile non semper a medico, satis alias sollicito & prudente, debite examinari & cognosci potest. Nam quot homines experiuntur, quantum viscera eorum (qui ex præpostera præscriptione medici ad mensuras etiam acidulas potandas suadent) debilitentur, adeo, ut fibræ eorum nullis postmodum remediis ad pristinum & meliorem statum reduci possint, & quod maximum damnum inferunt, acidulæ sæpius potatæ & vix non quovis anno, pectori & pulmonibus experientia lethalis testis est, alias etiam raro pro vera causa morbi præscribi possunt, & ut plurimum acidulæ merum vix non medicamentum empyricum sunt, ex quibus vere accidentalis fortunate contingens effectus sperandus est. Ad hoc, ut quæstioni satisfaciam, dico, quod si aqua superioribus conditionibus n. 300. dotata sit, tunc illa optima fontana censetur, quæ continuo defluit, & ex montibus puris profluit, quæ multo sanior & levior, quam illa ex fontibus in planitie affurgens, quæ plerumque ex vicinis fluviis

viis transportatur, et non tam longinquos ductus habet, ut in montibus, per quos ita transcribri possit. In planitie etiam impuritates magis congregantur & per terræ poros imbibuntur, & aquæ immiscuntur. Ideo aqua stagnans & putealis raro exhausta non ita salubris est. Quam si continuo fluat.

303 Omnis tandem aqua sanitati offensa est, quæ ex pravis & stagnantibus facile putredinem contrahens, secundum verus proverbium: putrescunt ni moveantur aquæ, aut quæ ex cænosis aut turbidis locis, omniumque sordes recipiens, & quamvis transtillans. Dein fluvii aqua raro pura reperitur, cum omnis generis spurcitiæ vel in eam injicientur vel secum deferat & rapiat, piscium etiam sapor, ubi multi dantur, in aqua sanitati officiosus est.

304 Omnium autem pessime notæ est aqua glacialis, & omnis potus in glacie valde refrigeratus, quia aqua glacialis valde causticas particulas in se habet. D. Stifferus sufficienter probavit, quod nimirum aqua hæc glacialis vel nivalis in ædificiorum cæmento potentius reliquis pluviosis agat,

gat, nec non corium quamvis pinguedine munitum, a salium corrosivorum plurimorum iniuria alias liberum, in calceamentis nihilominus ambulantium adeo fortiter arrodatur brevique dilaceretur. Tandem etiam loco menstrui caustici in diversorum concretorum resolutionibus eadem aqua ipse author usus fuerit. Borrichius Herm. *Ægypt. & Chym.* cap. 7. in aqua nivali & pluviali frigida sallem pungentem cum sulphure flammante & mercurio fumante invenit. Pluvialem tamen refert mitiorem nivali, roralem vero adhuc mitiorem & debiliorem suo sale fuisse.

305 Verum enim vero quantum acida & frigida vitæ nostræ nusquam non offensa sint, experientia quotidiana lucet. Cujus periculi effectus plurimis etiam exemplis confirmari potest; quanta mala ex potu gelido oriantur. Ita erat vir præclare conditionis, qui pro temperando calore æstivo potum valde frigidum cerevisiæ affatim hauserat, dein dolore colico cum cardialgia dolorifica corripiebatur, quam febris statim concitabatur, a qua non nisi longo post tempore convaleuit. Ita
quæ-

quædam uxor laboribus domesticis incallescens aquam copiose frigidam hauriens, in atrocissimos uteri dolores incidit. Alii duo in conviviiis laute viventes & vino gelido utentes, dysenteria funesta affecti fuerunt & alii plurimi. Quamvis quidam homines consuetudinem & naturam robustam habeant, ut frigidissimum potum tam æstatis quam hyemis tempore continuo usurpent, & se a plurimis morbis & incommodis præservatos liberatosque glorientur. Nihilominus cum Job dicat cap. 14. v. 2. *Homo nunquam in eodem statu permanet*, & natura mutetur, a suo robore deflectat, satius est his extremis non assvescere, quæ nobis morbos lethales aut ipsam mortem accelerare queunt. Medio tutissime itur. Restant adhuc quædam de aquæ utilitate proferri.

306 Aquæ utilitas non tantum deprecatur, ut partes nutritivas advehat, & in corpore distribuatur; sed etiam ut a corpore nostro tam sordes abluat & lavet, quam per vias urinarias & ipsum sudorem particulas acidas & salvas abunde existentes eliminat, quamvis proprie non de-

destruat, aut eas totaliter invertat, sufficit, si resolvat & comminuat salia quævis in minores particulas facilius ex corpore eliminandas, pituitam quoque fluidiorem reddat, bilem temperet, & quod maximum est, potus aquæ nunquam acescit, & omnibus ægrotantibus, modo frigus ejus non obfit n. 304. & 305 tuto porrigitur: ubi econtra alii potus magis incrassant & humores vitiant tam vinoli quam cerevisiarii. Notatur ex praxi per decocta seu potiones aqueas tanquam diluentia massam sanguineam & in coarctantia salia hostilia e corpore nostro educi, & optimum effectum præstare.

307 Cur autem multi a potu aquæ de stomachi & intestinorum dolore & inflatione conquerantur. Id experiuntur, qui a potu aquæ desveverunt, & alios potus, ut vinum, cerevisiam &c. pro consueto potu assumunt. Consuetudo enim quamvis deteriora minus assuetis non ita nocent. De assuetis non fit passio; inassueti autem, quamvis salubriora, attamen stomachum mox alterant, præsertim etiam dum ventriculi adsit vitiosa dispositio,

tio, vel dum cruditatibus, vel cibis plus impletus sit quam digerere possit. Tunc obstructions exinde ortas nec aqua, nec alius potus tam facile tollet & levitatem adferet. Unde vix non omnis potus, præcipue abundantior fluctuabit, distensiones tam ventriculi quam intestinorum creabit, quod si enim pari obstructi sunt, liquores potulenti & jusculacei a contento aere illos transire cum impetu tendant, qui impediti, refluant & varios generant dolores, donec tandem materia cruda successive resolvatur, & per poros transcoletur n. 104.

308 Nullus dubitet, quin etiam potus aquæ ad digestionem ciborum quam optime conducat. Videmus nimirum homines solo potu aquæ fontanæ utentes, optimo appetitu vigere & digerere ad unguem, diutius quoque vivere, quam qui aliis potibus præcipue solis fortioribus fruuntur v. g. vino, cerevisia, mulsa, &c. quod si vero ab aqua sola, quatenus ea non assueti sunt, stomachi læsionem vel languorem experiantur, non incongrui erunt loco hujus alii potus spirituosiores, ut
vi-

vinum mediocre, bona cerevisia, vel aqua cocta cum quibusdam corticibus vel radicibus v. g. n. 310. ita tamen debent hi potus sumi, ut aqua in omni potu prævaleat, tunc enim multo facilius plurimi homines in morbis sanantur, quibus tempore morbi sola aqua conceditur, & reliqui potus, ut noxii interdicuntur.

309 Quantum autem nimia potus quantitas officiosa sit, experiuntur viscera eorum, qui stomachum nimio potu implent, a quo adeo gravantur & debilitantur, ut dein fibræ eorum nullis remediis ad pristinum vel meliorem statum reduci possint. Et tanto magis, si potus multis particulis crassis, tartareis, acidis, salibus acerbis imprægnatus vel nimium gelidus sit n. 304. qui magnopere massam nostram sanguineam alterare potest. Adhuc unum exemplum mihi incidit, ut addam de potu gelido, quamvis consveto, quem quidam consul Basiliensis dicissimus hauserat, quo quidem per plures annos n. 305. tam æstivo quam hyemis tempore pro potu ordinario utebatur, nihilominus ab eo repente incidit in maximam

mam deglutiendi difficultatem. Omnes tales potus, ut & pallustres & turbidi, vel acefcentes & summe austeri variis morbis facile anſam dant, ut febribus, phtyſi, aſtmati, angina, colica, diarrhoea, dyſenteria, tabi, hydropi, gangrenæ, &c. de his Hippocrat. ipſe lib. 5. ſect. 17. refert, frigidum hæc adferre incommada: convulſiones, tetanos, livores quaſique partium denigrationes, & rigores febriles. Item ſect. 18. Idem frigidum bellum indixit oſſibus, dentibus, nervis, cerebro, dorſali medullæ: calidum vero his præſtat adiuumentum. Et ſect. 24. frigida, cujuſmodi ſunt nix & glacies, pectori ſunt inimica, tuſſes movent, ſanguinis profluvia cient, catarrhos excitant.

Ad hoc itaque tam quantitas quam qualitas potus bene perpendenda eſt, quia etſi conſuetudo in potu teneatur, nihilominus ſi in quanto vel quali excedatur, nocuum eſt: quatenus in quantitate & qualitate mediocri conſuetudo facilius, dum tempus urget n. 308. variari poteſt, quam ſi nimio aſſveti ſimus. Qui dein ven-
 310 triculo debili pollent, & aquam re-
 Y cen-

centem fontanam haurire non audent, hujus loco substitui potest aqua cocta ex passulis min. & crem. tartari vel ex liquiritia, avena & hordeo cum sem. anisi & feniculi, vel ex cinamomo, vel galanga, vel cassia lignea, &c. per quas coctiones aqua corrigitur, & gratior atque utilior ventriculo fit quam cruda fontana, præcipue ubi bonæ non extant aquæ fontanæ.

311 Quæritur, an aqua nutriat? Resp. affirmative, sed tenuissimam suppeditat portionem, a qua non diu vitam nostram protraheremus, hoc etiam experimur in brutis ut & in piscibus lagenis inclusis, inibi marcescere, & tandem plane emori.

§. II.

De Lacte.

Non immerito lac inter potus genera refero, inevitabilis namque potus lactis est tenero in cunis sine voce puero ab universalifonte pectoris scæminino scaturiens; imo in utero incluso fœtui jam per sanguinem ei advehitur & communicatur, illumque augmentare incipit.

Iste

312 Iste ergo speciosus fons nostræ fluentis vitæ, qui solus & unicus omnia animantia sustentare & alere potest: non tantum in primordio vitæ; verum etiam dum adulti & decrepiti facti, multoties per longam temporis spatium nos conservat. De quo multæ testantur historiæ ut ex ethnicis habemus, quamdam filiam matri suæ fame perituræ in gemitu carceris se in nutricem substituisse; alia etiam filia patrem suum neci jam proximum in carceribus ob parsimoniam denegati alimenti suis uberibus nectareis illum lactasse ejusque vitam prolongasse. Plutarchus revellet de Sallistrato, nullo alio cibo vel potu quam lacte vitæ curriculum absolvisse. Galenus de fene quodam, qui centum annis ruri egit agricolam, illius plurimum nutrimentum lac fuisse. Quæro, quale etiam modernis temporibus aliud & melius ac frequentius condimentum & alimentum plebeis sit quam lac? Quid dicam de morbofis, qui per diuturnum usum lactis non solum aluntur, verum etiam noviter ferme generantur & sanantur. Salubris itaque ex uberibus proma-

nat fons omnia viventia potans. Singulariter vero recens exhaustus tam primogenitis quam valetudinariis ac aliis, & quatenus lac butyrosa, serosa & caseosa constat substantia, in potum & cibum simul se nobis offert, nec multa digestionem & mutationem opus habet, quia lac recens non coctura in ventriculo opus habet, sed levi separatione & negotio vias chylicas percurrit & in sanguinem advehitur & vertitur, nutritionemque quam optimam largitur. Hinc hecticis & marasmo affectis, podagricis & diarrhoeis, dysentericis suo modo applicatum unicum solatium multoties deprehensum fuit.

314 Antequam autem lac in usum veniat inculpatum esse oportet, quia facile a pravo cibo & potu quoque depravatur & vitatur: ita etiam ab iracundia, lascivia, a forti corporis exercitatione vel labore, balneatione, frigore &c. optimum est, si noviter exmulsatum & calidum propinetur, qualecumque illud sit, si diutius aeri aut igni exponitur, acescit, dein citius in ventriculo in grumos abit. Oportet etiam ventriculum vacuum &

præ-

præternaturali aciditate liberum ingredi, alias profecto ab acido ventriculari in partes discedit crassas & coagulatur, vela cæteris cibis sibi contrariis, v. g. dum acida vel falsa cum lacte assumere nobis placet, facile corrumpitur. Necessario itaque nostri succi ventriculares contrarii prius præparandi sunt, alias corpora impura, quo plus nutries, plus lædes, referente Hippoc. lib. 2. Aph. 9. & alibi lib. 5. Aph. 64. Lac cephalicis & febricitantibus exhibere malum: & quibus biliosa secedunt cum febre aucta, &c. adeoque si lac ventriculo impuro ingeratur, a præternaturali acido ventriculari corrumpitur & acefcit, ac dein frequentes excitat vomitus, singultus, tormina, vermes, febres, diarrhœas, epilepsias, quandoque convulsiones, multasque necis inopinatas occasiones. Hinc etiam multoties infantulis sunt hæc incommoda inevitabilia, dum miselli lac vitiatum vel vitiatum pro earum sustentanda vita ejulatu mendicant, lactis peccata materialia, quæ infantuli a primo nativitatis die piare incipiunt, denique cum lacte morbos,

bos, morborumque occasiones consequuntur. Non denique omne fluidum, quod ex scatebris uberum propullulat, indifferenter ad alendos infantulos & sanandos ægrotos aptum natum est: sed bene examinandum, quale propinandum sit, ne cum illis miselli homunciones per id plus destruantur & torqueantur, vel plane ut sæpissime contingit, occidantur.

315 Quoad humanum lac, oportet illud debita consistentia esse imbutum & naturali colore, sapore & odore constitutum, quod nec in quantitate exigua nec nimia excedit. Consistentia ejus tunc laudabilis est, quando plus de sero quam caseo constat. n. 133. Ut autem lac bonum & sanum tenello infantulo sit, nutrix eligenda, quæ non diu pro priori lactaverit, quia semper crassius & caseosum magis lac acquirit, quam in initio haberit n. 133. Dein si nutrix eupepta larga manu ingerat, potum quoque & liquida parce sumat, ex quo lac crassius generatur: quam si potu debito & sufficiente liquido partes gelatinosas & butyrosas diluat, ex hoc lac tenue & fluidum facit.

Potis-

316 Potissimum color lactis albus esse debet, modicum tamen ad luteum & casium colorem inclinans, e contra si flavescat aut nigrescat, vel viridescat, aut rubrum vel saphirinum colorem ostendat, tale ex corruptis humoribus exortum est, illudque contemnendum &

317 rejiciendum. Sapor lactis gratus esse debet, non falsus, nec notabiliter acido falsus, alias scorbuti genesis, nec austerum vel amaricantem, aut quemcunque alium simplicem vel mixtum in lingua relinquat saporem. Salia enim talia aut acidum occultum latitans in lacte tenellulis facile aphtas, tormina ventris, epilepsiam, convulsionem, alvi fluxus, intertriginem, crustam lacteam, mictum accerrimum partes proximas excoriantia, aliosque infantibus morbos pro-

318 ducunt. Odor lactis nullus adverti nec esse debet, imo rejiciendus odor acidus seu putridus v. g. cujusdam phryficæ. Per diætam erratam & sumptus quosdam cibos lac quoque depravatur, & odore quodam advertibili afficitur. Quod etiam

etiam prius examinandum est, antequam fugatur.

319 Non minus ab aliis diversis animalibus lac fugitur & etiam emulgetur, ut ab asina, vacca, camela, equa, capra, ove &c. inter hæc usitatius lac vaccinum, caprillum & ovillum est, reliquorum non ita seu potius in medicamentum quam in alimentum ordinarium assumitur. Ex horum animalium crassissimum & pinguis-
simum lac vaccinum est, plurimum enim caseosæ substantiæ particeps est. Asinum omnium tenuissimum & maxime serosum est, ad refrigerandum, diluendum & detergendum aptissimum. Caprillo vero utendum, ubi potius ad nutriendum & reficiendum corpus opus est. Ovillum caprillo modicum crassius est, quod etiam magis nutrit, de quibus, si plura ad curam placuerint, ad therapeutice[m] transmitto.

320 Est denique lac in genere humor candidus & dulcis, constans partibus serosa & alimentari secretis, & quantumvis lac dulci & grato sapore constat: nihilominus, dum extra corpus uberinum

num servatur in loco quodam calido, facile acescit & præcipitatur. Quod præcipitatum in superficie florem seu cremorem lactis separat, cujus portio maxime sulphurea seu oleosa per artificialem qualificationem ab aliis partibus separata, tandem butyrum efficit. Relictis duabus substantiis, nempe serosa & caseosa, quorum prima tenuis, fluida & aquosa est, nonnullis aliis particulis, maxime salinis intermixtis: altera crassa & coagulata continens multas particulas terreas, ex qua caseus confectus, valde macer est, nec nutritioni nec suavitati arridens, nisi ex majori perfectione cremoris admixtione perficiatur & melioratur.

321 Ex chymicis laboribus non minus patet, lac in se sal continere acidum, fixum, occultum n. 317. dum scilicet ab oleosis particulis, quæ antea cuspides ramulis suis tamquam lacertis apprehendebant, ob subtilis materiæ motum continuum pressionemque globulorum ab invicem disrumpuntur & solvuntur, hinc acidæ sui juris factæ, acidum saporem nostræ linguæ imprimunt.

Quæ-

322 Quæritur utrum lac biliosum sit?

Resp. Quoad ejus partes butyrosas sulphureas, biliosum esse affirmo, sed non magni momenti est, quia serosæ ejus particulae prævalentes vim sulphuris diluunt & hebetant. Hinc a potiori frigiditatis gratia assumitur, adeoque lac ebutyratum ob prævalentem sui aciditatem non adeo salubre. Nisi ubi ad temperandum calorem, ad alvi fæces & urinam provocandam, viscerumque obstructions tollendas congruum judicabitur.

323 rum etenim in eo contentum summe laudat Baulivius, eximius Doctor & summopere extollit in sananda hydrope sicca. Doctor Moræus illud etiam in febribus malignis recommendat.

Lac denique omne quoad consistentiam non nimis crassum nec caseosum, nec nimis tenue & serosum esse debet. Recens multum ab animali bene pasto & habito petatum per se temperatissimum esse animadvertitur, omniumque ferme

324 alimentorum præstantissimum: Cujus bonitatem & excellentiam ipsa sacra Scriptura proficitur Exod. cap. 3.

Vidi

Vide afflictionem populi mei in Ægypto, inquit Jehovah, & clamorem ejus audiivi propter duritiem eorum, qui præsunt operibus &c. educam vero illum in terram bonam, in terram, quæ fluit lacte & melle. Item Cant. 4. Lactes mel sub lingua tua. Et certo lactis defectum inter pœnas temporales ipse Ezechiel cap. 25. retulit: ubi DEUS cominatur: Ecce ego tradam te filiis orientalibus, ipsi comedent fruges tuas, & ipsi bibent lac tuum. Ipse Salvator noster ex Mariæ uberibus lacte nutritus fuit, de quo inquit S. Hieronymus, neque enim fieri poterat, ut quæ genuit masculum & erat puerpera, careret lactis abundantia.

Recordentur omnes scemina verborum S. Ambrosii in illum textum, quis annuntiabit Abrahæ, quod Sara lactet filium? monet omnes sceminas, meminisse dignitatis suæ, & lactare proles suas. Quam pessime vero consulant liberis suis proh dolor! prodigiosæ illæ mulieres, qui fontem suum saluberrimum corporisque generis humani educatorem tantum ornanti pectoris non liberorum alendorum gratia a conditore summo distribu-

tributum fuisse Tr. I. n. 129. præsumunt, illumque arescere & extinguere cum periculo quoque averſi corruptique lactis laborant, & proles ſuas meretricibus lactandos porrigunt, quorum lac eſt cloaca omnium flagitiorum: imo quam ſpecioſas virtutes, inquiebat Doctor Greifel, Medicus quondam Vienneniſis, contrahent filii a tali aliqua nutrice exuſta, & mercuriali fumo exſiccata. Hoſpitalis ſ. Marci Alumna: quam generoſus ſpiritus in tali filio nutrito a lacte, in ſtabulo prope hircum & equos factò, generabitur.

326. Iſte vero primorum noſtrorum antecellorum potus ſcilicet aquæ & lactis, palato eorum non ita diu ariſerat, ut eo ſolo ultro continuaffent, ſed alios adhuc temporis ſucceſſu invenerunt & excogitarunt potus, tam per expreſſionem fructuum quorundam, quam per excoctiorem elaboratos ut vini, ſydræ, mulſæ, cereviſiæ &c. de quibus §§. ſequentes agent.

§. III.

De vino, ejusque spiritu seu essentia.

327 Vinum nihil aliud est, quam succus ex uvis expressus, & tandem per fermentationem defæcatum, nimirum uvæ dum ad maturitatis statum deveniunt, porro in lacu seu cupa vinaria pedibus calcantur, vel ligneis instrumentis solummodo contunduntur, præcipue ubi haud perfectam maturitatem nanciscuntur, vel non in magna copia vineæ & uvæ reperiuntur: & ita succus exprimitur, ut dein nomine musti veniat, post hoc succus iste recens doliis committitur & dum vel a motu fermentationis impeditur, dum intra vasa lignea sulphur accendunt, quo fumo vehementer acri acidoque imprægnatur, effervesce non patitur, mustumque perpetuum appellatur, ex quo paucus aut nullus spiritus destillatur. In stomacho nihilominus eluitur & nos inebriat, quia ibi prius fermentat. Quod si vero in doliis motus fermentationis & defæcationis admittitur & promovetur, per quem particulæ alcalicæ & acidæ ab invicem continuo recedunt,

&

& inter se moventur: ex quo major vola-
 tilisatio & vini spirituositas exori-
 328 tur. Quamobrem vinum fermenta-
 tum & ejusdem fæces destillationi
 subactæ, copiosam dein suppeditant spi-
 rituum portionem, si vero uvæ nimis fu-
 erint ad maturitatem superfluameductæ,
 & quasi corrugatæ & inspissatæ succo, in
 horum succo expresso fermentatio non
 tam cito & rite procedit, vel plane sup-
 primitur, idque ob humiditatis inopiam
 & particularum ramosarum copiam: qua
 ratione etiam illud vinum seu mustum
 ex talibus uvis expressum, *Außbruch*
genant, majorem obtinere solet oleosam
 dulcedinem. Quare etiam ex illo minor
 copia spirituum destillatur, quam ex ma-
 gis fermentatis. Quo enim vinum fue-
 rit minus dulce & oleosum & magis aqua
 immixtum, melius & citius fermente-
 scit, majoremque præbet spirituum copi-
 am destillando. Post musti fermenta-
 329 tionem vinum indies magis & ma-
 gis redditur pellucidum & clarum,
 nam quædam particulæ parietibus vasis
 adhærent, tartarumque gignunt, quæ-
 dam

dam ad fundum præcipitantur, fæcemque constituunt, in qua magna quantitas spirituum retinetur, & destillando extrahitur.

Mustum aut vinum ex debito maturatis uvis componendum & exprimendum est, alias si non ad maturitatem pervenerint debitam uvæ, ex his potius omphatium exprimitur, quod summe acidum, nec ex ventre tam cito exit, sed morando varias excitare potest passiones, nec per vias urinarias tam cito pede labitur. Phlegmata inspissat & pectori nocet. Dum vero mustum ex perfecte maturis uvis perficitur, ac per lentam fermentationem depuratur, multo salubrius est, quam si fermentatio retinetur. Non enim fermentatum mustum aut vinum digestionem in ventriculo retardat, debilitat aut plane invertit, & multoties in fermentationem deductum per superiora omnia vix non ejicit, quod si hoc non fiat, tunc inflat, obstruit, bilem auget &c. dein etiam si ex non rite maturatis uvis vinum componitur, ut in quibusdam partibus vinearum
rati-

331 ratione defectus coloris a sole contingit: Ubi nimirum vineæ versus septentrionem vel inter occasum & septentrionem situatæ sunt, vel in partibus frigidioribus vel demissioribus plantatæ, utcunque uvæ perfecte non maturatæ colliguntur, ex quibus vinum austerum & fumme acidum nostræ naturæ perniciosum paratur. Tales vineæ potius non plantari aut si plantatæ eradicari & in ignem rejici deberent. Quid enim prodest talis fructus, quæ non ad perfectam maturitatem pervenit, quid inde aliud sperandum, quam morbi varii & præmatura mors. Potius itaque extirpentur dicente Matth. cap 3. v. 10. *Omnis arbor non ferens fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur.*

332 Varia igitur vina excrescunt, quæ etiam differunt tam in colore, odore, quam crassitie vel tenuitate, & ætate, qualitatemque diversam induunt vel magis aut minus calidam vel humidam, quo enim plus spirituosæ & minus acidæ sunt, calidiora, minusque humida erunt, quatenus minorem portionem phlegmatis seu aquæ

aquæ immixtam habent. Idcirco omne vinum calidum & humidum quidem est, gradu tamen a se differens, quod ab effectu demonstratur, tam per usus extrinsecos quam intrinsecos. Unum reperitur vinum album, aquosum & minus potens, econtra aliud generosum & impense calidum exsiccansque; uti vero vinum al-

333 bum fulvo & flavo minus calefacit: ita ex rubro aliud magis aliud minus generosum, & quo nigrius & rubicundius a potiori obstructionibus generandis aptum est, quatenus incrassat humores, suaque salina & acerba terrestreitate adstringit. Hinc in diarrhœis, & dysenteriiis, ubi non febris adest, sæpius proficuum deprehensum est. Tale

334 autem vinum rubrum alio modo ut album præparatur, quod etsi ex rubris & nigris uvis exprimitur, nihilominus pellucidum & album evadit, nisi prius antequam exprimantur uvæ una cum suis retimentis seu folliculis fermentationi committantur, & hoc modo succus ruber & niger evadit, quæ nigredo solis corticibus inerat, fermentando autem cum

folliculis vino seu succo communicatur.

Et si vero vinum omnium vegetabilium princeps, menstruum cœleste, clavis philosophorum (ad chymiam) bezoardicum vegetabile, nectar divinum, aurum potabile vegetabile, & aliis adhuc titulis a veteribus salutatum fuerit, nihilominus vinum, quodcunque illud sit, five acidum five dulce, five novum, five antiquum, forte aut debile, superflue vero potatum n. 309. semper nocuum &

naturæ nostræ ac etiam animæ perniciosum est, quoniam illud sua quantitate fermentum stomachale nimium diluit, invertit & evehit, spiritus in suo motu confundit, & digestionem depravat, ex qua depravata tot myriadum morbi. Audiamus Eccles. cap. 19. v. 22.

Quam sufficiens est homini erudito vinum exiguum, & in dormiendo non laborabis ab illo, & non senties dolorem. Et ibidem. Exultatio animæ & corpori sobrius potus. Vinum multum potatum irritationem & iram & ruinas facit multas. Nonne Genes. 9. Vinum nimium Noe generis nostri instauratorem in verecunde detexit. Et ut Genes. 19. legi-

legitur. *Vinum nimium Lotb duarum suarum filiarum corruptorem effecit. Amaritudo denique animæ vinum multum potatum*, dicit Ecclesiast. cap. 19. v. 36.

Qui itaque amat nimis bibere, facile etiam perdit credere; nam Proverb. 31. v. 4. *Nullum secretum, ubi ebrietas regnat.* Hæc de quantitate. Jam etiam de qualitate vini quædam adhuc dicenda restant. Vinum omne præter spiritus salinos volatiles sulphureos acidum simul occultum complectitur, a quo, ut abstineant, plurimos ægrotos hortamur: acidum quidem benignum & non adeo infensum sanis, quamdiu moderate sumitur, quod partim in stomacho, partim in intestinis opermenti fellei subigitur, invertitur, &

in sal falsum volatile redigitur, nihilque detrimenti adfert; sin vero quotidiano & familiari ejus usu præsertim nimio vinci nescio crudus & acidulus liquor, toto exierit ventriculo, aciditate corpori hostili in intestinis tormina, colicam, in artubus pareses & contracturas, paralyfim, vel plane apoplexiam, vertiginem, epilepsiam, hydropem,

maniam, præter adhuc alia mala ut arthritica & nephritica parturiet.

337 In omni vino acetum consistit & quo potentius vinum, tanto etiam fortius & acrius acetum, quatenus salium fixorum major quantitas constituitur in aceto, ergo videtur, quod in vino jam occultum acidum lateat, & hoc per evaporationem salium volatilium oleosorum, seu sulphur per calorem exaltatum manifestatur, ut in conficiendo aceto fit, vel per coctionem quandam, vel in ventriculo post peractam fermentationem, unde ructus acidi. Hoc videtur in nimium impletis vino, quibus vomitum parit, hi non vinosum, sed acidum seu acetosum instar humorum ejiciunt, quam dulcissimum etiam antea fuerit vinum.

Eximius D. Willisus in sua patologia ait: Quoniam chylus non nisi indigestus, atque particulis efferis, & indoneis præditus, in visceribus paratur: dein a largiori vini potu crassamenta falsa, & sæculentiæ hederogeneæ, quæ alioquin in primis viis subsisterent, nimis exaltatæ a vino in sanguinem deferuntur.

runtur; quibus enormitatibus, si vita sedentaria, otium & somni meridiani n. 459. & 461. accedunt, proinde, ut nec superfluiditates exhalent, nec impuritates salinæ, quo minus circa articulos subsidere possint, ab exercitio diffentur, certe plus seminis hujus alcalisati in uberem morbi articularis segetem conferetur.

Enarratum fuit supra n. 284. ad perfectam concoctionem & distributionem chyli requiri sufficiens diluens. Quo-339 modo autem solo vino præcipue forti & generoso, præter quod, nullum alium potum sibi quidam eligunt, cibi in ventriculo satis diluentur, si moderate illud hauriri & in pauca quantitate assumi deberet, vel quomodo sufficiens humiditas sanguini largietur. Quod si vero sufficienter & in magna quantitate potatum fuerit plus inebriabit & exsiccat, adeoque optimum, si vinum medicre pro potu ordinario usurpatur, quod suo naturali phlegmate sufficienter dilutum, aut alio addito vel aqua, vel leviori vino temperatum est, præcipue si nimis

forte & æstatis tempore sit, mero enim sapientia obumbratur, si abundaverit in fortitudine & quantitate, prout deniq; regio, ætas, temperamentum, annum, tempus, victus ratio svaserit, plus vel minus illo fortiore vel debiliore seu dilutiore utendum est. Inspiciantur n. 61. & 96. & 132. ac

281. Acidum tamen & austerum prævalens

omnibus naturis perniciosissimum:

340 ideo vinum nec in aciditate & austeri-

tate, nec dulcedine, nec fortitudine,

quam maxime autem in quantitate præ-

valens, neq; nimis novum unius vel duo-

rum annorum vel recens sanitati condu-

cibile est. Sed ex hoc medium participans

quod nimirum sitim delet, digestionem

promovet, faciem levi quodam rubore

perfundit, nullos capitis dolores procre-

at, quos autem utcumque non defæcata

& non fermentata vina excitant, vel si

plane ad ebrietatem usque potantur.

341 Quanta autem mala ebrietas post se

trahat, monent nos sacri textus, ab

ea aversionem habere. Ut Ephes. cap. 5.

v. 18. *Nolite inebriari vino, in quo est lu-*

xuria. Et Osee 4. v. 11. *Fornicatio & vinum*

&

Et ebrietas auferunt cor. Etiam Joel. i.
 v. 5. *Expergiscimini ebrii, et flete et ulu-*
late omnes, qui bibitis vinum in dulcedine:
quoniam perit ab ore vestro. Quam enim
 abominabilis homo ebrius! Circe pocu-
 lis suis Ulyssis socios transformavit, s. Div.
 Chrysostomus homil. 58. in Matth. Ebri-
 etas, inquit, fues ex hominibus facit. S.
 Augustinus in sermonibus de tempore.
 Si te, inquit, (amicitiæ scilicet gratia) vel
 alium inebriaveris, habebis hominem
 amicum, sed Deum inimicum. Alio sermo-
 ne hanc insaniam deplorans exclamavit:
 o infelicitas generis humani! quam mul-
 ti inveniuntur, qui ebriosos, amplius
 quam oportet, cogunt bibere; & ante
 ostium pauperibus petentibus, vel unum
 aquæ frigidæ calicem dissimulant dare,
 tales similes illi diviti (postea sepulto in
 inferno) qui epulabatur quotidie splendide;
 ad cujus januam jacebat Lazarus cupiens
 saturari de micis, quæ cadebant de mensa
 ejus, et nemo illi dabat Luc. 16. v. 19. ad men-
 sam amicus sapiens invitatur, & stultus
 domum remittitur. Quoties non sanitatis
 pocula sunt pharmacopolarum lucra! Po-
 tius

tius itaque sequamur consilium Proverb.
23. v. 20. *Noli esse in conviviiis potatorum,
nec in comeffationibus eorum &c. & Petri. I.*

v. 5. *Fratres, sobrii estote & vigilate.* Ul-
342 terius de ebrietate hæc scribit Palu-
genius:

*Hanc igitur scito esse gulam, cui semper edendi.
Est animus, nocte atque die, studiumque bibendi.
Quam plerique Deam credunt, & prorsus adorant
- - - - - at errant,*

*Haud dubie. Namque hanc nil est obscœnius, & nil
Quod naturæ hominis magis adverfetur, & obfit.
At quicunque gulæ indulgent, & gaudia ventris
Sectantur, sunt hebetes, fumoque ciborum
(Haud secus ac nebula sol) offuscatur eorum*

*Ingenium, & nequeunt veri spectare nitorem.
Precipue quoties stomacho ferventia vina
Obtundunt, cacaque premunt caligine mentem.
Nec studiis saturo possunt incumbere ventre.*

*Unde fit ut minimum sapiant, finemque relin-
quant,*

Propter quem terris illos natura locavit.

*Nec plus cognoscant, quam grex oviumve, bo-
umve:*

*Immo etiam quandoque minus, quum vina cere-
brum*

*Confundunt, geminasque putant ardere lucernas,
Et mensa & paries sese motare videntur.*

O fœda ebrietas, animi lethum: o vitiorum

*Nutrix ac scelerum! Quid non mortalia cogis
Pectora? quid per te non audent? Furgia, lites,
Prælia dira moves, & gaudes sanguine fuso:
Per te occulta patent, animum linguamque re-
solvis:*

*Te fugient metus atque pudor. Vitæ, puden-
dum,*

*Hanc pestem, o miseri! quæ vos facit esse furcentes:
Nec minus insanos reddit, quam mater Orestem.
Sordidior quæ res, quæ bellua vilior est, quam
Ebrius? hic epulas, quas non multo ante voravit,
Evomit, atque mero putet: tremit ille, caditque
Sæpe caput frangens, oculosve, aut crura: lo-
quendo*

*Balbutit, nec habent ullum verba edita sensum:
Multa facit, multa & dicit, quæ mox ubi nubes
Discussa est, rediitque jubar, damnantur ab ipso
Autore: unde rubet factis, infectaque vellet.
Rex Macedum, quondam proles generosa Phi-
lippi,*

*Ebrius in mensa (ut fama est) perdebat amicos:
Sed postquam furor ille animo decesserat, etiam
Sanus erat, tunc se arguebat, tantumque dolebat,
Ut fleret, cuperetque mori. Quid vana cytheron
Orgia, quid Thyasos, deliraque tympana jactas?
Non Deus est Bacchus vester, Cadmaæ propago,
Nec Jovæ plena utero semele concepit: at ingens
Tartarus hunc genuit puerum, de matre Megera.
Non Deus est: sed, nempe Deum contemptor &
osor.*

*Nam divina parum curant, qui vina sequuntur:
 Nec bene tractabit vinosus sacra sacerdos.
 Quid memorare opus est, quot morbos quotque do-
 lores*

*Dispergit nimius potus per membra, cibusque
 Obducit mentem, morbosque inducit, & ipsum
 Enervat corpus, quoties sine lege modoque
 Sumitur, & nimium torpentes occupat artus.*

Vinum itaque tam in quantitate quam
 qualitate excedens, & si valde vetustum,
 spirituosum atque generosum sit, illud-
 que per usum quotidianum sorbeatur,
 343 sanitati & longævitati vitæ quam ma-
 xime offensum est, quia plus justo ca-
 lefacit & exsiccat n. 332. vino corrumpi-
 tur ætas. Econtra moderate haustum &
 temperatum vires nostras roborat, spiri-
 tus generat & recreat, præcipue quibus
 sanguis spiritibus per nimia studia & labo-
 res, venereosque excessus depauperatus
 est, vel quibus aliunde spirituum suffi-
 ciens deest generatio, ut in senibus con-
 tingit; ideo etiam senibus optime con-
 ducit, moderate tamen potatum, tam ca-
 lorem quam humiditatem largiendo
 344 ut Galenus cap. 5. de sanitate tuenda
 asserit. Vinum senibus optimum esse,
 vel

vel in quibus subjectis massa sanguinea & spiritus suppressi & obruti sunt, ut in melancholicis & phlegmaticis, sedentariamque vitam agentibus, quatenus vinum moderate sumptum sanguinem puriorem & subtiliorem spiritusq; activiores reddit: vel quorum ventriculus plerumque languidus deprehenditur. Quod si cibus & potus convenienti modo commisceatur & fermentet, eximiam activitatem tribuit vini liquor stomachali fermento debili & enervato, cibosque concoquere adjuvat, hominesque floridos efficit, quia massam sanguineam tenacem & mucosam attenuat & corrigit, aquas superfluas per urinam & sudorem sensibilem & insensibilem expellit, (hanc virtutem præcipue habet pellendi urinam vinum Radkerspurgenſe & Luetenbergense) recreat mentem; hinc dicit Eccles. cap. 19. v. 22. Vinum non ad satietatem seu ebrietatem sed ad hilaritatem creatum esse, nimirum, *Vinum moderate potatum sanitas est animæ & corpori.* Jam de essentia seu spiritu vini, qui nos inebriare solet.

345 Vinum constat ex essentia subtilissima,

lima, incorruptibili, & adjecta copia aquæ insipidæ corruptibilis, ac etiam oleo quodam pauco, unctuosoque combustibili. Tandem continet in se sal corrosivum, quod ex ejus capite mortuo in destillatione relicto extrahitur.

Vinum quo pluribus constat particulis subtilibus seu spirituosis volatilibus, eo minus a frigore concrevit, quia tam subtiles particulæ indefinenter a materia æthereæ agitantur. Cujus spiritus extractus quo magis rectificatus est, tanto calidior & siccior existit, qui penetrantissimus, incorruptibilis evadit, & putredini resistit, talisque spiritus seu essen-

346 tia vini est summe cordialis, & maxime analogus nostris spiritibus; unde etiam cordis tremori, sive palpitationi ex causa flatulenta & crassa viscositate confert, spiritus vitales generat, ventriculum roborat, vomitum sistit, cruditates digerit, flatus expellit, sensus acuit, comate oppressos refocillat, tumores resolvit, arcet coagulationem sanguinis in contusionibus, aut spissionibus, cruorem resolvit ac discutit, ut ut omnibus his affectibus satisfac-

ciens

ciens spiritus vini, attamen nimium & frequenter haustus multos pravos gignit affectus, quoniam spiritus nostros inflamat seu in nimium motum concitat, & ignis ad instar corpora exsiccat, nimirum humiditatem nimium resolvendo & discutiendo in auras. Nocet itaq; biliosis & calidis naturis, hepatis quoq; & renibus, hydropem & Phthysin gignit, obest apoplecticis, epilepticis, & pueris. Ita non minus de aliis spiritibus seu essentiis intelligendum est, qui non tantum ex vino, sed etiam ex cerasis, fragis, baccis juniperi &c. eliciuntur, qui spiritus mediante fermentatione & extractione atq; rectificatione facile parantur, ut etiam ex variis aliis fructibus & herbis.

347 Omnes vero spiritus, sub quacunque forma rosolii, aquæ vitæ &c. abusive & sæpius sumpti, sunt spiritus potius rores & aquæ mortis, quia humidum naturale exsiccant, & per poros corporis eliminant, relictis corporibus crassioribus minus ad motum aptis, vita autem a motu. Quamdiu nostri humores rite moventur & circulantur, tamdiu vivimus.

Spiritus isti subtiles, quamvis a nostro

tactu extrinsece frigidi sentiuntur, nihil
ominus calidi sunt, quia spiritus vini ab-
undat substantia ætherea, sulphurea & sale
volatili, qua inflammabili; quod autem

348 calidi extrinsece non sentiantur, imo
frigidiores quam si a glacie cutis tan-
gerentur, id provenit a magna illorum
subtilitate & fluiditate. (Quo rectificati-

or spiritus, eo subtilior supponitur esse)

Ab his subtilibus spiritibus partes solidæ
tactus, ut corpus crassius, non tam cito
in motum citantur, sed dum per poros
cutis sanguini communicantur, & hi spi-

ritus vini particulis subtilioribus san-
349 guinis junguntur, motum illorum
adaugent, calorisque effectum pro-

ducunt. Hinc calida in medicina numera-
mus, quæ humores & spiritus nostros in
motum majorem excitant, frigida, quæ il-
los in motu impediunt. Jam

350 Quæritur, an vinum alat nec ne?
Potatores quidem interrogandi forent,
qui parum aut nihil comedunt, attamen
pinguescunt. Respondeo, vinum,
quo antiquius & fortius, minus alibile
est, hoc potius ad tempus naturam con-
servat

servat, largiendo nimirum spiritus, a quibus muscoli magis expanduntur, quam ut absque cibo & perpauco sufficientem nutritionem corpori præbere & exinde vere pinguescere possit, quamvis quorundam natura paucis contenta sit.

351 Quæritur etiam, utrum vinum actu calidum seu calefactum sanitati conducatur? Respondeo, omnino ab experientia confirmari hunc effectum, quia quidam ab actu frigido vino statim alterantur & infirmantur, & a calido conservantur sani. Ita Riverius narrat, Costæum vini calidi usum quibusdam in sequentem modum deprædicare: in potu ordinario vinum calidum ebibitum ventriculi imbecillitatem corrigit, non infrequens enim est observatio in illis, qui cum ventris flatibus, doloribusque ob malam coctionem perpetuum torquentur, ubi calido potu uti cœpere, omni prorsus ejusmodi molestia soluti, meliorem multos jam annos vitam vixere, quæ observatio modo etiam quibusdam prodest, consuetudine autem servata.

352 Quæritur demum, quare vinum
fu-

superfluum aliquos homines sopidos & quietos reddit, e contra alios vigiles & inquietos, furibundos? Resp. quia reperiuntur homines, quorum sanguis viscidus & tenax est, qui magis ad dormiendum n. 450. proclives, dum enim bacchi liquor tenuis cerebri glandulosos acinos permeat, viscidiores & tenaciores obstruit glandulas & poros; unde nullus in cerebro excitatur motus inordinatus, quam e contra, quibus sanguis est volatilis, & subtiliorum spirituum plenus, hi enim in somnum minus propensi sunt. n. 468. nam canaliculi hujus cerebri continuo expanduntur & inflantur, quia spirituosus & volatiles succi eodem incitantur, qui per consequens promptius per cerebrum & nervosum genus incedunt, quam in viscidioribus subiectis: hinc omnia eorum organa mobilia fiunt, lingua loquacior est, manus & pedes fortiores, agilioresque, veneris organa prurigine coeundi vexata, imo universa corporis machina alacrius movetur, dum vero successive particulae subtiliores vini hinc inde consumuntur & in auras abeunt, relictis

lictis particulis tenacioribus & phlegmate incrassatis, tandem etiam inquieti sapore obruuntur profundo, quandoque etiam perpetuo, ut in quibusdam apoplexia n. 336. tactis accidit.

§. IV.

De cerevisia seu Cereris vino.

Ex ænopolio officinam cerevisiariam adeamus, dum enim grando copiose nimis de cœlo nostris vitibus mittitur, & illas una cum botris contundit & frangit, aut ab aliave prava tempestate vineæ destruantur, & uvæ deficiunt, vel in quibusdam partibus terræ aliunde non plantantur & reperiuntur, unde defectu huius elaborati liquoris vinosi, cerevisiam excoqui mortales excogitarunt, non tamen ubique in eadem bonitate paratur & servatur.

353 Componitur & elaboratur autem cerevisia ex aqua & frumento optimo non mucido aut corrupto, addito lupulo; debet etiam debite coqui & purificari per fermentationem, non bene fermentata & defæcata seu recens cerevisia obstructions parit & flatus, & quandoque

tormina gravia præcipue subiectis teneris. Ita etiam corrumpit sanguinem cerevisia, si nimium vetus, acida & horrida aut vapposa sit. Pro potu itaque eligatur nec nimis recens, nec nimis vetus, nec nimis dulcis, nec nimium amara. Plinius lib. 31. cap. 3. aquas omnes nimis amaras rejecit, ut etiam Apocalypsi cap. 8. v. 10. & II. *Multi hominum ab aquis interierunt, quod amara factæ essent.* Sed debite cocta, bene fermentata & purificata non nimium amara cerevisia salubris est, quæ vero in nostris his partibus raro tam bona, ut in aliis provinciis elaboratur & reperitur, quod si vero bene parata sit, chylicationem in ventriculo optime adjuvat, nec non una cum cibis in laudabilem chylum conversa, sanguini æque gratus amicus est.

354 Non minus cerevisia elaboratur diversæ fortitudinis, ita ut ab una citius quam ab alia inebrietur homo, adeoque hæc etiam secundum conditionem temperamenti, ætatis, regionis, anni temporis &c. moderanda & caute haurienda est. De hac

Quæ-

355 Quæritur: an cerevisia vel vinum plus alat? & an vini vel cerevisiæ ebrietas nocivior? Resp. cerevisia ut ex frugibus confecta & tanquam alimentum potulentum, extractum & excoctum nos magis alere potest quam vinum, quod etiam experientia optime confirmatur, cerevisiæ potatores sæpius pinguescere quam vini amatores: neque cerevisiæ ebrietas ita nociva, quamvis diutius persistens ut vini. Vinum ob potentius acidum & spirituaſcentiam majorem & fortioſiorem læſionem vehementiorem infert, quam cerevisiæ vis & fortitudo, quæ consistit in salis essentialis chryſtalliſati five granulati, & olei attenuati copia. Prout etiam subiectum & consuetudo erit, magis vel minus ab uno quam ab altero, ut potu nimio & nocivo, læditur.

356 Mulla seu hydromel ex aqua & melle conficitur & excoquitur, prout denique plus vel minus mellis adjicitur, fortior deprehenditur mulla, quæ tamen non omnibus temperaturis convenit, deobſtruens quidem esse deprædicatur, peſtorique grata ac utilis. De melle ejusque

qualitate supra cap. 2. §. 10. n. 257. jam dictum sufficiat.

357 Sydra autem ex pomorum aut pyrorum succu fit, vel ex fructibus dulcibus aut acidis exprimitur, ante & post peractam fermentationem ex dulcioribus fructibus facta, potus valde gratus est: utraque tamen inservit post meliorem defæcationem pro aceto. Prout autem de acidis & austeris fructibus elaborata, tanto plus etiam frigidior & insanior est, tormina ventris & alios morbos parit. Pro aceto tamen non incongrua, & in multis locis tantummodo pro aceto inservit. Antequam vero acescit, & ex dulcibus pyris aut pomis elaboratur, potus gratus & nutriens est. Flatus summe generans, plebeis & laboriosis hominibus non ita nocuus.

§. V.

De Potu Coffe, Thee, & Chokolata atque usu Tabacæ.

358 Multivarii hinc inde tractatus & descriptiones de his potibus in lucem eduntur. Cum autem non omnibus in manus

nus incidant, & unicuique suam liceat opinionem aperire: hinc non defui, de his potibus meam etiam addere. Quantum autem horum potuum fama indies crescat, quotidie elucet, attamen maxima pars hominum, præcipue in nostra Europa sæpe præjudiciis occupata, hos potus calidos contemnit, & ut primo excogitatos rejicit. Sed si ex historiis antiquis illustraretur, potus calidos non noviter & primo excogitatos esse, sed plus quam ante mille annos apud Romanos, 359 Græcos in usu fuisse, scaperet, apud quos potus calidi non curiositatis aut gustus, sed sanitatem conservandi & vitam prolongandi gratia adhibebantur. Hinc ab Etymologia nominis teste Varrone poculum calix nuncupatum fuit ab aqua calida. Ajente lib. 4. calix a calido, quod in eo calidus potus apponebatur, & calidum ex eo bibe-
bant. Famosissimus Seneca de ira mentionem facit lib. 1. cap. 12. irascuntur boni viri pro suorum injuriis: Sed idem faciunt, si calidus potus non bene præbeatur, si vitrum fractum, si calceus

luto sparsus est; & alibi cap. 2. de ira cap. 22. parum agilis est puer aut quidam servus, aut tepidior aqua potus erogata, aut turbatus torus, aut mensa negligentius posita &c. insania est. Romæ propria hospitia erant, in quibus tam vinum, quam potus excoctus calidos pro pecunia vendebant. Sic Amianus lib. 28. de Ampelio iudice Romano meminit, qui prohibuit ænopolis, ne tabernas vinarias ante horam quartam aperirent, neve aquam vulgariam calefaceret quisquam. Cajus Caligula unum ænopolam ad mortem condemnavit, qui in diebus illis, in quibus Brusillæ funus celebraretur, aquam calefactam pretio dabat, tamquam scelus in Israel commissum. Philo lib. de vita theoretica potum calidum deliciarioribus, & sibi vitam longiorem servantibus adscripsit. Unde videtur, quantum potum calidum jam prius temporibus veteres pro conservanda sanitate & prolonganda vita æstimabant. Hæc vero tam sobria potus calidi consuetudo tandem aboleri cœpit, forsitan ex ea ratione, ut in Anglia contigit, ubi omnes potus calidi interdicti erant ex ea ratione,

tione, quatenus homines apud talem potum convenerant, & occulta reipublicæ ingrata conspirarent, & quia sobrii apud eum manebant, hinc occultæ eorum conspirationes non tam facile manifestabantur, uti apud potum vinosum fit, bene attendentes Angli textus Proverb. 31. v. 4. *Nullum secretum, ubi ebrietas regnat*: adeoque tabernas vinarias & cerevisiarias atq; spiritum vini vendendum nullo modo prohibebant.

Sit ut sit ratio quæcunq; , cur potus calidi aboleverint: nihilominus consuetudo illa potus calidi tamquam oblita, rursus in Japonia & China revivisci & extolli per potum Coffe & Thee cœperat, & ad nos Europæos iterato traducta, & ita potus calidus nostræ vitæ reflorescere inchoavit. Primotenus quidem solum a nobilibus ditioribus ob summum pretium, quo vendebantur hi fructus & folia, hic potus usurpabatur, jam vero etiam apud communes homines in usum venit: & quidem apud multos in nimium & excessivum.

360 Vt itaque potus tam Coffe quam

Thee salubris fit, in quantitate debita sumendus est: sicut e.g. medicina, quamvis suum auxilium summum adferat in debita dosi data, in excessiva autem venenosa & exitialis fit: ita etiam Coffe & Thee potus excessivus pessime audit, quo non tantum homines languidi fiunt, & cibum averſantes, sed in certissimam mortem se multo sæpius conjiciunt. Per aquam enim tam calidam continuo & frequenter sorbendo ventriculi systema enervatur n.283. ejusq; substantia quasi coquitur & mollescit, & quidem magis a potu Thee ut subtiliore & penetrante, quam a potu Coffe. Est ergo potus thee quam coffe nimius & excessivus nocivus, e contra debito tempore & quantitate moderata sumptus magnam utilitatem vitæ nostræ adfert, sanitatem a multis morbis præservat.

361 Semen Coffe, ut patet, & a D. D. Heningero describitur, est euonymo similis Ægyptica, fructu baccis lauri simili. Arbores copiose nascentes in Persia, Arabia felici et jam etiam in aliis & quidem proximioribus locis, excrescunt ad magnitudinem tilia. Semen seu nuclei
hujus

hujus arboris sunt pallidi, faba paulo minores, altera parte convexi, altera plani, insigni sulco notati, bini, sibi invicem cohærentes, tecti folliculo membranaceo tenui, ex fusco nigricante. Coffe crudum more leguminum in farinacea substantia favet sal fixum dioreticum, quod in ustulato paululum extricatur, ut a superfusa aqua fervente resorberi vel imbibi possit, hinc solum ustulatum Coffe usurpatur in infuso aquæ fervendissimæ. Sale con-
 362 stat dioretico, sed admodum blando & non nihil volatili & temperato, pollet tamen majore, alcali fixi copia, quam Thee, ideo acidum magis subiugatur ab illo. Viscidum quoque dissolvit, & ad urinam disponit, suppressos torpidosque spiritus suscitatur, & ad obeunda munera alacres reddit: potius obesis & crassis, pituitosis vel phlegmaticis conducere videtur, quam biliosis & macilentis, & quorum spiritus inquieti & nimis agiles sunt. Quod si vero quibusdam ventriculus multa viscositate aut cruditate indigesta obrutus sit, præcipue qui multum solent vorare & parum laborare, talibus summo-

pere conducere videtur, quibus digestionem melioremque distributionem & nutritionem promovet.

- 363 Optimum est Coffe infusum, quod ex recenter ustulatis granis est confectum. Persiani ferme singulis diebus Coffe cremant tantum quantum pro diei usu illis sufficere videtur, & procrastinare non sinunt. Potum exinde confectum in maiore quantitate hauriunt, quam nos haurire audemus, ratio climati adscribenda & naturis, qui non vino & potibus spirituosius adsveti, & vix alios, quam potum Coffe & Thee hauriunt, transpiratione etiam maiore humiditatis in corpore per cutis poros in illis partibus calidioribus fruuntur, quam nos: hinc beneficit, qui post hos potus calidos corpus bene a frigore muniunt, ut dein levis sudor facilius sequatur, præcipue qui alias non multum sudant. Cortices horum
- 364 nucleorum raro ad nos transferuntur, quorum infusio multo potentior est, quam ipsorum nucleorum decorticatorum.
- 365 In ustione autem horum nucleorum

rum Coffe bene perpendendum, ne nimium vel nimis parum urantur. Eatenus infusum & exinde decoctum non forte paratur, vel plane nullius valoris. Sal enim volatile per nimiam uftionem diffolvitur & dissipatur, vel si non fufficienter grana ufta fuerint, fal intus retinetur, & per coctionem resolvi & extrahi nequit. Hinc taliter coctum nullius virtutis deprehenditur, & plus ventriculo ingratum & nocuum est.

366 Potus itaque Coffe fufficienter & rite paratus non tantum fanis, fed etiam multis infirmis debito modo haustus conducibilis est. Hic in catarrhosis affectibus tam capitis quam pectoris, in raucedine, tuffi, & afmate valde proficiuus: ita etiam in refarandis obftructionibus, in debilitate memoriæ, & capitis doloribus, in vertigine & morbis comatosis atque apoplexiis, fomnolentis etiam, qui occupati funt & a fomno impediuntur. Prodeft etiam ad sobriendos ebrios, laudem quoque sibi facit in phtyfi incipiente & confirmata potus Coffe cum lacte

coctus. Prodest etiam in podagra & rheumatismo atque angina.

Præcipue equidem commendatur moderatus potus Coffe ventriculo debili & languido, viscositate & flatibus, atque aciditate nimia & exinde orta soda obruto, in vomitu & ventris torminibus, in calculo & arena renum & vesicæ quam utilissimus. Multi sibi imaginantur, quod a potu frigido solum, ut in æstate fervendissima fit, fitis magna deleatur, ubi econtra videmus, quo plus bibuntur, plus sitiuntur potus aquosi præcipue frigidi, a po-

367 tu calido Coffe & Thee omnem sitim profligi ad multum diutius temporis spatium, dummodo saccharum in magna quantitate non additum sit, quia hi potus, quo minus dulcificantur a saccharo saniores & virtuosiores sunt. Qui etiam eximii ad præcavendos & expellendos lumbricos, unde sæpius prolibus concedendi sunt.

368 Quo vero tempore seu ordine conducibilior hic potus Coffe est? Resp. vix non quavis diei hora, attamen qui languidum & viscositate vel cruditate obrutum ventriculum habent, post semidi-
gestos

gestos cibos vel adhuc melius mane hunc potum hauriant, qui vero statim finita & sumpta comestione, ut plerumque fit, plus delectationis quam necessitatis gratia assumunt, nisi alium potum in minori quantitate haussissent, qui vero aliunde alium potum sufficienter assumpserunt, mox inchoante vel finito prandio non adeo utilis a plurimis expertus est, quia per nimiam ingurgitationem liquidi fibræ ventriculi nimium distenduntur & a suo tono enervantur, elater debilitatur, fermentum stomachale diluitur & obruitur digestio bona. Satiùs itaque est peracta semidigestione prandii, quæ per duas aut tres horas contingere solet, quatenus tunc jam partes liquidiores egressæ stomacho, tunc ad reliquias superiores aut etiam tenaciores partes ulterius resolvendæ, acidum & oleosum ramidum, quod in quibusdam peracta mensa sodam causat, domandum, visceraque dein intestinalia ulterius referenda utiliter, ut hauriatur. Cum lacte vero mane aut absolute peracta digestionem ciborum, semper etiam ventriculi constitutio observanda est,

ne

ne fit valde impletus vel cruditatibus viscosis, aut etiam biliosis &c. gravatus, tunc lac plus nocebit, quam proderit. Illi autem tanto pejus faciunt, qui statim absoluta comestione Coffe cum lacte coctum potant vid. de lact. n. 314.

De potu Coffe observavit quidem DD. Nentres, quod illis, pronis ad tremorem manuum, vel nimium flacidos artus 369 habentibus, potus præcipue matutinus Coffe tremorem causet & augeat, quatenus a potu Coffe fibræ adhuc magis mollescant & relaxentur, hoc autem ut plurimum fit, si corpus fit valde calefactum & spiritibus dissipatum. Quod

autem in quibusdam appetitum pro- 370 sternit, id plerumque præparationi non bonæ Coffe adscribi debet, vel qui nimium & multas plenas scutelas ebibunt, etsi duæ aut tres sufficerent. Perpendendum est de potu tam Coffe quam Thee, quod a tam exigua quantitate particularum alcalicarum, quod Coffe & Thee in decoctione amittit, decoctum id exaltari nequit, præcipue ubi non major corporis motus sequitur aut aliquod spi-
ritu-

rituolum modicum supersumitur, ab illa enim copia magna aquæ non tantum primæ viæ, nimium abluuntur, ventriculî & intestinorum glandulæ obstruuntur, vasalymphatica nimis replentur & distenduntur; sed etiam prona ad rumpendum redduntur, vel ipsa textura vasorum læditur ob gravitatem & lentorem suum & nimiam distensionem.

371 Vapor ex Coffe & seminis fœniculî decocto susceptus oculis, illorum inflammationem, pruritum ac dolorem ardentem & pungitivum, ac etiam lachrymalem effluxum, nec non debilitatem & hebetudinem visus, palpebrarum grandinem, *Augen-Gerste*, quam optime abigit. Jam de potu herbæ Thee.

372 Potus herbæ Thee non tanta præparatione opus habet, ut Coffe, recipiuntur enim folia Thee, quæ in aqua fervente infunduntur, quorum tinctura aut extractio forbendo absumitur, pauco vel nullo addito saccharo. Ejusdem virtus in sale alcali balsamico volatili blando consistit, quævis acida in nostro corpore hospitantia dissolvit & per sudorem ac urinam

nam eliminat, in ventriculi cruditatibus salinis, malo hypocondriaco, in arthritide & nephritide ac etiam corrigendo scorbuto summopere convenit, spiritus nostros extricat & excitat ad majorem motum, sanguinem attenuat, ejusque circulationem & moram menstruorum ac urinæ promover, totumque corpus confortat. In affectibus capitis, renum & vesicæ ut calculo aut arena, in defluxionibus catarrhosis, pectoris vitiis, tussi, astmate, atque palpitatione cordis mire conducit, ebriosos sobrios efficit. A Chinenfibus in comate tam somnolento quam vigili potus Thee multum laudatur & utilitatis magnæ expertus est. Infarctiones etiam deobstruit, somnum prohibet, si

373 paulo ante cœnam vel etiam ante somnum consuetum bibatur. Auroræ vero tempore eximio cum fructu ad corrigenda enarrata vitia hauritur. In profligandis febribus ante paroxysmum vel etiam in illo, dum fitis 374 urget sive in vel extra frigus in sufficienti quantitate v. g. 2 aut 3 scultelæ paulo

paucō aut nullo addito saccharo sorptus elegans remedium est.

375 Chocolata potius inter ciborum quam potuum genera referri deberet, sed cum illa plerumque in lacte aut aqua fervente dissoluta in usum introducta sit, quamvis etiam in forma solida cibetur, ideoque merito inter potus genera reduco. Usus & componendi modus ab Indis ad Europæos translatus est, constat autem & componitur hæc ex quantitate nucleorum excorticatorum Cacao, frumento Turcico & Vainigliæ fructu, modico saccharo (apud nos vero plurimo saccharo) in aqua appropriata soluto & in massam redacta cum & sine aromatibus ac etiam ambra & moscho. Vim habet nutriendi tam resoluta & cocta quam torrefacta, & qui hac assidue fruntur, vix ad alia alimenta appetitum habent, quia vis ejus consistit in mucosa blanda & oleosa substantia. Potus exinde gratus, & cui ventriculo arridet & acceptus est, pingua reddit corpora, pectoris vitia sublevat. Proficius etiam recens nuptis ac macilentis, & qui alios

B b

cibos

cibos difficulter digerunt. Cum enim facile digeratur & bonam nutritionem det, feminis materiam adauget, spiritus excitat, si aromatibus, moscho vel ambra imprægnata sit Chocolata, tunc plus ventriculum calefacit & roborat, sanguinis circulum promouet & eundem attenuat, hinc etiam potenter menses & urinam pellit, memoriam confortat, astmaticis prodest, melancholiam expellit, dummodo saccharum in paucâ quantitate adsit.

377 Cum enim apotiori apud hos supra enarratos potus tabaca sugi soleat & non immerito, qui ea adfueti sunt; imo summo cum fructu a quibusdam naturis ut phlegmaticis assumatur: hinc de usu & fructu ejusdem quædam observanda veniunt, ex hac etiam multivaria adhuc alia commoda medica tam in- quam extrinseca extrahuntur.

Ab historiis elucet, nicotianam nomen accepisse a Johanne Nicotio, Regis Galliarum legato, qui Ulyssibonæ Zeelandiæ a quodam Belga e Florida allatam herbam in Galliam intulit Anno 1559. Tabacum dicitur a tabaco insulam Floridam adjacentem

cente in India occidentali, hujus herbæ usus jam ferme in omnem regionem introductus & ampliatus est.

378 Fumus per fistulam, ex accensis foliis per os fugitur, in quo ejus plurima vis hæret, ac etiam latent particulæ oleosæ & alcalicæ tam volatiles, quam fixæ. Hæ particulæ potenter incidunt, aperiunt & resolvunt, nec non ventriculi & intestinorum succos alliciunt; unde sæpe matutino tempore alvum proritant, lumbricos enecant, salivam tenacem elutriunt, gingivas purificant, dentes dealbant et conservant, diaphoresim promovent, scorbuticis non minus hic fumus convenit, et quibus lenti in corpore succi seu qui frigidioris naturæ sunt. Tabacæ etiam sal volatile oleosum mucositatem junctum somnum accersit, stuporemque inducit; maxime autem illis quadrat tabaci suctus, qui succos habent frigidiusculos ac viscosos, cujus ope perspiratio per cutim magis promovetur, et eorum succi curriculum debitum servant, quam qui sanguine et succo calido pollent, et perspirationem satis copiosam habent,

præcipue tempore æstatis calido et
 379 sicco, aut in provinciis calidioribus.

Juventus hujus usu perparce delectetur,
 et unicuique modus in rebus sit, omnia
 enim moderata durant et sanitati non tam
 facile obsunt. Qui itaque valde abusive et
 indifferenter tabacum sugant, et ferme
 per totam diem et in seram usque noctem
 fistulam accensam in ore tenent, hi se-
 rius aut citius suæ naturæ interitum et
 perniciem experientur. Admonitos

380 tamen esse volo tabacæ fumatores,
 quo per longiorem fistulam fumus ex-
 cipitur, tanto utilior est: non enim ita
 suo calore actuali dentes afficit, melius
 quoque salivam incidit ac allicit.

CAPUT IV.

De motu & quiete.

PRO priori de cibi & potus servandi mo-
 do enarratum fuit, quo sanitas ho-
 minis & ejus longævitas vitæ conservari
 valeat, & a morbo immunis reddi, nem-
 pe per debitam & sobriam ciborum &
 potus sumptionem: nihilominus Ari-
 stotel. problem. 47. Sect. 1. motum &
 quie-

381 quietem debitam ad sanitatem tuendam & morbum profligandum adscribit valde esse utilem; ubi refert, non tantum salubre esse cibi mensuram non augere, sed etiam laborem seu motum corporis non minuere. Et Galenus de succorum bonitate & vitio c. 2. quamvis sobrietas debite & stricte servetur, si vero motus exercitium corpori moderatum desit, facile in morbum incidit. Hippocrates: quoq; 6. Epidem. sanitatis studium esse, non satiari alimentis & esse impigrum ad labores. Quam obrem quædam de motu & quiete moderato recensebo.

§. I.

De motu in genere & in specie.

382 Multivariis modis corpus nostrum humanum moveri solet, cum enim illud ex tribus partibus integrantibus, solidis nempe, spirituosus & fluidis componatur, & singulæ hæ partes aliter moveri soleant: solidæ enim partes ut Hippocrates divisit partes in continentes, contentas & impetum facientes, sub quibus non solum ossa, cartilagines, verum quoque tendines, membranæ, fi-

bræ carnosæ, nervi, venæ, arteriæ, lymphatica & lactea vasa, & ex illis composita & decomposita viscera, cerebrum, medulla spinalis, cor, pulmones, ventriculus, intestina, mesenterium, omentum, epar, lien, renes, vesica, genitalia, glandulæ, muscoli, cutis, ungues &c. verbo inter quas singulas partes sui motus discrepantia notatur. Sub partibus fluidis humores intelliguntur tam laudabilis, quam excrementitii. Sub primis sunt chylus, sanguis, lymphæ, saliva, liquor stomachalis ac intestinalis, succus pancreaticus, lachrymæ, humores oculorum, bilis, lac, semen &c. Sub secundis, urina, sudor, mucus narium, auriumve, &c. quæ etiam in suo motu variantur, denique spirituosæ partes, seu impetum facientes sunt illæ subtiliores active ac summe mobiles moleculæ, quæ in parentum semine latitantes primo communicatæ, dein per alimenta quotidie restitutæ, ac diversimode in partibus variis alteratæ, imprimis vero per mechanicam cerebri modificationem determinatæ, motuum ac sensuum reliquorumque actionum

ctionum, tum speciei tum individui conservationi necessariarum causa efficiens & authores sunt.

383 Cum itaque spiritus Tract. 3. n. 46. per nervos ad fibras motrices immittantur & illas inflent, sub harum autem fibrarum matricum omnes carnosii villi subintelliguntur, sive simul juncti seu in unum fasciculum collecti, sive dispersi seu distincti sint, hinc vel musculi formati, vel non formati, appellantur. Formatii sunt, qui in universa corporis externa regione non minus, quam interiori sub titulo musculorum se sistunt, qui communiter in caput, ventrem, & caudam, aut rectius in tendinosas binas extremitates & carnem interpositam dividuntur, singuli vero hi musculi non solum arteriis, venis, nervisque sunt instructi, & per stamina exiliora ac transversa filamenta membranacea distincti; verum etiam membranacea quadam tunica satis firma vestiuntur. Non formati vero musculi, ut in œsophago, ventriculo, intestinis cernimus, parum interest, num secundum longitudinem quam latitudinem extendantur, aut

ex simplici vel multiplici serie constant. Nulla attamen, quoad omnes has partes prærogativa formatis fibris competit, cum illæ cunctæ in his dictis non formatis seu dispersis videri etiam possint, modo quis attente præparationem illarum aggrediatur. Idcirco in omni motu per harum fibrarum (in primis tamen formatarum seu collectarum) influentes spiritus sua elasticitate & turgescencia causa efficiens sunt. Patet enim per experientiam factam, quod nulli fluido præterquam spiritibus, per nervos ad fibras motrices, transitus concedatur, quoniam resectis aut ligatis nervis subito cessat hæc actio, propterea ab ipsis unice inflationem illarum perfici. Per mechanicum experimentum demonstratur hæc actio: nam in brutis vivis detracta pelle musculi a tali inflatione abbreviantur & curtantur, & inde motus localis annexarum partium producit & propellitur. Hæc de motu corporis vario intrinseco.

384 Solidæ corporis nostri partes se solummodo instrumentaliter habent, cum non agant propria & intrinseca sua virtute,

tute, sed a virtute matrice impetum obtinent & vigorem, universæ autem hæ solidæ partes, pro situs, figuræ, connexionis, texturæque discrepantia, usibus quoque diversis inserviunt, nunc enim fluidas, jam spirituosas partes continent, movent, depurant, digerunt, exaltant, variisque aliis usibus aptas reddunt, non tamen aliter, nisi quatenus perenni affluxu perfluunt, ab illis ipsis incitantur, & actuantur.

Motus autem, an fiat sola præsentia & impulsu animæ rationalis vid. superius, dum de animæ actione dictum Tract. I. cap. I. §. 5. Ubi dictum, motus aliquos fieri in nostro corpore independentes ab animæ concursu, alios econtra immediate ab ipsa derivari.

585 Cum ergo corporis motus aut ejus exercitia, & his opposita, otium & quies non parum tam sanitati, quam longævitati vitæ contribuant, morbosque propellant. Motus temperati utilitates, quas nostro corpori præstare solent, in eo consistunt, ut mediante motu succi alimentarii, & sanguis attenuentur, & ad

circulationem promptiores reddantur, qua internus calor promovetur, augetur & ex caloris augmento felicior nutritio fiat. Et ut corpus facilius perspiret & excrementa per proprios ductus deferantur, unde membra atque artus roborantur & solidescent, tandem horum motus adauctus corpora ab externis injuriis seu causis ægrotare facientibus magis defendit, & contrario adveniendi motui resistit.

Sub motu complura genera deprehenduntur, ut ambulatio, cursus, saltatio magnæ aut parvæ pilæ lusus, gestatio, navigatio, vectio, equitatio. Venatio &c. plura similia, quibus valetudo conservari potest. Unde Asclepiades plerosque morbos victu moderato & exercitio medicori profligi asseruit.

Frictionem corporis quoque ad motus genus spectare voluit Cornelius Celsus, nam qui sedentariam vitam degunt, & nullo exercitiorum genere utuntur, frictione quam maxime indigere videntur, ut calor excitetur, humores attenuentur, & perspiratio major fiat, qua plures innoxii humores excernuntur, quam
per

per alvi aut urinæ, salivæque & narium muci solius excretionem. Quæ autem frictio potissimum senibus conducit, quorum orgasmus excretorius aliunde jam debilitatus & enervatus est.

Sub motu denique intelligitur quodcunq; corporis exercitium moderate factum & ad sanitatem conservandam utilissimum, habitu etiam respectu loci, modi, ætatis, consuetudinis, sexus, dignitatis, temporis &c. nec non panem lucrandi gratia, quoniam *in sudore vultus tui panem lucraberis* (scilicet per laborem) ac etiam dignitates. Dominus Deus, dum hominem creavit, quæ intentio illius, hæc, sic *mox ut conditus est homo, non ad otium, sed ad laborem creatus est* Gen. 2. v. 15. & alibi: *Homo nascitur ad laborem, & avis ad volatum.* Job. 5. v. 7. Item Proverb. 12. v. 12. *Qui operatur terram suam satiabitur panibus, qui autem sectatur otium, stultissimus est*, unde etiam quidam Poeta horum meminit, ita scribendo:

Mandere qui panem jubet in sudore diurnum,

Non dabit eternas absque labore dapes.
 Postquam vero in seriis & fructuosis quibus-
 cunque laboribus sive corporalibus,
 sive spiritualibus tempus in bonum com-
 modum sui & reipublicæ transegerimus.
Omnia enim tempus habent, dicit Ecclesi.
 non in congruum erit, si etiam corpus
 & animum curis publicis fatigatum de-
 bita hilaritate & motu seu exercitatione
 honesta & debita per amœna & virentia
 seu alia jucunda loca cœloque sereno &
 placido instituendo, vel ambulando, vel
 vehendo vel equitando, exagitemus &
 exhilaremus, illudque robustius ad acti-
 ones obeundas aptius reddamus, per hoc
 etiam coctionem & secretionem humo-
 rum utilium ab inutilium promoveamus,
 in cujus defectu obstructions oriuntur,
 & plurimorum morborum causæ effici-
 entes sunt.

Optimum itaque si corpus exerceatur
 ad sudorem usque, ut mensuram exer-
 citationis stabilivit Galen. L.2 de sanitate
 tuenda cap. ultimo, quam ad quatuor ge-
 nera retulit, primo corpus quomodocun-
 que moveri, donec intumescat. Secun-
 do

do donec floridum apparet, illud autem in phlegmaticis & sanguineis, in cholericis & melancholicis plerumque pallidum. Tertio donec corpus lassescat. Quarto ad sudorem debitum usque. In multis enim observatur, qui continuo aut multum ambulant, laborant, currunt, curru sat procul vehuntur, venationi incumbunt, multo saniores & diuturnioris vitæ esse quam qui tota die sedent, aut sat parum se commovent, & insuper multum comedunt, aut bibunt, tales enim tarde currentem sanguinem acquirunt, quo enim exercitium parcius corporis, eo magis particulæ ab invicem premuntur, quibus mutuo hærentibus, omnia membra quasi rigescunt, & tardius moventur, unde hypocondriacis & phlegmaticis motus moderatus maxime salutaris, & quo frigidiora & humidiora corpora, tanto magis motus major & adacutior conducit, ita etiam hyemali tempore exercitia majora esse debent & corpus magis vestiri, quam æstatis tempore ad hoc, ut humores in motu suo debito conserventur.

388 Post sumptum cibum levis facta deambulatio aut commotio utilis est, eatenus cibi citius digestionem incurrunt, & toti corpori nutritionem & robur facilius participant, suspectus autem vehemens motus aut labor statim a prandio susceptus, si stomachus nimium cibis oneratus est, ubi natura ferme omnes vires digestionem & non aliis laboribus impendere debet, in quo casu

Post prandium pausa, nec stes, nec eas sine causa.

Unde solebant veteres minus in prandio, quam cœna assumere, ut facilius poterant suis negotiis incumbere, & ut quamplurimi olim parcius in mensa & in diætâ vivebant. Moderno autem tempore paucissimi, & potius prandium lautius sumunt, quam cœnam, imo prandium ad feram usque noctem vel per multas horas continuant & mensæ insedent, quasi pomeridianum tempus soli gulæ impendendum esset.

Uti vero moderatus motus corpori nostro summe necessarius & utilis ex-
389 peritur; ita econtra valde adauctus,
five

five per ambulationem vehementem,
 five per cursum, saltum, vel cætera exer-
 citia institutus, vires resolvit, spiritus dis-
 sipat, vitalemque calorem imminuit, un-
 de superfluiditates excrementitiæ super-
 abundant, sicut ex optimo vino per inten-
 sum calorem & intrinsecum excitatum
 motum spiritus extrahuntur, phlegmate
 & capite mortuo remanente; ita nimius
 motus spiritus nostros vitales, & fo-
 390 lidarum partium substantiam exhau-
 rit & dissipat, coctionem præpedit,
 venas aliosque sæpe rumpit ductus, unde
 vomitiones, expuitiones, ac mictiones
 sequuntur cruentæ, motu etiam intense
 excitato sanguis extra venas fertur, in-
 flammationes excitantur, aut etiam san-
 guis in venis nimium exagitatus & per ar-
 terias fortiter propulsus febres, cordis
 palpitationes, capitis dolores & aposte-
 mata, multosque alios languores produ-
 cit, præsertim si penes corpus pravis sca-
 teat humoribus putredini maxime idone-
 is, qui valido agitati motu per universum
 corpus feruntur, & in imbecilliore parte
 tumores & ulcera excitant, ut docuit
 Hip-

Hippocrat. 6. Epidem. Sect. 5. si impurgatus laboraverit, ulcera erumpent, si autem ad intestina vel ventriculum depositi, vomitus & alvi fluxus enormes protendant, febres accendunt, aliosque plures morbos pariunt.

391 Dum sumus ergo ab exercitio nimis fatigati & calefacti, tardi ad quietem nos componamus, prius nec bibendum nec comedendum prodest, donec sanguis æstuans refrigeretur, & spiritus deperditi per quietem restaurentur. Sic ergo de quiete

§. II.

De quiete.

Quemadmodum moderatus motus valetudini nostræ summo est emolumento, ita moderata quies eidem plurimum confert, & post labores dulce lenimen, ut Hippocrates annotavit lib. 2. Aph. 48. in omni corporis motu, ubi laborare cœperit, quies statim lassitudine aufert, cui Poeta consentit:

*Quod caret alternare quie, durabile non est,
Hæc reparat vires, fessaque membra le-
vat.*

& idem :

*Ora corpus alunt , animus quoque pascitur
illis.*

Quidquid in nostro corpore movetur,
nisi restauretur, defatigatur, & suum
392 robur & elasticitatem deperdit, illud
autem fit, dum spiritus per cutis spi-
racula exhalant, unde in diuturnis exer-
citiis defatigamur & defatigati autem per
quietem & alimenti & potus spirituoſi af-
ſumptionem cito reſtauramur, in quibus
alias tanta diſſipatio ſpirituum, & par-
ticularum tenuiorum deperditio tam ci-
to e maſſa ſanguinea ſuppeditari nequit.
Ob continuam etiam agitationem vitia-
tur ſtructura muſculi, quatenus nimirum
plus ſubſtantię ſolidę deperditur, quam
per nutritionem reſtituitur, evidens e-
nim eſt, per laborem præcipue nimium
non tantum laſſari corpus, ſed etiam ema-
ciari adeoq; ſpirituum copia ordinaria ma-
ior requiritur ad ſufficientem illarum in-
flationem & contractionem, contribuit
etiam deperditio ſubſtantię ligamento-
rum & cartilaginum circa oſſium conne-
xorum, quæ in magnis corporis exercitiis

is non parum atteruntur, ac consumuntur, ista vero singula per quietem revocantur, & per novam alimentorum assumptionem successive restaurantur.

393 Et si vero quies corpori defatigato solamen & lenimen adferat, nihilominus multi dantur, qui corpori nullatenus lassato quietem nimiam tribuunt, & per multum temporis spatium parum aut nihil se commovent, quibus motus tamen summe necessarius esset. n. 395. Quæ nimia quies & sedentaria vita omnibus naturis adversatur, (nec multum

juvat obambulatio in cubiculis, imo 394 quandoque plus capiti nocet) Nimia

quies itaque corpus superfluiditatibus, quæ non eliminantur, implet, ciborum coctionem, eorumque distributionem retardat, spiritus infuscat, vires enervat, corpus obesum segne & invalidum facit. Unde Ovidius:

Cernis, ut ignavum corrumpant otia corpus?

Ut capiant vitium, ni moveantur aqua.

Uti autem per exercitia seu motum corporis complures morbi profliguntur, imo multi ad dies vitæ immunes a morbo

per

per motum debitum conservantur:
 395 ita e contrario nonnulli morbi ex otio aut quiete superflua corporis progignuntur, ut arthritis, renum & vesicæ calculi, hydrops, scorbutus, catarrhi, hinc dicitur vita deses & otiosa catarrhorum genetrix, præsertim, qui multum vorant, & parum laborant, eatenus enim excrementa seu vitiosi humores ex corpore lento pede eliminantur, alimenta non rite aut diu non concoquuntur, ideo crudum alimentum cerebro suppeditatur & variæ progignuntur ægritudines.

396 Imo quies seu otium ultra modum seu necessitatem protracta non tantum corpori, sed etiam ipsi animæ immortalis detrimentum adfert, adeoque nunquam in tali quiete corpus & mentem constituas, ut otiosus sis aut esse dicaris, neque in inutilibus tempus transige, quæ nec animæ nec corpori commoda adferunt, quoniam per otium multæ malitiæ introducuntur. Eccl. 33. v. 29. David postquam in domo otiosus remansit, laboravit adulterio, quamdiu autem se in militia exercitavit, non insultavit ei luxu-

ria. Sic etiam otiosa Samsonis apud Dalilam commoratio, quæ ipsum interfecit. Salomon, dum occupatus esset in ædificatione templi, non sensit luxuriam; sed mox recedens ab opere persensit insul-
tum luxuriæ; & deficiens (fæmina insti-
gante) ad idola, adoravit in thalamo vi-
tulum aureum. Hinc S. Hieronymus nos
opportune monet Epistol. 4. facito aliquid
boni operis, ut te semper Diabolus inve-
niat occupatum, mens saturetur medita-
tione aut lectione salutifera, corpus ex-
ercitio, & stomachus cibo.

Ne mireris L. B. me dictis theolo-
gum imitari, patet persæpe, medicum
& confessarium apud ægrotum conveni-
re, ubi quandoque sermo medici magis
ægrotum ad animæ bonum resuscitat &
commovet, quam confessarii. Contingit
multoties etiam in defectu spiritualis me-
dici, quod tam corpus quam animam
medicus ad salutem disponere debeat.
Quod si itaque quidam otii damna non
curet, quæ per hoc corpori nocent, sal-
tem animæ salutem perpendat, quæ per-
sæpe per otium deperditur, & anima in
ge-

gehennam mittitur. Quid autem prod-
est homini (si universum mundum)
seu omnes utilitates, puta sanitatem, di-
vitiis, honores, regna mundi lucretur,
animæ vero detrimentum patiatur: restat
itaque quærere salutem animæ & sanita-
tem conservare corporis & reliqua se-
quentur cum benedictione.

397 Est itaque quieti in tantum in-
dulgendum, quantum lassato corpori ne-
cesse est, non autem totam diem vel mul-
tis horis in otio transigere, & quidem non
tantum domi, & in locis obscœnis, ubi ani-
mam inquinant & sanitatem suam privant,
verum etiam ad locum honestissimum se
conferunt, nimirum ad ipsam Ecclesiam
non ad orandum, sed ad aspiciendas fæ-
minas formosas, ubi loco orationis, aut
piæ vel utilis meditationis tempus inu-
tiliter, imo peccatis gravibus applicant,
non sibi perpendentes, *Domum Dei & por-
tam cœli esse* Gen. 28. v. 17. Dæmones cre-
dunt, Deum adesse: *Vere Dominus est in
loco isto* (ibidem v. 16.) *Et quidem Domi-
nus magnus & potens & terribilis* (Deu-
teron. 10. v. 17.) *Dominus Excelsus, terri-
bilis*

bilis & rex magnus super omnem terram (Ps. 46. v. 3.) *Et qui habet claves mortis & inferni* (Apoc. 1. v. 18.) *Et Dominus in templo sancto suo* (Psalm. 10. v. 5.) *Cui milia millium purissimorum spirituum ministrant, & decies millies centena millia assistunt* Daniel. 7. v. 10. o quam grave malum! in templo non tantum frustra & otiose, sed & inani imo gravi peccamine nolo garritu & intentione transigere, quos Deus ipse abominatur, Tu ergo (loquitur Deus ad Jeremiam Prophetam) *noli orare pro populo hoc, quia non exaudiam te: quia fecerunt malum in oculis meis, dicit Dominus, posuerunt offendicula sua in domo, in qua invocatum est nomen meum,* Jerem. 7. v. 16. & 30. S. August. Serm. 2. imitatur quoque hunc textum: Diabolo ductore ad ecclesiæ conventum pergitis, & cum eodem ad æterna tormenta properatis. Non aliter exclamat. S. Chrysost. homil. 24. in Matthæum. Ad formas mulierum aspiciendas in ecclesiam veniunt, non ad orandum. Non quiescamus ergo ultra modum, neque tempus inutilibus & inanibus rebus (quod idem est ac

ac orium imo multoties pejus.) Perpendamus, ne per quietem nimiam sanitate destituamur, & æterna quiete privemur.

CAPUT V.

De excretis & retentis in genere.

398 **C**apite 3. enarratum fuit de debita restauratione & conservatione corporis humani, scilicet per moderatam cibi & potus assumptionem; ut ut autem ea, quæ ingeruntur, non singula in restaurationem & assimilationem corporis applicantur; sed quædam utilia ab inutilibus separantur, & e corpore per suos ductus excretorios educi & excerni debent, idcirco cibus, postquam in ventriculum una cum sufficienti liquido immittitur, fermentationem init, ibique partibus subtilissimis orbatur, dein ulterius in intestinum duodenum protrusus ab immixto succo bilioso & pancreatico ultro actuat divisioni & sequestrationi ejus sublevandæ, quibus deficientibus succis ordinario bona sequestratio & fæcum excretio imminuitur aut plane supprimitur, quod etiam ex humidi defectu, dum per-

parcus aut nimium generosus seu spiritu-
 osus potus ingeritur, contingit, qui, an-
 tequam ad intestina pervenit, plurimum
 jam dissipatur, vel dum cibi nimium ad-
 stringentes & indurati, ut fumo exsiccati,
 eduntur. Propelluntur vero per intesti-
 na tam a pressione partium circumjacen-
 tium, quam diaphragmatis & musculo-
 rum omnium abdominis; præcipue au-
 tem ab influxu spirituum animalium in
 omnes generis fibras ventriculi & intesti-
 norum, mediante enim hoc influxu dura
 & mollia excluduntur, quamvis priora
 posterioribus difficilius, attamen etiam
 egeruntur. Sic quandoque numi aurei,
 globuli, fructuum nuclei, officula, capsu-
 læ, five pyxides epistolis inclusæ devo-
 rantur, & libere excernuntur, stratage-
 mate vero detecto, nuntiis talibus pur-
 gans vel vomitorium exhibetur, & sic il-
 los pyxides cum epistolis inclusis excer-
 nere coguntur, & secreta inclusa dete-
 guntur. Posteriora autem sunt vel fiunt
 mollia ex nimia potus abundantia, qui si
 non nimis generosus & justo aqua dilutus
 est, excreta magis mollia fiunt & alvi ex-
 cre-

cretionem producunt, quandoque nimiam. Hoc cibi nimis molles & aquosi quoque faciunt, aut etiam nitrosi, vel corruptioni valde proni. Multum etiam contribuit motus corporis seu exercitium n.

385. Cum enim illud movetur, respiratio augetur, qua adaucta viscera imi ventris sursum ac deorsum trudentur ac commoventur, & per consequens motus peristalticus facilitatur, & excrementa ad exitum protruduntur, quæ extrusio secundum proportionem assumptorum fieri debet, atque semel aut bis singulis
399 diebus; ultra enim & diutius in intestinis asservata ficciora redduntur.

Illa autem excreta per alvum, prout valde solida aut cruda vel liquida & potulenta assumuntur, liquidiora vel ficciora excrementa gignuntur. Tutius itaque est, si potus semper in sufficienti quantitate, ubi minus liquidi accipitur, hauriatur, ut supra dictum cap. 3. n. 280. & §. sequenti dicetur. Quod si vero sufficienter diluatur chylus, inde tenuior fit & facilius per meatus & glandulas in sanguinem adfertur, cujus per debitum corporis exerci-

tium seu motum pars melior in nutritionem, reliquum inutile corpori partim per secessum, partim per insensibilem transpirationem, nimirum per cutis poros, evaporatur. Ut Sanctorius lib. de statica medic. notavit, plura & copiosiora excrementa per insensibilem transpirationem excerni, quam per omnes alias evacuationes simul sumptas, quam tamen coadjuvare debet regio & tempus calidum, & cibi tenuiores
 401 & spirituosiores sumpti & diluti: unde homo dormiens ponderosior est vigilante, quia in eo insensibilis transpiratio per somnum diminuitur, partim etiam inutilia una cum urina, & quædam etiam per alia emunctoria e corpore excernuntur, quia per excreta & retenta non tantum alvinæ & urinossæ intelliguntur excretiones, sed sunt adhuc alia inutilia & superflua in nostro corpore, quæ naturæ lege per aliam viam excludi debent, ut sudores, vapores, fuligines, lacrimæ, mucus narium, aurium sordes seu cerumen, sputa, semen, menstrua &c.

402 Illa autem, quæ excernuntur, non omnia sub excrementorum genere complectuntur, quippe & alia e corpore, ut mox dictum, non ut excrementa, sed velut superflua corpori ejiciuntur, illa vero sunt, σπέρμα, seu semen virile, sanguis menstruus, lac, sanguis per hæmorrhogias & hæmorrhoides excretus, ex quorum retentione gravissimi etiam abortiri possunt morbi, & etiam ex importuna nimia horum excretionem vel fluxu.

403 Sub excretis intelliguntur tam humores corporis utiles quam inutiles. Humor est substantia liquida, palpabilis, in corpore humano genita, illique naturalis. Utilis humor est, qui naturæ aliquam utilitatem adfert, qui vero ab alibile humore differt, nam alibilis in substantiam corporis converti requiritur, humor vero non alibilis seu excrementitius nequit a natura converti in substantiam illius in quo gignitur. Inutiles autem humores dicuntur excrementitii vel per se, vel quatenus in substantiam corporis non convertuntur.

Tandem humores utiles possunt fieri quoad quantitatem, quam quoad qualita-

litate inutiles, sic sanguis per se est utilis, serum, semen, saliva &c. si tamen in quantitate vel qualitate vitiosi deprehenduntur diminui & evacuari debent, ut inutiles aut superflui. Potest tamen per accidens inutilis humor fieri utilis v.g. urina tanquam inutilis & superfluus humor corpori rejicitur ex eo, utilis tamen est, quatenus abripit materiam salino calculosam secum, aut aliam alias facile corpori nocuam. Non minus utiles queunt esse humores non alibiles, ut lac, semen, bilis, succus pancreaticus, serum, sanguis, menstrua, saliva, lympa, humor oculorum, narium, pericordii, ventriculi, alias humor digestivus seu succus gastricus dictus, aqua parturitionis.

Multiplici vero ac admodum vario modo in corpore humorum secretio fit, quippe non solius utilis ab inutili aut vice versa, sed etiam unius utilis ab altero, quia ex pluribus utilibus simul commixtis plura diversis functionibus destinata sunt; adeoque aliis in locis suum solvant pensum necesse. Nam primo videtur secretio fieri in intestinis partis chylosæ a
fa-

facibus, dein partis serosæ ac superfluæ
 a sanguine in renibus tamquam inuti-
 lis ab utili. Aliqui quidem admittunt &
 putant, per vesicæ poros foris intro
 405 spectantes materiam urinofam, an-
 tea in vapores transversam, ad ve-
 sicam transcolari, cui tamen repugnat
 experimentalis demonstratio, dum a cal-
 culis in ambobus ureteribus hærentibus
 omnimodam imo lethalem urinæ sup-
 pressionem conspiciamus, ex quo patet,
 tantummodo per renes urinam transcola-
 ri & per ureteres ad vesicam adferri. A-
 lia occurrit secretio utilis ab utili, ut se-
 cretio lactis in mammis mulierum, semi-
 nis in testibus virorum, in hepate bilis,
 in pancreate succi pancreatici a sangui-
 ne &c. Hæc cum potius ad primam par-
 tem theoriæ spectent, idcirco redeo ad
 ultiores 6. res non naturales & quidem
 ad excreta & retenta. De quibus sit in
 specie

§. I.

De excretis & retentis alvi & urine.

406 Quomodo vero excreta & re-
 tenta sanitati obsint dicenda restant. Nam
 si

si excernenda detinentur aut retinenda
 excernuntur, variæ exinde in œconomia
 animali turbæ excitantur, quod in hæ-
 morrhagiis videtur excessive fluentibus,
 eatenus enim principia activa sanguinis
 spoliunt, calorem ejus diminuunt, vel
 plane morbos frigidos causant. Si vero
 consuetæ evacuationes supprimuntur,
 morbi gravissimi expectantur, ut hy-
 drops, asthma, apoplexia, scabies, icterus,
 febres &c. Unde debitam excretionem
 esse oportet, annotante Hippocrate Aph.
 75. sect. 7. Qualia sint, quæ per urinas
 ac alvum subeunt, & quæ per carnes abe-
 unt, & si qua alia corpus a natura rece-
 dat, spectare oportet, nam si parum, par-
 vus morbus est, si multum, magnus: si
 valde multum, jam tale fuerit pernicio-
 sum. Optimum denique si natura ope-
 retur secundum aphorismum, nimirum,
 si qualia purgari seu excerni oportet, ex-
 cludantur, confert, perferuntque alacri-
 ter. Sin contra, difficulter ferunt. Si deni-
 q; evacuatio quævis naturalis viam servat
 naturalem & tam in quantitate quam qua-
 litate convenienti excludatur, valetudi-
 ni

ni conducit. Quod si e contrario v. g. tam alvinæ quam cæteræ excretiones debito non excludantur tempore & via, excitant nauseam, & inappetentiam, ratione enim multitudinis seu quanti vel praviæ qualitatis vis obruitur, & resistentem multitudinem superare haud potest. Inde ingesta corrumpuntur, nec fermentant exacte, quæ corrupta nisi vomitu, vel diarrhœa evacuentur, ventriculi actionem ita conturbant, & irritant, ut omnes ventriculi actiones inordinatas efficiant, quibus depravatis varii & pessimi moris contingunt, inquit Hippocrate 2. Aph. 22. Quicunque morbi ex repletionem fiunt, evacuatione curantur, & quicunque ab evacuatione repletionem curantur, & aliorum contrarietate.

Communis vero lex naturæ est, ut sicut superflue humiditates nostro corpori nutriendæ ineptæ partim per sudorem, partim per insensibilem transpirationem n. 407 400. exhalent; ita etiam excrementa alvina quotidie semel vel bis ex corpore excludantur, pro ut plus ciborum assumitur. Quod si contingit, nutritio purior

or fit, corpus vegetum reddens, bene coloratum & sanius omnino vivit. Si vero eadem in corpore ultro detinentur alimentum inquinatur, sanguis impurus redditur, & sensim intestinorum convulsivam contractionem aut inflationem, tandemque illiacam passionem, inducere valent.

408 Alvus adeoque lubrica a portione majus commodum adfert, quam adstricta & indurata, quia humores vitiosi se una cum alvo ex corpore etiam reliquo exonerant, & multorum morborum causas evertunt. Hinc plurima damna faminae praecipue sedentariae experiuntur, quae si quandoque per octiduum alvum vix semel deponunt, variis obnoxiae existunt morbis, ut catarrhis ad dentes, vel ad pectus aut colum, ut & cephalalgiae, palpitationi cordis, aliisque symptomatibus. Si autem alvus nimis lubrica & diutius contingit, corpus quoque necessario alimentum defraudatur & contabescere incipit, vires consternuntur, & non raro intestina relaxantur, vel abraduntur, unde lienteria, coeliaca, dysenteria, tenesmus, 409 & alia mala oboriuntur; si vero alvi ex-

ex-

excrementa secundum naturam se habent, mollia, & mediocris consistentiæ sint, colore subrufa, nec admodum fœtida, copia etiam secundum proportionem partium solidarum ingestis respondeant, tunc salubrem statum indicant.

410 Urina simili modo si juste excernatur, corpori confert, si vero diutius retinetur, ischuriam lethalem inferre valet. Hoc non raro ii experti sunt, in conviviiis aut aliis occasionibus, qui urinam præ verecundia aut ex negligentia nimis diu suppressiebant non recordantes verficuli:

*Nec mictum retine, nec fortiter comprime
anum.*

Excretio autem urinae non rite ponderari potest proportioni potulentorum, quo enim major diaphoresis, minor quantitas urinae est, quæ plerumque a vehementiori motu seu exercitio corporis. n. 385. aut etiam a solo calore suscitatur, quo tempore minor excretio urinae fit, utcumq; tamen quantitate liquidis assumptis ad proportionem justam respondeat.

411 Naturalis vero color urinae fulvus
D d seu

seu citrinus sine sedimento apparere debet, quod si cum sedimento, illud album, vel læve & æquale sit, quod si alterius formæ & mixturæ, significare vult vel nimiam voracitatem, vel futurum morbum. Fit etiam

412 iam urina nimis alba & clara a nimia potus non generosi assumptione, per nimium enim potum præcipue aquæ, aut vinosum debilem & acrem salia nimium diluuntur & præcipitantur in renibus, imo retinentur, alias colorem urinæ suppeditantia magis exaltatum.

§. II.

De excretionē & retentione sudoris & insensibilis transpirationis.

413 Non immerito sudor inter excreta connumeratur, nam continet in se sanguis superflua fuliginosa recrementa, non enim omnis portio urinosa per renes transcolatur; hinc necessario cætera per cutis poros evaporari & expurgari debent, quæ autem pro majoris climatis calore, vel exercitio, aut vivendi modo variantur. Hinc videtur in locis calidioribus majorem transpirationem fieri, quam in locis versus septentrionem sitis, per ad-

auctam

auctam denique humorum quantitatem ex quacunque causa factam, v. g. per exercitium majus, vel quocunque modo calefactum, humor serofus in glandulis excretoriis cutis cumulat, qui per cutem egrediens vel egressus aquæ speciem seu sudorem refert.

414 Sudor differt ab urina quoad subtilitatem, quia materia sudoris tenuior est, & quia pori cutis minus patent, quam renum, hinc non omnis portio sudoris per solas illas glandulas excernitur, sed etiam a sanguine per modum evaporationis per poros cutis eventilatur. Sudor autem est naturalis excretio, qui per vehementem calorem excitatur, dum aquositates vel humores attenuati in sudorem resolvuntur, salubris vero est sudor,

415 si tantum noxios expellat humores, & corpus leve faciat, denique ut non ultra limites extendatur, quippe per sudorem a potiori febres terminari experientia constat: imo diuturnis affectibus persæpe medetur sudor, ut cephalalgia, paralyfi, epilepsia, lue venerea, hydropi pectoris, rheumatismo; ischiadi & aliis

articulorum dolobrius. Hippocrat. quon-
 -231- dam nil magis in curandis morbis ob-
 416 servabat, quam constitutionem ae-
 -232- ris cujuscunque temporis, unde se-
 nex Magnus lib. de diebus judic. num. 1.
 Plerumque enim hominis natura universi
 potestatem non superat. Sanitas a potio-
 ri variatur a vario siderum præsertim lu-
 næ influxu, aut ab intempestivis caloris
 frigorisque vicibus, insensilem transpira-
 tionem varie turbantibus, ac etiam a na-
 tura flantium ventorum & halituum ter-
 ræ, ut post terræ motus frequentes, ac
 pariter æquinoctiali ac solstitiali tempore.
 -371- Si vero ultra modum sudor protraha-
 417 tur, nativi calidi aliquid dissipat, cor-
 -372- pus dissolvit, vires dejicit per spiri-
 tuum & fermenti dissipationem, rabe-
 cit morbum, & sæpius frigidus sudor
 mortem præforibus portendit, progno-
 sticante Hippocrate sect. 4. Aphor. 37. Su-
 dores frigidi, si cum febre aucta proflu-
 ant mortem ostendunt.

418 Multi etiam mortalium reperiun-
 tur, qui difficulter sudant, illud autem
 tribuendum vel pororum & glandularum

angu-

angustia, vel dum cutis infra se est nimis pinguis, vel viscidus sanguis, & parum spirituum habens: etsi vero quidam non multum sudant, insensibili transpiratione seu evaporatione tamen non
 419 carent, iique plus mingunt, quod si sudor vel quoque insensibilis transpiratio prohibeatur, vix non semper inevitabilis sequitur morbus, ut pleuritis, peripneumonia, febres, hydrops, &c; si vero legitima transpiratio & quandoque saltem bis in septimana sudor procedat, corpus sanum & bene dispositum evadit, præsertim in subiectis
 420 humidioribus, quibus sudor & alvus sæpius proveniens salutaris est.

§. III.

De menstruo fluxu, & spermate virili.

Sanguis menstruus, si ullus sanguinis, tunc certe iste moderatus fluxus esse debet mulieris temperaturæ & consuetudini quoque conveniens. Qui in virgini-
 421 nibus ab anno 12. vel 14. & 16. & quandoque præter propter tardius erumpere solet, raro citius, nisi ob infirmam constitutionem corporis, ut quædam

4. 5. 6. 7. 8. anno hunc fluxum jam passæ sint, annotante Fernelio pathologia lib. 6. Kerckringio Spicilej. Anatom. Observat. 12. & 87. Tulpio lib. 3. Observ. 36. Bartholino Histor. Anatom. Cent. 3. 91. Imo ab ipso nativitatis die, aut brevi post, mensium fluxus observatus fuit a Senckio Observ. lib. 4. ab Alberto Magno lib. 2. physices. a Bourgoisia lib. obstetricandi Observat. 17. a Bochnio circ. anatom. programat. 16. Omnes tamen præmatura morte abreptæ sunt. Naturali ergo lege & a potiori 14. aut 16.

422 hic fluxus inchoatur, prout denique vasa uterina serius aut etiam maturius ad suam perfectionem deveniunt: dum denique regio pubis lanugine exornatur & mammae fororiantes elevari primum cum prurigine molesta incipiunt; genitalia vero prævia corporis insigni lassitudine, æstu circa uterum, titillatione circa pudendum, aliisque plus minus gravibus symptomatibus concomitantur.

432 Tandem hic fluxus menstrualis apud fæminas ordinario anno suæ ætatis qua-

quadrageffimo vel 45. vel 50. definit raro ferius ufque, & quidem fingulis menfibus femel, nifi obftaculum interfir gravidationis, vel infirmitatem pro priori patiebantur. Quæ menftrua ordinario per tres aut 4. dies, in quibusdam et-
 424 iam acri & pletorica conftitutione præditis per 6. aut 8. dies a lunæ diverfis quadris commoventur, cum non omnium fanguis & ejus fermentum a quolibet lunari æthere mutetur & actuetur, fed a certo tantum. Quod fi vero menftrua ultra 50. annum excefferunt, apud multas ad 60. annum continuantur, & nonnullæ illo tempore pepererunt. Plinius memorat quorundam lib. 7. cap. 14. Volumnium quondam natum ex matre 62. annorum fenectutis fuæ, mater erat Cornelia e Scipionum familia, & Mafiffam reginam poft 80. annum genuiffe filium, itemque Catonem Cenforium in ætate 80. annorum. Savonarola tract. 6. cap. 22. Nicolaum de Palavicinis filium a fe genitum in 100. anno. Valefius a Tarenta de quadam teftatur, quæ 67. ætatis anno prolem genuerit. Rara autem

de facto talia dantur exempla, quoniam natura jam nimium debilitata existit, & homines nimis mature ducere solent.

425 Non autem absque omni fine hic fluxus inenstruus fæminas molestat, quia non tantum secum vitiosas alias corpori noxias particulas in sanguine redundantes educit, verum etiam hoc menstruo sanguine nutrimentum foetui in utero existenti adfertur, cum plerumque fæminis materiæ nutritivæ quantitas obundet non solum ad sui conservationem; sed etiam si imprægnatæ fuerint, aut recenter pepererint pro nutriendo foetu.

426 Unde fluentibus menstruis tempore gravido si præcise non fiat ob magnam plethoram, foetum non diu persistere posse, quod affirmat Hippoc. sect. 5. Aph. 61. si mulieri utero gerenti purgationes menstruales procedant impossibile est foetum esse sanum, vel ut inquit Aristot. 7. de generatione animalium cap. 2. tunc proles procreatur, aut minus vitalis, aut infirma.

427 Menstrualis itaque hæc purgatio in fæminis, tam qualitatem vitiosam quam
quan-

quantitatem excernit, per hanc enim natura fæminas expurgat, ut purget & depuret; hinc magis sanguis depuratur & exoneratur.

428 Nec tamen nimia nec diminuta fieri debet hujus fluxus expurgatio, siquidem Hippoc. Aph. 57. Sect. 5. ait, si menstrua plura fiunt, eveniunt morbi, & si non fiant vel sistantur, ex utero morbi fiunt. Ex quo elucet, illam copiam vitiosorum humorum sive excrementorum aggregatam & non expulsam causam esse multorum malorum, n. 425. ob hoc
429 ab interdicta hac purgatione accidunt melancholia, infania, mania, apoplexia, epilepsia, sterilitas, uteri suffocatio, cancer, cephalalgia, cachexia, hydrops, arthridis, icterus uterinus, febris, cordis palpitatio, deliquia & sexcenta alia mala, quæ pravam sanguinis qualitatem sequuntur & coinquinant. Fa-
430 cile autem hic fluxus sanguinis menstrualis impeditur vel supprimitur, nimirum dum per malam victus rationem aut nimiam tam inquam extrinsecam refrigerationem, vel etiam a nimia sedenta-

ria vita, vel prænimis paucò motu, quod virginibus & domicellis delicatis contingere solet. Fluentibus itaque menstruis omnia frigida, acida, flatulenta, crudæ vitentur, refrigeratio pedum in non assuetis quam maxime nocet &c. Vina quoque generosa nimium pota, ira, terror, amor &c. impediunt hunc fluxum. Nihilominus non minus motus seu defatigatio

magna pariter hunc fluxum demit.

431 Quod si quibusdam menses nimium fluant, multorum morborum etiam causa sunt, & facile fæminæ cachecticæ, scorbuticæ, tandemque hydropticæ vel steriles redduntur, etsi quidam concipiant, nihilominus post secundum aut tertium ingravidationis mensem plerumque abortiunt.

433 Aliter autem de viris eorumque excretionem seminali sentiendum, qua viri impune per multum temporis spatium, vel semper carere possunt; imo sanitati & longævitati vitæ feminis rara profusio potius conducit, quam obest, ut in religiosis ac cælibem vitam agentibus,

434 nec non castratis, aut caste viventibus

tibus experientia docet : in iis enim materia semini destinata nutritioni impenditur, hinc pinguiores etiam evadunt, ac longiore vita fruuntur. Spiritus animales pariter plus in corpore retinentur, ejus usibus necessariis inservientes, qui in venere & profusione seminis alias plurimum dissipantur, & tanto plus, dum coitus seu excretio seminis sæpius contingit, quia ad seminis explosionem spiritus requiruntur. Quo autem minor quantitas materiæ seminalis, quæ magna esse non potest, si venus frequens celebratur, tanto major quantitas spirituum ad explosionem seminis requiritur, quo vero major quantitas materiæ seminalis, minor quantitas spirituum concurrit & requiritur. Ideo venerem raro exercentes exinde vix aliquam lassitudinem advertunt, quia non magna quantitate spirituum indigent. Nihil autem magis corpus debilitat, & enervat, quam frequens venus, quia per frequentem coitum & excretionem seminis sanguis depauperatur succo nutritio & spiritibus : unde tot morbi, & labefactata exinde natu-

ra vix superabiles, ut tabes, hydrops, podagra, apoplexia, gonorrhœa, pustulæ, & inflammationes penis, febres, phthisis, hectica, incontinentia urinæ, oculorum ac cerebri nervorumque debilitas, tristitia &c. imo omnibus sensibus adversatur, unde olim venus ab ipsis Epi-
 436 cureis damnabatur. Veneris denique frequens palæstra omnibus viris nocet, summopere senibus, quibus
 437 vix rarissima conducit. Ac etiam juvenibus præmatura ætate inchoantibus, debilibus & convalescentibus, ac
 438 etiam illis, qui multum studiis aut aliis capitis speculationibus & laboribus gravibus incumbunt. Tandem quid aliud frequens venus successu temporis & quidem præmaturo procreat, quam vitæ omnium rerum acceptissimæ abbreviationem.

439 Ut itaque venus valetudini non oblit, ejus usum moderatum & perquam rarum, tempore etiam convenienti esse oportet. Inprimis quoad anni tempus Hippocr. tempus vernale optimum esse censuit, ut supra jam mentio facta cap. I. §. 4. n. 79. cui etiam consentit Palingenius poeta his versibus:

Parca

*Parca Venus laudanda quidem est: hæc una
calorem*

*Excitat, hæc bilares animo facit: inde se-
quuta*

*Membrorum levitas, torporem expellit, &
infert,*

*Spiritibus vitam, præsertim ubi purpureum
ver*

*Autumnusve suum exponit maturus ho-
norem.*

*Tandem hyeme, atque æstate Venus lethale
venenum est.*

*Crebra Venus nervos, animum, vim, lumi-
na, corpus,*

Debilitat, mollit, subripit, orbat, edit.

Quæritur: cur quidam facilius jejuno,
440 alii pleno stomacho venerem exer-
ceant, quia post bacchi & cereris mu-
nera? spiritus promptiores & vegetiores
fiunt, eo homo ardentius veneris concu-
bia init; utcunque autem pleno stoma-
cho mox transacta venus nocet, quate-
nus concoctionem lædit. Tales utcun-
que sunt depauperati spiritibus & materia
feminali. Econtra qui mane aut jejuno
seu a potiori peracta digestionem celebrant,

ii fortiores natura sunt, itaque semper & omnibus magis conducit, si post peractam ferme ciborum digestionem ventus exerceatur, ne concoctio impediatur ciborum,

441 borum, præcipue stomacho debili gaudentibus. Non minus valde noxia venus est post exercitia valida corporis, vel post nimiam tristitiam vel iram, aut in crapula & valde onerato ventriculo perpetrata, neque tempore inedia venus proficua deprehenditur, imo vix excitatur, quoniam sine Baccho & Cerere friget Venus, ut Ovidius de arte amandi.

Luxuriat raro non bene pasta caro.

Nec etiam post immodicas evacuationes alvi vel per se vel pharmaco excitata quocunque laxativo, nec post sudorem aut sanguinis profluvium nimium.

442 Inter cætera excreta adhuc spectant saliva, lachrimæ, mucus narium, cerumen aurium &c. Saliva est humor serosus, subviscidus per arteriarum carotidum ramos ad glandulas salivales a sanguine separata, & exinde per tubulos excretorios in os deducta ad fauces

ces & æsophagum humectandum & lubricandum, quæ deglutita cum cibis, vel per se ciborum digestionem succurrit. Non enim solus succus gastricus in ventriculo verum etiam humor salivialis chylicationem promovet. n. 102. quod demonstrat masticatio in ore detenta colorem magis albicantem repræsentare, quod jam faciliorem chylicationem indicat: insuper saliva in ore appetitum ciendi vim obtinet: quippe ore admodum siccato ordinarius ciborum gustus non sentitur. Ideo saliva non multum exspui debet, ne exinde per denegatam deglutitionem digestio ciborum retardetur, & flexilitas fibrarum impediatur, sed ut stomachi & ejus æsophagi meatus aliquo modo ab ea humectentur necesse est. Quapropter

saliva non pro inutili excretionem seu excremento haberi debet, quia in ea salis rubri magna copia adest, quod sal chylo & sanguini immixto fermentationes promovet & excitat, hinc non ut inutilis liquor censendus & ab ore continuo per malam introductam consuetudinem spuendus est, sed multoties deglutiendus.

De qua autem præsupponitur, ut saliva sana, non scorbutica, aut venerea, vel quocunque modo vitata restet, quæ potius exspuenda, quia per salivam multi morbi propagantur in aliud corpus vicinum, v.g. per osculum aut per halitum, vel per quodcunque vasculum ad alterius os, quod per salivam inquinatum est &c. Hoc manifestatur deinde per nauseam agrotantium affectorum, aut plane per vomitum, cardialgias, calores viscerum, per pustulorum eruptionem in ore aut plane per œsophagum ad ventriculum usque &c. hinc tali tempore bene fit, si saliva non deglutiatur sed exspuatur, præcipue tempore contagioso vel infirmos malignos viritando. Cæteroquin sana suo corpori non inutilis, sed suo sale blando imbuta & deglutita ventriculi & intestinorum sordes mundat, & diluit, plicis & fibris ventriculi debitum tonum retinet & roborat. Non minus suas utilitates saliva in chymicis laboribus demonstrat, ut in mixtione mercurii sublimati & Jovis cum aqua forti & cæteris salibus. Qualem tandem saliva saporem

porem vel amarum, dulcem, acidum, falsum &c. in ore manifestat, talis quoque constitutionis erunt spiritus & humores in filtris.

444 Ex Anatomia constat, quemque oculum binas possidere glandulas, quorum minor sita est in cantho oculi interno, major in parte superiore versus angulum seu canthum externum, ex quibus glandulis continuo humor subtilis serosus, limpidus in pauca copia emanat ad internam oculorum superficiem irrigandam, qui humor si in majori copia prodire incipiat, quam sensibilibus dissipari possit, concrefcit in guttas seu lachrimas sub aquæ specie ex oculis profluens, qui si tamen continuo & involuntarie emanare solet, morbosum quid portendit.

Lachrimæ inter humores inutiles recensentur, infantibus tamen & petentibus seu mendicantibus utilitatem moralem adferunt, qui enim ejulatu & lachrimarum effusione sublevari exposcunt, utique auxilium & misericordiam citius impetrant, quam non lachrimantes.

tes. De quibus Ovidius de arte amandi:
*Et lacrimæ profunt, lacrimis adamantæ
 movebis.*

Nares duobus cavitatibus instructæ sunt, interius crassa quadam membrana, vasculis sanguiferis densissime refertis, plures etiam glandulas possidentes, ad quas per arterias membranæ insertas
 445 transsudat humor viscidus & sub-
 albidus, dictam membranam humectans, ne aer nimium exsiccet & olfactum afficiat. Qui humor copiosus transcribratus ab aere præcipue frigido sub forma mucii crassioris apparet. Unde in hyeme gelida multo crassior iste humor emittitur, quam in æstate seu tempore calidiore. Id aeri frigido abscribendum quatenus glandulas supprimit & nervos magis irritat. Propter minorem etiam transpirationem, humor etiam magis augetur. Unde multoties catarrhi. Humor etiam iste magis vel minus ex massa sanguinea cumulatur, prout propter erratum in dicta humor viscosus redundat. Quis si per alias vias, hic parum excernitur.

446 Tandem transsudat quidam humor

mor crassus per glandulas, per superficiem membranæ seu pellis meatum auditorium interius investientis, qui viscidus, flavus & subamarus est, obliniendo meatum auditorium sensum auditus promoveat, quod si inhibetur ejus effluxus, meatum auditorium obstruit, soni perceptionem impedit. Adeoque, ut inutilis & superfluous atque nocuus humor auditorio sensui expurgandus quandoque est.

CAPUT VI.

De somno & vigilia in genere.

447 **Q**uemadmodum naturales vires in perpetuum subsistere nequeunt, ut non suam elasticitatem deperdant: hinc etiam, postquam naturalis noster vitæ cursus per multivarios motus infringitur & relaxatur, necesse est, ut per quietem resarciatur. Quapropter author summus naturæ protector alternas noctis ac diei vices produxit, ut per diem homo cum aliis animalibus & rebus creatis a motu, calore ac irradiatione solis in motum constituatur, de nocte vero a motu aliquantulum quiescat & se somno tradat, a

quo plus vires refocillantur, quam si multis diebus corpus quietum esset absque omni somno. Unde etiam contingit hominibus multum vigilantibus, dum omnem & totalem elasticitatem deperdunt, illorum spiritus immobiles fieri, & corpus trunci instar cadere & sopidum evadere. Ut itaque homo & cætera animalia in salubri statu permaneant, & suas actiones perficiant, motum cum quiete interposita requirunt. Nempe ut per diem variis exercitiis & laboribus corpus denerent & commoveant, de nocte autem per somnum ab iis cessent. Quid vero somnus & vigilia & qualiter fiant & causentur, cujusque necessitatis sint, plura dicam in sequenti §.

§. I. *De somno & ejus exigentia.*

448 Somnus est seu tunc fit, dum sensus externi a sua operatione ad restaurandam spirituum jacturam, viresque refocillandas quiescunt & cessant, hoc autem fit, dum pori per quos spiritus animales per cordicalem substantiam cerebri in nervos defluunt, laxantur & decidunt seu
non

non satis spirituum influxu turgentes ultro clauduntur & obdurantur, ob quorum defectum etiam tam solidorum quam fluidorum tonus laxatur, per id torpor, membrorum concidentia, necessitas decumbendi exoritur: ubi itaque talis obstructio & relaxatio contingit, spiritus quoque deficiunt, ut motores principales tam solidorum quam fluidorum, qui illuc confluunt; hinc nervorum filamenta fatiscunt, & sibi ipsis quodammodo adhærent & innectuntur. Quod si interim aliquod objectum quandam nostri corporis partem aggrediatur, illius impressio ad cerebrum ob defectum spirituum transpelli nequit, ac proinde sequitur, ut nulla inde sensatio resultare possit: præterea muscoli tunc inanes & spiritibus inopes flaccidi evadunt, non amplius membra movent, nec ultro corpus in statu certo retinent, ac si omnino interiissent. Hinc somno obruente corpus stare nequit, palpebræ clauduntur, genua labant, corpus totum prosternitur quasi mortuum, unde somnus dicitur imago mortis, canente poeta celebri Oweno:

*Si somnus nihil est nisi mors, nil mors nisi
somnus,*

Quo plus in vita dormio vivo minus.

Quod si itaque spiritus non satis generentur ad expansionem sufficientem excitandam, vel si languidi spiritusprehenduntur, & illi non fortiter determinantur ad obiectum aliquod, somnus
introducitur, qui vero multas curas
449 habent, & spiritus continuo in sensorio communi determinant & impellunt ad hoc vel illud negotium, ut avari, die nocteque de pecunia cumulanda, ac etiam ambitiosi, de honoribus altioribus quærendis solliciti, apud quos hæ curæ spiritus inquietos & hominem minus dormire vel plane vigilare faciunt, aut saltem difficulter obdormire quamdiu enim cerebrales canaliculi a succis transfluentibus rite expanduntur, tamdiu vigilat homo, quando autem hi meatus ob varias causas collabuntur, illa expansio
a succis non vel saltem non tam alte
450 contingit, dormit. Unde quibusdam ebriosis sopor altus excitatur, quorum sanguis viscidus & tenax est, magis ali-

aliunde ad somnum propensi sunt, horum canaliculi cerebrales per vinum expanduntur nimium, hinc viscidiores succi, ad illas partes deducti, evanescentibus partibus spirituosis vini, ibi subsident, illas glandulas obstruunt, altumque somnum, imo quandoq; apoplexiam introducunt.

451 Utcunque igitur causatur somnus ab animalium spirituum parsimonia aut ab eorum motus diminutione seu etiam incrassatione, ut somnus pharmaco productus v. g. opio, papavere, mandragora, psyllio, cerebrales canaliculi incrassantur & obstruuntur, quatenus pauciores spiritus ad cerebrum mittuntur, ut transcollari possint: ita etiam cibi crassiores & dispepti somnum & torporem inducunt, quoniam spiritus animales in nervis ventriculi figuntur & aggravantur, & ratione consensus inter stomachum & cerebrum, organa in cerebro stupefiunt.

452 Colligitur ergo, somnum ob duplicem principalem causam induci, primo quatenus spiritus deficiunt in sufficienti quantitate, ut poros cerebri apertos fervent, eosque inflent, quo motus ad

cerebrum adferri possit. Secundo tum
 pori in cerebro implentur ab humore pi-
 tuitoso viscido, hinc omnia cruda, visco-
 sa multum aquosa & frigida somnum pa-
 riunt, ex quibus tarde spiritus eliciuntur,
 aut jam generati involvuntur, & a motu
 suo inhibentur & retardantur, fibrarum-
 que laxitas constituitur, hinc ulteriorem
 & plurimum spirituum secretionem a san-
 guine impediunt.

453 Somnus adeoque summe necessa-
 rius est, ut spiritus congregentur & vires
 refocillentur, atque elasticitas restaure-
 tur. Sunt enim spiritus causa movens or-
 gana, dum in nervos influunt & elastici-
 tatem fibris tribuunt, qui si non restau-
 rantur, vitam non diu sanam vel plane
 non duraturam diu esse deprehendo.

454 remus. Dormiendum ergo homini
 tamdiu est necesse, donec plane re-
 fectus esse animadvertitur. Absq; somno
 nec vires nec robur recipitur, deficiente
 enim somno, maxima membrorum lassitu-
 tudo, & naturales functiones deficiunt,
 ut chylificatio, sanguificatio &c. per so-
 mnium vero excrementorum expulsio per
 con-

consequens facilitatur, lassitudo aufer-
tur, hinc expergefactus somno sufficien-
ti, se leviozem homo sentit, humida sub-
stantia instauratur, quia per somnum in-
sensilis transpiratio minor fit, a qua hu-
mores cumulantur, spiritus quoque so-
piti seu inquiete constituti pondus adau-
gent, dum vero se movent, corpus levi-
us est, cum omne subtile & porosius sur-
sum facilius pellatur, hinc etiam spiritus
quasi corpus secum sursum trahunt, &
pressioni aethinosphaerae resistunt.

455 Somnus vero moderatus esse de-
bet, qui sanitati optime confert, & alimen-
ta concoquere & distribuere adiuvat, qua-
tenus nimium sanguinis impetum ac a-
credinem imminuit, spirituum vero co-
piam adauget, a quo non solum universi
nervorum tubuli intra cerebrum inflan-
tur, sed & ipsi muscoli corporis no-
stri expanduntur, & nutritioni via pan-
ditur, exinde corpus pinguescit. Qua de
re in somno non tam celer conco-
456 ctio atque dissipatio chyli & spiritu-
um fit, unde plus nutritioni asserva-
tur & successive impenditur, hoc histo-

riæ testantur in somno vivens corpus diu absque alimento novo persistere posse, ut narratur de ursa 40. dierum spatio sine cibo noviter assumpto vivere; non minus etiam glires, serpentes, herinacei & alia animalia insecta longo diuturnoque somno ferme per totam hyemen patiuntur, quo tempore parum aut nihil moventur, parum etiam consumuntur atque perspirant, imo plus pinguescere, ut de ursis experientia docet, per id temporis spatium 40. dierum, quo dormit, ita pinguescere, ut se vix movere queat.

*Tota mihi dormitur hyems, & pinguior illo
Tempore sum, quo me nil nisi somnus alit.*

Legitur etiam, aviculam in Brassilica regione inveniri, quæ absque sumpto pabulo veluti mortua rostro ex arbore suspensa vivat per 6. integros menses. Et Martin Cremarius refert, nonnullas aves minores velut cypselos & hirundines implicitis inter se pedibus conglobatæ in lacus, paludes, & piscinas sub hyemis initium sese immergere, vere adveniente autem noviter emergere. Ita non
mi-

minoris admirationis sunt inediae ab
 hominibus factae, de quibus plena sunt
 monumenta. Laertius Diogenes de vita
 Philosophorum, Epimenidem Philoso-
 phum tradit, nunquam edere visum fuisse,
 sed quinquaginta & septem annos per-
 petuo acquievissse sopore. Petrus de Al-
 bano refert, in Normandia suo tempore
 mulierem extitisse, quae per decem & no-
 vem annos nil cibi degustavit. Athenæ-
 us lib. 2. Dipnosophistorum more quot-
 annis bimestre tempus absque ullo ali-
 mento delitescibat. Hinc Hippoc. 6. Epi-
 dem. Com. 5. t. 10. inquit, somnus vi-
 sceribus cibis est, omnem evacuatio-
 457 nem tollit præter sudorem. Sudores
 enim nocturni, quamvis in quibus-
 dam subjectis tempore somni appareant,
 vel fiunt a nimia colluvie serosa, quæ per
 intervalla colliguntur, & a natura postea
 ad extremitatem cutis extruduntur, vel a
 constitutione temperamenti calidi, vel
 etiam a nimis tegumentis, aut etiam spi-
 rituosi aut acris assumpti cibi vel potus
 causa, naturaliter vero & in sano statu
 458 contingere vix solent. Cateroquin
 so-

somnus etiam dolores sedat, animi molestias abigit. Nimirum

*Hic hominum pellit curas, & fessa diurno
Membra labore levat, revocatque in corpore
vires:*

*Quo sine non potis est quisq. producere vitam
Ac est afflictis magnum solamen, & omni
Optandum voto interdum, praeordia quando
Angit amor, vel morbus atrox, vel casus acerbus.*

*Tunc melior gemmis, tunc fulvo est gratior
auro.*

Ut mors, sic somnus miseros felicibus aequat.

§. II.

De somno excessivo.

Ut ut autem somnus moderatus summe
me necessarius & naturæ proficiuus

459 censetur; ita econtra immoderatus

sanitatem destruit, nam naturales evacuationes protrahendo per somnum

retinet, crudos congregat humores, spiritus animales torpidos reddit, caput vaporibus crassis per sanguinem adductis

replet. De hoc somno poeta:

Infert multa tamen damna, & caligine qua-

dam

Ob-

*Obducit mentem, morbosque inducit, & ipsum
 Enervat corpus, quoties sine lege modoque
 Sumitur, & nimium torpentes occupat artus.*

Qui itaque nimium somno indulgent,
 horum canaliculi nimis angusti constru-
 untur, ingenio quoque hebetes, capite
 gravi evigilant & incedunt, quo enim per
 consuetudinem hanc pravam diu dor-
 460 miendi maiorem laxitatem partium
 adipiscuntur, magis propensi omnino
 sunt ad longiorem capefcendum so-
 mnus; ita etiam quanto laxior constitutio
 partium solidarum ac fluidarum in quo-
 dam homine, ut in nimium laboriosis per
 totam diem, vel infantulis, vel pituitosis
 naturis, tanto magis proclives ad somnum
 sunt. Adeoque somnus & vigilia, ut lon-
 ga vitali vitæ conducant, nec in excessu
 nec in defectu transgrediantur limites, ut
 Hippocrat. 67. sect. 7. monet, somnus &
 vigilia utraque, si ultra modum fuerint,
 morbum pariunt.

461 Quæritur jam primo: utrum so-
 mnus pomeridianus conducatur sanitati nec
 ne? cum Hippoc. 2. program. II. inter-
 diu vigilare, nocte vero dormire jubeat.

Repl.

Resp. qui de nocte satis dormiunt, iis nec prodesse nec necesse esse affirmo. Nam somnus exinde nimius fit, per quem negotia multa negliguntur & procrastinantur, & multoties viduis & pupillis, aliisque miseris & egentibus, ciborum concoctio prolongatur, illis vero gravitas seu cruditas in ventriculo generatur, ructus acidi eduntur, flatu generantur, dein coenam iterato aggrediuntur ante concoctos priores cibos meridianos, varias etiam excretiones seu excrementa retinent a quibus catarrhi.

Febres, pigrities, capitis dolor atque catarrhi.

Hæc tibi proveniunt ex somno meridiano.

Nulla tamen regula sine exceptione. Ita non omnino interdictum esse somnum meridianum, sed per unam aut alteram horam ut ratio exigit, concedi debet, præcipue defatigatis senibus, emaciatis, magnas curas aut studium ingens, aut noctes inquietas vel plane absq; somno habentibus, biliosis, in regione calidiore habitantibus. Notandam prætera, ne statim a sumpto cibo, neq; meridiano, neq; vespertino so-

somno indulgendum esse, sed finita una alterave hora. Nimirum

Post cœnam stabis aut passus mille meabis.

462 Non minus quibusdam naturis longior & pomeridianus somnus conducit, ut a morbo reconvalescentibus, item mulieribus, & iis, qui ventriculum debilem habent, aut qui spiritus per excessus venereos multum abalienant. Tales omnes spirituum refocillatione opus habent, qui spiritus in somno minime ita dissipantur imo plus generantur & asservantur, quam dum vigiles sumus: nisi per pollutines nocturnas, in somno involuntarie contingentes, depauperentur, & hæ

463 multo magis debilitant & enervant corpus quam in coitu; siquidem in somno sensus externi sunt sopiti, & tota natura cum spirituum satellicio ad interiora sese colligit: calor seu spiritus universus ad viscera refunditur, quo fit, ut, cum seminis contingit excretio, maxima portio spirituum plus disgregatur quam

464 coeundo. Et hoc utcumque accidere solet, dum quis in dorso incumbit lecto, præsertim calido vel calefacto

cor-

corpore, per potus generosos & cibos aromaticos & substantiales, utcunque per meridiano & vespertino tempore assumptos.

Quæritur secundo: Quot horis dormire sufficiat? & an se quis horis statutis, ut carmina sequentia ferunt, accomadare debeat.

*Quinque horis dormisse sat est juvenique
senique.*

Ipsa parens rerum septem tibi deputat horas.
aut etiam:

*Quinque horis dormisse sat est juvenique
senique.*

Sex mercatori, septem de stemate nato.

Octo damus pigro, cui nulla negotia cura.

465 Ad hoc Resp. non absolute tempus dormiendi unicuique statui potest, circumstantiæ enim variæ sunt, quæ plus aut minus dormire faciunt. Optimum & sufficientem somnum capescendum tot horis esse arbitror, post quot horas somni se homo plane refectionem & quasi leviores & alacriorem esse animadvertit. Et hoc somnum quisque, exclusâ pigritia, facile determinat, qui suum ordinarium

rium & moderatum somnum 5. 6. vel 7. horis capit, qui autem est impeditus, & per multa & maiora fatigia corpus spiritibus orbaverit n. 461. & n. 462. tali etiam longior somnus concedendus est.

466 Quæritur 3. cur quidam homines certa hora, aut etiam quidam citius, alii tardius evigilent, & cur jacentes citius obdormiant. Pariter: quare ex frigido in calidum locum venientes homines propensiores sint ad somnum. Quod ad primam, dico, quod consuetudo naturam determinet, apud tales enim tanta & sufficiens copia spirituum pro inflandis tubulis nervorum & musculis tanto tempore somni generatur, ut excitentur & evigilent, sicut qui certis & consuetis horis comedunt, directe illa hora sollicitabit appetitus cibos, quo certo tempore sanguis per circulationem ductus, ad ventriculum tantum deponit stomachalis fermenti, quantum famem excitandi sufficit. Ad secundam quæstionem respond. ille homo citius evigilat, qui minus tenacem & viscosum sanguinem habet, ex quo facilius spirituum copia generari potest, quam ille, cujus nervorum

tubuli a crassioribus & viscosioribus particulis sunt obstructi, in quibus major copia spirituum requiritur ad motum ad vigiliam producendam. Ex hac etiam ratione phlegmaticis & melancholicis somnus longior convenit, quorum sanguis crassior, terrestrior & viscosior saepius per cor transire debet, ut spiritus satis generentur & attenuentur. Econtra autem non tam cito deperdunt illos quam biliosi & sanguinei. Dein qui ita alte dormiunt immobiles trunci instar jacent, econtra alii jactitant pedes, alii manus, quorum somnus subtilior & levior est a subtilitate majore spirituum. Ad 3. quæst. Rsp. cur jacentes citius obdormiant quam sedentes & etiam cum majori levamine & utilitate dormiant. Quia hoc modo ab objectis externis sese abstrahunt, & cor jacendo cum horizonte est parallelum, unde sanguis ex sinistro cordis ventriculo profiliens indiscriminatim sursum ac deorsum propellitur, sedendo vero crassior sanguis deorsum pellitur & subtilior seu spirituosior sursum, multum etiam a consuetudine, quam a pueritia adepti sumus, depen-

dependet, & dum actiones omnes externas quasi oblivioni tradimus, & cum nullius rei cogitamus, spiritus adhuc existentes sensus externos commoventes quieti facilius committuntur. Quoad ultimam quaestionis partem dico, propterea hominem citius in somnum labi, dum e frigido loco in calidum venit, nempe propter minorem copiam spirituum animalium in sanguine magis condensato, cerebro reliquoque corpore existentium, dein propter nimiam pororum apertionem in loco calido aut plane penes focum ab ignis calore spiritus plus prius avolant, quam generantur, quia per poros valde apertos a calore factos facile in auras abeunt, ut aestatis tempore calido fit, hinc ob defectum spirituum corpus languet & propensio in somnum fit, & quatenus etiam elasticitas a rigiditate frigoris in fibris destituitur, hinc videmus in nimio frigore propter absolutam condensationem sanguinis & cæterorum humorum, quod homo totus rigidus obdormiat & plane moriatur, ut multa constant exempla. Tandem vero, dum homo per aliquot

tempus dormiverit & incaluerit, sanguis rarior factus est, & elasticitas relaxata, homo iterato ad vigiliam producendam & continuandam aptus fit.

467 Quæritur 4. an tempore somni vel vigiliarum melior in ventriculo fiat concoctio ciborum. Resp. ambo quidem tam vigilia quam somnus requiruntur ad concoctionem, attamen interdum vel dum vigiles sumus & nos commovemus, laboramus vel quocunque modo corpus exercemus, melior & exactior ciborum concoctio fit, quam in somno. Quia uti in quiete nimia ita etiam in somno non tam frequens respiratio n. iii. nullus motus vel per parcus, n. 388. Hæc alias faci-
litant concoctionem. Tempus etiam docet, quod multi homines 3. vel 4. vicibus se cibis per diem impleant, & in illis concoctio rita procedet, quia multum laborant. Quo tempus breve est per noctem, e contra in somno a cœna nimirum ad ientaculum usque plus temporis est: tamen non tam cito, quia non ita famelici fiunt ut de die, concoctio fit: ita etiam illi, qui a cœna ad prandium nil
com-

comedunt & etiam minus quam in prandio, nihilominus a cœna ad sequentis diei prandium facilius cibos expectant. Dein etiam ut ex historiis enarratis n. 456. elucet, multa animalia diu & ferme per totam hyemem dormivere absque alimento, econtra nullum exemplum restat, qui tanto tempore vigilando & commovendo jejunos substitisset. Ut itaque prandium & cœna bono appetitu aggrediatur, exercitium moderatum corporis semper concurrere debet.

468. Quæritur 5. cur post assumptum cibum & potum, præcipue nimium & generosum mox in somnum homines propensi sint & labantur. Utiq; post horum assumptionem spiritus restaurantur & novi generantur, qui potius vigiliis quam soporem inducunt. Resp. verum esse quidem spiritus restaurari & noviter generari, non tamen tam cito reparantur & subtilisantur, imo potius spiritus in-
crassantur, ut leg. n. 352. & n. 450. De ebrietate & vino, quare soporem inducat. Dein causa etiam est soporis, quia ventriculo nimium repleto diaphragma

sursum premitur, unde pulmones minus
 expandi possunt, ideo sanguis sufficien-
 ter ac ante accendi nequit, hinc circu-
 lando pigrior & tardior currit, exinde
 succi cerebrealis secretio minor fit, & so-
 mnus inducitur. In naturis quidem deli-
 catis & sanguine tenuiore & spirituosi-
 ore contrarium accidit, aut quando im-
 pletus ventriculus totum corpus gravat
 cor inquietum reddit, somnum impedit,
 donec concoctio saltem semiperacta est.
 An vero sanitati conducatur somnus mox
 post pastum susceptus vid. n. 461. Post
 nimium nunquam cum levamine fit, &
 crapula ingens urget. Somni tales pome-
 ridiani multis etiam vitam abstraxerunt,
 ut legimus Isboseth meridiano tempore
 somno obrutum vitam perdidisse. Samso-
 nem in gremio Dalilæ dormivisse & mor-
 titraditum fuisse. Eutychem in concione
 S. Pauli vitam in somno amisisse, Holo-
 fernem & Sissuram a crapula sopitos vita
 privatos fuisse & plures alii.

469 Quæstio tandem 6. oritur, cur
 post nimium prandium homines ad tem-
 plum venientes dormire soleant, præfer-
 tim

tim, qui non avide verbum Dei exaudire volunt, & minime fundamentis suæ religionis aut fidei informari cupiunt, vel dum defatigati & lassī procul eo veniunt, ut peregrinando sit. Alias ratio eadem ut n. 460. & n. 468. Nihil omnino si avidi verbi Dei essent, anima omnes has corporis imbecillitates depelleret, & sese a somno immunem redderent.

470 Quæritur ultimatim: quid sint insomnia. Resp. somnium est diurnarum cognitionum revolutio, utcunque nimirum illarum rerum, quas vel ante vidimus, vel audivimus, vel cogitavimus, de quibus dein mens in somno reflexionem facit, percurrento spiritus illa vestigia, quæ vigilando percurrit.

471 Quapropter ea maxime somniamus, quæ agimus aut acturi sumus aut volumus; de his enim maxime cogitationes, imaginationesque obveniunt, & qui instructi virtutibus sunt, meliora somnia vident, quod etiam vigilantes meliora animadvertunt. Qui deteriores vel animo vel corpore sunt affecti deteriora concipiunt, ut Ovidius:

Per somnos fieri multa pudenda solent.
 Quippe cum affectio corporis faciat in-
 somni visionem ; hominis enim morbo
 laborantis proposita quoque animi vitio-
 sa sunt, atque etiam propter corporis per-
 turbationem animus quiescere nequit ;
 unde Lucretius 4. de natura :

*Insomnis eadem plerosque videmus obire,
 Causidicos causas agere, & componere leges :
 Induperatores pugnare, & praelia obire ;
 Nautas contractum cum ventis degere bel-
 lum,*

*Et quo quisque fere studio defunctus ad-
 heret,*

*Aut quibus in rebus multum sumus ante
 morati.*

472 Somnium tripliciter contingit,
 primo a naturali impressione ut mox di-
 ctum, secundo a divina vel angelica, ter-
 tio a diabolica. Qui naturaliter mul-
 473 tum somniant, potissimum multum
 bibunt & comedunt, in illis enim
 spiritus copiosi congregantur in cortica-
 li substantia, ubi amplius retineri neque-
 unt, sed ad interiorem substantiam seu
 sensorium commune protruduntur & ex-
 cur-

currendo vestigia somnium pariunt: ita quandoque somniamus propter intensas cogitationes tempore vigiliarum vi spirituum animalium cerebro impressorum; tunc enim spiritus ob hanc agitationem vias multum aperiunt, & per patentia vestigia excurrunt, & res cogitatas aut visas sensibus in somnio repræsentant, in somno vero dum homo a sensuum externorum operatione desistit, memoratur nimirum, dum spiritus ideas impressas percurrunt.

§. III.

De vigilia.

474 Quemadmodum somnus in sensuum externorum quiete & cessatione consistit: ita vigilia in eorundem actu & exercitatione, qui sensus liberi ac soluti rursus objecta intuentur & sentiunt, operationesque suas perficiunt.

Postquam enim per somnum fibrarum elasticitas restauratur, & spiritus sufficienter cumulantur, rursus in nervos majori copia influunt, hoc fit, dum spi-
475 ritus animales in cerebrum delati,

ibique magna copia coeuntes facile
 determinantur in glandula pineali ad de-
 fluendum in nervos: quippe dum spiri-
 tus in cerebrum confluunt, obiectum,
 si aliquod in corpus nostrum agit, faci-
 le intelligitur, quod nervi capillamenta,
 quæ versus illam partem terminantur,
 motum receptum, ad illam usque cere-
 bri partem transferant, quæ animam ad
 sentiendum immediate excitant. Dum
 enim spiritus animales ad pergendum
 versus certos musculos determinantur,
 efficiunt ut corporis partes, quibus
 muscoli inseruntur certis quibusdam mo-
 dis moveantur. Quamprimum enim ob-
 jectum aliquod organum ita ferit, ut im-
 pressa actio, ad cerebrum usque perve-
 niat v.g. si quis cutem titillet, vel leviter
 percutiat, aurem vel nares vellicet, aut
 aliud sensorium agitet, tunc spiritus in
 cerebro hospitantes ita compelluntur &
 commoventur, ut vigiliam procreent,
 vel si in sufficienti quantitate spiritus a-
 nimalis ad cerebrum transmittuntur, ut
 nervorum meatus aperiant, & in eum
 statum reducunt, ut animæ occasionem
 præ-

præbeant obiecta sentiendi, & porro homo vigil fit.

476 Vigilia denique induci solet vel a sanguinem attenuantibus, spirituum animalium copiam augendo, vel ab aperientibus, quæ meatus plenus choroidis, & carotidum arteriarum aperiunt, spiritibus viam aperiendo, vel quæ nimium nervosum genus concutiant, ut in infirmitatibus, vel nimio gaudio aut tristitia vel ira contingere solet, ubi sanguis nimium concitatur, motusq; acceleratur, spiritus inquietos & corpus vigilare facit. Per se autem expergiscit homo, dum per somnum corpus alacrius redditur, cerebri ventriculi & nervi spiritibus repleti functiones feriant & commovent ad agendum.

478 In vigiliis vero limites ne quis excedat secundum supra citat. Aphoris. Hippoc. 67. Sect. 7. somnus & vigilia n. 460. Sed moderate & supra citatis admonitionibus accommodentur, quæ vigilando operantur. Nempe ut salubris aer inspiretur, ut in cibo & potu non multi & magni fiant excessus, nec in motu &c. quibus simul junctis naturales operationes

nes rite procedunt : uti autem per somnum multa retinentur, quæ excerni deberent, nihilominus per vigiliam exonerantur a natura, dum enim vigiles redimur, spiritus & sensus alacriores vegetioresque fiunt, calor in omnem corporis partem diffunditur, excretiones promoventur &c. ex immoderata autem vigilia corpora exsiccantur, & contabescunt, quia ejusdem vires exsolvit, & plurimos dissipat spiritus, quibus dissipatis, principale agens actionum deficit, unde mala distributio utilium ab inutilium humorum &c. hinc sanguis in vaporem degenerat, cruditates oriuntur, bilis augetur, febres producuntur. Non minus cerebrum in nimis vigiliis summe afficitur, quoniam animi intensione atque cogitatione spiritus exhauriuntur & cerebrum exsiccatur, quod mentis alienationem & morbos calidos proferre poterit, memoria pariter debilitatur, per vigiliis enim multas & excessivas a superfluis cogitationibus memoria obruitur, & vestigia ab ideis impressa ab aliis ideis destruuntur, unde confusio memoriæ: ita

ita etiam, qui subito nimium & multum legunt, impressiones idearum augentur, & una ab altera destruitur, facto hoc, memoria confusa fit ut paucissimorum vel nullius amplius recordetur, & ita obliuio exoritur.

CAPUT VII.

De animi pathematibus seu affectionibus in genere.

480 **C**aput ut thronus animæ nostræ immortalis tract. 3. n. 73. principales in toto corpore nostro exercet operationes, hinc vulgo non immerito dictum: dum caput dolore quodam afficitur, cætera singula membra languere. Omnis vero affectio sive perceptio aut commotio vehemens ad pathemata animi refertur. Dupliciter autem in corpore humano affectio oritur, una a quodam peculiari motu spirituum a quocunque objecto, per sensus externos incidente & apprehendente; altera a quocunque morbo aut dolore sentiente: quæ sensatio per spiritus animæ communicatur n. 485. quatenus spiritus nostri animales analogiam

giam quondam immittantur, qui animam commovent ad sentiendum, uti autem sensatio infligitur vel de bono præfenti vel futuro lætitia exoritur, vel de malo præfenti vel futuro & tristitia producit. Quid autem animi passiones sint & quomodo nos afficiant in sequentibus §is indagabitur.

§. I.

De natura passionum.

Quemadmodum natura & numerus, causæ atque effectus passionum ad Carcellium usq; tempora nunquam melius detecta & explicata fuere. Ideo illius auctoritate

481 Dico perceptiones animæ quadrupliciter differre. Primo enim percipit sensum externorum objecta absq; ulla sensibili aut notabili nostri corporis mutatione, ut ideam luminis, coloris. Secundo, quando ideæ ab humoribus nostris internis v. g. famis, sitis, impressæ, anima percipit. Tertio sunt ideæ, quæ partim ad objecta, partim ad corpus nostrum referuntur, vel plane illud immutant, ut perceptio saporis, odoris &c. Quarto sunt ideæ, quas ad ipsam animam nostram referi-

ferimus, quæ quasi in ipsa anima sentiuntur v. g. alicujus objecti imaginationem, & tales sunt passionēs lætitiæ, amoris, odii &c. de quibus singillatim plura inferius n. 516. hæ ergo ultimæ ideæ passionēs animi nuncupantur. Varia quidem præ se fert vocabula animus. Quandoque enim pro indole nativa sumitur, ut Virgilius arboribus animum adscribit. Juvenalis iram pro animo sumit. A medicis autem pro mente seu anima rationali accipitur. Quandoque etiam pro spiritibus sive materiali vitæ ac sensuum principio, nempe pro forma substantiali corporis sive anima vegetativa & sensitiva. Anima sensitiva & spiritus animales dicti non realiter sed tantum nomine differunt. Duo namque genera tantum substantiarum sunt in rerum natura, unum cogitantium, id est, spiritualium; alterum vero extensarum, id est, materialium.

Animi affectus sunt varix mentis spirituumque perceptiones & commotiones, quæ fiunt a diversorum obiectorum consideratione, quæ vel recipit vel rejicit

484 cit. Subiectum eorum sunt mens
& spiritus animales. Præcipuæ pas-
siones primario ab ideis obsectorum cau-
santur, quia anima nullum objectum na-
turaliter percipere potest, quousque est
unita corpori, nisi objectum in cor-

485 pus per sensus prius egerit, & in illo
aliqualem sui speciem imprimat, ve-
stigium saltem leve deponendo, quo me-
diante anima per spiritum transcursum
percipit, quæ dein mediante specie-
rum corporearum actione & concurr-
suas actiones exercet.

486 Sequitur exinde, spiritus animales
primario affici a pathematibus, qui

487 autem spiritus sunt moleculæ cor-
poris animati subtilissimæ, simplicissi-
mæ, & actuosissimæ, mediantibus nervis
ad omnes corporis partes excurrentes &
impulsæ, una ab alia vel per se, vel diri-
gente anima, motum & sensum perfici-
entes, hic influxus quomodocunque in-
hibitus n. 513. major vel minor sensus &
motus deficit.

488 Sensatio vero & passio differunt
inter se, quia sensatio non consistit in pas-
sio-

sione; sed est potius perceptio passionum, qui enim ira, vel soporifero affectu vel ecstasi rapiuntur, puncti acubus vel gladio nil sentiunt, tamen patiuntur ictum.

489 Quare autem varix passiones in diversis excitentur hominibus, hoc ex diversa cerebrorum & humorum n. 503. dispositione procedit, quæ in singulis hominibus æqualis esse nequit, quia implicat, ut filamenta sint æqualiter tensa, æqualiter tenuia, æqualiter longa, & ab invicem æqualiter diffusa &c. quæ adjuvant apprehensionem majorem vel minorem.

490 Principium sentiendi sunt spiritus animales n. 487. Eorum autem facultas sentiendi & movendi, quæ a quibusdam anima sensitiva appellatur in brutis, constituitur in certa quadam nervorum, musculorum, fibrarum, artuum ac spirituum dispositione, a quibus talia animalia diversimode afficiuntur, & ab uno in alium locum transponuntur. Hinc sunt animalia illa seu horologia, hoc est, machinæ quadam sub certa dispositione organorum & spirituum tantum influxu

ad actionem producendam, seclusa omni alia anima sensitiva, quæ nihil aliud est, quam spiritus, seu subtilissimæ sanguinis partes segregatæ.

492 Sensus sub duplici classe statuuntur, ut interni & externi. Interni sunt duo, ut imaginatio seu phantasia n. 508. & memoria n. 493. qui duo sensus sub sensu communi ut generale quid deprehenduntur. Externi sunt quinque : nempe visus, auditus, gustus, tactus, & olfactus. Omnis vero sensatio sub sensu tactus comprehenditur, & omnis sensatio, quamvis a spiritibus recipiatur, non minus tamen organorum ope perfici debet, quatenus activitatem suam in sensibus exerunt, dum enim objecta oculis, auribus, naribus, linguæ ac cuti impressa, certo modo spiritus apprehendunt, quod si deficient, aut organa obstruantur aut destruantur, sensus unus aut omnes pereunt, ut etiam in soporiferis & moribundis conspicimus, refocillatis vero spiritibus & reparatis organis sensus redeunt, & functiones iterato perficiunt, unde patet, sensus a spiritibus & organis acuari, conservari & perfici.

Sen-

Sensatio interna res materiales recipit, quasi eas videret, audiret, &c. etsi per sensus externos non commoveantur organa sensus, talis perceptio imaginatio seu contemplatio aut phantasia nominatur.

493 Memoria vero est quædam dispositio cerebri, qua quædam impressiones aptæ sunt recipiendi; hinc memoria in potentialem & actualem dividitur. Prima est ut modo dictum, secunda est rerum jam in cerebro impressarum per spiritus facta recordatio seu revolutio. Resuscitatur autem in cerebro rerum impressarum memoria aut recordatio a spirituum certo motu, qui vias continuo perfluunt, & quod vestigium percurrunt, illius actus repetitur & reminiscimur; unde quandoque nobis repente res quædam memoriæ jam tradita occurrit, vel etiam ab imperio animæ rationalis directè determinantibus spiritibus memoria resuscitatur. Dum itaque tales impressiones seu vestigia sæpius in cerebro cuduntur, quibus dein sæpius percurrentibus spiritibus illarum impressionum facile recordamur,

& in memoria servantur, ut axiomarefert:

Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo,

Sic homo fit sapiens, non bis, sed saepe legendo.

494 Cur autem quidam homines reliquis firmiore memoria fruantur, variae sunt rationes. Nimirum vel quatenus quidam rem saepius memoriae mandarunt, vel ob dispositionem cerebri & spirituum in sensorio communi; unde quidam semel aut bis rem legendo aut audiendo in memoria servant, alii e contra 6. aut 8. non ita memorantur, quamvis attentissimi sint, alii non ita attenti, & sine forti impressione obiecta memoriae mandant, hinc facile vestigia delentur. Alii homines habent cerebrum vel nimis siccum vel nimis humidum, primum non continet facile ideas in cerebro impressas, secundum difficile recipit ideas, quae si receptae facile evanescunt. Quod si tamen firmiter in minus siccis ideae imprimantur a repetitis incursionibus spirituum memoria firmior remanet, quam in humidioribus aut in male dispositis cerebris.

Me-

495 Memoria distinguitur ab intellectu. Memoria enim est actus corporeus per impressionem cerebri, intellectus autem est actus solius animæ rationalis. Affirmatio & negatio sunt autem actus voluntatis, a qua omnes nostri appetitus & propensiones determinantur ad velle vel non velle. Omnes vero nostræ actiones tam voluntatis quam intellectus oriuntur occasione operationis sensuum ut testatur Apostolus: *Fides ipsa ex auditu, auditus autem per verbum Christi* Rom. 10. & Philosophus: intelligentem oportet phantasmata speculari.

496 Intellectus pure consideratus dicitur mentis perceptio in specie aliqua materiali vel immateriali: itaq; potest mens intelligere independenter a corpore seu nullis organis & etiam dependenter ab eis, quatenus per organa in cognitionem deliberat n. 492. Imaginatio autem est perceptio mentis se ad corpus convertendo materiale, quod quasi oculis cerneret vel cernit, & præsentem contemplatur & imaginatur. Hæ ergo duæ facultates differunt inter se ratione obiecti, quia nil imagi-

namur nisi corporeum; e contra intellectus percipere potest incorporeum & immateriale, attamen quamdiu anima juncta est corpori, intellectus nil percipit, nisi per sensus ipsi offeratur Tract.

3. n. 12. & 14. Nullatenus enim anima
 497 ma sola sentiendi potentiam habet, quamdiu est in corpore, nisi beneficio corporis, dum vero est separata a corpore, sensatione immateriali afficitur vel bona vel mala. Ut Psalm. 62. *Reddetur unicuique juxta opera sua.* Nam anima non concomitante corporeo spiritu nil cogitare potest, alias posset cogitare & peccare absque corporeo instinctu: ita & corpus in sua anima voluntatis actus exercere nequit, alias posset peccare corpus in sua & non cooperante anima, sed simul juncta operantur tam cogitationes, quam ceteros actus liberales corporis eliciendo. De his plura inferius.

498 Voluntas vero est, qua aliquid libere determinamus ad aliquid faciendum vel illud omittendum, ad affirmandum vel negandum. Intellectus autem ut lumen

men semper præcedit actiones nostræ voluntatis, non ut illas determinando, sed passive seu sufferendo res, quæ a voluntate determinantur.

499 Judicium simpliciter sumptum tam brutis quam hominibus competit. Judicium vero rationale ut in excellentiori gradu soli homini competit, tamquam modus cogitandi seu intelligendi soli animæ rationali conveniens facultas, quæ denegatur brutis, ut in Tract. de animæ operationibus dicitur n. 11. ita etiam ratione sensuum differentia est n. 500. sensatio materialis homini & brutis convenit, immaterialis sensatio autem seu intuitiva sine specie corporea cognoscens soli animæ rationali tribuitur. Tract. 3. n. 12.

500 Sensatio materialis a certa dispositione organorum & nervorum vi spirituum dependet, omnis vero sensatio primario a tactu, tota namque compages nervosa a spiritibus inflatur, quæ si a quodam corpore externo tangitur, qui tactus, prout nervis & spiritibus grati sunt, aut fortius & noxius moventes ingrati,

spiritus excitant ad sentiendum secundum diversitatem organorum & nervorum, unde iudicium sollicitant. Hinc res per varietatem sensus organorum iudicatur res talis, ut per sensum luminis varietatem colorum & formæ vel figuræ, per nervos olfactus varietatem odorum &c. qui tactus ipsam etiam animam rationalem ad sentiendum impellunt.

501 Mens seu anima rationalis variis modis operatur, quæ diversitas actionum varias quoque potentias assignat, sicut diversæ species cogitationum, ita in mente diversæ statuuntur facultates, quæ rei cogitantis proprietates sunt, hinc animæ essentia in sola cogitatione non consistit. Tract. 3. n. 4. Animæ inest quidem cogitatio, nomine autem cogitationis ille sensus intelligitur interior & conscientia, per quam omnia ea scimus, quæ agimus & patimur, tanto magis autem cogitat de rebus pluribus, quo plures res concipit, & earum conscia fit, hinc dicitur intellectus illustratus, alias datur etiam, ut apud imperitos, intellectus obfuscatus, etsi multi illustres & perillustres nominentur.

502. Animæ & corporis, harum duarum substantiarum tam arcta unio aut mutuum commercium soli Deo commitendum & adscribendum est, quia sic ei placuit hunc modum fieri Tract. 3. n. 57. Nam ut des Cartes principior. part. 1. §. 24. docet, ut semper quam maxime recordemur, & Deum authorem omnium rerum esse infinitum, & nos finitos, omnimodo sentiamus. (pergit idem 25.) multa esse, tum in immensa ejus natura, tum etiam in rebus ab eo creatis, quæ captum nostrum excedunt. Investigandum ergo restat de animi pathematibus.

503. Animi pathemata dupliciter afficiunt, vel spiritus animales, solum ad motum majorem vel eorum interceptionem, quo spiritus a functione sua disturbantur seu irregulariter commoven-
tur vel sistuntur, ut in quodam morbo: vel etiam ipsam animam immaterialem fortior impressio spirituum afficiet, ut in ira &c. quod ita fieri poterit vel ab extrinseco objecto percepto, vel ab intrinseca commotione, quia non tantum

Gg 5 per

per sensum auditus, visus, tactus, &c. ad gaudium vel tristitiam, ad iram vel metum promovemur; verum etiam ob corporis constitutionem interiorem sanam aut morbosam in unam alteramve passionem inducimur, hinc affectus vel ratione subjecti, objecti vel ratione motuum differunt. Unde in dolore cerebri spiritus forti suo motu non tantum animæ molesti sunt & fortiter commovent, sed etiam corporis membra lædunt, nervi sæpe convelluntur, & exinde sanguis in suo motu redardatur, facies pallescit, animi deliquia accidunt, partes exteriores frigent. Quoniam dolor est tristis quædam sensatio, quæ sensatio consistit in spirituum animalium regurgitatione versus principium nervorum, unde spiritus influunt quasi a vi reperiçiente, vel etiam a repulsione e lateris, aut potest etiam tristitia succos in suo motu retardare segnes ac ponderosos efficere, quatenus in apprehensione doloris spiritus sistuntur & figuntur a suo motu naturali, est enim spirituum agitatio proxima affectuum nostrorum cau-

causa, remotiores autem sunt, ut temperamentum corporis v. g. si quis biliosus, facile ad iram provocatur, dein objecta, quæ in sensus nostros incurrunt, ut figura quædam horrenda terroris passio-
 505 nem excitat. Qua de re illi, qui in pueritia sæpe terrefacti sunt, ea phantasmata dum majores fiunt, & solitarii in obscuris sunt, diversa spectra sibi imaginantur & a levi causa ad terrorem excitantur, econtra objectum oculis delectabile, gaudium & benevolentiam, & sic de aliis. Quia motus ab objecto externo ad cerebrum delati, variis modis illius spiritus determinant, ac proinde diversimodi affectus in nobis resuscitantur. Sic si quis blanditer & suaviter rem expetat, citius acquirit, quam qui sonora & aspera voce extrudere cogitat, blanda vox suavius spiritus afficit, quam aspera, quæ potius odiosa & perversa est, & non ita organo auditus & spiritibus grata.

506 Sedantur aut promoventur multoties etiam passiones animi a voluntate nostra, quatenus spirituum, sanguini-

guinis & cordis motus, qui ad passion-
nes fovendas concurrit Passio a nobis ex-
citatur aut penitus extinguitur

507 Cum duo in nobis insint princi-
pia motuum, unum, nempe mere corpo-
reum, scilicet virtutes spirituum anima-
lium: alterum incorporeum, nimirum
anima rationalis. Hinc in brutis suf-
ficit principium corporeum ad eorum
operationes exercendas. Bruta non tan-

tum sensibus quinque externis gau-
508 dent, verum etiam iis interni sensus,
nempe phantasia et memoria attri-
buitur, uti dictum sensuum primariam
causam esse spiritus, per quos etiam bru-
ta diversos sensus ope organorum per di-
versa objecta incurrentia discernunt v.
g. per auditum, clamorem, aut vocem,
per saporem amarum a dulci, per odo-
rem gratum vel ingratum, per visum no-
tum vel ignotum, hinc apparet, bruta
quasi intelligerent & aliquali ratione
imbuti essent, quas differentias autem
sensuum quæ discernunt, soli sensui
communi seu phantasiæ proprium
est. De simia, elephante, vulpe, lupo
&c.

&c. meminit horum Joannes Rajus in synopsi methodica animalium quaturopedum pag. 5, seq. Bruta quoque ab affectionibus & doloribus afficiuntur, ita videntur læsa sensu tristi incedere, irasci &c. sic canis iratus vehementius mordebit quam jocosus, ubi se mordere tantum simulat. Ita quoque bruta beneficiorum recordantur & blandiuntur benefactorem lætanturque. Sunt etiam 509 quædam animalia tam exquisito sensu prædita, ut leves etiam aeris mutationes percipiant, & exinde oriundas tempestates, anonæ caritatem, inundationes imminentes persentiscant, hinc ad cantum & vociferationes insvetas, vel ad frumentorum congestionem, aut domiciliorum mutationem impelluntur. Ita exquisito sensu gaudent apes, vesperæ, muscæ, quæ a longinquo loco mel & dulcia quævis olfaciunt; imo Scriptura sacra affirmat, bruta cognitione gaudere. Jerem. 8. v. 7. *Ciconia in cælo cognovit tempus suum, turturque & grus & hirundo observant tempus suum.*

510 Nihilominus bruta ob defectum animæ immortalis, ut rectore destituto eo modo ut homo sentire nequeunt. Intellegere vero nullo modo possunt, sed solummodo, prout impetu primo aut consuetudine ducta, utile aut jucundum apprehendunt objectum: quibus assimilantur ii homines, qui solo instinctu seu ductu naturæ furioso aut perverso respuente animæ imperio sibi dominium sumunt materiale sensationis principium. Ast misera talis hominis conditio, si rationalis anima spiritibus succumbit, & voluntas ad actus illicitos impellitur, nam eo ipso non tantum bestiis, quibus non inest intellectus Psalm. 31. v. 9. æquiparatur, verum etiam longe deterior evadit, ratio facta brutalis ad omnem excessum ducit, ait Wilis de anima brutorum cap. 7. pag. 64.

Quod si vero animi pathemata seu affectiones, quæ primario a spiritibus materialibus percipiuntur, a mente seu anima cooperentur, nempe si motus spirituum animalium solenniter ab ipsa determinentur, corrigantur ac compescantur,

tur, quo facto spirituum impetus vix limites excedit. Mens etenim seu anima rationalis ab objectis materialibus una cum spiritibus nostris animalibus sentit & commovet, multoties anima in ferendo iudicio objectum illud amplectitur, vel deflectit ab eo & rejicit, quos tollere aut sopire studet, ut utiles aut inutiles; quod si autem spiritus materiales frænum a ratione injectum rejiciunt, omnes functiones aut motus spirituum non tantum non turbantur, sed sanguinis rivus, cæterorumque humorum motus perturbatur, & si plane superior fiat motus spirituum animalium n. 510. homo non humanos, sed bestiales exercebit actus.

§. II.

Animi affectiones sanitati obesse aut prodesse queunt.

511 Animi passiones seu pathemata inter 6. res non naturales principaliter interponuntur, quæ omni possibili modo moderandæ sunt, ut corpus nostrum in statu naturali conservetur, & in suis operationibus non perturbetur, si etenim excessus aliqui in diæta commissi corpus in mor-

morbis injicere valent, tunc vere hoc tanto magis efficiunt graves animi affectus præter modum affligentes & excedentes, quatenus spiritus nostros valde commovent ad varias corporis nostri alterationes eliciendas: imo non tantum in morbos quosdam, sed etiam multoties subita morti tradunt: de quibus non pauca restant exempla. Itaque ante omnia sedulo medico inquirere incumbit, num æger graves aliquos animi affectus patitur, quos deprehensos corrigere aut sublevare satagat, alias frustra omnis adhibita medela erit.

Passiones ergo dupliciter considerantur. n. 492. & n. 499. primo dum corpus sentit, & sentire quoque dupliciter sumitur, ut dictum, duo tantum substantiarum genera esse in rerum natura, unum cogitantium id est spiritualium, alterum vero extensarum id est materialium. Sensus corporeus iste & materialis ille est, quo res sensibilis mediantibus nervis ad sentiendum spiritibus offertur, quæ quoadque motu continuante ad sensorium commune seu sedem animæ permeat: hinc

hinc alterum genus scilicet cogitantium
 seu spiritualium ad sentiendum inducit.
 Merito itaque principium sentiendi
 sunt spiritus corporis nostri ani-
 males, quia anima immaterialis
 per se sola sensum non efficit n.
 17. Tract. 3. neque nervi aut organa
 ut instrumenta v. g. si quis valde in-
 tentus in unam rem sit, in illo actu non
 exaudiet proximum ipsi loquentem, nec
 campanam, aut horologium, cur hoc
 non, si ab organis, aut nervis aut ab ipsa
 anima sola fieret sensus, ergo sequitur
 per spiritus sensationem primario fieri,
 qui alio abstracti & detenti per cogitati-
 onem aut meditationem profundam, aut
 sopiti in somno profundo sensationem
 non producant, nec ad animam defe-
 runt, hinc anima horum inscisa & insen-
 silis est: ita nec in ira vehementi aut de-
 lirio ac stultitiæ gradu, ubi homines ra-
 tione perversi ac inepti sunt, nec tum me-
 reri nec demereri possunt, qui, quamvis
 actus varios & indeliberatos corporeos
 alias poenales exercent, nihilominus cum
 non dirigente sed impedita ratione fiant,

sed sola naturali spirituum vehementia & impulsu brutorum instar, culpæ non sub-
 jiciuntur. Quod spiritus sensationem
 514 primario efficiant hoc etiam exinde
 patet, & jam dudum in Anglia proba-
 tum fuit tali exemplo. Nempe fuit cor-
 vivum humanum a thorace excisum,
 (quod multoties in majore Britannia in iis
 fieri solebat, qui propter latrocinia com-
 missa, vel crimen læsæ majestatis regię
 capitali pœna mulctabantur) in quo cor-
 de per aliquod tempus systolem & dia-
 stolem advertebant, præcipue si acuto
 instrumento a carnifice tangebatur. Ne-
 mo vero avulso cordi animam rationalem
 adesse affirmabit, quæ illam injuriam sen-
 tiret, sed solummodo spiritibus in corde
 adhuc residuis hoc munus adscribendum
 est, ita etiam spiritus animales non so-
 lum afficiuntur ab impressionibus qui-
 busdam, & in motum quodammodo ra-
 piuntur, sed vere ad perceptionem,
 515 & aliqualem quoque simul cogniti-
 onem objecti determinantur, saltem
 aliququaliter, quamvis non eo modo & per-
 fecto ut anima rationalis. Unde brutum
 co-

cognoscit suum herum Jos. cap. i. v. 3. *Cognovit bos possessorem suum & asinus praesepe Domini &c.* & multa bruta respectu organorum & spirituum ipsos homines superant, ut aper auditu, tactu aranea, lynx visu, simia gustu, & vultur odoratu. Sequitur jam ordo ac numerus passionum.

§. III.

De multivario ordine ac numero passionum.

Animi affectiones in 2. classes merito distribuuntur, aut enim spiritus circa aliquod objectum bonum versantur, aut circa malum. Si fuerit bonum delectantur illo, & ex interioribus ad exteriora feruntur, malum vero reformidant, ac hoc fugiendo, sese ex partibus exterioribus ad interiora recipiunt, ac quasi eorum elater figitur & comprimitur.

516 Animi passiones a Cartesio 6. principales & primitivæ numerantur, quæ sunt. 1. admiratio. 2. amor. 3. odium. 4. cupiditas. 5. lætitia. 6. tristitia. Cæteræ affectiones vel ex his fiunt, vel sunt eorum species.

517 Admiratio est mentis perceptio, qua

quæ res extraordinaria & rara contemplatur, quod utcumq; contingere solet, quando alicujus rei ignari sumus, aut rem dubiam certam experimur, unde hinc & illac caput movemus, indicem manus in gyrum vertimus &c.

518 Amor est mentis commotio a speciali spirituum motu generata, quæ excitatur ad se voluntate jungendum cum illis rebus, quæ ipsi grata videntur. Amoris vero plures sunt species, præcipue in excedente, ut amor nimius in re venerea & dicitur libido, de divitiis & vocatur avaritia, de laudibus & honore & dicitur ambitio. Caveat quivis nimium amorem ad quamcunque rem, qui corpori vel animæ noxiam infert, nec tam facile amor semel ingressus extirpari potest. Cum itaque amor sit quidam affectus voluntatis, voluntas autem ab extrinseco conatu nequit impelli ad actus suos eliciendos, sed ut libera potentia est, sic libertatem operandi obtinet, ideo remedia naturalia amorem vincere nequeunt, nam voluntatem nostram ut supra n. 498. dependere aliquatenus ab intel-

tellectu, cum nil volitum, nisi præcogni-
 tum, verum indubitatum etiam est, intel-
 lectum phantasmata speculari, phanta-
 smata autem, ut plurimum genialis natu-
 ræ impetum ac vim sequi temperamen-
 ti, ut proinde videatur voluntatem im-
 mutari posse iis naturæ auxiliis, quæ ali-
 as vim habent alterandi temperiem, nem-
 pe herbarum, amuleta ac verba, cæteraque
 pharmaca, aut aliæ rationes, quibus phan-
 tasmata & successive intellectionem, ac
 denique actum volendi invertunt. Sicut
 autem objectiva voluntas dependet ab
 intellectu in operando, formaliter tamen
 omnino libere & ex proprio Marte actum
 volendi & nolendi elicit. In amore ita-
 que caute & circumspecte procedendum
 est, quia in eo excedentes hamor-
 519 rhagiis obruuntur, pollutionibus no-
 cturnis in amore venereo debilitan-
 tur, spiritus cogitationibus amatoriis ita
 perturbant, ut tandem plerumque aman-
 tes fiant amentes, sæpiusque proditores
 sui vel alterius fuerunt. Ut Samson, Da-
 vid, Salomon, & ejusmodi millia mil-
 lium homines.

Cæteroquin olim divinus Plato in symposio descripsit amorem, esse circulum a pulchro per pulchrum ad pulchrum, hæc autem descriptio potius specifica, quam generali descriptioni amoris inservit, & parum quidem explanat.

Amoris beneficio (fabulatur) Deus multos facultates invenisse, nimirum lægittandi, medendi, & divinandi peritiam Apollo, musicam Musæ, texendi artificium Minerva, Jupiter deorum, hominumque gubernationem. Unde vates quidam concinit, hic Deus est, qui pacem largitur humano generi, pelagique serenum vultum, tum requiem ventis, hominique cubile & somnum
 520 curis permixtum. Amor non facile extinguitur. Ita Ovid. derisit Circem his versibus:

*Ardet, & assuetas Circe tendebat ad artes
 Nec tamen est illis attenuatus amor.*

Nec herbis extinguitur inhabituatus amor. De quibus Ovid. Metamorphos:
*Inventum medicina meum, opifexque per
 Dicor, & herbarum subjecta potentia nobis.*
 Hei

*Hei, mihi, quod nullis amor est sanabilis
herbis.*

Imo nec magicis artibus depellitur amor, si Didoni credamus apud Virgil. in 4. sororem hortanti, ut petat Hesperidum illam sacerdotem, quæ hujusmodi peritia instructa erat:

*Hec se carminibus promittit solvere mentes
Quas vellit, ast aliis diras immittere curas.*
Faustus illusor

*Inviçtus fui magicas accinctus ad artes
Ferret ut auxilium conscia saga pium.*

Fortis itaque amor, nec facile dissolubilis aut cedens, de quo D. Augustinus Cant. 8. adfert, fortis est, ut mors, dilectio. Quia sicut mors nulla arte vincitur, ita amor nullo auxilio sanabilis sed sola horrida mors inventum amoris remedium est.

*Errat, qui finem vesani querit amoris:
Nec modus, nec requies nisi mors reperitur
amoris.*

Et Achilles Bochiuss; symbol.

Ita laqueo laqueum ipsum amoris solvier.

Restant exempla de quibusdam amatoribus, ex nimio amore aut non obten-

tum subitæ morti traditos fuisse. Unum refert Cantipratanus lib. 2. miracul. cap. 38. §. 27. teste Kornmano de miracul. mortuorum: Puellam sibi natam fuisse, quæ ante juvenis genua languida præ amore animo defecit. Ovid. etiam fabulatur, ob non obtentum amorem reciprocum Iphidis a virgine Anaxarete in insula Cyrotunc temporis pulcherrima se in janua domus Anaxaretis suspendisse. Cornax lib. 1. cap. 2. consult. medicar. Senilius lib. 1. observat. pag. 146. narrant de puella quadam, vitio amoris excessivo extinctam fuisse.

In rebus tamen non seriis, & si ratione legitima amatis, aut cum ratione desertis, facile amor relaxatur, & a novo alio amore seu a re alia amata extinguatur.

Successive novo, vincitur omnis amor.
Aut dum re amata fruitur ut Ovid.

Explenda est sitis ista tibi, qua perditus ardes.

523 Odium amori est contrarium, hæc enim passio orta a motu spirituum, quæ animam commovent, ut se ab objecto separet

ret suo affectu, quod sibi apprehendit disconveniens. Ex quo odio multa mala tam corporis quam animæ sequuntur proximo nocentia, si ductum naturæ suæ quis sequitur, e contra aliter nos monent sacrae litteræ, ut legitur in Eccles. 41. *Ne avertas faciem tuam a proximo tuo.* Et Prov. 14. *Qui despicit proximum, peccat.* Potius itaq; proximum diligamus, & bona pro malis retribuamus, quam ut eum odio prosequamur. Ut monet nos Joann. 1. 4. *diligamus nos invicem, quia charitas ex Deo est.* & 3. *Qui-
cunque odit fratrem suum, homicida est.*

524 Invidia est tristitia de bono alterius; qua mens nostra obruitur variis cogitationibus inanibus, & spiritus inquietos reddit, dum de aliorum felicitate cogitat, nimirum si alter homo in divitiis, honoribus, vel quibuscunque aliis a Deo tributis beneficiis gloriatur, invidiosus e contra in miseria vel non in talibus. Quid autem exinde habet? nihil plus, sed minus. Contra invidiam traditur Proverb. 14. *Vita carniū sanitas cordis, putredo ossium invidia.* & Sapient. 2. *Invidia autem diaboli mors introivit in orbem terrarum.*

rum, imitantur autem illum, qui sunt ex parte illius. Avaritia quidem & invidia sunt in affinitatis gradu, qui enim sibi invidet, nihil est illo nequius, & hæc redditio est malitiæ illius, Eccles. 14. *Avarus in nullum est bonus: In se ipsum pessimus.*

525 Cupiditas seu desiderium est affectio animæ, qua rem habere affectat vel ad amandum vel ad nocendum, unum in amore, alterum in ira & odio vel in avaritia. Hæc passio, uti plus aut minus afficit, violenter spiritus exagitat & impellit, qui corpus reddunt aptius ad actus desideratos perficiendos, qui si nimium intendunt, sanguinem accendunt, seu ad motum præternaturalem conducunt, morbosque varios pariunt.

526 Gaudium seu lætitia est affectio animæ, qua bono vel delectabili præfente, quod adepti sumus, vel acquiremus fruimur, vel in se ipso, vel in alio. Quæ si non in excessu sed moderate fiat, nos principaliter erigit ac in sanitate conservat, nam sanguinem & spiritus torpidos & languidos commovet, dolorem sedat &c. unde functionum vigor excitatur

tatur, corpori melior nutritio distribuitur: hinc vivido & florido calore tales jucundi tinguntur, præcipue etiam prægnantibus & puerperis gaudium conducit. Singulis denique animus hilaris prodest, quia mens jucunda Deoque fidens n.529. faustum exitum pollicetur. Animi itaque affectus & quidem jucundi, jam multos a quibusdam morbis liberarunt, ita testatur Pechlinus pag. 472. quem-
 527 dam podagricum per lætitiæ musicæ curatum fuisse, cujus valde alias etiam delectabatur. Carol. IX. Gall. Rex, magnis doloribus excruciat, per musicam delinivit illos. leg. histor. Gallic. Laurent. de Medices narrat: quemdam ad risum ita fuisse excitatum, ut ab omnibus doloribus liberatus fuerit: ita etiam experimur, multos per animi affectus fuisse liberatos, ut sequetur inferius. Quoniam vero gaudium moderatum, ita excessivum restringendum, ne per nimiam exagitationem & commotionem spirituum vehementius & copiosius sanguis in cor infundatur ac etiam in cordis nervos spiritus superflue incurrant, quos nimium expandendo
 fibræ

fibræ cordis constringuntur & sufflaminantur, ex quo dein sanguis impulsus tam celeriter exprimi nequit, hinc circulatio sufflaminatur, vitaque repente cessat, uti hoc in gaudio; ita in amore & ira excessiva contingere solet. Dein

Gaudium comprehendit in se voluptatem, qua bonum delectabile in se ipso hoc fit, dum spiritus circa objectum bonum versantur & in motu moderato sunt, tunc blanda ac grata succi cerebri fluxio fit, quæ gratum quoque motum animæ communicant, quo anima exhilaratur, cordis & aliarum totius corporis partes blande moventur, & titillantur, calor non ingratus oritur, & musculi faciei n. 526. rubedine suffunduntur, leg. Proverb. 15. *Con-gaudens exhilarat faciem in mœrore animi deicitur spiritus.*

528 Tristitia est effectus animi ob malum præsens vel futurum, in quo multoties ob bonum non obtentum, illam carentiam malam apprehendit, quæ ex fine suo bona esse potest, quamvis non obtineatur. Hoc multoties experitur indiguita-

gnitatibus, divitiis carentibus aut spoliatis, in honore defraudato &c. Sicuti vero gaudium moderatum animi placiditatem & quietem adfert: ita econtra tristitia spiritus & sanguinem a circumferentia corporis, non tamen ita subito, ut in terrore excessivo ad centrum retrahit, hoc est, dum spiritus in cerebro figuntur, & motus impeditur, qui languidi in cordis nervos influunt, illudque non sufficienter ad sanguinis expulsionem excitant, per quod sanguis lente expellitur, pulsus diminuitur, sanguis incrassatur & intra cor & pulmones augetur, gravitatemque suspirii producit, facies pallida redditur, frigus extremorum adest, oculi concidunt, unde morbi melancholici, vitæque ipsa periclitatur aut plane interimitur. Quantum ergo possibile tristitia depellenda est, ut legitur in Eccl. 3. & Proverb. 17. *Spiritus tristis exsiccet ossa.* Quod si vero quis in tristitiam a quacunque causa incurrerit, omni modo distractionem quærat, neque istam neque aliam animi afflictionem ad summum venire permitrat, quia omnia ex-

inde

inde orta mala de excessu proveniunt: itaque vel negotiationem in aere libero & amœno ac grato, aut consortium cum garrulis, jucundis ac acceptis hominibus instituat, vel etiam vino moderato spiritus exhilaret. Vinum etenim ad hilaritatem creatum est, in horum autem defectu spes erigenda & confidentia tota in Deum accipienda & offerenda est, & cum eo colloquendum, qui omnes derelictos quamoptime consolatur, in quo
 529 etiam omne gaudium & unica voluntas quaerenda ac invenienda est, in aliis vero singulis vanitas, quæ est & perit. Qui autem vere & firmiter in Dominum Deum sperant & credunt constanter, semper lætos esse oportet, & sine cura profunda ac tristi, nam omnia a Deo dependent. Qui confidit in Deum, non confundetur in æternum. Hinc Proverbior. 12. *Non contristabitur justum, quidquid ei acciderit.* Et Psalm. 54. *Facta super Dominum curam tuam, & ipse te enerviet.* Et Cato lib. I. v. 13.

*Quid Deus intendat, noli perquirere sorte
 Quid statuatur de te, sine te deliberat ipse.*
 Cæteræ

Cæteræ subsequentes passionēs, quæ etiam ad primitivas spectant, quatenus earum species sunt, hinc a Cartesio secundariæ nominatæ fuerunt. Ut sunt

530 Spes, quæ est quoddam desiderium animæ; incertum & dubium aliquod bonum vel malum possibiliter acquirendi, cui etiam jungitur levis metus, qui si excluditur jam certitudo seu securitas dicitur, quia jam sumus certi de re acquirenda. Qui itaque bona sperat, spiritus exhilarat, & propellit, si econtra mala sperat spiritus retinet & prosternt, sanguinis circulatio retardatur, ac etiam spes mala timorem inducit rem non amplius acquirendi, & sic desperat. Hinc

531 Desperatio est apprehensio animæ, qua sibi rem impossibilem acquisitu iudicat, adeoque desperat, qua desperatione effectum producit vel timidum vel iracundum aut rabiosum.

532 Metus seu timor est mali præsentis vel futuri aversio in appetitu sensitivo cum animi demissione ob apprehensionem imminentis mali. Hæc affectio est magis & citius nociva sanitati, quam tristitia.

stitia, quia timor retrocessionem & fixationem spirituum producit, fibras exinde rigescentes efficit; unde partes externæ pallent, algescunt, pulsus deficit, dentes strident, interrumpitur vox, concidunt vires, & totum corpus tremit; attamen timor levis & moderatus calidæ constitutioni non obest, quia fluxionem & nimium motum retardat, & furentem animum restringit, imo quandoque quidam morbi & peccata timore profliguntur.

533 Terror est apprehensio præsentis objecti mali & nocivi, qui metum & tristitiam in afflictione superat: Hic enim subitaneus motus spiritus quasi in momento fixos & immobiles reddit, & cordis pulsum suppressit, exinde sanguinem ad stagnationem disponit, hæmorrhogias & sanguinem menstruum & cæteras secretiones & retentiones sufflammat, unde non raro invitis urina & stercus excernitur, sudor frigidus universum corpus diffundit, ut Ovidius:

*Extimui sensque metu riguisse capillos,
Et gelidum subito frigore pectus erat.*
Mul-

534 Multoties contigit, homines derepente terrefactos subitæ neci traditos fuisse. De his D. Hogerus in Eph. Germ. pag. 57. in quibus spiritus derepente a terrore immoti & fixi facti fuerunt. Sanguis per cordis pulsum alias promotus fixus redditus est, unde talis homo terrefactus quasi attonitus & immotus hæret, cujus spiritus, si mox non resuscitentur, certo certius mortis falcem non effugiunt: ita notat Th. Bartholin. in dissert. cadav., illius, qui ex metu & terrore ob maris procellas mortuus est, in cujus corde annotavit, sanguinem in copiosa quantitate concretum fuisse. Ideo infantes non tutum est terrefacere n. 505. Terror quammaxime depellitur, si quis animum erigat & fortem resistantiam ostendat, hoc autem spe & audacia efficiet,

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.

Vel si confortantia vinosa, aut alia spirituosissima assumat. Ita etiam in morbis summo opere terror mortis nocet, & multoties homines citius sanantur, si terror exulet: quam sibi perpendendo pericula morbi. Quod si incidisti in morbum,

maturis auxiliis prospice per eruditos ac experimentales medicos, quibus te totum committe, & a Deo summo bono sanitatem spera, aut æternam felicitatem, quæ melior omni sanitate. Quodcunque venerit, mors vel vita felicitati erit tua, dummodo voluntatem tuam divinæ committas.

535 Pudor est apprehensio quædam rei factæ seu scandali, unde metus vituperii cum tristitia exinde oritur. Unde etiam in se deprehendit quemdam levem timorem, a quo in quibusdam hominibus facies pallida fit, in quibusdam rubicunda. Qui itaque pudore valde afficiuntur, eorum cor & cerebrum patitur, quasi compressa essent, sanguis in circulo impeditur aut totaliter detinetur, quatenus spiritus in motu aliquatenus retrahit & impedit, ubi mortis quandoque sæpe causa est, cui semper potius timor quam pudor suffragatur. Pudor quidem virtuosum quandoque declarat, ut inquit Seneca : Non spero majus bonum de juvene, quam si errans erubescat ; non enim perdit aliquid de

de bona natura, sed nutrit per hanc verecundiam bona naturæ dona. Phythias Aristotelis filia interrogata, quem colorem pulcherrimum judicaret, responsum dedit, qui ex pudore oritur.

536 Gloriatio est affectio animæ, qua sibi latatur in laude.

537 Indignatio est affectio mentis, qua ob immeritum bonum vel malum non obtentum displicet.

538 Consternatio est apprehensio mentis, qua sibi apprehendit malum imminens vel factum.

539 Deploratio seu pœnitentia est passio animæ, qua rem perpetratam non esse factam exoptat.

540 Mœror est affectio animi, qua alterius malum apprehendit & illi condoler.

541 Ira est affectio animi, qua injuriam illatam apprehendit, & excitatur ad vindictam perpetranda, est affectus maximus, excitans primario spiritus ad commotionem vehementem, qui sanguinem & bilem magis exagitant, unde particula bilis subtiliores in sanguinem illatæ

illum accendunt, & impetuofum efficiunt, a quo plures & plures ſpiritus creantur & perturbantur, præcipue ſi nimia iræ turioſa fit, ideas rationales plane ſubigit, de qua Cato lib. 1. v. 5.

Iratus, de re incerta contendere noli

Impedit ira animum, ne poſſit cernere verum.

In nimia iræ oculi quoque ignei apparent, ſupercilia rigida, vultus horridus & tremulentus, ſtridor dentium, membra inſigni robore efficiuntur. Quoniam in iræ elasticitas augetur, mufculorum ventres a ſanguine & ſpiritibus magis expanduntur, & tonus fibrarum firmatur, bilis copioſior in ventriculum & inteſtina effunditur, quæ profuſio alvum ſolvit, vel plane diarrhœam cauſat. Iræ calidis temperamentis ſumme nociva eſt. Cholericis & ſanguinei citius irafcuntur quam phlegmatici, quorum ſpiritus & bilis magis apti ſunt ad motum hunc vel illum. Quod ſi exceſſiva iræ ſit, ut Plato inter morbos iram enumerat, non modo febres, cordis palpitationes, convuſiones, abortus, vertiginem, ſyncopem, apoplexiam, & epilepſiam producere po-
tens

tens est; imo plane interimere valet. Multi ex terrore, tristitia ac lætitia nimia & excessiva, ex ira vero quamplurimi, vix non quotidie in morbos exitiales lapsi sunt & labuntur, potius ergo exulet iratus animus, quam ut nos interficiat, affirmante Job. cap. 5. v. 2. *Vere stultum interficit iracundia.* & Proverb. 22. v. 8. *Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso: ne forte discas semitas ejus & sumas scandalum animæ tuæ.* Ita Paulus Colos. 3. v. 8. *Nunc autem deponite & vos omnia: iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro.* Si tamen quemdam irasci oportet, zelus semper connexus fit cum misericordia, & quamvis iratus animus ostendatur, non tamen ab intrinseco humores commoveat, seu ex mala intentione faciat, ut sanitati & animæ noceat. Consideretur Textus Psalm. 4. *Irascimini & nolite peccare.* Quod si quandoque reprimatur ira, ut apud quosdam fit, tunc magis calor ad cor retrahitur, unde tales homines irati pallore aut rubore suffunduntur, adeoque mature ira refræ-

nanda est, ne ira, quæ tegitur, noceat.

Doctor Langius aliquas Historias allegat, quod per iram quidam morbi profecti fuerint, & temperaturæ phlegmaticæ convenire; intelligitur autem ira sine læsione proximi, & refert de Horstio, qui lib.3. pag.2. de quodam podagrico narrat, quod per iram a podagræ doloribus liberatus fuerit. Et Pechlinus Observ.Phys. Med.pag.464. de podagrico tibicine, qui ira & furore correptus ex tempore sanatus fuerit, & alios adhuc loco citat: belliduces allegat, ex hoc morbo liberatos fuisse per iram. Hippoc.& Galenus in frigidis morbis iram remedii loco laudant, & Crato lib.6. consil. illustri cuidam Principi paralytico levem excandescentiam commendavit. Et Horstius lib.3. consil. Eph. f. 12. ab Hildano sibi communicatum refert, quemdam virum tribus annis paralyticum per iram liberatum fuisse ab illo morbo. Valeriola in sua histor. lib.2. qui pedum usu multis annis destitutus erat, per excandescentiam restitutus est. Et ut Crato refert Vespasiani Titi filium quoque paralyticum ab excandescencia liberatum fuisse.

isse. Nulli tamen ego svaderem valde iratum animum pro recuperanda sanitate. Uti fortuito vel casu his ira satisfecerit, ita & aliis contingere quidem potest, sed sine præscriptione, nisi quandoque levis ira ex bona causa fiat, ut sacer textus jubet: Jos. 7. *Non ero ultra vobiscum donec conteratis eum, qui hujus sceleris (anathemate) reus est.* & Eccl. 7. *Melior est ira risu, quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis.* & 19. *Corripe proximum, antequam commineris.* Correctio vero prudenter fiat secundum text. Proverb. 17. *Plus proficit correctio apud prudentem, quam centum plage apud stultum.*

542 Audacia est animi affectus, quo in acquirendo bono vel malo difficultates spernit.

543 Malevolentia est passio animæ, qua se ab altero alienat & avertit, quæ tamen absque odio aut ira contingit.

544 Impatientia gradu differt ab ira, per impatientiam animus quoque inducitur ad iram & furorem. Ut Proverb. 14.v.17. *Impatiens operabitur stultitiam: & vir versutus odiosus est.* Patientia econ-

tra afficit animum blanditer & suaviter, quare etiam rem libenter suffert, & ad condolentiam proximi excitatur. Leg. Prov. 14. v. 29. *Qui patiens est, multa gubernat prudentia: qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam.* & v. 18. *Vir iracundus provocat rixas: qui patiens est, mitigat fuscitatas.*

Tranquillus itaque & a gravibus curis liber animus sit, qui laudabiles auget humores, & phletoram generat, obestitque ansam dat, vitam quoque quam desideratissimam longavam efficit, tandem felicem per eundem assequitur Finem.

TRACTATUS III.

Animasticus, agens de ente creato naturali animato.

Multiplices in philosophia opiniones de anima rationali traduntur, ut quondam atomistæ animam ex atomis componi docuerunt, ideo esse corpoream. Leocipus & Democritus animam ignem esse statuerunt, compo-

tam ex ignis particulis subtilissimis ab eo
decissis figuræ rotundæ. Epicurus docu-
it, animam esse temperamentum ex quali
igneo, ex quali aereo, ex quali spirabili,
& ex quodam innominato compositum.
Diogenes animam volebat esse aerem.
Heraclitus animam ex vapore incorpo-
ralissimo & fluidissimo componi opina-
batur. Alcmaeon censuit, animam esse de
natura cœlorum, ac propterea immorta-
lem, & in continuo motu, quia cœli con-
tinuo moventur. Hyppus, tradidit ani-
mam esse ex aqua, quia omnia generan-
tur ex semine, quod est naturæ aqueæ.
Erixias animam sanguinem esse dixit. Em-
pedocles animam ex 6 principiis constare
asseruit, nempe ex quatuor elementis,
quæ noluit esse materialia principia; &
ex concordia & discordia, quas putavit
esse principia effectiva boni & mali. Ter-
tullianus lib. de agone Christi & lib. de re-
surrectione carnis animam rationalem
docuit esse corpus, quia dixit, nihil esse
solum incorporale, & ideo omne illud,
quod est, sui generis corpus esse; ex quo
infert, Deum esse corporeum. Item ani-

nam esse corpoream docuit etiam Vincentius Victor, qui dixit, animas alias esse masculini sexus, alias fœminini; voluit enim, quod homo non a carne, sed ab anima accipiat sexum, hoc idem docuit Apelles hæreticus & Zænostoicorum Princeps. Multi adhuc alii sunt, qui diversimode animam descripserunt. Mirum non est, si ab istis viris ethnicis & veræ fidei ac doctrinæ ignaris illa falsa opinio assumpta fuerit, nam nil difficilius in hominis cognitionem cadit, quam se ipsum seu suam essentiam substantialem noscere. Quid ergo anima sit, mihi etiam salvo aliorum judicio perferutari liceat.

CAPUT I.

De essentia animæ rationalis.

MUltæ quidem restant opiniones, definitiones, & inquisitiones de anima rationali, ast nullus horum & nemo adhuc invenitur, qui illius essentiam exacte agnovisset, sed solum ab effectu & de fide evincitur. Fides autem ex auditu ideo S. August. fides est, quod non vides. Quia anima sub sensus nostros
non

non incurrit, nec sub ulla specie, nec longa, nec lata, nec profunda, nec figura ulla aut loco circumscripta, nec ullis partibus instructa, neque ulli materiæ sensibili similis est. Difficilis itaque ejus cognitio, qua nulla onerosior ea est, qua anima nostra se ipsam non comprehendit: hinc colligitur, quod de rebus aliis minimam scientiam possideamus, quia, quæ intra nos sunt, de facto ignoramus.

3 Aristoteles quidem definivit, animam esse actum primum, corporis organizati potentiam, vitam habentis, sed merito a modernis philosophis rejicitur, quia omnis definitio debet esse clarior suo definito, quæ autem tam obscura est, quam ipsum definitum. Secundo deberet dari per genus immediatum, quale non est actus primus, per ejus actum autem dupliciter peccat, quia ejus actus est genus extraneum ac anima, & non essentialis, motui autem fortasse, quatenus est actio, conveniret. Deinde per ejus actum denunciat primam entis differentiam, nam ens dividitur in potentiam & actum; ergo cum sit tam remotum genus, nihil declarat.

rat. Dein, si anima esset actus primus corporis organici, tunc deberet jam ipsum semen ab anima actuari, & ab ea delineamenta corporis humani formarentur. Quod si itaque anima præexisteret in semine seu ovis mulierum, cur non etiam in semine virili existeret, & per id traduceretur, si vero in ambobus seminibus, tunc duæ animæ essent, dein etiam omnium virginum & viduarum animæ in ovis seu semine eorum jam existentes in æternum periturae essent, si non ad generationem pervenirent, quatenus non baptizarentur: sed uti in creatione primi hominis, Deus corpus humanum, quoad omnia organa prius formaverit: ita adhuc continuat in suis delineationibus Tract. 1. n. 110. corporis humani in ovis foeminarum, antequam inspirat spiraculum vitae, scilicet animam immortalem ad similitudinem sui. Patet ergo, animam organizato corpori primo infundi, & hinc non ab anima actuari quoad incrementum & formationem corporis, sed actor seu formator est Deus n. 60 & ut supra tr. 1. n. 110. Nec anima forma est corporis humani,

mani, primo, quia corpus humanum ante infusionem animæ organizatur, secundo quia non educitur de potentia materiæ, tertio nequit esse forma materialis materiæ, ut est corpus.

4 Nec anima in sola cogitatione consistit, quoniam anima non continuo cogitat, ut videtur in infantibus, syncopticis, apoplecticis, crapula sopitis, & dormientibus, in quibus affectibus anima non est conscia aliquarum cogitationum, cessante etiam ac pereunte cogitatione anima quoque periret. Cogitatio seu intelligentia est solummodo præcipua spiritus seu animæ rationalis proprietas & potentia. Uti enim præcipua corporis proprietas est motus, & corpus quandoque sine motu esse potest, ita anima seu spiritus immaterialis absque cogitatione: sicut enim omnes corporis effectus a solo motu, sic omnes spiritus effectus per solam cogitationem peraguntur.

Omnes autem cogitationes & conceptus, adjuvante sensuum & organorum ministerio, in spiritu excitantur, quousque

que est in corpore, & diversæ animæ seu spiritus cogitationes sunt diversi modi, uti diversæ motus species sunt diversi corporum modi: uti ergo motus corpus
7 dici nequit, ita cogitatio spiritus non est.

8 Est itaque anima spiritualis quædam substantia immaterialis aliquali claritate illustrata seu rationalis. Cum itaque substantia talis sit in se habens tales proprietates & operationes intellectuales, necessario existere debet, quia modus operandi sequitur modum essendi. Hoc autem esse substantiale spirituale vel est extensum vel non, primum dici nequit,
ut inferius n. 10. dicetur, secundum
9 merito competit. Duplex etenim statuitur solummodo a modernis philosophis divisio substantialis, nempe una extensa & materialis, altera inextensa & immaterialis. Essentiales animæ potentie cogitationum seu intellectionum & volitionum distinctissime & evidentissime a nobis cognoscuntur, sed implicat esse potentiam absque actore, quæ est anima rationalis, ergo vere est & existit anima
ratio.

rationalis, quæ cum nulla alia re materiali confunditur. Cogitatio seu intellectus per se considerati sunt meri actus spirituales immateriales, sed hi competunt animæ, ergo & ipsa est spiritualis immaterialis. Probatur etiam, quod non sit extensa substantia spiritualis seu anima. Illud non potest concipi extensum, cujus nec proprietas, nec accidentia concipi possunt ut extensa, atqui nec accidentia, nec proprietates animæ rationalis concipi possunt ut extensa; ergo nec ipsa anima rationalis concipi potest ut extensa. Minor probatur, essentialis animæ attributum est cogitatio, ejus vero modi sive accidentia sunt negatio, affirmatio, dubitatio, certitudo &c. atqui hæc concipi nequeunt ut extensa, ergo. Quia si concipi possent ut extensa, possent dividi, & eorum media pars concipi & assignari, falsum unum ergo & aliud. Nam quis unquam clare concipit mediam partem affirmationis aut negationis, vel partem aliquam cogitationis.

§. I.

De animæ seu spiritus immaterialis operationibus.

II Dum in philosophicis quondam a doctissimo Edmundo Ferlinz Ord. Eremitarum S. P. Augustini Professore meo gratiosissimo & memoria dignissimo edoctus fuerim, intellectum nostrum pro statu viæ necessario indigere speciebus intelligibilibus vel propriis vel alienis ad alliciendas suas operationes, & ideo solam cognitionem abstractivam convenire in hoc statu nostro intellectui ita Ægidius quodlib. 2. Quæst. 21. ad hoc ut intellectus intelligat sine specie, non sufficit quæcunque unio objecti cum intellectu, sed requiritur, ut objectum tamquam actu intelligibile in potentia, hinc quia divina essentia immediate unitur intellectui beatorum, & substantia angeli intellectui angelorum, & utraque est actu intelligibilis, utraque videtur intuitivæ sine specie. Hoc idem Ægidius quodlib. 3. Quæst. 15. at quia substantia hominis hoc pro statu viæ est quid intelligibile tantum in potentia, & non actu, est enim conjuncta

ma-

materiæ, quæ impedit intellectionem, & ideo est intelligibilis solum in potentia; ideo pro hoc statu solum intelligit per speciem, & quamvis post corporum resurrectionem anima iterum conjungatur materiæ, attamen, quia materia induet immortalitatem & corpus transformabitur in claritatem spiritus, ut docet Apostolus 1. Corinth. 15, ideo tunc materia non impediet intellectionem: ex quo patet, nunc pro statu viæ nostrum intellectum cognoscere solum per cognitionem abstractivam, id est, per speciem, non autem per cognitionem intuitivam.

Anima sola ut sentiat & intelligat, non quidem indiget sensoriis, neque corpore secundum esse suum, sed secundum quod clausa sit corpore n. 57. indiget sensoriis & fenestris foraminibusque, qui autem liber est spiritus, non indiget his. Postquam vero anima est separata a corpore melius intelligit & discurrit, & 13 ejus intellectio est tunc sapientia intuitiva. Cogitationes quidem dupliciter sumuntur, ut intellectuales solæ, & ut cogitationes accidentales. Primæ tan-

tum spiritibus competunt, ut n. 13. secundæ hominibus, interventu corpore in iis oriuntur.

14 Ex his enarratis constat, animam, quamdiu unita est corpori, nullas cogitationes pure spirituales per se elicere, sed solummodo accidentales: hinc illarum rerum recordatur, & etiam obliviscitur. Cogitationes pure spirituales vero sunt indelebiles, de nullo autem anima cogitationes elicit in corpore, nisi quæ per memoriam corpoream ipsi asservantur, quia nil scimus, si non eruditi simus de aliquare, aut divina relatione illustrati, quod unusquisque in se experiri poterit, si enim per se cogitationes spirituales puras produceret n. 13. & 15. semper harum gnara esset, ut indelebiliū & absque repetitione & memoriæ traditione & asservatione, id vero, quod offertur intellectui, & concipit intellectus, multo tamen meliore notitia & lumine concipit, quam ipsi per sensus primario oblatum erat, aut per phantasiam repræsentatum est, v. g. cognoscit Deum primario per sensus, non tamen eo perfecto modo

do, ut intellectus, qui etiam pure, quo est in corpore, Dei omnipotentiam, bonitatem, misericordiam, agnoscit, & alia etiam multo perfectius perscrutatur, quam per sensus, unde a brutis multum differt vid. n. 23. de animæ excellentia.

Ut n. 14. dictum, cogitationem & iudicium primario ab impressis speciebus objectorum dependere; uti namque impressio illa distincta sit & ad cerebrum delata, ita intellectui innotescit, & 16 quantum poterit meliori modo perscrutatur. Hinc anima iudicat & cogitat de iis, de rebus vero incognitis nullam cogitationem, multo minus iudicium ferre potest: quapropter iudex rem decernere nequit esse justam vel injustam, si utriusque veri & falsi cognitionem non habeat, vel plane leges & ordinem processuum ignorat, utrum quis contra unum vel aliud transgressus fuerit. Ut itaq; 17 stincte iudicet & cogitet anima, per organa objecta, ut sapius memoratum, deferri debent ad sensorium commune, quæcunque enim repræsentantur animæ in corpore existenti sive actu materialia si-

ve immaterialia, semper specie aliqua ut n.
13. & 15. repræsentari debent. Nullum spiritum concipit, nisi in forma aliqua
18 specifica repræsentando concipit.

Quod si organa aut deferrent, aut spiritus deficient, cogitatio aut iudicium confusum vel nullum orietur. Ad hoc ut anima alliciat cogitationes, requiruntur spiritus rite dispositi, quod si nimium subtiles sint, iudicium valde labefactatur, ut in febribus ardentibus; ubi vero nimis crassif, ut in melancholicis, vel obruti crassis humoribus, ut in hydropicis, & saporosis affectibus, tunc ingenium tardum oritur, & memoria debilis.

19 Ex his etiam elucet, infantes, quorum organa non sunt tam perfecta, adhuc esse indisposita ad recipienda objecta distincto modo, partim ob rerum imperitiam, partim ob defectum receptionis alicujus objecti, ob memoriam nimis teneram & levem, etsi erudiri tententur. Sic v. g. primo visu & tactu ignis, manum aut digitum ad carpendum illum appropriabunt, a quo si læduntur semel aut bis, alia vice jam ut re nota abhorrebunt & fugi-

fugient, dum vero successu temporis organa fiunt aptiora, & rerum notitiam acquirunt, motus distinctius imprimitur cerebro & infantes distinctius ratiocinari & cogitare incipiunt. Non minus
20 in senibus contingit, in quibus anima non amplius ita distincte cogitat ut prius, in illis enim organa jam immutantur, spirituumque defectus adest, hinc visus imminuitur, vox fit gravior, auditus deficit, ratiocinatio labefactatur.

21 Duo in nobis usus sunt animæ cogitantis, primus ut sit sensus Rector; alter ut sit liberi motus arbiter, ut ideas habeat tam de suo corpore, quam de omnibus ambientibus corporibus tam nocivis, quam salubribus; & ut corpus in motum agat, ut noxia corpora fugat & proficua amplectetur; ut denique corpus nostrum juxta rationis normam mediantibus spiritibus animalibus gubernet. Hinc præter cogitationes aut motus voluntarios (sub motu voluntario intelliguntur omnes operationes animæ) involuntarios siquidem corporis mo-
22 tus nequit perficere anima, quia in

ipso somno nedum cogitante multo minus imperante anima, cibi sponte sua in ventriculo digeruntur, chylus ad cor propellitur & in sanguinem convertitur. Omnes deniq; vitales motus in alto sopore perficiuntur: etiam dum vigilamus, anima corporis motus quosdam intrinsecos nec accelerare nec retardare valet, ut motum cordis, respirationis, & secretionem humorum &c. dein etiam spiritus
23 non semper a mente determinantur sed & etiam ab objecto aliquo vel interno vel externo; imo sæpe a vestigiis ipsis cerebri: hinc si spiritus ab objecto determinantur in cerebro jam impresso somni tempore, tunc accidit insomnium, aut si vigilando per se percurrunt vestigia illa in cerebro incussa, tunc delirant homo, unde melancholici somniantibus assimilantur, dum quædam agunt vel loquuntur se inscio.

Hucusque de existentia & existentia animæ rationalis ejusque operationibus. Jam adhuc quædam dicenda restant de illius excellentia & virtute operativa effectus rationales producentes, qui
non

non a solis spiritibus sed a cooperante animarationali dependent, & ejus existentiam confirmant.

○ Anima utpote substantia spirituosissima, qua omnia animantia supereminet, se satis demonstrando per suas cogitationes, rerum apprehensiones, judicia & discursus, quæ materiæ corporeæ soli adscribi nequeunt, sed nobiliori & excellentiori spiritualitati & directioni. Quam excellentiam & virtutem animæ rationalis quam ingeniosissime Doctissimus Vir le Roy descripsit his verbis, quam vix melius descripturam puto.

○ Homo quamvis inferior animalibus seu brutis quoad vires & organa sentiendi, & sensum ipsum exteriorem ut n. 492. de animi passionibus indigitatum est, nihilominus Princeps & Dominus despoticus animalium, consequens est, ut aliquid divinius in eo sit, quam corporeus spiritus: ipse enim sua prudentia domat equos, sibi que subjicit, & elephantes, leones, & boves & tygrides. Et utitur cunctis animalibus ad victum, & vestitum ad motum, & ro-

„bur ac pugnam: siquidem carnibus ve-
„scitur, pellibus tegitur, eorum pedibus
„ambulat, equitando & currus ducendo:
„latratu eorum servatur, & ad pugnam, &
„itinera ab eis vehitur. Et equus videtur
„creatus ad ejus usum in bello, canis ad
„custodiam, bos ad labores, aves & apes ad
„delicias, plantis quoque utitur in cibo &
„condimento & calefactione & domifica-
„tione. Verbo, nihil est in mundo, quod
„humanæ non subjacet industriæ. Nonne
„lapidibus domos & civitates construit, &
„propugnacula; metalla fodit, eliquat &
„in figuras quaslibet transformat, anima-
„lium greges, plantarum viridaria proli-
„bitu instruit, fovetq; tamquam Deus ea-
„rum, & ferit & inserit & copulat, & matu-
„rat, & colligit, & mundat & frangit;
„& panem conficit, & epulas, & condit
„adipe & sale ad penetrationem, dige-
„stionem, purgationem pravaram qua-
„litatum, quæ cætera cuncta animalia
„parare nesciunt, sunt stupida ad hæc
„opera, sicut lapis ad animalium operat
„Præterea ventos homo domat, mari-
„aque exuperat, tempora novit, æqui-
noctia,

„noctia, tropicos, menses, dies & termi-
„nos eorum signat, & quæ quocunque
„tempore congruant, tamquam sit Do-
„minus temporis & temporalium. Con-
„struit naves, trajicit maria, utitur ma-
„gnete, profunda scrutatur maris &c.

„Totam denique homo imitatur
„naturam & Deum, facit enim naves in-
„star pectoris avium, & remigium simile
„alis: retia meliora quam aranea: cel-
„las & ædificia meliora quam apes: ci-
„vitatem instar corporis: muros corio-
„similes, arces capiti: folles pulmone:
„organa cantus, arteriæ vocali: ignem
„focumque cordi: ollam ventriculo: cul-
„tellum & seram dentibus: molam mol-
„laribus: alembica intestinis; horreum
„jecuri: cloacas culo: sedilia natibus:
„equitatum & columnas cruribus: lasa-
„num & matulam & sentinam & deco-
„latorium, felli, lieni, cæco intestino,
„vesicæ: & præest animalium propaga-
„tioni & plantarum, ut angelus, & nihil
„est in mundo, quod non imitetur.

„Et quod sublimius est, adinvenit to-
„nare archibugio, sicut Deus fulmine:

„quod nec imitari, nec intelligere, multo
„minus excogitare possunt animalia. Fa-
„cit de nocte lucem per lucernam, pin-
„guedine arborum & animalium retinen-
„do ignem, sicut natura igneum spiritum
„retinet in corpore nostro nutritum san-
„guine & adipe. Nec mysterio caret,
„quod solus inter animantia omnia homo
„utatur igne, quem nec contingere cæ-
„tera audent. Homo nascitur nudus &
„inermis, cætera vero animalia armata,
„cornibus, dentibus, rostro, ungulis,
„squamis & vestita sunt pilis & plumis:
„homo tamen per ignem sibi arma parat
„& vestimenta ex arboribus, vermibus &
„animalibus cæteris ingenio tanto, quan-
„tum Deo istorum entium conveniret.
„Ecce quantanam hominis excellen-
„tia super bruta! figura ipsa humani cor-
„poris indicat divinitatem animæ illius;
„corpus enim instrumentum est animæ.
„Animalia cætera cuncta caput & pectus
„versum in terram habent ad usus ter-
„restres & escam de terra captandam, so-
„lus homo erectus in cælum gestit cor-
pus

pus ad cœlum contemplandum, & ut il-
lac, unde est, revertatur.

25 Constat itaque, hominem ut rem
divinam, melioris & superioris ordinis
esse, superantem mundum & elementa,
nedum bruta. Cuncta ergo animalia, non
tantum propter meliora & exactiora or-
gana intelligendo superat, ut quidam ani-
mam rationalem denegantes opinantur,
sed propter animæ rationalis existentiam
& unionem cum corpore excellit, quia
26 anima rationalis est lux, quæ vitam
ex se instar alicujus luminis fundit: uti
lux in sole vel igne, lumen est in aere:
sic vita ex anima in corpus, ut substan-
tialis quidam vigor jugiter fluit, id vege-
tat & fovet illuminando spiritum mate-
rialem, unde olim a Platone anima defi-
niebatur: numerus se ipsum movens,
quod ut animam ex vita, sic vitam ex
motu ipso, & spontaneo maxime per-
spectum habeamus, adeoque excedit a-
nima rationalis spiritus animales eminen-
tius, uti spiritus res demortuas & ina-
nimatas. Ita Helmontius pag. 214. ani-
mam rationalem constituit esse substan-
tiam

tiam spiritualem, vitalem & luminosam creaturam & pag. 212. iterum, animam esse purum & nudum intellectum, & imaginem increati luminis.

Sicut enim Deus est ipsum lumen, ita mens humana ab eo participat lumen, & sensualis anima analogia servata lux est: quod partim a se ipso, partim a lumine spirituali immateriali illuminatur. Hinc mens ut jam supra n. 13. & 15. dictum, quamdiu est corpori juncta, non ita clare potest lucere in corpore, quam extra seu post separationem, sed concomitante lumine intrinseco seu spiritibus, quibus deficientibus, imo recedentibus & extinctis his ultro lux perdurare nequit, ergo opus est quamdiu anima juncta est corpori, ut lumine quoque quodam naturali scilicet spiritibus utatur ad suum lumen extendendum & applicandum, non quidem ut igneo, sed sale volatili spirituofo, quod alias anima dicitur sensitiva. Hinc etiam videmus spiritus animales luminis fulgore solis quod magis illuminetur, & 29 serenetur caput; animales quoque facul-

facultates longe felicius intendantur, quasi accensa face ad actum & motum faciendum intus omnia incitantur, quæ sub ejusdem obscuratione tamquam in latibulo delitescere coguntur, sic plures actiones intermittuntur, si spiritus ab aere crasso obscurantur, tamquam internum lumen per gradus deficit, si lumen externum eidem subtrahitur.

Est itaque anima in homine tamquam lumen primum, lumen secundarium autem spiritus animales in cerebro lucentes, tamen si corpus opacum sit, unde ab anatomicis cerebri septum lucidum nominatum est.

§. II.

An unica vel plures anime in uno eodemque homine dentur.

30 Unica solummodo anima rationalis datur in unico eodemque homine, quæ virtualiter continet nominatas formas inferiores, nempe animam vegetativam & sensitivam, una est succus in plantis altera spiritus in animalibus. In corpore humano duæ dantur formæ substantiales, una materialis altera im-

mate-

21 materialis, materialis est anima vegetativa & sensitiva; immaterialis autem anima rationalis. Sub anima vegetativa & sensitiva intelliguntur etiam humores & spiritus nostri corporis, quoniam operationes sensitivæ immediate animæ adscribi nequeunt, quatenus actus corporei seu materiales ab anima immediate non proficiunt, sed a spiritibus. Nam embrio ante infusionem animæ rationalis fabricaretur sine forma substantiali, & esset materia absque forma, si solummodo anima rationalis esset forma, cujus corpus ante infusionem animæ elaboratur non ab anima rationali, sed ab anima vegetativa & sensitiva, ergo.

Dico sola siquidem & unica anima rationalis est forma substantialis hominis, homo autem non est res simplex, sed composita ex mente & corpore organico. In homine itaque nulla datur alia forma substantialis præter animam rationalem, & in aliis rebus unica tantum datur forma essentialis. Materia ergo sola est substantia essentialis certo modo

modo modificata, quæ modificatio forma
substantialis a veteribus appellabatur, nul-
lo modo autem realiter & substantialiter.
Talis forma a materia ipsa est distincta, ut
anima rationalis a corpore humano, sed
33 tantum essentialiter. Sic omne corpus
habet quidem formam essentialem non
autem substantialem distinctam, excepto
homine; essentialis forma illa dicitur,
quæ oritur in toto composito ex modifi-
catione materiæ & partium ejus, per di-
versam magnitudinem, situm, &c.

Corpus humanum, quamvis necdum
unitum sit animæ rationali, attamen
34 ad genus plantæ aut animalis referri
nequit: quia per id distinguitur unum
ab alio, per quod convenire nequeunt,
sed per formam essentialem corporis hu-
mani distinguuntur ab invicem, ergo non
sunt idem aut nequeunt convenire, pro-
batur minor forma essentialis est id, per
quod varii status & dispositiones parti-
um ab aliis corporibus notabiliter distin-
guuntur, forma enim essentialis in solis
modis corporum, ut sunt motus, quies,
mensura, figura & situatio constituitur,
qua-

qualiscunque ergo dispositio partium sit & modus, nunquam constituet propriam & essentialem corporum formam, neque forma essentialis constituitur in toto corpore, vel in minoribus ipsius partibus, sed in minutioribus & fere insensibilibus particulis, ex quibus primo componuntur, sed per hæc omnia animal distinguitur a corpore humano, ergo.

Moderni philosophi communiter duplicem tantum statuunt substantiam, nempe extensam & non extensam, seu cogitantem, aut immaterialem & materialem, una est forma separabilis alia non separabilis a materia: sic anima rationalis est for-

ma hominis non autem corporis hu-
35 mani: hinc unica tantum datur forma

substantialis separabilis a materia, nempe anima rationalis, quæ est spiritalis & non educta de potentia materia. Aliæ omnes formæ nominatæ sunt inseparabiles, quia nequeunt separatæ existere a materia seu destructo composito, ut non ipsa forma simul destruat.

Neque anima rationalis educitur e potentia materiæ, quia quidquid est materiale

riale, nequit producere immateriale seu spirituale, ergo anima rationalis utpote immaterialis & spiritualis nequit educi de materia. Probat ex sacra Scriptura, anima est immortalis, ergo immaterialis & incorruptibilis Matth. 10. *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem occidere non possunt*, & Sapient. 2. *Quoniam Deus creavit hominem inextinguibilem & ad imaginem similitudinis sue fecit illum*. Dein

Materia nunquam potest existere sine specie, ergo semper est essentialiter 36 formata. Formæ quidem nominantur etiam accidentales respectu alterius subiecti coherentis, respectu sui tamen sunt semper formæ essentielles, & alia non datur, quam substantialis forma per se existens ut n. 35.

37 Animæ singulorum hominum a solo Deo creantur n. 39. & 40. ut Deus apud Prophetam: *animas ego facio*. Ergo non educuntur e potentia materiæ n. 35. Omnes animæ rationales in omnibus individuis sunt ejusdem perfectionis essentialis substantialis, & ejusdem perfectionis accidentalis natura-

lis specificæ; non autem ejusdem per-
38 fectionis accidentalis individua, sive
secundum intensiorem, nec ejusdem
perfectionis naturalis acquisita, nec ejus-
dem perfectionis accidentalis supernatu-
ralis infusa. Probatur hoc: Unus homo
magis intelligit quam alter; unus habet
phantasmata magis ignea & subtilia; item
unus habet scientias acquisitas, quas non
habet alter; item alius habet plura dona
gratiæ, ergo anima non est ejusdem per-
fectionis accidentalis & infusa.

39 Illa autem unica & sola infunditur
debito tempore corpori humano, ut Ge-
nes. 2. v. 7. *Inspiravit Deus spiraculum
vitæ Adamo*, non dicit spiracula, & factus
est homo in animam viventem, ac etiam in
aliis locis de unica anima tantum loquun-
tur textus in homine existente. Cum
enim anima ut quid immateriale & spi-
rituale n. 8. non possit de materia educi,
ergo noviter creari & corpori addi debet,
quoniam anima nequaquam est ejusdem
indolis & essentia corporis, ergo debet
noviter addi. Ita S. Hieronymus & omnes
Doctores catholici: quia illud, quod
non

non fit per traductionem, fit per creationem, sed anima rationalis non fit per traductionem, ergo per creationem. Minor probatur: Traductio fit, dum cum semine traducitur aliqua virtus, vi cuius deducitur anima de potentia materiæ passiva, ast anima rationalis nullo modo ut immaterialis & spiritualis n. 10. potest educi de potentia materiæ, ergo. Minor probatur ex n. 4. & 8. supra appposito. Si enim traduceretur aliqua vis spiritualis & immaterialis occulta inducens animam in prolem, educeret animam de potentia materiæ, sed hæc vis non educit, sed potius crearet, quod repugnat creaturæ, ergo & virtus traductiva.

40 Creatio est productio rei ex nihilo tam sui quam subjecti, hoc autem absque ulla materia aut essentia præsupposita, sed hoc competit soli Deo, ergo solius Dei est creare & non creaturæ. Creavit Dominus Deus angelos & dæmones pure spirituales immateriales, ergo etiam creat
41 animas pure spirituales immateriales. Quod dentur angeli & dæmones, narrant præter sacram scripturam S. S.

P. Dominicus, Bernardus, Martinus, Raymundus, qui multoties se angelos & demones vidisse testantur, eisque collocutos fuisse, & alia multae apparitiones animarum sanctorum testantur, & Matth. 4. v. 1.

42 Generatio autem est rei essentialis seu materiae praesuppositae tamquam subjecti novae formae inductio, per quam immutatur & modificatur res seu materia; non tamen nova substantia, sed tantum novus modus seu dispositio partium materiae reperitur, cum quidquid id sit, prius fuerit, unde non requiritur in generatione, ut mutationes corporum naturalium substantiales totaliter pereant, & totaliter de novo generentur, quia ex nihilo nihil fit. Dum vero partes disjunguntur, seu resolvuntur, seu aliter modificantur, & disponuntur, corruptio fit.

43 Unde nec ulla datur alia forma substantialis praeter formam hominis substantialem, quia in nulla alia productione substantia nova generatur, sed solummodo materia in generationibus & alterationibus vel accidentaliter vel essentialiter secundum modos, nempe mensuram seu

feu quantitatem, quietem & motum, ac figuram modificatur, ut supra n. 40.

44 Anima alia proprie loquendo non datur, quam rationalis, quia anima rationalis continuo inest corpori humano, quamdiu cum corpore gubernat & illud non immutatur: e contra in vegetativis & sensitivis dictis animabus continuo mutantur sanguis & spiritus, nec idem perpetuo manent: ergo tantum improprie sub ly animæ vegetativæ & sensitivæ sumitur ly anima. Probatur, id non potest eodem vocabulo & significatione sumi, quod constat diversa proprietate; sed anima rationalis & anima vegetativa & sensitiva diversæ sunt proprietatis, ergo non possunt eodem vocabulo & significatione sumi. Probatur major, primo animæ rationalis proprietas est intelligere, ut n. 8. secundo est inextensa & immaterialis substantia n. 10. Sed anima vegetativa & sensitiva non est talis substantiæ, quæ vero sunt diversæ substantiæ sunt etiam diversæ significationis, ergo non possunt eodem titulo sumi. Quia alia est substantia materialis, alia immaterialis.

45 Anima vegetativa improprie loquendo in plantis succus est, in animalibus vero sanguis & humores, vid. Deuteronom. 12. v. 23. hinc simul eorum motus perit & moriuntur. Sal volatile in sanguine & humoribus ut subtilissimum effluvium, quod visum fugit, redactus caloris adminiculo, concipit lumen in se ipso & a se ipso; hinc spiritus luminosus est, & anima improprie loquendo animalium in hoc spiritu luminoso consistit, ut supra n. 26, & 28. non ex toto sanguine. Qui autem spiritus continuo avolant & immutantur, ergo nec hi proprie anima dici queunt.

46 Spiritus isti materiales sunt quædam substantia solida subtilis apta ad motum, & præcipuum ratione activitatis instrumentum. Quod dentur tales subriles spiritus, probatur tam experientia quam ratione. Primo ligato vel læso aut lab-scisso nervo tendente ad organum motus aut sensus, functio ejus organi cessat; deinde probatur eorum subtilitas, quoniam nervorum cavitates adeo exiles sunt, ut visum effugiant, hinc etiam spiritus in ner-

nervos hos influentes adeo subtiles esse oportet, ut influere queant. Dein probatur etiam spiritus a robore musculorum, quorum tendines in sufferendo pondere 100. librarum facilius sustinent, quam nervi eorundem libras 5. nervo tamen ligato aut abscisso in tali musculo motus & robur perit, sequitur ergo, per nervum fluere quemdam spiritum ad porrigendum robur musculis & ejus tendinibus. Probatur etiam spirituum existentia per subitanream refectionem a spirituosiss assumptis rebus in defatigatis aut quocunque alio modo dissipatis spiritibus, ubi omnis vis perit, restitutis vero illis iterato robur reddit. Spiritus in omnibus non idem sunt, sed sunt quoque crassiores & subtiliores in diversis subiectis, quoniam pori cerebri non sunt idem neque nervi in quos influunt.

47 Corpus humanum & anima rationalis sunt adæquata partes hominis, uti corpus humanum non solum, ita nec anima sola constituit hominem, alias anima sine ullo aut excluso corpore foret homo. Quod autem nec unum nec al-

terum est, ergo amborum presentia & unio requiruntur ad constituendum hominem.

§. III.

An anima rationalis sit inextensa, consequenter indivisibilis & immortalis & nunquam annihilatura.

Anima hominis seu mens, ut realiter distincta forma substantialis a sensitiva & materiali, immortalis est. Hoc ratione & fide demonstratur ut supra n. 2. & 9.

dictum, animam solam habere meros
 48 actus potentiales immateriales, ergo
 & ipsa anima necessario debet esse immaterialis, quia modus operandi sequitur modum essendi. Præcipue animæ operationes sunt cogitatio seu intellectus, sed istæ sunt immateriales, ergo. Minor probatur ex supra dicto n. 9. Hæ autem animæ potentia non realiter distinguuntur ab ipsa anima, quia anima non potest concipi sine facultate volendi vel intelligendi. Jam illa distinguuntur realiter, quorum unum concipitur sine alio, atqui animæ potentia non possunt concipi sine anima, ergo. Illæ operationes sunt im-

imateriales, quibus res imateriales apprehenduntur, atqui tales sunt operationes animæ, ergo. Anima apprehendit veritatem, Deum, angelos n. 41. hæc autem omnia sunt immaterialia, ergo & ipsa anima: quidquid autem est immateriale, est immortale, sed anima est immaterialis, ergo & immortalis. Quidquid non est extensum &c. ut. n. 10. hæc enim immortalis substantia non ab elementis, nec a sole originem habet, neque a calida, aut frigida, aut corporea seu extensa, nec sibi habet contrarium, a quo destrui possit, caretque subjecto. Non enim a Deo corrumpitur aut annihilatur per subtractionem esse, cum institutor naturæ non subtrahit, quod rebus est naturale.

49 Neque anima forma est corporis ita S. Ambrosius, Justinus, Chrysostomus, Augustinus, Gregor. Nyssen. Origenes & alii, nam genesis habetur spiraculum vitæ, nempe animam rationalem primo formato corpori & jam organizato inflatam seu infusam fuisse. Neque animam a corpore dependere, neque possideri, hoc

formis veris & stricte dictis contingit, præterea nulla forma corporis extenditur extra subjectum suum, a quo possidetur: sed mens extenditur extra corpus & extra mundum corporeum, ergo non a corpore & elementatione, quorum est immortalitas.

50 Probatum ulterius immortalitas animæ: anima rationalis est indivisibilis integraliter, substantia spiritualis est indivisibilis integraliter; omnis substantia spiritualis est intellectiva, sed eo ipso est indivisibilis, quia si anima esset divisibilis, constaret pluribus partibus, quæ singulæ essent intellectivæ; sed nullæ partes intellectivæ assignari queunt, ergo anima non est divisibilis in partes intellectivas. Intellectus mores seu primam motionem spirituum invertit, ut dum bestiales mores corrigit & ad rationales dirigit, n. 25. & 27. patet, præstantem hanc potestatem præsupponere præsentiam naturæ cujusdam intellectivæ & spiritualis immaterialis intra sphæram carnis & sanguinis, unde Script. sacra & S. Augustin. dividunt hominem in corpus, spiritum & animam.

Pri-

Priscis sæculis ethinici, vates & philosophi animam immortalem esse proferebant. Plato agnovit animam esse numerum se ipsum moventem, & venisse a Deo, esseque immortalem & secundum tritum Poetæ :

Morte carent animæ.

Immortalitas animæ non solum naturali ratione agnoscitur, sed fide & authoritate Salvatoris nostri demonstratur, dum ait, *quid proderit homini, si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur, & alibi: nolite timere eos, qui corpus occidunt, animam autem occidere nequeunt, sed potius timete eum, qui potest animam & corpus perdere in gehennam.*

Et Matth. 25. *discedite a me maledicti, ite in ignem æternum, qui præparatus est Diabolis & Angelis ejus. Et ibidem & ibunt ibi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam.* Immortalitas animæ in multis adhuc aliis locis S. Scripturæ probatur: *Revertatur pulvis in terram suam unde erat, & spiritus redeat ad eum, qui dedit illum. Job. 21. Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt.*

Et

Et Matth. 25. *in die judicii congregabuntur ante eum omnes gentes, & reprobī ibunt in ignem eternum, justī autem in vitam eternam.* Idem docet Concilium Arabicum & Lateranense sub Leone 10. in bulla. Quod ergo anima sit immortalis, fide & auctoritate ecclesiæ convincitur.

51 Quæstio jam oritur, cum anima sit immortalis, an itaque a creatore suo iterato annihilari queat, cum anima non sit immortalis per naturam eo sensu, quo Deus dicitur immortalis: ita ut in ipsius idea sive essentia immortalitas includatur, sed est immortalis per naturam alio sensu, in quantum scilicet naturaliter destrui non potest. Hoc itaque magnæ indaginis est, & potius hoc, quod nostræ scientiæ nimis profundum, silentio prætereundum: atque ratio & fides negant. Quod autem uti supra demonstratum est n. 48. & 50. quod anima sit immortalis, ac etiam duratura in æternum n. 50. quia quod caret morte est immutabile & in æternum existens. Et ut testatur ipsa sacra Scriptura Joannis 6. *Ego sum panis vivus, si quis manducaverit*

rit de hoc pane vivet in aeternum : & panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. & Luc. 20. Quia resurgent mortui, & Moses ostendit secus rubum, sicut dicit Dominum Deum Abraham, Deum Isaac, & Deum Jacob. Deus autem non est mortuorum, sed vivorum, omnes enim vivunt ei. Daniel. 12. Qui dormiunt in terra pulvere, evigilabunt, alii in vitam aeternam, alii in opprobrium, ut videant semper. Hanc autem existentiam perennem, & quod nunquam moriatur anima, habet ex gratia sive ex beneficio sui creatoris.

§. IV.

Quo tempore anima jungatur corpori humano, & an omnes partes corporis ab ea informantur, ac etiam in qua parte corporis humani resideat.

52 Unio animæ rationalis cum corpore humano nihil aliud est, quam mutuum commercium actionum & passionum corporis & animæ. Supra n. 35. & 44. dictum est, quod detur & insit corpori humano anima rationalis, sed hæc ipsa anima utpote spiritus agens & movens non tantum se, sed & spiritus nostros

fros necessario commovet, vel ab ipsis percipit motum contrarium aut inordinatum, & anima ad patiendum vellatandum elicitur. Conceptiones autem intellectus primario ab actionibus seu motibus corporis nostri pendent, quas anima prius non elicit, nisi mediantibus spiritibus animalibus, & glandula pinealis motu in cerebro n. 73. econtra fiunt tamen plures motus membrorum corporis, qui pendent ab actionibus, volitionibus, & aliis animæ cogitationibus, quæ non fiunt aut prosequi possunt, nisi volente & cooperante anima, dummodo non interveniat quædam particularis causa, quæ prædictos motus vel impediatur vel promoveat n. 18.

Probatum est n. 47. in homine duo inesse, nempe materiale, ex quo constituitur corpus humanum & immateriale seu spirituale & intellectuale nempe anima rationalis, quia non tantum materiales ut in brutis, sed & vere intellectuales et spirituales actus perficiuntur in homine n. 24. ergo cum duo sunt sibi unita, requiritur amborum
inti-

intima præsentia, jam nihil est præsens intime ulli corpori nisi in illud agendo; ita nec illi potest uniri, nisi per virtutem, quam habet, in illud agendi, ut itaq; sit reciproca unio corporis cum substantia 54 spiritali, et quidem per unionem physicam, quæ nihil aliud est, quam dependentia inter utrumque, qua scilicet anima afficitur per motum corporis, ut supra primo mentio facta est, & hoc per commotionem et voluntatem animæ.

Attamen corpus non est localiter illi præsens, unitumque per sui cum ea extensionem, ut patet, necesse est, ut illi intime uniatur per virtutem agendi, seu cogitationes aliquas in ipsa excitandi: duo enim spiritus non aliter uniti sunt, nisi per mutuum cogitationum seu volitionum, et intellectionum commercium, quas, cum volunt, sibi mutuo communicant; ita nec aliter concipere possumus, spiritum uniri posse corpori, nisi cum anima motus aliquos in corpore, et vicissim quasdam cogitationes in anima corpus excitare valeat. Alias conjunctio, seu ut duo sint unita, denodat proprie unionem

onem duorum corporum superficiebus suis se mutuo tangentium, vel per mixtionem duorum corporum, ut si vinum cum aqua misceatur, hinc nomina illa continuitatis & contiguitatis in philosophia orta sunt, nam ut supra primo dictum animam esse junctam corpori, non tamen per coextensionem; sed solum, quod ejus operationes ibi magis elucescant, quam in aliis partibus, anima enim rationalis et omnis substantia incorporea sive spiritus proprie loquendo, non sunt in ubi, aut loco, sed ibi, ubi operantur n. 71. 79. et 80.

55 Duo itaque functiones in humano corpore fiunt, una ab animæ concursu, altera pure naturalis, quæ absq; concursu animæ rationalis perficitur. Functio, quæ ab animæ concursu perficitur, triplex est loco motiva, sensitiva et rationalis. Functio loco motiva est membri translatio de loco in locum secundum imperium et voluntatem animæ rationalis. Functio sensitiva est rei perceptio, dependens proxime ab organis et spiritibus. Functio rationalis est perceptio intellectus perfectior, quam ipsi ab organis et spiritibus offer-

offertur, ut conceptio de Deo ut summo bono et aliis ejus attributis n. 15.

Quod autem substantia materialis corporea & substantia immaterialis et incorporea, quæ toto cœlo differunt, inter se invicem uniantur, mutuumque commercium simul juncta perficiant: hoc aliter, ut supra n. 54. explicatum fuit, omnino concipi difficulter foret. Neque unio duarum harum substantiarum in eo consistit, quod unum participet de altero, quamvis certas mentis cogitationes sequantur certi in corpore motus, & vice versa, certos motus in corpore sequantur certæ cogitationes in mente. Sic si mens cogitat de motu erupum ut n. 55. sequitur ambulatio: sic vice versa, si fibræ nervorum in aliqua parte vellicantur, tunc oritur in mente sensus, & si dolorosa sit vellicatio, inde tristis sensatio & tristitia accidit. In hoc ergo mutuo commercio maxima difficultas est naturaliter rem explanare. Totum ergo hoc negotium inter mutuum dependentiam & commercium mutuum actionum & passionum corporis & animæ est in

57 sapientissimum Dei placidum refundendum, qui istas leges inter has duas substantias diversissimas ponere voluit, ut certam cogitationem sequantur certi in corpore motus, & vice versa, ut una in aliam agat & vicissim ab alia patiatur.

Quæritur jam quo tempore omnipotens Deus animam rationalem corpori humano uniat? & an sit tota in toto corpore vel tantum in aliqua parte corporis resideat? ac etiam an omnes corporis partes ab ea informantur? Supra memoratum fuit, duo in homine esse constitutiva, n. 47. unum materiale, alterum immateriale, & solummodo per Dei omnipotentiam hanc unionem fieri, sive Deum materiæ corporeæ addere spiritum immaterialem seu animam rationalem, per quam vult Deus imperia mentis innotescere corpori, & per quam unionem eadem mens sciat, quidnam in suo regno, corpore scilicet organico agatur. Superadditur ergo quædam potentia corpori, nempe anima rationalis, sine qua corpus humanum nequit exercere aut perficere.

58 re actus liberos intellectuales non
coo-

cooperante anima. Et cum duæ animæ
insint potentiæ, una qua mens sibi repræ-
sentat objecta & appellatur intellectus,
quia multa intellectus perfectius exco-
gitat, & sibi format non ita exacte alias
aut false per sensus repræsentata, quæ
aliter intellectus agnoscit, ac ipsi per sen-
sus obijciuntur; altera potentia appella-
tur voluntas, qua nempe vel in ea, quæ
cognoscimus objecta sponte ferimur, vel
ab ipsis sponte avertimur. Præsupponitur
ergo corpus humanum jam vere for-
59 matum esse debere n. 70. antequam
anima rationalis ei jungatur, ad ope-
rationes perficiendas intellectivas & ar-
bitrarias. Quia ad hoc ut anima in cor-
pus agat & vicissim, necesse est, ut ejus
corporis instrumenta seu organa perfe-
cte formata sint ad ejus usum, certa au-
tem & perfecta talis formatio determi-
nari nequit, ergo tanto minus unio ani-
mæ cum corpore. Multæ quidem opi-
niones sunt de unione animæ cum
60 corpore, quidam in ipso conceptio-
nis actu animam cum semine trans-
ferri putarunt, quidam 30. aut 40. ad sum-

mum 80. die ab inchoante conceptione animam corpori uniri affirmant. Primi putabant, cum pleraque animantia suam speciem propagent: ita & hominem se totum producere arbitrabantur. Ast hanc productionem & creationem animæ rationalis sibi solus altissimus reservavit n. 37. Ut legitur Genes. 2. v. 7. quia anima nequaquam est ejusdem indolis & essentia corporis ut supra dictum n. 39. ergo debet in corpus infundi substantia aliqua nova. Hoc autem, quo tempore fiat, hæsito. Cum varii authores varias de hoc negotio opiniones sentiant, & vix certitudinem attingant. Nullam autem necessitatem invenio cum Doctissimo Le Roy, cur alia anima, quousque est embryō pars corporis & informatur ab anima matris, infundi deberet in utero matris, quatenus foetus in utero contentus non minus vera pars corporis matris est & informatur ab anima matris secundum

61 dum esse vegetativum & sensitivum.

Unde sicut ab anima matris tunc informatur, ita & ab eadem regi constat, hoc

hoc communiter etiam affectiones foetus cum matre approbant.

62 In illo ipso instanti autem, dum anima matris a foetu separatur, in eodem momento Deus animam rationalem creat & infundit foetui, quia si foetus secundum quosdam alios authores, ut Aristot. qui 42. & 80. Dr. Boudewynum Antverpiensem, qui in suo ventilabro Medico Theologico foetum 60. die animatum ait. Fienus Professor 3. die conceptum animari affirmat. Blembius a primo momento conceptionis. Cum ergo post 40 diem vel aliquos foetus absque anima crescat & nutriatur, adhuc ultro perfici poterit absque novæ vel aliæ quam matris animæ rationalis concursu n. 61. Imo sacra scriptura ipsa fatetur Exod. 21. *Si rixati fuerint viri, & percusserit quis mulierem pregnantem, & abortivum quidem fecerit, sed ipsa vixerit, subiacebit damno, quantum maritus mulieris expetierit, & arbitri judicaverint. Si autem mors ejus subsequuta fuerit, reddet animam pro anima, oculum pro oculo &c.* Exinde elucet, quamvis mulier abortiverit, illa tamen

viva remanente, eos viros solummodo puniri in multa, quantum arbitri iudicaverint, si vero mors matris subsequuta fuerit, reddet animam pro anima. Quod si itaque foetus vel 2. aut 3. vel plane 40. die anima rationali informatus esset, tunc certe etiam foetu occiso animam pro anima occisor reddere deberet, quod autem non exprimitur nec ita intelligitur. Quoniam ad illud tempus usque praecipue tam breve secundum quosdam, ut a 1. ad 3. vel 6. diem se foeminae raro aut nunquam (multo minus iudices iudicare possent) certo impraegnatas esse sciunt, ergo de talibus non mentio est in praedicto textu sacro n. 63. Sed si de anima praesupponeret rationali, tunc de senioribus, seu qui pluribus diebus vel mensibus foetus existunt in utero n. 59. annuntiaret textus. Dum jam grandior foetus est, & ab utero vi vel praeternaturaliter expulsus: tunc enim eo ipso instanti, quo ab utero matris secedit foetus, anima ei infunditur, & si ob ictum gravem tunc foetus superstes & ut jam formatus anima rationali, vivus vero remanere nequiret, non minus vir percutiens uti pro matre ita et-

iam pro foetu animam pro anima seu vitam pro vita tribuere & sacrificare deberet. Probatur ultra ex sacra Scriptura foetum in utero vivente matre non esse informatum anima rationali. Eccl. 40. 64 *Occupatio magna creata est omnibus hominibus, & jugum grave super filios. Ade a die exitus de ventre matris eorum, usque ad diem sepulture in matrem omnium.* Item Job. *Quare de vulva eduxisti me? qui utinam consumptus essem, ne oculus me videret, fuisssem quasi non essem de utero translatus ad tumulum.* Quia nimirum foetus, priusquam in lucem nascitur, in utero consumptus, non aliter ac jumentum perit (non tamen propterea brutum est ut n. 34.) hinc dicit Job *Fuisssem quasi non essem.* Nempe ante infusionem animæ, dum adhuc in utero esset. Quamprimum vero anima matris a foetu absistit, virtute omnipotentis Dei alia noviter creata anima foetui infunditur, quod infinitæ Dei bonitati, quæ nullum vult perire, adscribendum, & ne tot abortuum animæ rationales, extra spem salutis relictæ & neglectæ videantur.

56 Quæri jam exinde potest, an o-
mni tempore abortus, dum foetus separa-
tur a matre, anima inspiretur? Dico, si
foetus ita formatus existat, ut vitales a-
ctus jam exerceat, substituitur anima no-
viter creata loco animæ matris, ut vita
ulterius perennet, non quidem ab anima
sed concomitante anima. Utcunq; autem
foetus vivificatur in utero, dum caput &
cor simul ita perfecta fiant, ut cor portio-
nem spirituosam in sanguine ad cerebrum
impellat, & hoc demum illam separeta
sanguine, & ad usus varios in corpore di-
stribuat, & ut animæ imperio inservire
queant n. 52. & 56. harum autem dua-
rum partium cordis & capitis augmen-
tum & accretio in utero perfecta non

66 certis diebus determinari potest, sunt
enim quidam foetus debiliores reliquis
& tardioris augmenti vid. Tract. I. n. 127.
Doctissimus Dr. Langius expertus est
in abortu quodam foetum 4. septimana-
rum, cujus caput superavit magnitudi-
ne omnes reliquas partes; ita quidem,
ut in duplo reliquos ventres superaverit:
unde judicium desumpsit, in illo foetu
jam

iam ante quartam septimanam scilicet secunda vel 3. post conceptionem caput & ejus contenta formata fuisse ad producendam portionem spirituum ut n. 46. dictum, & ad animæ sedem præparandam. Quod autem caput majus & citius præ reliquis partibus in foetu appareat, non sequitur illud prius præ reliquis formatum esse, omnium enim partium generatio simul & semel inchoatur, quædam tamen partes citius præ reliquis ad debitam & notabilem formationem perveniunt. Unde assentiente Hippocrate lib. I. de diætâ, membra simul omnia discerni & augeri, non unum alio prius, aut posterius, tametsi, quæ sunt natura majora, prius quam minora appareant, cum nihil priora sint, quæ enim digniores in natura institutæ partes sunt a Deo, ut aliorum partium usui inserviant, necesse etiam est, ut prius augmententur & prodeant.

68 Ex sacra Scriptura quidem habetur, quosdam in utero matris fuisse sanctificatos, & spiritu sancto repletos, quæ sanctificatio necessario in animam ratio-

nalem in foetu in utero existentem cadere debebat, ita etiam in ipso momento verbi incarnati actu illo libero, quo corpus suum Deo obtulit, ex condigno satisfecerit pro genere humano, quomodo sola anima sensitiva seu corpus humanum ante infusionem animæ rationalis inesse potuisset, quæ sicuti actus liberi, ita quoque meriti est incapax, consequenter anima rationalis in utero non extra uterum ei infunditur. Ad hoc, ut aliqui in utero sanctificentur, aut spiritu sancto

repleantur, intelligendum est, sanctificationem non uno modo sumi, cum
69 neque sanctum & sanctitas unius sit rationis. Nam in humanis quidem sanctum dicitur proprie & formaliter a gratia justificante: analogice vero reliqua omnia, quæ vel causæ, vel signi, vel effectus habent rationem, in ordine nimirum ad formalem sanctitatem. Foetus quamvis in utero sanctificetur, non formaliter ab hac gratia, quæ soli animæ rationali est propria, sed materialiter & dispositive ad illam, quæ cum anima rationali infunditur. Tametsi enim peccatum

catum originale consistat formaliter in anima rationali, cum sit privatio illius gratiæ, quæ sanctos facit, & Deo amicos, nihilominus his præmissis, foetus in utero ante infusionem animæ sanctificatur, quia non immerito regius vates profert; *Ecce in peccatis conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.* Ex quo patet, in ipsa conceptione longe adhuc abesse animam rationalem, & primo ut aliqui putant 42. vel 80. die a conceptione infundi organis jam formatis animam rationalem. Simili modo foetus sanctificatur in utero materialiter & dispositive, non formaliter.

Quod autem Maria Dei mater non foetum purum, sed hominem & Deum simul factum conceperit, in persona verbi subsistentem, & verbum æternum, non unam partem humanitatis, sed totam naturam, non inde sequitur, reliquos conceptus ita fieri, qui in nullare nec in minimis se assimilaturos præsumant, multo minus in conceptionis ordine. Anima enim tantummodo infunditur ad animi functiones & ad actus liberos exercen-

cendos, a quibus longe adhuc abest anima rationalis in fœtu, quousque in utero (& fors adhuc brevi tempore continetur) & ab anima matris regitur, superflua itaque pro tunc esset anima rationalis.

70 Ex supra allato n. 49. constat, animam rationalem propterea non infundi corpori, ut organizet seu former illud, quatenus prius jam formatus & delineatus embryo est in ovo, quia per modernam anatomiam detectum est, ova muliebria esse rudimenta corporis humani, seu in ovis continere delineatum corpus humanum vel masculum vel foemellam Tract. I. n. 110. quæ dein fecundata ab aura seminis masculini ulterius crescunt & perficiuntur, spiritus namque genitales intra ovi receptacula admisi, tubulos jugiter perfluunt, quoniam prima partium delineamenta seu rudimenta consistunt in infinita quodammodo multitudine tubulorum, ex quibus quædam producuntur vasa sanguifera, lymphatica, chyliфера ac glandulæ excretoriæ &c. hosque expandunt in actum-
que

deducunt materiam ovi, dum itaque delineamenta sensim expanduntur, pori in eorum lateribus etiam fiunt magis patentes, ac materia intra fibras & tubulos fluctuans sese in illos insinuat, & ita latera illa sensim accrescunt & augmentantur, fiuntque majores. Anima itaque non infunditur corpori ut organizet seu formet illud, quia jam ante conceptionem formatum & delineatum existit, sed solummodo propterea infunditur anima rationalis, ut una cum corpore motus animales perficiat ad sui & sui creatoris obsequium, ejusdemque deficientibus, suæ vellicationis rationem reddat.

Uti autem ex supradicto n. 2. animam rationalem difficile circumscribi posse referebam, quid sit; ita vix locus alius ipsi assignari potest, quam ibi, ubi est sua præsentia & virtualitate, nec est partibilis quoad locum, ut hic & ibi uno instanti esset, cum minus duas simul cogitationes habeat, & nequit intense & exacte cogitare, ut in catalepsi sufficienter animadvertitur, nisi de una re in

re in eodem temporis instanti seu eodem momento de duabus rebus oppositis.

72 Agit vero sua virtualitate in spiritus & exinde in plures corporis partes, hoc autem potius per protrusionem, quam inflationem spirituum in nervos, non tamen ut anima unita sit spiritibus n 54. quia spiritus animales quotidie noviter generantur & immutantur, quod si anima illis esset juncta, tunc quoque cum illis periret & volaret.

Neque unita est toti cerebro anima rationalis, sed ejus tantum alicui parti associata est, nempe glandulæ pineali, quæ glandula posita est in cerebro, nervos

73 unde quaque venientes recipiens: ita ut anima rationalis tamquam in throno hinc inde pro arbitrio spiritus animales per nervos movere & determinare

possit in hanc vel illam corporis partem.

74 Unde cerebrum est omnis sensus & motus immediatum principium.

Hinc S. Augustinus in Epistola ad Valerianum: Deus ex puncto, quasi ex centro cerebri sensus omnes quinary distributione diffudit. Nam sensus in anima rationali consideratus nihil aliud est, quam

quam potentia percipiendi objectum sensibile, ab objecto in nervos, & a nervis spiritibusq; animalibus in iis contentis ad animam deferitur motus sensationis, qui in cerebro solummodo fit, quia in capite judicat, hic vel ibi partem affectam esse v.g. si quis est liber judicii & pes ipsi afficitur, scit & percipit in capite se dolere in pede, e contra si caput est perturbatum, nec sentiet nec sciet aut percipiet locum doloris in afflicta parte. Hoc docent multa exempla in apoplecticis, paralyticis, syncoticis, aliisque soporosis affectibus, in quibus tollitur ferme omnis sensus & motus, quod signum evidens est, sensum & motum dependere a cerebro, in his autem soporosis affectibus cerebrum ejusque nervi sunt affecti & obstructi, vel etiam nimium relaxati, per quos alias spiritus irruunt.

75 Nec omnes nervi terminantur intra ventriculos cerebri, ubi glandula pinealis sita est, & hinc anima spiritus terminare non potest ad omnes corporis partes, unde etiam non omnes acti-
76 ones corporis anima perficit, quia alii

alii nervi ab alio loco nempe cerebro, alii a cerebello & alii a medulla spinali terminantur, ideoque non opus est, ut omnes nervi a glandula illa deriventur, sed tantum illos nervos intra ventriculos cerebri determinari, qui inserviunt sensui & motui arbitrario, quia si omnes nervi corporis desinerent in ventriculos cerebri, tunc non posset fieri distincta spirituum determinatio, quia illi nervi nimium forent vicini, vix enim ambitus ventriculi cerebri respectum habet ad omnes corporis nervos.

77 Parvitas hujus glandulæ pinealis nil obest, ut non sit sensorium commune, quibus enim hominibus glandula hæc major est, stupidioris & tardioris ingenii sunt, quia non tam prompte moveri potest, qui vero minorem habent longe auctioris ingenii sunt, quia glandula illa summe mobilis est. Quod si autem hæc glandula quocunque modo afficiatur vel putrefactionem suscipiat, tales homines perpetua fatuitate constituuntur.

79 Glandula ista pinealis collocata est in lo-

in loco, ubi omnes quatuor ventriculos cerebri respicit & undique cingitur & ambitur spiritibus animalibus, qui in istis ventriculis cerebri tamquam promptuariis observantur in necessarios usus, unde optime potest fieri spirituum determinatio versus partes nostri corporis, non tamen absolute intelligitur hæc sedes animæ in glandula pineali esse immediata, sed quatenus est associata ei, ibi enim est anima, ubi suas operationes perficit, sed in cerebro solummodo eas perficit, ergo ibi

solum est. Probatur minor: in nulla
 80 parte corporis nec in diaphragmate nec pectore, nec in superciliis, nec in corde, nec in omnibus aliis partibus conficimus nos ibi cogitare seu intelligere, sed solummodo in cerebro, ergo nec ulla pars corporis alia potest esse animæ rationalis, quia nulla pars aut ullum organum cogitat, nec oculus, nec auris, nec pes, &c. sed vere sentimus, quod cogitationes nostræ, perceptiones, memoria, somnia, deliria, reliquæque animæ operationes in cerebro fiant, ergo omnes operationes seu perceptiones animæ in cerebro. Sequi-

tur itaque, quod ibi fit, ubi oriuntur ipsius perceptiones & operationes.

81 Ex supra allatis n. 31. & 32. colligitur, animam rationalem solummodo informare hominem, & ita una cum corpore humano constituere hominem, nullatenus autem corpus ab ea informatur, quia non est forma corporis, sed hominis, formatio enim corporis antecedit existentiam animæ in corpore n. 38. cum nimirum Deus primo formato & organizato corpori inspiret spiraculum vitæ, seu animam immortalem, neq; de anima dici potest, quod sit actus substantialis constituens intrinsece unum per se cum materia quatenus est separabilis a corpore seu a materia.

§. V.

An anima in singulas corporis partes agat, & omnes motus ab ea proficiantur?

De operationibus animæ dictum fuit, animam rationalem quousque esse iunctam corpori nullos per se solam operari actus corporeos, sed una cum spiritibus eos perficere n. 13. & 14. hinc etiam multis animalibus, qui robustioribus spiritibus abundant, in robore anima cedere de-

debet, attamen in actu spirituali seu directione spirituum omnia cætera animalia superat n. 24.

Ex supra memoratis elucet, non omnes nervos n. 76. intra ventriculos cerebri terminari, hinc etiam animam non posse demandare spiritus ad omnes corporis partes, unde fit, ut non omnes actiones in corpore ab anima perficiantur, quia alii nervi alio loco nempe cerebello & a subsequente medulla spinali terminantur, ideoque non omnes nervos intra ventriculos cerebri determinari, sed tantum illos nervos, qui inserviunt sensui & motui arbitrario. Anima nullum alium motum in corpore perficit præter velle vel non velle, quatenus spiritus determinat & protrudit in hos vel illos nervos.

82 Actiones quidem singulas corporis nostri humani jam multis abhinc ævis præci scriptores, sed anatomix artiumque mechanicarum ignari animæ tantum potentiis adscripserunt, quatenus spirituum animalium potentia ad movendum corpus nostrum n. 46. quos Hippocrat.

bene annotavit his verbis: Spiritus animales sunt impetum facientes in corpus nostrum, hinc omnes actiones his ignotis solum animæ potentiis, & ab ea productis opinabantur. Ast, anima utpote
83 spiritus seu substantia immaterialis nullatenus efficit omnes in corpore operationes: imo in corpore multæ actiones perficiuntur nesciente multo minus cooperante anima, quæ operationes seu actiones a solis spiritibus progrediuntur, ut dum nocte sopore summo obruti, vel in delirio constituti, loquimur, incedimus, agimus, & aliæ variæ operationes in corpore fiunt, quæ actiones, si ab anima dirigerentur, horum omnium gnara esset, saltem pro illo tempore, sed neque in illo tempore nec ex post dum evigilat, actionum conscia est, ergo. Hæc actiones in somno potius fiunt a percurrentibus spiritibus non dirigente anima, & cum objecta per spiritus tantum, non dirigente anima, eidem animæ non clare & distincte represententur, adeoque anima iudicium confusum habet dum evigilat homo, & nihil aut parum exinde rescit. Si autem ex
vo-

voluntate & directione animæ fierent tales actus in insomniis, tunc etiam omnium conscia esset, saltem pro illo tempore, sed in illo tempore non est conscia, ergo. Quia si esset conscia, homo in somno sciret, quid agat, sed tantum quandoque aut raro ex post, dum vigilando spiritus percurrunt cerebrum, dein primo quædam vestigia in somno relictæ a spiritibus animæ repræsentantur, & ut plurimum confusa, quod si vero vestigia leviter incussa fuerint, nec conscia illarum fit. De his videat etiam B. L. Tr. 2. §. 2. de insomniis & n. 473. & de memoria n. 493. Ita etiam secretiones, distributiones &c. in corpore fiunt nec dum vigiles sumus, sciēte & operante anima, uti etiam ante infusionem animæ fit. Apparet itaque luculenter, non omnes actiones in corpore ab anima fieri.

Ad hoc autem, ut anima rationalis externa percipiat, suumque corpus libere moveat, spiritus animales, quinque sensuum organa & muscoli antagonisticis
84 gaudentes ei inserviunt. Musculi enim, qui non antagonistici sunt a-

nimæ imperio & motui voluntario non subjiuntur.

85 Motus vero imperante anima fit, dum spiritus animales in cerebro cursu aucto per nervos ad musculos in majori protrusione, quam sponte sua solent, ex animæ imperio mandantur. Quomodo autem spiritus animales ad cerebrum refluentes rerum corporearum imagines animæ cogitanti seu intelligenti incorporeæ communicant, & quomodo eadem anima cogitans ex voluntate sui arbitrio animales spiritus ad unum potius, quam ad alium musculum in majori copia determinet? hanc mutuam animæ in spiritus & spirituum in animam correspondentiam & actionem supremi Numinis iussui & potentiae adscribendum est.

§. VI.

An corpus humanum vivat ex presentia animæ, quatenus ea juncta est corpori? Et demum moriatur? dum abscedit anima a corpore.

Quid sit vita? & in quonam consistat, in Tract. i. §. n. 26. declarata fuit. Con-

86 cludo itaque, vitam corporis humanæ

mani non dependere ab ipsa anima rationali, cum jam pro priori corpus vivat ante infusionem seu unionem animæ cum corpore, ideoque non vivit corpus, quatenus ei unita est anima rationalis, vel moriatur discedente anima. Quia si vita corporis ab animæ præsentia dependeret, tunc ante infusionem animæ rationalis corpus nec vivere nec augmentari posset, sed vivit & augmentatur ab illo instanti conceptionis ante infusionem animæ, ut ex supra dictis satis notificatum est n. 70. ergo vita corporis non dependet ab anima rationali, utpote si viveret corpus ab anima, homo nunquam moreretur, quia anima nunquam dereliqueret corpus ex propria voluntate Tract. 1. n. 44. sed Deus immediate animam a corpore revocare deberet, ut homo moreretur, quod autem repugnat sacra Scripturæ & propriæ voluntati hominis, dedit enim Deus Adamo liberam potestatem vel comedendi de fructu Paradisi. &c. dein cum illa dissolutio animæ & corporis maxime horrenda sit, quam semper abhorremus, multo minus

nus perficeremus. Solum itaque illa
87 dissolutio corporis & animæ propterea
fit, quatenus ut plurimum aliquo modo
Tract. i. n. 51. læditur sanitas ex impropor-
tionata habitudine partium spirituo-
sarum & humidarum ac solidarum, quæ
si plane depravantur & destruantur, vel ab
intrinseco vel ab alio extrinseco violento
modo; ita quidem, ut ad motum omnem
inepta perficiantur & sistantur, mors fit.
Hinc parte una nempe corporea consti-
tuyente hominem n. 53. depravata & de-
structa, anima nullatenus amplius in illam
operari potest, adeoque necessitatur ani-
ma derelinquere habitaculum suum & mi-
grare ex corpore.

88 Dum etenim corpus destruitur &
ejus operationes cessant, anima e cor-
pore primo migrat, non autem a disces-
su animæ corporis actiones læduntur aut
cessant. Hujus comparisonem fecit
Doctissimus Verheyen de molentino in
ripa fluvii, cujus rota, ut fieri solet, agi-
tatur cursu aquarum, & ponit tale argu-
mentum: Quamdiu vertebatur rota flu-
ebat aqua; & dum non amplius vertitur
rota

rota, non fuit amplius aqua; ergo fluxus aquæ proveniebat a versione rotæ. Quis dicet fluxum aquæ provenire vel continuari a rota: ita etiam, quis inferet cursum humorum dependere ab anima.

89 Cur autem homo partium ejus constituentium separationem n. 47. nempe corporis ab anima timeat? fugitque quantum potest? Respondeo, anima dum corpori unitur, & cum eo operationes perficit, non tantum suæ excellentiæ, sed & sui creatoris multoties obliviscitur: dum vero se reflectit iterum a corpore separandam esse, timet hanc separationem fieri: quia dubitat, an post hanc separationem ipsi alia vita remaneat, apostoli quidem Christi & alii sancti viri intelligentes & sperantes post hanc vitam aliam imo feliciorum superesse, hinc anhelarunt dissolvi corpus ab anima & esse cum

90 Christo. Platonici plane putabant animam suam immortalem de uno corpore in aliud migrare, & ita in æternum vivere, aliquas tamen animas alias

claritate superare, adeoque nihil curabant mortis jacula.

91 Non mirum quidem est dissolutionem animæ a corpore horrendam nobis imaginari, tanto magis autem, cum de fide sit & etiam ratio dicat, nos rationem reddere creatori nostro villicationis nostræ, quæ boni bona, mali mala accipiemus præmia. Quo circa dum vix infirmamur, jam ultimum nobis diem ante oculos ponimus & mortem timeamus; quare mox pro medico mittimus & omnis sollicitudo tantum est de recuperanda valetudine. Interrogatur quidem multoties medicus, an periculum vitæ sit vel immineat, ut tandem etiam medicus spiritualis convocetur, sed male? quoniam ante omnia conscientia prius purificari deberet per medicum spirituales seu confessorium, ut dein etiam fordes corporis facilius corrigantur vel extirpentur (a Jove principium) non necesse est, ut medicus periculum vitæ prædicat & ad confessionem admoneat, quo plus quandoque sanitati nocet, quam juvat, præcipue apprehensivis & timidis
natu-

naturis, multoties etiam fit, ut morbus vel accidens aliquod repente in morbo contigens medicum in prognosticando periculo decipiat & æger ad tartara
92 pergit: tutius itaq; est bono christiano, ut non tantum corpori corruptibili, sed multo magis conscientiæ purificandæ primatenus, & non sero jam titubante lingua, provideat, casu quo contingeret vitæ finis temporalis, illum mors paratum inveniat. Quomodo ergo ita tutus per multas horas, dies, & menses æger confidit in peccatis persistere, cum cunctis diebus (cum Job cogitare debeat) præcipue quibus tunc militat (nimirum in morbo) expectet, donec veniat immutatio ejus.

93 Non minus bruta & cuncta viventia timent mori, quoniam placuit supremo Numini, ut entia horreant sui dissolutionem, antequam usui prædestinato & decreto inserviant, nec sciunt illorum spiritum materiale melius in aere
94 ut in lucido & libero, quam in illorum opaco corpore vivere: ita quoque multi homines in carcere constituti, seu

seu dum anima adhuc juncta est corpori in libertatem seu dissolutionem spiritus a corpore devenire non anhelant, utpote mundanis lætitiis & avaritia obruti, vel qui se meliorem & clariorem feliciterque vitam accepturos dubitant, & etiam a potiori cum epulone illo divite illam deperdunt, hinc timent mortem.

95 Sed profecto, qui considerant nullam aut exiguam in hoc mundo perennare felicitatem, illam etiam gemino a latere quadam involutam esse amaritudine, prætereaque omnia mundi gaudia non minus ac iridem disperire, quid enim hæc terrena aliud sunt, ut Paulus ad Philipp. & August. cap. 3. v. 8. ait: *Omnia detrimentum feci, & arbitror, ut stercora, ut Christum lucrifaciam.* Heroicum itaque perfectus virtutibus bonis stipatum omni tempore, dum terminus vitæ aut hora mortis appropinquat, mortis jacula spernere debet, scit singulis hominibus

96 statutum esse mori, cui decreto principes & reges obedire debent, quanto magis tu villior persona. Homini mundus solummodo ideo elocatur, ut propria ei do-

ei domus in cœlo sit, Deus enim omnes homines salvos fieri & ad se venire vult, quos etiam omnes suo sanguine redemit, Ephes. 1. *In quo habemus redemptionem, per sanguinem ejus remissionem peccatorum. Habe fiduciam* (nos monet Salomon Proverb. 3.) *in Domino ex toto corde tuo & Jerem. 17. Benedictus vir, qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia ejus. Item Proverb. 28. Qui sperat in Domino, salvabitur & Joann. 2. Hæc est repromissio, quam pollicitus est nobis, vitam æternam. Econtra spes impiorum peribit Proverb. 10. & ut Job ait 11. Oculi impiorum deficient, & effugium peribit ab eis, & spes illorum abominatio animæ. Quid aliud hæc nostra temporalis vita, nisi carcer angustiarum & dolorum abyssus.*

Thraces die, quo filii sui nascebantur, singultus inter & planctus celebrarunt exequias, & in termino vitæ lautissima inter concentus instituerent convivium. Imo ut Owenus notat in suis versibus, nos infantes plorantes in hunc mundum prodire, nimirum:

*Plorabas cum natus eras, fuit ergo voluptas
Nulli tibi nasci, cur dolet ergo mori.*

97 Verum quidem est, ultimam illam horam mortis horrendam nobis apparere, cum certi non simus, vitam æternam nos affecuturos esse. Nihilominus spes & confidentia in Deum erigenda n. 96. largitur etiam, quam promisit Deus Matth. 19. v. 17. *Si vis vitam æternam ingredi, serva mandata mea*, & Luc. 3. *Qui fructus dignos pœnitentiæ faciunt* & Deuter. 5. *Ego enim sum Dominus Deus tuus, & faciens misericordiam in multa millia, diligentibus me, custodientibus præcepta mea*, ac etiam Ezechiel. 18. *Nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus, revertimini & vivite*. Ut itaque mortem facile ineamus, multoties nos mortis memores esse oportet, cum enim multa memoria mortis efficere valeat, quanto plus mors ipsa adimplebit. Nam quot bona attulit una mortis memoria, quot mala impedivit, tanto magis mors affecuta omnia effugiet, quapropter simus tantum parati & conscientia bona muniti, cum nesciamus dicit S. Augustinus
qua

qua hora mors veniet, ideo semper vigilamus, ut, quia nescimus, quando veniet, paratos nos inveniatur, quum venerit. Non
98 omnes enim gratiam habent ultimo tempore se pręparandi ad mortem, quod contigit multis & millenis hominibus, qui subitanea morte obierunt: quot nempe millia hominum
99 mox in primo sæc. 72. consumpsit mons Vesuvius, dum ignifero exspirio civitates Pompeianas devastavit: ita etiam eodem sæculo 72. post nativitatem Domini Fidenis contigit ab irruto amphiteatro 30000. homines suppressos & suffocatos, & anno 243. ab unico terrę motu sat numerosę civitates demolitas fuisse, in quibus civitatibus sat ingentem hominum copiam conquassatam nobis imaginari possumus, & an. 1446. in Hollandia mare se ita diffudisse ut 100000. hominum submersi fuerint. Non vero tantum priscis sæculis, sed quotidie repentini necis casus contingunt, & homines ex hac vita abripiuntur, vel per tonitrua, per sclopos, per ictus, per casus, per morbos, ut apoplexiam gravem, & per multos alios
modos

modos nobis sat cognitos & hinc inde auditos. Ita non minus occiduntur multi præmatura morte, qui carnis voluptatibus & gulæ inserviunt, ut recte testatur S. Ambrosius, quicumque a pueritia se dederit carnis deliciis, manebit in servitute, ut vivus mortuus sit. Quam momentaneum itaque vitæ nostræ tempus! vix tempori & momento, in quo brevem voluptatem aut vanitatem æternitati anteponimus! *Non enim ei est bene refert Eccles. 12. qui assiduus est in malis.* Et Owenus de contemptu mundi:

Felicem vitam vis vivere? spernito vitam

Vivit enim misere cui sua vita placet.

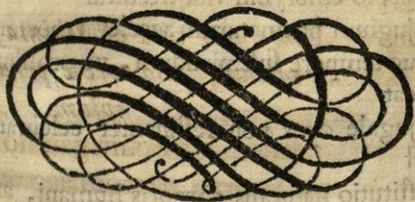
100 Cum ergo mors incerta hora ventura sit, vigilare nos omni hora oportet, & esse paratos, ut non illam abhorreamus aut timeamus adhortante Catone lib. 1. v. 22.

Ne timeas illam, quæ vitæ est ultima finis: Qui mortem metuit, quod vivit, perdit id ipsum.

101 Sed potius majore cum gaudio eam amplectemur, corpus tantum aggravat animam leg. Sapient. 9. & nos ab hac miseria-

feriarum vale cum Apostolis anhelemus
dissolvi & esse cum Christo, vel cum
Sancto Thoma de Kempis lib. 2. c. 8.
cogitemus, esse sine Jesu gravis est infer-
nus: esse cum Jesu dulcis paradisus.

102 Est itaque apud Deum omnis glo-
ria, dignitas, omnis thesaurus, & opu-
lencia, omnis voluptas & consolatio, de-
licia, gaudia, beatitudo &c. Sis ergo
Deus cordis nostri & pars nostra, & fiat
misericordia tua Domine super nos nunc
& in hora mortis, quemadmodum spe-
ramus in te. Fac quoque æterne Deus,
ut ita nunc sobrie, pie & juste vivamus,
& te in hora mortis amplectemur & non
separemur a te, sed te facie ad faciem vi-
deamus sine fine, & in æternum
laudemus, Amen.

INDEX

Tractatus primi denotans res per numeros positas.

A.

- A** Nimal alterum viventium genus 17
 Animalia diversæ speciei sunt 18
 frigida quoque vivunt 30
 An animalium vel plantarum vita longior sit 33
 Arbor unum membrum plantæ 3
 Afinus in regem animalium poni voluit 62
 Astrologis & fati non dicto credendum 49

B.

- Bruta quali vita fruuntur 29

C.

- Coeundi modus non unus & solus 77
 Coitus quo anni tempore utilior & quoties 79
 per parcus non nocet 85 & 86
 Calor magnus & frigus ingens nocent veneri 80
 Conceptioni qualis idoneus coitus 75 & 76
 Conceptionis causa in quonam consistat 109
 Concepto embryoni vita tribuitur 120
 Conjugium præmaturum accelerat mortem 45
 quo tempore suscipiendum, ne prolibus no-
 ceat 46
 Conjugale opus non festinanter celebrandum
 est 78
 Constitutio naturalis corporis humani, an ad
 vitam longam contribuat 56 & 57
 Copu-

I N D E X.

Copula carnalis sana & hilari mente instituenda	72
Corpus non simul & semel semper destruitur & moritur	51
Corallia an plantæ vel lapides sint	16
D.	
Delineatio masculi vel foemellæ in ovis mulierum præexistit	110
Die vel nocte venus ineunda	94
E.	
Educatio infantum	137
Embryo conceptus qualiter vivat	120
F.	
Filici semen datur, etsi ignotum sit oculis	9
Fœmina malum necessarium est	81
Fœminæ quod annorum nubere debeant	47
robustiores in venere quam viri	105
se pollueri nequeunt	104
a concubitu non ita facile, ut viri moriuntur	107
Fœtus fortis an citius debili nascatur	127
Frequens venus nauseam unius personæ parit	91
Fundamentum vitæ longæ	53 & 55
Fungi plantis adnumerantur	5
feminant	6
suam speciem continuant & produciunt	7
G.	
Gravida mulier multa vitare debet	122
Gravidæ frequens venus nocet	123 & 124
Generatio primaria vermium ex ovis	114 & 115

I N D E X

Generatio ex materia putrida sola non fit 118
vitiatur utcunque a parentibus 69

Genus duplex viventium

H.

Herba per poros corticum radicis nutritur 2

Herba alterum membrum plantæ 4

Homo nobilissimum animal 19

I.

Immodica venus reddit corpora sterilia & ine-
pta ad ulteriorem venerem 92

Inanimata alimentum non fuscipiunt 23
qualia sint 15

Indocti remedia tentant 65

Infantes adultiores quomodo cibandi 135
quo tempore ablactandi 136

ad studia vel officia impendendi 138

Infantibus in lucem editis qualiter eis admini-
strandum sit 129 & 134

Juvenibus venus valde nocet 88

L.

Legum divinarum observatio vitam longiorem
causat 43 & 44

Liquor in coitu vulvam irrorans, non pro se-
mine accipi debet 103

M.

Matrimonii duplex finis 84

Medici aut Doct. nomen indigne gerentes 61. 64

Medici olim in maximo cultu habebantur 67

Medicus regulis instructus fallere nequit 66

Mores nutricis facile contrahunt infantes 132
Mors

I N D E X

Mors matura salutem adfert	42
non omnibus æqualis est	52
Muliebre ovum imprægnatum a viro 4. aut 5. die ad uterum devolvitur	III
N.	
Nobiliiores & ditiores utcunque citius reliquis infirmantur	60
Nutrix infantis quomodo constituta esse de- beat	130 & 131 & 133
O.	
Obstetrix experta & erudita ad partum vocan- da	125
Ova muliebria ad quem usum destinata sint & ubi situata	102
sunt femina fœminarum	102. & 108
P.	
Palingenii carmina de arte medica	63
Parentes robusti utcunque generant proles for- tes & longæ vitæ	54 & 45
Pater & mater longam vitam communicant	58
Plantæ divisio in duo membra	3
cur involuntarie excrescant	8
Planta nulla sine radice excrescit	11
Plantæ moriuntur	14
Proles cur stupido ingenio a parentibus sapien- tibus nascantur	73
Prolis quod mensium pro legitima statui pos- sit	126
Puerpera dietam servare debet	128
Quod duplex vita	21

I N D E X

R.

Radix non attrahit nutrimentum 13

S.

Semen virile quid & quale fit 99

quo sapius effunditur minus aptum est ad
procreationem 70

non totum ad conceptionem impenditur 100

Semen muliebne quale 101

Seminis descriptio 10

accretio 12

Senibus venus valde nocua 93

T.

Terminus vitæ a Deo constitutus est 34

a multis per ignorantiam diætæ abbrevia-
tur 48

Terminus vitæ modo brevior quam olim 40

quibusdam brevior, quibusdam longior 41

multum imminutus est 37 & 38

V.

Venus aptissima viris 87 & 89

a viro & uxore quomodo observari debeat 98

parca magis voluptuosa est 90

quandoque aut raro exercenda 96

quarto aut 5. die post menstrua conceptio-
nem promovet 97

quietem requirit 95

Venus multos mactavit viros 106

Vermes undique in corpore reperiuntur 114

in humano semine non excluduntur 115

Ver-

Vermiculorum transinigratio in corpus humanum refutatur	112 & 116 & 119
Vir & foemina foetui bonum fundamentum vitae ponere debent	71
Vita sub diversa significatione sumitur	24
qualis in brutis	26
Vitae nomen æquivocum est	20
diversitas	25
Vita ab anima non dependet	121
Vitae conceptus tam substantiae spirituosae quam materiali competit	22
dispositiones & successus non ab atomis orta sunt	27
etiam ratio & fides inhibent	28
Vita quænam in plantis esse censeatur	31
Vita a motu succorum continuatur	32
a bono conceptu firmatur	68
misera & ægrotæ	50
Vitam homines sibi ipsis abbreviant	35 & 39
conservare possunt per diætam & medicinam bonam	36
Vita per medicamenta importuna & indebita aufertur	61
Vivens nullum a materia putrida generatur	117

INDEX

Tractatus secundi, denotans, ut prior,
res per numeros.

A.

A bstinentia distinguitur a jejuni	117
remedium sanitatis & vitæ prolongan-	
dæ	80
Acetosæ utilitas	165
Acetum culinare	250
quomodo fiat	251
& acidum differunt	252
Acidularum æstimatio qualis	302
Acidum fixum in lacte continetur	321
in omni vino latet	337
Acrodrya quales sint fructus	330
Admiratio quid	517
Æther concoctionem in ventriculo promo-	
vet	110
Alimenta non eodem modo præparantur	134
nimium acida & salsa nocua sunt	136
Allium	184
Althea	170
Alvus lubrica majus commodum adfert quam	
astrieta	408
qualiter sanitati conducatur	409
Aeris defectu vita protrahi nequit	3
definitio	4
regio frigidior	7 & 8
divisio	6 & 7
	Aer

I N D E X

Aer calidus, siccus & rarus ex natura sua est	25
quare sit rarus & quo respectu	27
respectu ætheris gravis est	28
Aeri inest vis elastica	47
Aeris commotio sola non efficit ventum	44
constitutio bona	52
qualis conveniat naturis	53
Aer tripliciter nos afficit	54
pulmones intrans, qualem utilitatem adferat	55
sanguini communicatus, quidnam efficiat	57
quandoque mutandus	58 & 61
Aerem venti multum variant	35
Aer naturam immutat	60
mutatur per anni tempora	60
Aeris diversi effectus	66 & 67
constitutio observanda in morbis curandis	68
Aer necessario ad sanitatem concurrere debet	69
Alimenta ex quonam regno desumantur	71
in quantitate moderata assumenda sunt	77 & 79
Amor difficulter extinguitur	520
Amoris descriptio	518
Amygdalæ	236
Anima per sensus objecta recipit	485
sensitiva quid sit	491
per spiritus illustratur	497
quousque est inclusa corpori absque spiritibus nil sentit	513

I N D E X

Animi passiones	480
varia vocabula	482
affectus quid, & quale subjectum	484
Animæ perceptiones quodupliciter differunt	481
& corporis unio unde	502
Anisum	246
Appetitui quandoque aliquid concedendum	87
non tamen semper fidendum	88
Appetitum meliorem aer promouet	59
Apium cuius virtutis	167
Aqua inter potus sanissimos recensetur	286
diuturno tempore primus hominum potus erat	287
Aqua quid sit & ejus species	288 & 297
Aqua stagnans cur fluida calidior, & cur in hyeme citius in glaciem concreascit quam fluens	289
Aqua cur quibusdam corporibus facile non adhæreat	291
Cum oleo difficulter mixtionem init	292
Aqua frigida & humida est	293
emollit & lubricat	294
Aquæ usus	286
Aqua per destillationem exanimatur	299
quæ sanior cæteris	300
Aqua cocta quibusdam salubrior	310
an nutriat	311
Aqua insuetis non conducere videtur	307
Aquæ utilitas in corpore humano	306
Aromata quantum prosint	137
	Armo.

I N D E X

Armoracia	182
Articocalus	176
Asparagus hortensis	177
Avena bene nutrit	149
Avenacea cura in quibusdam morbis profi- cua	150
Avellanæ nuces	232
Aucta & nimia quies corpori nocet	393
Audacia	542
Aurantia acida & dulcia	205
Aqua glacialis mali ominis est & cur	304
morbos lethales infert	305
Aurium cerumen auditum hebetat	446
B.	
Berberes	220
Beta	172
Betæ rad. alb. & rubræ	181
Borrago	169
Brassica	173
Bruta sensibus internis & externis gaudent	508
non ita distincte ut homines sentiunt	510
Bubula caro	261
Bulbocastanum	187
Bulbus vide cepæ	
Butyrum	253
C.	
Calefactum vinum an conducat sanitati	351
Calida quæ sunt	349
Calida qualitas	II
Calidi potus priscis temporibus valde in usu erant	

I N D E X

erant	359
Calor quid & quomodo producat	12 & 14
Canari	276
Cappares minores	223
Caprina caro	265
Carnium esus non semper erat in usu	266
nec semper licitus	267
Caro in genere	259
an assa vel elixa melius conveniat	260
Carvi semen & coriandri	246
Caseus	255
Castaneæ	235
Caryophyli aromatici	240
Cepæ	185
Cerasa dulcia	193
acida	194
Ceratonia	215
Cerevisiæ descriptio	353
Cerevisia vel vinum plus alit	355
Cervina caro	268
Calybs in se continet particulas nitro aereas	49
Cherefolium	169
Chocolatæ confectio, usus atque utilitas	375
potus pinguis reddit corpora	376
recenter nuptis confert	377
Cibatio quousque una ab altera differri debeat	120
Cibandi tempus meridianum & vespertinum ex	125
S. Scriptura probatur	83
Cibatio frequens nociva est	Cibi

I N D E X

Cibi in quanto & quali excedentes	86
Cibi liquidi ante solidos sumendi	96
Ciborum concoctio in ventriculo a decem requisitis absolvitur	100
Ciborum reliquæ fermentum ventriculare accuunt	108
Ciborum ingestorum causa	113
Ciborum diversa quantitas & qualitas	130
observari debet quoad tempus & ætatem	131
Ciborum generalis quantitas determinari nequit	90
Cibi an in quantitate vel qualitate facilius corrigantur	72
Cibi quantitas nocivior quam qualitas	75
Cicerum virtus	160
Cichorium sativum	166
Cinamomum	241
Cinora hortensis vid. articocalus	
Citri & limones	203
Condensatio & rarefactio aeris	5
Consuetudo unius rei non adeo tuta	76 & 85
Cœnatio magna utcunque nocet	126
Concoctio ciborum non tantum a calore ventriculari perficitur	97
quomodo in ventriculo peragitur	112
Consuetudo tempore cibantes utcunque longioris vitæ existunt	129
Coffe caute forberi debet	360
quid & ubi crescat	361
quotidie crematum utilioris conditionis est	(363)

I N D E X

Coffee cortices potentiores sunt quam nuclei	364
rite uri debet	365
potus tremorem auget	369
quare quandoque appetitum profternat	370
vapor oculis medetur	371
Corpora in aere gravia cur in aqua leviora & econtra	34
Corpori jejunium nimium nocet	414
Cornus	217
Cochleæ	278
Cruſta panis non inutilis	143
Crudi cibi cum levioribus aſſumpti citius cor- rumpuntur	199
Crocus	245
Commotio ſubita poſt cibum an conducat	388
Crapula cur ſoporem faciat	450
Conſternatio	538
Cucurbitæ	189
Cucumeres	190
Cupiditas	525
Cydonia	200
Cynosbos	229
D.	
Dactyli	214
Depotu coffee	358
De excretis & retentis alvi & urinae	406
De vigilia	474
Definitio caloris	13
Deploratio	539
Deſiderium, vide cupiditas	De-

Desperatio	531
Diaphragmatis motus est decimum requisitum digestionis	III
Diluens aut liquidum necessario adesse debet cibis in ventriculo coquendis	109
Differentia crustæ & medullæ panis	142
Diæta triplex statuitur	93
parum modo observatur	94
Diccreticum vinum eximium est Radkerspurgense & Luetenbergense	345
Dracunculus	169
Dormiendi tempus absolutum esse nequit	465
Dolor quid sit	504
Duo in nobis insunt principia motuum	507
Duo sunt genera substantiarum in rerum natura	483
Dulcia dentibus & gingivis nocent	212 & 256
E.	
Ebrietas multa mala infert	341
per versus describitur	342
Effervescentiæ distinctio a fermentatione	140
Elater per experimenta probatur	48
quid sub ejus nomine intelligatur	46
a particulis nitro aereis promovetur	50
probatur per experimenta	51
Elasticitas a motu nimio debilitatur & per quietem restauratur	392
Empyrici raro remedium tutum & validum inveniunt	201
Endivia	163
Epi-	

I N D E X

Epidemici morbi diæte viventibus non tam le- thales	82
Eruca	169
Essentia vini seu spiritus vini	345
cordiale est quandoque	346
Evacuationes ferine omnes præter sudorem in somno retinentur	457
Excrementorum bina aut saltem unica excretio salutaris	407
Excreta non omnia sunt excrementa corpo- ris	402
sunt humores utiles quam inutiles	403
Excretio sudoris	413
feminis quo rarior, charior & minus noci- va	435
feminis virilis tempore somni magis no- cet quam in coitu	463
quando contingere solet	464
frequens nociva	435
Exercitia seu motus varii dantur	386
Exercitium seu motus valde utilis ad sanita- tem	381
Extremitates & interanea animalium quale dant alimentum	271
F.	
Fabæ	155
Fames quid sit	84
Fermentatio qualiter fiat	139
pani necessaria est	141
Fermentum ventriculi singulare requiritur ad dige-	

I N D E X

digestionem	106.
Ficus seu carici	211
Ficuum esus pediculos auget	213
Fluida aqua sanior quam stagnans	303
Fluiditatis causa tam aquæ quam aliorum li- quidorum	290
Fluxus menstruus quam diu fluere solet	424
quare fluat	425
moderatus esse debet	428
quare quandoque retineatur	430
Fontanæ aquæ, quæ salubriores	301
Fostus partium circumjacentium ventriculi	104
Fœniculi semen	246
Fœniculum	178
Fraga	191
Frigori applicatus calor perdit vim	15 & 19
Fructus olim primi cibi erant hominibus	198
Fumatio tabacæ juvenibus raro utilis	379
per fistulam longam utilior	380
G.	
Gaudium	526
Glandes quercinæ	234
Gloriatio	536
Grave non statim ad suum centrum devenire potest	33
Gravitas quid & in quonam consistat	29 & 32
Gravidis fluxus menstruus facile periculosus	426

H.

Herba Thee vid. Thee

I N D E X

Hædina caro	265
Homo dormiens ponderosior est vigilante	401
Homines non æqualiter sufferunt passio- nes	489
Hordeum	146
Humanum lac quale esse debeat	315
Humiditas & siccitas cujus qualitatis cui corpori vere conveniat	21 & 22 23
Humiditas tantum aquæ convenit in quonam consistat	295 296
Humores superflui excernendi	404
Hydromel vid. mulsa	73
Hypocrates cur senuit	I.
Jacentes citius & melius dormiunt quam seden- tes	466
Jejunium nimium corpori nocet & salutem a- nimæ adfert	114 & 118
Impatientia	544
Indica nux	243
Indicum frumentum cujus naturæ	151
Indignatio	537
Infantes non sunt terrefaciendi	505
Insensilis transpiratio	400
Insomnia quid sint	470
Intellectus & memoria quotuplex	495 469
Interanea vid. extremitates	
In templo cur homines libenter obdormi- ant	469
Invi-	

I N D E X

Invidia	524
Ira	541
Iudicium quid	499
Juglandes nuces	231
L.	
Labor sub motu comprehenditur	387
Lac quid sit	320
an biliosum sit	322
inter omnia alimenta præstantissimum	324
primus posterum potus	326
Lac in potum & cibum adhibetur	312
multis ægrotis prodest	313
quando sumendum	314
Lactis calor qualis bonus & utilis	316
diversitas in animalibus	319
Lachrimarum descriptio	444
Lactuca	162
Laurus	246
Lentes	161
Leporina caro	270
Levitas quid sit	30
Litterati viri stipendiis remunerandi sunt	92
Latitia vid. gaudium	
Longævitas vitæ, quibus procuratur auxiliis	1
Loquelæ aer concurrat	56
Lupini infantibus vermes enecant	158
tineam curant	158
Lupinorum species	157

M.

Mala perfica

207

I N D E X.

armeniaca	208
Mala punica seu granata	196
Malva	170
Manus a nive incalescunt	16
Matres proles suas lactare debent	325
Mel	257
Mellis usus	258
Melones	188
Memoria quid & quoduplex	493
cur in quibusdam firmior	494
Menstrua nimia morbum adferunt	431
abortum causant	432
Mentis operationes	501
Meridiano & consveto tempore appetitus ma-	28
xime viget	210
Mespilla	532
Metus	152
Millium	455
Moderatus somnus bene conducit	119
Moderatum jejunium naturam corrigit	540
Mœror	216
Mora	521
Mors & novus amor remedium amoris	17
Motus quid sit	18
& quæ ejus prima causa	20
quæ secunda	31
Motus motui resistit	38
Motus in corpore diversi fiunt & requiruntur	38
unde dependeat	uti.

I N D E X

Scutilitas	385
Nimios spiritus dissipat & morbos varios pro-	
oducit	390
post nimium motum non subito quiescendum	
nec bibendum est	391
Mucilago feminis cydoniorum	202
Mucus narium	445
Mulsa	356
Myrtilli	192
N.	
Nasturtium hortense	171
Nepeta	169
Nimius potus infalubris	309
Nuces juglandes vid. juglandes	
pinei	237
Numerus ventorum	40
Nutrimmentum majus aſveti cibi dant	135
Nux moſchcata	242
O.	
Obambulatio in cubiculis parum prodeſt	394
Odium	523
Odor lactis	318
Oleosa ciborum digestionem retardant	233
Olerum variæ ſpecies	162
Olivæ	221
Olus	174
Oriza nutrit bene	148
Oſtreæ ſeu muſculi	277
Otio dediti in quovis loco tempus male tranſi-	
gunt	397

I N D E X

Otium animæ & corpori nocet	396
Ovula caro	265
P.	
Panicum seu meline melfrugum	154
Palmæ vid. dactyli.	
Panis diversus	138
Partes corporis solidæ se solummodo instrumen- taliter ad motum habent	384
Passio animi a voluntate nostra multoties ori- tur	506
Passiones animi nos multum immutant	511
Passionum numerus quantus	516
Passulæ minores	226
Pastinaca	180
Pathemata animi quodupliciter afficiant	503
Petroselinum	168
Phagapyrum seu frumentum sarracenicum	153
Phaseoli	155
Pimpinella	169
Piper album, longum, & nigrum	238
Pisa omnibus leguminibus præferuntur	159
Pisces	271
Pistaciæ	236
Poma seu mala	191
Podagra per musicam curata	527
Pomeridianus somnus quibus conveniat	461
Porcellorum caro	264
Porrum	186
Portulacæ	164
Potus	279
& qua-	

& qualis bonus	281
Potus vel cibi excessus magis nocuus	282
Potus quantitas	284
Potus an cibus prius sumendus	119
aquæ digestionem ciborum promovet	308
Potus Coffe ægrotis quibusdam summum usum	
adfert	366
sitim profligat	367
quando utiliter sumi debet	368
Thee auroræ tempore optime succurrit	373
Potatio pomeridiana an conveniat	285
Potatores raro sunt famelici	283
Potus nimius urinam claram efficit	412
Præparatio vini rubri	334
Principales causæ duæ somni	452
Principium sentiendi sunt spiritus animales	512
Pruna	209
Pyra	197
Pudor	535
Pueri aut infantes sæpius in die cibandi sunt	122
Pueris vinum nocet	132
Q.	
Qualitas aeris quid indicet	9 & 11
quoduplex	10
Qualitas quid sit	24
Qualitates ventorum	41
Quatuor venti cardinales	42
anni tempora	63
Quies & sedentaria vita morborum genetrix	395
Quid sit somnus & quomodo fiat	448

R.

Ranæ	273
Raphanus rusticus	182
niger & albus	183
Rapæ	179
Rarefactio & condensatio aeris	26
Regio & loci situs mutant aerem in qualitate	64
Requisita ad concoctionem in ordine ponuntur	101
Retentio menstruorum vid. mens. suppressio	2
Retentio urinæ nociva	410
Ribesia	227
Rosmarinus	246
Rubi idæi	219
Rubus	218
Rupicapri caro	269
Rubrum vinum quale	333

S.

Saccharum dentibus cariem inducit	256
Sal culinare	247
omnibus corporibus mixtis inest	248
volatile cort. aurantium convenit in obstructionibus & flatibus	206
Saliva quid & cujus usus	442
non semper expui debet	443
secundum concoctionis requisitum	102
Salvia	246
Sanguinis menstrui excretio & retentio	421
fluxus quo anni tempore erumpere solet	421
incipit ordinario 14. vel 16. ætatis anno	422
& quo	

& quo anno finitur	423
Sapor lactis	317
Sapores novem numerantur	103
Secalineus panis & farinae bonitas	147
Seminis virilis excretio an sit necessaria & fieri debeat	433
senibus & juvenibus nocua	437
quo anni tempore conducibilior	439
Senes raro voraces sunt	123
Sensatio a tactu dependet	500
Sensibus exquisitis magis bruta quam homines gaudent	509
Sensus duplices statuuntur	492
Sensatio & passio differunt inter se	488
Serum lactis in hydropo sicca multum lauda- tur	323
Sex res non naturales ad vitam & sanitatem concurrunt	2
Siliquæ vid. ceratonia	
Sinapi	244
Spinachia	175
Somnus a diversis causis oritur	451
cûr quandoque inhibeatur	449
summe necessarius vitæ est	453
quam diu continuandus	454
Somnus & vigilia in genere	447
Somni tempore chylicatio retardatur	456
Somnus dolores sedat & animi molestias abi- git	458
excedens nocet	459
Somni	

Somno, qui multum dediti	460
Somnus non singulis certa hora finitur	466
Somnus homines e frigido loco in calidum venientes citius obruit	466
cur post pastum & potum præcipue generosum oriatur	468
Somnium triplex est	472
cur quidam multum somniant	473
Spiritus animi pathemata causant	486
quid sunt	487
Spiritibus aliquo modo cognitio attribuitur	515
Spes	530
Spiritus necessarii sunt ad concoctionem ciborum	107
raro usurpandi	347
Sputatoribus cort. aurantiorum & citri profunt	204
Sudor parum differt ab urina	414
quando sanus	415
nimius nocet	417
quibusdam difficulter exit	418
inhibitus vel retentus non semper nocet	419
quibus subiectis magis prodest	420
Sydra quid, & quæ ejus utilitas	357
T.	
Tabacca quibus constat particulis & quale commodum præstat	378
Tabaccæ denominatio	377
Thee herba quid & cujus virtutis	372
potus in febribus & siti proficiuus est	374
Tempus cibationis vix certum omnibus statui potest	

I N D E X

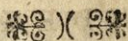
potest	121
certum fervare naturæ congruum & profi- cium est	124
Terror	533
mortem caufat	534
Testudines	274
Timor vid. metus	
Triticeus panis cujus virtutis fit	145
Thymus	246
Tristitia	328
V.	
Venti quid funt	36
terræ motus caufa	37
ubi generantur	39
e loco & tempore variantur	43
in quem finem fiant	45
+ Ventorum varietas unde	38
numerus	40
Ventriculus robustus cibum robustiorem requi- rit	74
in omnibus hominibus non æqualis efficaciz est	90 & 91
Ventriculi explicatio	98
Venus an jejuno vel pleno ftomacho magis con- ferat	440
quando multum nocet	441
Ver faluberrimum anni tempus	65
Vervecina caro	265
Victus fimplex conducibilis	81
Vigiliarum vel fomni tempore, an melior con- coctio	

INDEX

coctio fiat	467
Vigilia quomodo oriatur	475
Vigilæ excessivæ, quæ mala adferunt	478
Vinearum situs varietatem vini efficit	331
Vini confectio	327
Vinum incendium voluptatum est	133
fermentum spiritus copiosiores tradit	328
citius clarum fit	329
sanitati magis conducit	330
Vinum an alat	350
cur quosdam sopidos alios furibundos efficiat	352
Vinum forte caute bibendum	339
quale sanius	340
Vinum senibus magis quam juvenibus condu-	
cit	344
Vita ab aere solo sustentari nequit	70
Vitulina caro	262
Voluntas quid	498
Voluptas tota in Deo quærenda est	529
Urinæ color & consistentia sanitatem indi-	
cant	411
Urina tantum per uretheres ad vesicam defer-	
tur	405
Uva spina	228

Z.

Zinziber

I N D E X

Tractatus tertii denotans res per numeros.

A ccretio & augmentum fœtus in utero	66
A ctio animæ spiritus	72 (bant 82
Actiones corporis veteres soli animæ adscribere non omnes ab anima proficiscuntur sed a spiritibus	83 & 76
Actus duo in homine perficiuntur	53
Angeli & dæmones per S.S. Patres probantur	41
Animæ variæ opiniones	1
essentia fide & ratione convincitur	2
Anima quid sit	8
Animæ duæ præcipuæ operationes	21
Anima spiritus animales aliququaliter clariores facit	26 & 27
rationalis an unica vel plures	30
Animæ rationales non sunt ejusdem perfectionis accidentalis individuæ	38
Anima proprie loquendo alia non datur quam rationalis	44 (tur 45
Anima vegetativa & sensitiva proprie non datur corpori per unionem physicam unita est	54
Animæ habitaculum quale & ubi sit in corpore humano	71
animales a solo Deo creantur	37 & 39
Aristotelis mala definitio animæ	3

B.

Bruta cur timeant suorum dissolutionem	93
--	----

C. Ca-

I N D E X

Caput præ reliquis partibus corporis citius appareat, non tamen citius formatur 67

Cogitatio non est anima sed potentia animæ 4 & 5
nec est spiritus 7

Commercium mutuum animæ & corporis 56
Deus ita constituit 57

Corpus humanum ad genus plantæ aut animalis referri non potest 34

Corporis instrumenta perfecte formata esse debent, antequam uniatur anima 59

Creatio soli Deo competit 40

D.

Duo constitutiva principalia hominis 47

E.

(festatur 24

Excellentia animæ per operationes suas manifestatur 61

Embryo est vera pars corporis matris & informatur ab anima matris 10

Extensio non competit animæ 10

F.

Felicitas temporalis spernenda est 95

Fœtui formato, dum separatur ab anima matris, infunditur anima rationalis 62

hoc idem probatur per sacram scripturam 63

Forma substantialis nulla alia realiter a materia est distincta nec datur, nisi anima rationalis 32 & 35

Forma essentialis quid sit 33 (36

Formæ accidentales non dantur nisi respectivæ 49. 70

Forma corporis non est anima rationalis 81
substantialis hominis est anima rationalis Fun.

I N D E X

Functio duplex in humano corpore fit 55

G.

Generatio quid 42

Glandula pinealis sensorium commune est 77

prudentiæ causa 78

Gratia non omnibus datur in agone se præparandi ad mortem. 98

H.

Homo cuncta animalia superat 25

duabus substantiis constat 31

cur timet mori 89. & 97

Homo in hoc statu viæ est solum intelligibilis in potentia 12

I.

Immortalis anima, an iterato annihiletur a creatore 51

Immortalitas animæ probatur 48 & 50

Infantes cur non distincte ratiocinentur 19

Intellectus clarius phantasia 15 & 16

per species impressas illustratur 17

erudiri debet 18

M.

Mors a discessu animæ non fit 87

Mors non timenda est 96 & 100

inopinata multis contingit 99

Ideo morti non fidendum 92

Motus est corporis proprietas 6

Motus seu operationes involuntariæ absque animæ concursu fiunt 22

Motus spirituum quomodo ab anima fiat 85

I N D E X.

Musculi antagonistici sunt servi animæ 84
N.

Nervi non omnes terminantur intra ventriculos
cerebri 75

O.

Objicitur de anima in utero existente 68
refutatur objectio 69

Operationes animæ declarantur II (60

Opiniones variæ de unione animæ cum corpore

P.

Platonici mortem non timuerunt 90 (102

Plenitudo felicitatum in solo Deo querenda est

S.

Sedes alia non datur animæ, quam in capite 80

Senes nequeunt distincte amplius ratiocinari 20

Sensus & motus quale immediatum princ. 74

Spiritus seu anima separata a corpore intelligit
per cognitionem intuitivam 13

cogitationes pure spirituales per se elicere ne-
quit 14

Spiritus operantur non semper concomitante
anima 23 (29

Spiritus clara die & splendente sole agiliores fiunt
materiales probantur 46

Spiritus extra corpus liberiores existunt 94

Substantiæ divisio duplex est 9

V.

Unio animæ cum corpore quid sit 52

Vita corporis humani non dependet ab anima 86

Voluntas intellectualis. 58

Spalmata Typographica.

In Tractatu Primo.

Num.	Linea.	Spalmata.	Correctio.
47.	8.	portu	partu.
131.	5.	moreatur	moretur.
132.	18.	fiat	fuit.
134.	47.	comedi	concedi.
136.	2.	determinare	determinari.

In Tractatu Secundo.

4.	19.	proper	propter.
18.	21.	motus	modus.
Item.	39.	motu	motus.
21.	28.	probatur etiam	probatur minor.
38.	6.	planetierum	planitierum.
43.	19.	ferant	ferunt.
44.	6.	purificatur	purificetur.
45.	2.	distribuat	distribuantur.
48.	1.	Magow	Mayow.
86.	3.	cibus	cibos.
91.	1.	debiliores	debilioris.
97.	16.	corrodentur	corroduntur.
	6.	dissolventur	dissolvuntur.
109.	13.	chili	chyli.
	17.	superfundantur	superfundatur.
112.	3.	adjutatóque	adjutóque
114.	11.	n. 92.	n. 93.
126.	3.	modium	modicum.
132.	13.	comedatur	concedatur.
135.	10.	tenior	tenuior.
139.	5.	pari	pori.
140.	3.	congregiantur	congregiuntur.
156.	4.	humidæ	humidæ poti ⁹ sunt
158.	13.	quibus vermes	quo vermes ene-
		enecat	cantur.
161.	11.	coquatur	coquantur.
197.	5.	toto assumantur	tute assumuntur.

Num.

<i>Num.</i>	<i>Linea.</i>	<i>Spalmata.</i>	<i>Correctio.</i>
201.	5.	tollant	tollunt
202.	4.	medentur	medetur.
204.	3.	ſpectatoribus	ſputatoribus.
218.	8.	excellente	excellentem.
264.	6.	comeditur	conceditur.
265.	5.	eſt	ſit.
283.	9.	proſtruitur	deſtruitur.
303.	7.	tranſtillans, <i>adde</i>	afluſit.
303.	9.	injiciuntur	injiciantur.
323.	9.	multum	multum.
348.	3.	tangerentur	tangeretur.
368.	2.	eſt	ſit.
383.	4.	matricum	motricum.
404.	22.	neceſſe	neceſſe eſt.
467.	16.	procedet	procedat.
476.	4.	plenus	plexus.
480.	17.	quondam	quamdam.
497.	12. & 14.	in ſua	in ſcia.
513.	20.	ſed	&.
534.	10.	effugiut	effugiet.
544.	19.	felicem finem	felix finis.

In Tractatu Tertio.

18. | 2. | organa deferent organum deferens.

Cætera attentus Lector emendabit.

